

Kulturstudier

Nr. 1 / Juli 2018

TEMANUMMER

Temanummer om historiebrug

Lone Bækgaard Venderby / Hverdagens små erindringssteder
Martin Brandt Djupdræt / Historiebevidsthed hos demente Robin Ekelund /
Historiska ting Anders Ravn Sørensen / En brugt historiker
Stanis Elsborg / Putins brug af sportsbegivenheder som erindringshistorisk arena
Marie Sandberg og Marie Riegels Melchior / 'EUROP' – House of European History
Paul Agnidakis, Maja Lagerqvist & Annika Strandin Pers/
I riktning mot en normkreativ kulturmiljövard

Kulturstudier

Dansk tidsskrift for kulturhistorie, etnologi, folkloristik og lokalhistorie

Kulturstudier er et forskningsbaseret og fagfællebedømt tidsskrift, der bringer artikler med udgangspunkt i historiske og aktuelle studier af steder, folk, kultur og dagligliv.

Tidsskriftet er dannet i 2010 ved sammenlægning af *Fortid og Nutid* (grundlagt 1914) og *Folk og Kultur* (grundlagt 1972) og har sin base i de kulturhistoriske museer, arkiver, universitetsmiljøer og foreninger i Danmark.

Tidsskriftet udgives som Open Journal System-tidsskrift i samarbejde med Statsbiblioteket.

På tidsskriftets hjemmeside fremlægges bilag, links og andet supplerende materiale til de enkelte artikler.

Se www.tidsskriftetkulturstudier.dk

KULTURSTUDIER, NR. 1, JULI 2018

© 2018 Forfatterne og Kulturstudier

REDAKTION

Ansvarshavende redaktør: Kristoffer Jensen, *Industrimuseet*

Søren Byskov, *Fiskeri- og Søfartsmuseet*

Ivan Lind Christensen, *Institut for Kultur og Globale Studier, Aalborg Universitet*

Bo Fritzboeger, *SAXO-Instituttet, Københavns Universitet*

Anne Folke Hønningsen, *SAXO-Instituttet, Københavns Universitet*

Signe Møllegaard, *SAXO-Instituttet, Københavns Universitet*

Caroline Nyvang, *Dansk Folkemindesamling, Det Kongelige Bibliotek*

Camilla Schjerning, *Odense Bys Museer*

Louise Karlskov Skyggebjerg, *Teknologihistorie DTU, Danmarks Tekniske Universitet*

Anders Ravn Sørensen, *Center for Business and History, Copenhagen Business School*

Iben Vyff, *Museerne Helsingør*

Redaktionssekretær: Tobias Overlund Stannius, *SAXO-Instituttet, Københavns Universitet*

Webmaster: Jesper Overgaard Nielsen

TEMAREDAKTION

Anders Ravn Sørensen

Ivan Lind Christensen

Artikler i dette nummer af Kulturstudier vurderes til 1 point i „den bibliometriske forskningsindikator“.

DESIGN

Depot 1

TYPOGRAFISK OPSÆTNING

Anna Falcon, www.annafalcon.dk

OMSLAGSFOTOS

Udsnit af fotos i tidsskriftet

REDAKTIONSADRESSE

Tidsskriftet Kulturstudier

Att: Tobias Overlund Stannius

SAXO-Instituttet

Københavns Universitet

Karen Blixens Vej 4

2300 København S

kontakt.kulturstudier@gmail.com

www.tidsskriftetkulturstudier.dk

Kulturstudier udgives af Dansk Historisk Fællesråd

Tidsskriftet modtager støtte fra Det Frie Forskningsråd – Kultur og Kommunikation samt Kulturstyrelsen

Kulturstudier er et open access-tidsskrift og er gratis tilgængeligt på internettet fra udgivelsesdagen

ISSN 1904-5352

Printed in Denmark

Indhold

- Ivan Lind Christensen og Anders Ravn Sørensen
- 5 Temanummer om historiebrug**
– et forord
- Lone Bækgaard Venderby
- 9 Hverdagens små erindringssteder**
Hvordan Den Kolde Krigs spor kan blive erindringsspor
- Martin Brandt Djupdræt
- 29 Historiebevidsthed hos demente**
Erindringsforløb, velvære og identitetsdannelse på museer
- Robin Ekelund
- 62 Historiska ting**
Att studera tingens roll i bruk av historia
- Anders Ravn Sørensen
- 81 En brugt historiker**
Jubilæum og organisatorisk historiebrug på
Copenhagen Business School
- Stanis Elsborg
- 110 Putins brug af sportsbegivenheder som
erindringshistorisk arena**
- Marie Sandberg og Marie Riegels Melchior
- 140 'EUROP' – House of European History**
– mellem paneuropæisk og postnational erindringspraksis
- Paul Agnidakis, Maja Lagerqvist & Annika Strandin Pers
- 167 I riktning mot en normkreativ kulturmiljövård**
Metodutveckling utifrån exemplet Statens fastighetsverk i Sverige

Temanummer om historiebrug – et forord

Historiebrugens mangfoldighed har gennem årene givet anledning til mange interessante studier i både en dansk og international faghistorisk kontekst. Historiebrug finder sted i utallige sammenhænge og på forskellige niveauer fra individets identitetsskabelse til international storpolitik. Netop måderne hvorpå historie er blevet brugt og kan bruges uden for faghistorikernes snævre kreds, har længe været et område af stor interesse for historikere. Historiebrug i den politiske debat, i nationsbygning, i organisationer, i undervisningssammenhæng og i hverdagslivet er nogle af de forskelligartede områder, der traditionelt har fanget faghistorikernes interesse. Dette temanummer indeholder syv artikler, der med hvert deres perspektiv og empiriske udgangspunkt analyserer konkrete eksempler på praktisk historiebrug.

Lone Venderbys temanummerartikel „Hverdagens små erindringssteder – Hvordan Den Kolde Krigs spor kan blive erindringsspor“ undersøger faghistorikerens muligheder for at tilvejebringe erindringsdannelse, og illustrer hvorledes historiebrugsteoriene kan være med til at informere formidlingsbestræbelser i en praktisk museums sammenhæng. Venderby viser med udgangspunkt i blandt andet Halbwachs teori om kollektiv erindring, at museerne har en enestående mulighed for at praktisere en formidlingsform, der befinder sig i krydsfeltet mellem materialitet og tekstualitet – mellem de lokale materielle levn og globalhistoriske narrativer om Den Kolde Krig. Udfordringen er særligt stor når temaer som Den Kolde Krig skal formidles til de yngre generationer, der ikke har nogen selvoplevet erindring om emnet. Erindringsdannelsen kan i denne sammenhæng hjælpes på vej ved at inddrage dagligdagens velkendte lokaliteter i et (for yngre generationer) nyt historiske narrativ, der både binder nutiden sammen med fortiden og det lokale sammen med det nationale og internationale.

I Martin Brandt Djupdræts artikel „Historiebevidsthed hos demente. Erindringsforløb, velvære og identitetsdannelse på museer“ handler det ikke om at skabe erindring hos de, der ikke selv har oplevet historien, men derimod at genkalde erindring hos dem for hvem den er gået tabt. Med udgangspunkt i teoriene om historiebevidsthed og erindring illustrerer Djupdræts artikel, hvordan

og hvorfor historiebrug kan have en terapeutisk funktion i behandlingsforløb for demente. Ideen om historiebrugens terapeutiske funktion er veletableret i historio-ogرافien, men der har indtil for relativt nyligt primært været fokus på historiebrugens funktioner i relation til kollektive ofte nationale bestræbelser på at bearbejde større historiske traumer. I de seneste år er der imidlertid også kommet fokus på historiebrugens terapeutiske funktion på det individuelle niveau, og Djupdræts undersøgelse af behandlingsforløb i Den Gamle By for ældre ramt af demens, indskriver sig centralt i denne nyere tilgang til historiebrugens terapeutiske funktioner. Artiklen diskuterer de måder hvorpå historiebevidsthedsbegrebet konkret aktiveres i disse forløb, og måderne hvorpå man kan forsøge at undersøge deres effekt gennem interviews og observationer. Med artiklen leverer Djupdræt dels en forståelsesramme for brugerens oplevelser og identitetsdannelser på museet, og dels en analyse af, hvordan der de sidste 30 år er sket en ændring i forståelsen af museernes rolle – ikke mindst influeret af udviklingen i historiebevidsthedsbegrebet. Museet bør ifølge Djupdræt „*påtage sig sociale forpligtigelser og gøre en forskel for det omgivende samfund*“ og denne fordring kan med fordel imødekommes gennem historikernes arbejde med historiebevidsthedsbegrebet og historiebrugens alsidige funktioner.

Robin Ekelunds artikel „Historiska ting – Att studera tingens roll i bruk av historia“ tager fat på at undersøge materialitetens rolle i historiebrug, og på historikerens muligheder for at undersøge denne gennem etnografisk inspirerede metoder. Med udgangspunkt i et casestudie af en nutidig genoplivelse af 60'ernes 'modkultur' i Sverige, argumenterer Ekelund for at et stærkere analytisk fokus på tingenes rolle inspireret af Latour og Actor-Network-Theory, kan være med til at klarlægge de ofte komplekse og nogle gange modsatrettede meningssystemer, der er på spil, når individer eller grupper bruger historien. I sammenhæng med anvendelsen af ANT-tilgangen diskuterer artiklen også de metodiske vanskeligheder, der er ved at anvende observationsstudier i analysen af historiebrug. De metodiske vanskeligheder til trods konkluderer Ekelund, at observationsstudierne giver os en sjælden mulighed for at forstå, hvordan ting spiller en rolle i historiebrug. I kombination med en interviewmetode, der inddrager tingene, får historikeren endvidere en mulighed for at afdække den situerede aktørs livsverden, og derved opnå en indsigt i de meningssystemer, der former historiebrugen. Kombinationen mellem den etnografiske metode og det hermeneutiske livsverdensinterview som Ekelunds artikel illustrer, repræsenterer ligeledes et alternativ til den sproglige vendings hidtidige dominans inden for studierne af historiebrug.

Med et lignende autoetnografisk udgangspunkt undersøger Anders Ravn Sørensens i artiklen „En brugt historiker – Jubilæum og organisatorisk historiebrug på Copenhagen Business School“ de komplekse og ofte modsatrettede rationaller en historiker må forholde sig til, når der skal skrives virksomhedshistorie. Med udgangspunkt i arbejdet med at skrive en jubilæumsbog på CBS i anledning

af Handelshøjskolens 100 års jubilæum, beskriver Sørensen hvordan brugen af historien, i kontekst af jubilæet, blev brugt til organisatorisk identitetsarbejde, forbedring af CBS's image i forhold til et eksternt publikum, og til at indhente konkrete informationer om organisationens fortid. Artiklen beskriver hvordan forfatteren på forskellig vis blev „brugt“ som historiker, og hvordan man (især som virksomheds eller organisations-historiker med et bestemt opdrag) ofte håndterer forskellige inklinationer som faghistorikerens fordringer om videnskablighed og objektivitet og kommunikationsarbejderes opgave med at formidle bestemte – ofte positive narrativer. Sørensen beskriver i sin artikel de forskellige historiebrugsrelaterede aktiviteter der knyttede sig til jubilæet på CBS, og han indplacerer i sidste del af artiklen disse aktiviteter i Karlssons forskellige historiebrugskategorier i et forsøg på at koble den organisatoriske, instrumentelle historiebrugs til den bredere historiebrugslitteratur.

Hvor Sørensens artikel kredsedde om historiebrugen på et organisatorisk niveau lancerer Stanis Elsborg sin artikel „Putins brug af sportsbegivenheder som erindringshistorisk arena“ en mere klassisk analyse af erindringspolitikens rolle i produktionen og reproduktionen af national identitet. Aktualiseret af sommerens kommende VM i fodbold 2018 i Ruslands, beskriver Elsborg hvordan det Russiske regime med præsident Vladimir Putin i spidsen, i de seneste år har udnyttet store internationale sportsbegivenheder som Fodbold VM, Vinter OL Sotji og Universiaden i Kazan 2013 som det stedlige og sociale udgangspunkt for en Russisk identitetspolitik der i høj grad trækker elementer både fra den zaristiske og sovjetiske æra. Med teoretisk udgangspunkt i bl.a. Benedict Andersons begreb om 'forestillede fællesskaber', viser Elsborg hvordan særligt rumpolitik bliver fremhævet i denne identitetspolitiske orkestrering, ligesom gamle konservative og religiøse værdier også fremhæves af regimet som centrale elementer i en ny, genfortolket russisk national identitet.

Marie Sandberg og Marie Riegels Melchior spørger i deres artikel „'EUROP' – House of European History mellem paneuropæisk og postnational erindringspraksis“ til mulighederne for at fortælle og præsentere en fælles Europæisk historie. Forfatterne tager os på en medrivende guidet tur gennem *House of European History* i Bruxelles der åbnede i maj 2017, og med udgangspunkt i kunsthistorikeren Rune Gades flerdimensionelle udstillingsanalyse og med inspiration fra antropologen Sharon Macdonalds forståelse af erindring som *past-presencing*, analyserer Sandberg og Riegels Melchior Europa Parlamentets musealisering af Europas historie som et erindringspolitisk arbejde og en kollektiv identitetsskabende proces. Artiklen understreger hvordan EU's museale erindrings- og identitetsskabende ambitioner er kendetegnet ved det samme paradoks og samme balancegang, som andre af EU's identitetspolitiske tiltag: At Europaparlamentet til stadighed skal finde en delikat balance mellem brugen af nationalstaternes og EU's historie. Forfatterne argumentere at denne balancegang ikke lykkedes opti-

malt på det nye museum. Selvom *House of European History* ønskede at skabe en paneuropæisk eller transnational historiefortælling, hvor intentionen ikke var at skabe en teleologisk EU-integrationshistorie, endte EU, ifølge forfatterne, alligevel med at fremstå som både middel og mål for et bedre Europa i udstillingen. Analysen problematiserer således den transnationale udstillings rolle i moderne historiebrug, og i en kontekst af EU's eksplicitte fokusering på kosmopolitisme, postnationalitet og globalisering.

Agnidakis, Lagerqvist og Strandin Pers artikel beskæftiger sig, ligesom udstillingsanalyse af ERUO-museet, med kulturarv. Her er fokus dog ikke på en transnational Europæisk kulturarv og på en bevidst erindringspolitik, men derimod på ubevidste valg, der knytter sig til den nationale svenske kulturarvspraksis. Med udgangspunkt i tværfaglige teoretiske perspektiver og metoder fra etnologi og kulturgeografi og med et empirisk udgangspunkt i tre kulturmiljøer, der forvaltes af Statens Fastighetsverk (SFV) i Sverige, analyserer artiklen historiebrugen i den svensk kulturarvsforvaltning. Forfatterne argumenterer for behovet for en ny norm-kritisk og norm-kreativ tilgang til kulturarven, for derigennem at aktivere alternative, varierede og mere inklusiv historiske kilder og fortællinger omkring kulturmiljøerne. Forfatterne argumenterer for at denne nye tilgang vil åbne op for nye perspektiver på den svenske kulturarv; perspektiver som gør op med et elitært og statsligt kulturarvssyn, der især har været fokuseret på det materielle design af de enkelte bygninger. Den norm-kreative kulturarvsforvaltning udfordrer således den implicitte glemsel og udviskelse af ikke-italesatte kulturarvsfortællinger, som igen giver mulighed for øget mangfoldighed og integration i form af mægling og repræsentation af steder, som komplekse rumlige og sociokulturelle enheder.

God læselyst!

Lone Bækgaard Venderby cand. mag i historie og filosofi med specialet *At være i tiden – Om kollektiv erindring og historievitenskaber*. Har siden 2007 været ansat som arkivar på Hjørring Kommunearkiv. Redaktør på undervisningsmaterialerne *Besættelsestiden i din hjemby 2016* og *Den Kolde Krig i din hjemby 2017*. Har desuden udgivet artikler i lokalhistoriske publikationer med fokus på lokalt demokrati og skolehistorie.

Keywords: Den Kolde Krig, erindringssteder, erindringsdannelse, lokalhistorie.

HVERDAGENS SMÅ ERINDRINGSSTEDER

Hvordan Den Kolde Krigs spor kan blive erindringsspor

Hvordan formidler du bedst muligt fortællingen om en kold krig, der aldrig blev varm til skoleelever? På Hjørring Kommunearkiv har vi udarbejdet undervisningsmaterialet Den Kolde Krig i din hjemby – Lokale kilder til Den Kolde Krig i Hjørring og omegn, der har en ambition om at bringe lokale kilder i spil på en måde, der giver eleverne mulighed for ikke blot at få et kendskab til Den Kolde Krig, men giver dem en betydningsgivende relation til de historiske begivenheder, der har formet det samfund, vi lever i i dag.¹ Artiklen undersøger, hvorledes erindringsdannelse kan være et særdeles nyttigt redskab, når faghistorikere skal formidle til et bredere publikum.

1 Venderby 2017, s. 1–24.

Indledende manøvrer om faghistorikerens udfordringer med formidlingen

Interessen for lokalhistorien lever i disse år i bedste velgående. Fx har Facebook-gruppen *Hjørring billeder nye og gamle* over 9000 medlemmer og danner rammen om et lokalt erindringsfællesskab, hvor der deles billeder og historier om egnens fortid. Her kan alle og enhver byde ind med et minde, som deles og eventuelt suppleres af flere oplysninger fra gruppens øvrige medlemmer. Disse spontane fællesskaber møder vi som faghistorikere og formidlere af lokalhistorien ofte med en blanding af både begejstring og frustration. Det er fantastisk at opleve den enorme interesse, der findes, for at dykke ned i ens egen og egnens fortid, men samtidig hermed ville vi – og med vi mener jeg lokale kulturinstitutioner – selvfølgelig ønske, at vi kunne få de mange brugere over på vores platforme og deltage i vores formidling med samme iver og begejstring. Erindringsfællesskaber findes i stort set alle kulturer og kan tage mange forskellige former. Fra dengang mennesker mødtes i bålets skær og fortalte om forfædrenes bedrifter til nutidens arrangerede reenactments og grupper på sociale medier. Om fx en Facebook-gruppe kan kaldes et erindringsfællesskab, kan selvfølgelig diskuteres, men er ikke hovedtemaet i nærværende sammenhæng. Artiklen her er et bidrag til afklaringen af historikerens rolle som aktiv medspiller i erindringsdannelsen i samfundet og et bud på hvorledes faghistorikerens narrativer, der skal bygge på saglig argumentation, intersubjektiv kontrol og bevisførelse ved hjælp af kildegrundlag, kan vække samme begejstring og indlevelse hos brugerne som de førnævnte spontane erindringsfællesskaber, der opstår på fx Facebook.² Med undervisningshæftet *Den Kolde Krig i din hjemby- Lokale kilder til Den Kolde Krig i Hjørring og omegn* udarbejdet af Hjørring Kommunearchiv vil det blive illustreret, hvorledes museer og arkiver kan formidle sine samlinger på en måde, der udvider brugernes erfaringsrum på flere niveauer end det rent informative. Hovedargumentet er, at det kan være hensigtsmæssigt at skele til, hvilke processer der finder sted, når der dannes både individuel og kollektiv erindring. Hæftet har elever i folkeskolens udskolingsklasser som primær målgruppe og *Den Kolde Krig* som overordnet emne og det er opdelt i forskellige emner, der alle kan relateres hertil. Emnerne er eksempelvis: *Hvis krigen kommer, Massebegravelsespladser, Fredsbevægelsen* samt *Afspænding*. Til hvert emne hører minimum en lokal kilde fra Hjørring Kommunearchiv eller Historisk Arkiv i Hjørring. Der er tale om både skriftlige kilder, billeder samt kort- og tegningsmateriale. Kilderne er eksempelvis et uddrag af en beredskabsplan, beskrivelser af en planlagt massebegravelsesplads samt en anmodning om

2 Antagelsen af faghistorikeren som en, der skaber narrativer, er inspireret af tænkere som eksempelvis David Carr, der pointerer, at det moderne menneske strukturerer livet selv i narrativer og at en af faghistoriens vigtigste opgaver er at beskrive den større kontekst (eller narrativ) som individet kan definere sig selv ud fra. Carr 1986, s. 115.

at Sindal Kommune erklæres for atomvåbenfrit område. Eleverne skal arbejde med kilderne ved hjælp af opgaver, der ligeledes er tilknyttet de forskellige emner. Opgaverne omfatter både traditionelle kildekritiske øvelser, hvor eleverne fx skal tage stilling til en kildes troværdighed, samt øvelser hvor eleverne skal ud i byrummet og lave forskellige aktiviteter på de steder, som kilderne henviser til.³ En af hensigterne bag hæftet er, at de opgaver, der skal løses i byens rum, skal bidrage til dannelsen af små lokale erindringssteder hos eleverne.

Historikerens historiebrug

Siden Kristian Erslevs tid har der været et skarpt skel mellem historie som faglig disciplin og den mere folkelige brug af historien. Inden for de sidste par årtier er der blevet lagt vægt på, at i mødet mellem de to, er det faghistoriens primære opgave at nuancere de kollektive erindringer, der eksisterer i et samfund. Herhjemme har eksempelvis Bernard Erik Jensen pointeret, at en af historievidenskabens vigtigste opgaver er at afklare og analysere de myter, som eksisterer i et samfund.⁴ Analysen af hvorledes nationer, forskellige politiske fraktioner og andre grupper bruger historien, har specielt siden midten af 1990'erne udgjort en selvstændig gren af historievidenskabens. I udarbejdelsen af ovennævnte undervisningsmateriale har kommunearkivets sigte været anderledes. Vi har ikke blot ønsket at afdække allerede eksisterende erindringsfællesskaber, men har haft et mål om, at materialet skal kunne generere ny erindring. Denne form for historiebrug læner sig op af opfattelsen af historie som en dynamisk proces, hvor mennesket med Bernard Eric Jensens ord er både historiefrembragte og – bringende, og hvor fortiden i kraft af historiebevidstheden er en levende del af nutiden, som griber ind i, og er med til at forme vores fælles identitet og måden, hvorpå tilværelsen bliver ført.⁵ Jensens idé om historie som ikke blot fortid men relationen mellem fortid, nutid og fremtid er ikke specielt kontroversiel i dag, og det er efterhånden et velkendt greb indenfor faghistorien at spille på flere tangenter end tørre facts og rationelle forklaringsmodeller. Faghistorien skal, når den forsøges formidlet til et bredere publikum, både forundre, begejstre, nuancere, forurolige samt få modtagerne til at stille spørgsmål til samtiden. Derfor er det vigtigt, at eksempelvis en udstilling skal involvere publikum på andre planer end det rent visuelle, og en publikation skal, samtidig med at den bringer ny viden til verden, være let fordøjelig og tilbyde læseren en indlevelse i et fortidigt univers. En af måderne, hvorpå dette praktiseres i dag, er via de mange mikro-historiske studier, der har

3 Venderby 2017, s. 1–24. En digital udgave af hæftet kan tilgås her: https://issuu.com/vhmarkiv/docs/kildeh_fte_den_kolde_krig (besøgt 04-04-2018).

4 Jensen 2000, s. 223.

5 Jensen 2003, s. 390.

vundet indpas de sidste årtier. Af samme årsag er det blevet mere almindeligt, at faghistoriske publikationer, der sigter mod en bred læserskare, anvender en fremstillingsform, der bruger nogle af de samme greb som skønlitterære fremstillinger: „*Fiction gives eyes to the horrified narrator. Yes to see and to weep. The present state of literature on the Holocaust provides ample proof of this. Either one counts the cadavers or one tells the story of the victims*“.⁶ Ambitionen om denne levendegørelse af fortidige begivenheder besværliggøres selvsagt af, at disse aldrig kan genskabes helt. Historiske fremstillinger bygger på historikerens bedste bud ud fra det foreliggende kildegrundlag, hvorfor de faktiske fortidige begivenheder ligger delvis hinsides det begribelige. Hvor fortiden i sig selv derfor altid vil undslippe sproget, giver de materielle levn derimod en mere direkte adgang til fortiden. Derfor taler nogle i dag om, at en materiel vending kan blive den sproglige vendings afløser.⁷ I et formidlingsmæssigt perspektiv er materielle levn i kraft af deres autenticitet særdeles effektive, men skal dog ofte placeres i et narrativ for at blive betydningsgivende. Det kan derfor hævdes, at erkendelsen af fortiden og ikke mindst erindringsdannelsen sker i samspillet mellem sprog og materielle levn: „*Oplevelser og erfaringer bliver først til erindring, når de knyttes til fortællinger og forankres i den materielle verden. Ved at knytte identiteten til fortællingens tid og det fysiske rum, bliver den enkelte i stand til at føle kontinuitet og tilhørsforhold*“.⁸ I det efterfølgende skal vi se, hvorledes lokalhistoriens materielle levn som en del af hverdagens rum kan blive små erindringssteder. For at præcisere hovedargumentet om faghistorikerens fordele ved at anvende erindringsdannelse som praktisk redskab i formidlingen via steder i lokalområdet følger en præcisering af begreberne erindring og erindringssted. Førrend begreberne bliver afklaret, får I imidlertid først et kig på Hjørring Kommunearchivs bevæggrunde for at gå nærmere ind i arbejdet med materielle levn og skoleelevers erindringsdannelse.

Hjørring Kommunearchiv og den åbne skole

Hjørring Kommunearchivs opgaver består i at indsamle, registrere, bevare, formidle og forske i kommunale arkivalier. De materielle levn, som kommunearchivet skal formidle, er hovedsageligt skriftlige kilder i form af eksempelvis sagsakter og protokoller, og de er alle enten af lokalt ophav, eller fortæller noget om lokale forhold i Hjørring og omegn. Idéen om at bruge lokale kilder i undervisningen i Den Kolde Krig i folkeskolens udskolingsklasser udsprang i kølvandet på skolereformen i 2014 og tankerne om den åbne skole, hvor lokale aktører såsom

6 Ricoeur 1988 (1985), s. 188.

7 Otto 2005, s. 41–43.

8 Otto 2005, s. 33.

kulturinstitutioner, foreninger og virksomheder skal inddrages i undervisningen i videst muligt omfang. Skolerne forespurgte dengang, om vi på Hjørring Kommunearkiv kunne byde ind med nogle tilbud til historieundervisningen. Resultatet blev i første omgang en hjemmeside med kildepakker til udvalgte kanonpunkter og et opgavehæfte med kildemateriale til *Besættelsestiden i Hjørring og omegn*.⁹ At formidle kommunale arkivalier, ofte skrevet på kancellisprog og med en ulæselig håndskrift, kan være en stor udfordring, og det blev hurtigt klart, at fx kilde-samlingerne på vores hjemmeside stillede store krav til både elever og lærere. Arkivet har et relativt stort kildemateriale vedrørende Den Kolde Krig, fordi vi i 2010 i forbindelse med en centralisering af Nordjyllands Beredskab modtog hele Beredskabscenter Hjørrings arkiv. Et materiale vi selvsagt rigtig gerne ville dele med andre, eftersom fortællingen om Den Kolde Krig appellerer bredt, samtidig med at der kan drages mange paralleller til nutidens storpolitiske spændinger. Beredskabets kilder er imidlertid svære at tilgå for en skoleelev, og myndighedernes mange officielle dokumenter er ikke just idéelle, hvis du har en intention om at fremstille de fortidige begivenheder så levende som muligt og på en måde, der udvider elevernes erfaringsrum. Heraf udsprang en idé om at krydre kommunearkivets nye kildehæfte med opgaver, hvor eleverne skulle *ud af skolen og ind i historien*. Måden, hvorpå eleverne skulle blive i stand til at træde ind i historien, var, at de skulle ud og løse forskellige opgaver på de lokaliteter, som det skriftlige kildemateriale henviser til. Siden udgivelsen af hæftet om Besættelsestiden har vi udviklet tilbuddet *Fra kærestebrev til snapchat*, der har til hensigt at højne elevernes kendskab til, hvad historiske kilder er, og hvad de kan bruges til. Derudover skal tilbuddet bidrage til at pirre elevernes opfattelse af deres egen historicitet.¹⁰ Tilbuddet er en to-timers seance, hvor eleverne blandt andet får lov til at bladre i gamle ulæselige protokoller, studere billedmateriale, kort, tegninger og andre arkivalier fra kommunearkivets gemmer. Her har vi oplevet autenticitetens betydning, idet den ægte vare, kilderne i sig selv, taler til eleverne på en helt anden måde, end når vi fx sætter dem til at finde de samme kilder i indskannet form på vores hjemmeside. Lugten fra de gamle sider, der kun må bladres i med hvide handsker på, formaningen om kildernes helt unikke karakter og håndgribeligheden gør, at eleverne ikke kun ser på kilderne, men involverer sig i undervisningen med stor entusiasme og indlevelse. Når vi efterfølgende har spurgt ind til, hvad det mest interessante ved vores besøg har været, er svarene fra eleverne i langt de fleste tilfælde, at de har fået lov til at kigge i de ægte kilder. Den virkning, som de autentiske materielle levn fra fortiden har på os, indfan-ges fornemt i følgende formulering fra Rigsarkivet: „*Museale arkivaliers fysiske udseende er således altafgørende for, at de ved brug, fremvisning eller udstilling*

9 Venderby 2016, s. 1–24; <https://www.hjoerring.dk/kildepakker> (besøgt 02-02-2018).

10 <https://www.skoletjenesten.dk/tilbud/fra-kaerestebrev-til-snap-chat> (besøgt 02-02-2018).

Fra kærestebrev til snapchat på Højene Skole i Hjørring, august 2016. Glimt fra en undervisningssituation hvor Daniel fra 6.B. bladrer forsigtigt i en over 100 år gammel skoleprotokol. Foto: Hjørring Kommunearchiv. Fotograf: Lone Venderby.

kan skabe en relation mellem nutiden og de begivenheder, personer, fænomener eller emner, som dokumentet repræsenterer. Den museale værdi kan ikke indfanges ved skanning, men knytter sig til det fysiske dokument¹¹. Med dette in mente skulle vi finde en måde, hvorpå vores nye undervisningshæfte kunne fremkalde lignende reaktioner hos eleverne. Vi skulle gøre de trykte indskannede kilder autentiske, og løsningen blev at supplere de skriftlige kilder med fysiske steder, som kan bidrage til elevernes erindringsdannelse. En nærmere granskning af erindringsbegrebet viser nemlig, at erindringsarbejde kan være et anvendeligt redskab i undervisningsøjemed.

Fortiden skal erindres

Der findes et hav af udlægninger af, hvad erindring er for en størrelse. Fælles for de fleste er imidlertid, at erindring har en spontant karakter, den kan vækkes af vores omgivelser, den er inderlig og så er den forudsætningen for menneskets opfattelse af livet som et kontinuerligt forløb og hermed mulighedsbetingelse for dannelsen af identitet. Når der tales om erindring, er inderliggørelsen en vigtig

11 Udkast til høringssvar vedr. *Vejledning om kassation af papirarkivalier efter skanning*, Rigsarkivet 2018. (RA j.nr. 17/15033).

ting at holde sig for øje. Begrebet *erindring* har sin oprindelse i det tyske *inne haben*, der betyder at kende eller forstå.¹² Når vi erindrer, handler det således om at gøre noget indre. Vi tilegner os et givent stof, i modsætning til en tilfældig genkendelse eller rutinemæssig indlæring. Den tyske filosof Georg Wilhelm Friedrich Hegel siger om erindringen, at den finder sted i mødet mellem subjekt og objekt, idet mennesket inkorporerer omgivelserne som en integreret del af personligheden.¹³ Erindring behøver ikke nødvendigvis at være selvoplevet. Fx kan historiske begivenheder, der er betydningsgivende for den enkelte, blive en del af erindringen. Et glimrende eksempel på erindringen som værende både selvoplevet og formidlet, samtidig med at den adskiller sig fra den mere vanemæssige og tilfældige hukommelse, findes i litteraturens verden hos Umberto Eco. I romanen *Dronning Loanas mystiske flamme* eksperimenterer han med tanken om en person, der mister erindringen, men har bevaret hukommelsen. Hovedpersonen kan stadig huske faktuelle ting såsom forskellige fuglearter, men han ved ikke, hvem han er, og han har glemt sine tidligere personlige oplevelser. Han har ligeledes glemt de historiske begivenheder, som tidligere havde sat sig tydelige spor i hans selvopfattelse og været betydningsgivende for ham. Fx har han glemt Golfkrigen. På trods af at han ikke har oplevet den på egen krop, har denne formidlede begivenhed således været lagret i erindringen og ikke i hukommelsen.¹⁴ At erindringen er spontan skal således ikke forveksles med den til tider fremsatte forklaring, at den samtidig hermed er tilfældig. Dog kan erindringer fremkaldes af mere eller mindre tilfældige omstændigheder i omgivelserne. Det mest kendte eksempel er nok Marcel Prousts beskrivelse af Madeleine-kagen, som hensætter hovedpersonen til barndommens søndagsstunder i tantens hus i Combray og vækker erindringer om ikke blot de dejlige kager, men både folk, huse og haver i den lille by. „*Det er derfor den bedste del af vores erindringer er uden for os selv, i et regnfuldt vindpust, i den indeklemte duft i et værelse, i duften fra en livlig ild*“.¹⁵ Interessant er det i denne forbindelse, at det ofte er omgivelserne, der vækker og konstituerer erindringer. Dette fik i 1924 sociologen Maurice Halbwachs til at drage den voldsomme konsekvens, at al erindring er kollektiv forstået på den måde, at individet aldrig er i stand til at sætte sig ved siden af de relationer, det indgår i. Hos Halbwachs bliver erindringen derfor en ganske manipulerbar størrelse i kraft af, at du tilpasser dine personlige erindringer i forhold til omgivelserne og til de udlægninger af fx fortidige begivenheder, der er dominerende indenfor det fællesskab, du er en del af.¹⁶ Den væsentligste pointe at holde sig for

12 Becker - Christensen 2000, s. 208.

13 Hegel 1998 (1830), s. 124-125.

14 Eco 2005.

15 Spang-Hansen 2004, s. 165.

16 Halbwachs 1992, s. 169-171. Venderby 2007 [http://projekter.aau.dk/projekter/da/studentthesis/at-vaere-i-tiden\(d138740a-a6c6-46af-8a96-d36bed4582f3\).html](http://projekter.aau.dk/projekter/da/studentthesis/at-vaere-i-tiden(d138740a-a6c6-46af-8a96-d36bed4582f3).html) (Besøgt 02-02-2018) og Warring 2011, s. 6-36.

øje, når det i tilfældet her handler om faghistorikeren som erindringsdanner, er, at individer såvel som kollektiver erindrere det, som vores nutidige omgivelser vækker i os. Hvis din opmærksomhed således rettes mod visse historiske begivenheders tilknytning til bestemte steder i lokalområdet, vil du sandsynligvis også blive mindet om begivenhederne, næste gang du passerer stedet. I vores tilfælde er det ambitionen at knytte fortællingen om Den Kolde Krig til de materielle levninger, der er i elevernes omgivelser. I den forbindelse er genkendelse ligeledes et helt centralt begreb. Eleverne skal kunne genkende stederne og via dem placere sig selv i en større fortælling.

Erindring er noget, som finder sted

Idéen om at skabe et undervisningsmateriale, der kan fungere som et bidrag til elevernes erindringsdannelse, skal selvfølgelig ses i lyset af ovenstående. Erindringen er betingelsen for, at mennesket kan bruge fortiden som en aktiv del af nutiden, og på en måde der rækker ud over den rene underholdning. Med Halbwachs teori om erindringens forankring i omgivelserne in mente var det derfor oplagt at finde en måde, hvorpå elevernes daglige omgivelser kunne inddrages i formidlingen. For kunne vi skabe lokale erindringssteder, som gav mening i forhold til fortællingen om Den Kolde Krig, var der en chance for, at eleverne i langt højere grad ville kunne tilegne sig vores fortællinger, end hvis vi udelukkende præsenterede dem for de skriftlige kilder. Begrebet erindringssted blev lanceret af Pierre Nora i 1989. Noras tese er, at fremkomsten af de mange erindringssteder, vi ser i dag, er udtryk for, at den sande umiddelbare erindring, der giver den enkelte en direkte forbindelse til fortiden, er forsvundet i vores moderne udviklingsorienterede samfund. Erindringsstederne opstår altså først i det øjeblik, hvor selve erindringen forsvinder, og de bliver udtryk for en art pseudo-erindring en indirekte og middelbar adgang til fortiden i et samfund, hvor mennesket har mistet den umiddelbare erindring: „*The moment of lieux de memoir occurs at the same time that an immense and intimate fund of memory disappears, surviving only as a reconstituted object beneath the gaze of critical history.*“¹⁷ Hos Nora kan erindringssteder være alt fra store monumenter til sproglige vendinger, men han lægger især vægt på materielle steder. Det materielle behøver imidlertid ikke at være en konkret lokalitet. Eksempelvis betegner han de arkivdannelse, der foretages i stort set alle vestlige samfund, som erindringssteder. I 1989 var de fleste arkiver materielle i den forstand, at der var tale om nogle konkrete hyldemeter i et bestemt rum, men det væsentlige i forhold til arkivet som erindringssted er selvfølgelig de oplysninger, som arkivet rummer. I en nutidig kontekst er dette

17 Nora 1989, s. 11–12.

overordentligt tydeligt i kraft af, at statslige og kommunale institutioner kun i et lille omfang arkiverer fysiske sagsakter. Nutidens arkivalier består derimod af it-systemer med store immaterielle datamængder. Arkivernes fremvækst bruges hos Nora som udtryk for nutidens erindringskultur. Vi ophober her en uendelighed af informationer, fordi intet må glemmes, men problemet er, at der er tale om løsrevne informationer – en ekstern bevaring af fortidens levn.¹⁸ I Danmark skal kulturarven ikke blot bevares, den skal ligeledes indsamles, registreres, formidles og forskes i. Når vi står over for opgaven med eksempelvis at formidle Beredskabscenter Hjørrings kilder til Den Kolde Krig, bliver opgaven således at internalisere de eksternt bevarede levn og gøre dem til en integreret del af brugerens hverdagsliv. Hvor fokus hos både Nora og herhjemme historikere som Anette Warring og Claus Bryld har været på at kortlægge, hvorledes grupper erindrer bestemte fortidige begivenheder ved hjælp af erindringssteder, har sigtet med kommunearkivets undervisningsmateriale været at bidrage til dannelsen af nye erindringssteder på historikerens præmisser. Warring definerer erindringssteder som: „*Et hyppigt anvendt heuristisk greb, når nationale eller andre store fællesskabers kollektive erindringer søges afdækket og analyseret. Erindringssteder betegner den fortid, der i eftertiden har sat sig tydelige erindringsspor*“.¹⁹ Intentionen har i dette tilfælde ikke været at afdække og analysere allerede eksisterende erindringsspor, men derimod at omdanne fortidens spor til erindringsspor.

Lokalhistorien forankrer i en foranderlig verden

Den Kolde Krig er et særdeles vigtigt kapitel i Danmarkshistorien, og med Ruslands rolle i verdenssamfundet i dag, er der ingen tvivl om emnets samfundsmæssige relevans. Når perioden skal videreformidles til skoleelever, opstår der dog visse udfordringer. Først og fremmest var der tale om en krig, som kun blev varm i form af en række stedfortræderkrige i fjerne lande, hvorimod Den Kolde Krig i Danmark mest af alt foregik på det mentale plan som en frygt for, hvilke konsekvenser spændingerne mellem de to stormagter USA og Sovjetunionen kunne få. Et af spørgsmålene er derfor, hvordan Hjørring Kommunearkiv kan bidrage til erindringsdannelsen hos 8. og 9. klasses elever, som ikke selv har oplevet angsten for en verdensomspændende atomkrig, murens fald og opløsningen af Sovjetunionen? Hvordan får vi deres livsverden til at flette sammen med den relativt komplekse fortælling om Den Kolde Krig? Lærerne, som vi har erfaringsudvekslet med, har oplevet, at Den Kolde Krig er et vanskeligt emne for mange elever netop på grund af dens lidt uhåndgribelige karakter. Som nævnt er Hjør-

18 Nora 1989, s. 14.

19 Warring 2011, s. 17.

ring Kommunearchivs skriftlige kildemateriale til perioden ikke ligefrem ideelt i didaktisk henseende. Ved at knytte emnet op på en række lokale steder, der er skabt som en direkte konsekvens af den anspændte verdenssituation, håber vi, at eleverne lettere kan tilegne sig stoffet. Den Kolde Krig har ikke kun ét sted, men udspandt sig på mange både materielle og immaterielle steder. Ved at påpege de mange steder, hvor Den Kolde Krig påvirkede hverdagen for ganske almindelige mennesker i Hjørring og omegn, har vi således knyttet begivenhederne til konkrete steder og materialiteter i et forsøg på at gøre det u håndgribelige håndgribeligt. Når vi i hverdagen bevæger os rundt i vores vanlige omgivelser og gang på gang passerer de samme steder i lokalområdet, kan disse steder være mere eller mindre betydningsgivende for vores identitet. En af de mest åbenlyse fordele ved at anvende lokale kilder i historieundervisningen er, at de forener tidslighed og rumlighed, forstået på den måde, at de fortidige begivenheder, vi som lokalt kommunalt arkiv skal formidle, har fundet sted i et rum, som skoleeleverne allerede definerer sig selv ud fra. De fleste som har prøvet at flytte til en ny by kender fornemmelsen af, at du i den første tid bevæger dig i fremmed land. I takt med at du lærer husenes og gadernes historie at kende, får du en relation til omgivelserne og du tilegner dig områdets steder. Når jeg i denne sammenhæng omtaler hverdagens små erindringssteder er der, som antydnet i forrige afsnit, ikke tale om fx et mindesmærke nogen har sat for bevidst at vække bestemte gruppers erindring af en bestemt begivenhed eller en bestemt udlægning af begivenheden. I de fleste tilfælde er der i udgangspunktet ikke engang tale om steder, som tillægges en særlig betydning. Stederne har endnu ikke sat sig tydelige erindringsspor. De er derfor ikke allerede etablerede erindringssteder. Der er derimod tale om ganske almindelige lokaliteter i lokalområdet, som kan bidrage til at danne en fortælling om en bestemt historisk periode eller begivenhed. I dette tilfælde Den Kolde Krig og de lokale spor, den har sat. Vi retter således elevernes opmærksomhed mod disse steder med henblik på at vække en erindring, når eleverne fremover bevæger sig rundt i bybilledet. Man kan derfor hævde, at lokalhistorien forankrer eleverne i en ellers yderst foranderlig verden.

Den Kolde Krigs steder

Den Kolde Krigs steder er fx de marker, som myndighederne blev bedt om at udpege som massebegravelsespladser i tilfælde af, at kommunen havnede i en katastrofe med flere tusinde lig, der skulle begraves uden samtidig at forurene grundvandet, og det er de mange betondækningsgrave, der stadig findes rundt omkring i bybilledet, men som de fleste af os blot passerer uden så meget som at ænse, at de er der. Gravene kunne under Den Kolde Krig fungere som midlertidige beskyttelsesrum i en krisesituation, og de findes stadig mange steder i byens

Betondækningsgrav på Frederikshavnsvej i Hjørring, 2016. Når eleverne fremover skal handle slik eller cola i supermarkedet Menu, sender de måske en tanke til de borgere, der under Den Kolde Krig levede med en frygt for eksempelvis brugen af masseødelæggelsesvåben på dansk jord.

Foto: Hjørring Kommunearkiv. Fotograf: Peter Gravers Nielsen.

rum. De blev opført i kølvandet på Anden Verdenskrig og var beregnet på kortere ophold for op mod 50 mennesker, og ifølge beredskabets beskrivelser af gravene kunne de modstå både kemiske og nukleare kampstoffer samt enorme eksplosioner.²⁰ Det er disse steder, som undervisningsmaterialet forsøger at bringe i spil på en måde, så de fremover kan fungere som små erindringssteder for eleverne.

Andre af lokaliteterne er ganske almindelige bygninger, som blot havde en bestemt funktion under Den Kolde Krig. Fx skal eleverne undersøge, hvor på deres egen skole, der var beskyttelsesrum. Desuden kan nævnes en nu nedlagt kommandocentral i en tidligere skole, en parkeringskælder og potentielt beskyttelsesrum samt Hjørrings gamle rådhus, der i 1983 var rammen om en fredsdemonstration. At især skolerne inddrages er selvfølgelig ikke et tilfælde. Dette er gjort ud fra en formodning om, at jo tættere lokaliteten er på elevernes daglige omgivelser, des lettere fastholdes erindringen om stedet. Som nævnt erindrer vi ikke tilfældigt. Erindringen er derimod forankret i både selvet og dets omgivelser. Ved at knytte fortællingen om Den Kolde Krig til omgivelserne vil erindringen herom blive vakt, når eleverne bevæger sig rundt i lokalområdet. En af gevinsterne ved hverdagens små erindringssteder er således det lokale aspekt. Vi forsøger at give elevernes vante omgivelser et ekstra betydningslag. Hverdagens rum får tidslighed og i kraft af, at der tages udgangspunkt i elevernes egne omgivelser, er det håbet, at de ligeledes vil tilegne sig stedets tidslighed som deres egen. Hermed flettes deres selvoplevede erindring med en formidlet erindring, og elevernes erfaringsrum

20 Venderby 2017, s. 6.

bliver større.²¹ Et af Den Kolde Krigs mere bemærkelsesværdige steder i Hjørring er bunkeren på Mads Clausens Vej 9 i Hjørring, der husede en af landets største kommunale kommandocentraler. Dybt under jordens overflade gemmer sig stadig en bunker på ca. 300m², hvilket gør den til en af de største af sin art i Danmark. I 2010 skete der som nævnt en centralisering af Nordjyllands Beredskab, og den tidligere kommandocentral blev taget ud af brug. Bunkeren findes stadig, men ligger i dag på privat grund. Fortællingen om kommandocentralernes funktion under Den Kolde Krig er imidlertid ganske central. At et sådant sted findes på Mads Clausens Vej 9 i Hjørring, lige bag supermarkedet A-Z og Hjørring Bowling og Gocartcenter, hvor eleverne for billige penge kan få både bøf og bowling, er en direkte konsekvens af de internationale spændinger, der var mellem Øst og Vest under Den Kolde Krig. Fortællingen om kommandocentralen bringer derfor de nationale og globale begivenheder helt ned i elevernes egen „baghave“.

Erindres eller huskes *Den Kolde Krig i din hjemby?*

Der kan tages mange forbehold over for hverdagens små erindringssteder. Er der eksempelvis tale om erindringsdannelse, når eleverne bevæger sig ud i lokalområdet for at løse opgaver, eller vil de i højere grad blot huske et tillært stof? Siden antikken har det været kendt, at mnemoteknik kan skærpe evnen til at organisere hukommelsen. Teknikken var især udbredt i kulturer, hvor skriftsproget endnu ikke var udbredt og gik ud på at knytte mentale billeder til materielle lokaliteter. Ved synet af lokaliteterne, formidledes således en association til det, der skulle forankres i hukommelsen, og en udenadslære af eksempelvis en tale kunne tilvejebringes.²² Mnemoteknik er en passiv lagring af et tillært stof og minder mere om hukommelse end den dynamiske og identitetsdannende erindring. Der er visse ligheder mellem mnemoteknikken og sigtet med kommunearkivets undervisningsmateriale, hvorfor et særdeles relevant spørgsmål er, hvorvidt der overhovedet er tale om erindringsdannelse? Svaret herpå vil givetvis variere fra elev til elev. Nogle elever vil sandsynligvis glemme det meste, i det øjeblik øvelsen er ovre. Andre vil måske huske, at der vist nok var noget med, at den gamle Vestre Skole i Dronningensgade engang havde skullet fungere som kommunal kommandocentral, hvis russerne kom, og andre vil sandsynligvis, når de fremover passerer Vestre Skole, erindre den usikkerhed, som under Den Kolde Krig gennemsyrede helt almindelige menneskers hverdag i Hjørring. Samtidig hermed spekulerer de måske på, om en lignende situation vil kunne opstå igen. I de tilfælde, hvor erindringsdannelsen faktisk forekommer, vil eleverne have fået tilført

21 For en nærmere afklaring af forholdet mellem individuel og kollektiv erindring og tesen om, at den formidlede erindring kan flettes med den selvoplevede se: Poulsen 2004, s. 119–130.

22 Cicero 1998 (55 B.C.), s. 44–45.

en ekstra dimension til deres daglige omgivelser. En dimension der både udvider, nuancerer og tilføjer en større kompleksitet til måden, hvorpå de møder verden omkring dem. Ligeledes kan brugen af begrebet erindringssted problematiseres. For kan fx en tidligere planlagt massebegravelsesplads eller et beskyttelsesrum opført under Den Kolde Krig kaldes for et erindringssted, eller er vi så langt fra begrebets tiltænkte betydning, at det ikke længere er dækkende. Jeg mener, at ligesom erindringsbegrebet kan være et brugbart begreb i formidlingsøjemed, så kan vi med fordel også skele til erindringsstederne og deres funktion. Grunden hertil er, at vores sigte i bund og grund minder om funktionen af de gængse erindringssteder, hvor det handler om at bruge det fysiske rum til at danne en relation mellem nutiden og udvalgte dele af fortiden. En relation der i vores tilfælde ikke hviler på et ønske om at fremelske en bestemt ideologi eller lignende, men på en intention om at formidle fortidige begivenheder så korrekt som muligt og på en måde, der muliggør, at eleverne vil kunne skrive deres egen livshistorie ind i en større fortælling, der rækker ud over den enkeltes selvoplevede fortid. Den Kolde Krig er for en stor del af den voksne befolkning stadig en del af den selvoplevede individuelle erindring, hvorfor bevaringen af dens materielle levn endnu ikke har tiltrukket sig megen opmærksomhed, men med formidlingscentret Regan Vest, der slår dørene op i 2020, vil dette sandsynligvis ændre sig. Sammen med Stevnfortet vil Regan Vest udgøre to store nationale erindringssteder. Samtidig hermed er man flere steder i landet i fuld gang med at fjerne de lokale levn fra Den Kolde Krig. Levnene er fx de runde betondækningsgrave, som vi i undervisningshæftet sender skoleeleverne på jagt efter i lokalområdet. Dette gør vi i håbet om, at de små firkantede betontårne kan blive små erindringssteder, der minder om en ikke så fjern fortid, der stadig griber ind i måden, hvorpå livet leves i dag. D. 26. januar 2018 bragte Nordjyske Medier en artikel, hvoraf det fremgår, at fx Morsø Kommune har planer om at fjerne en del af Nykøbings betondækningsgrave. Centerchef Niels Pedersen udtaler: „– *De er jo uden formål i dag. Men vi har bare ikke haft nogen anledning til at fjerne dem endnu. Hvis der kommer det, gør vi det, siger han. Under sidste års kulturmøde åbnede kommunen en bunker ved Vesterbro op for de interesserede. Her havde en kunstner installeret et lysshow i det gamle beskyttelsesrum. – Det bliver jo sådan en museumsgenstand, siger Niels Pedersen og fortæller, at flere borgere har henvendt sig og ytret, at det er synd, at bunkerne bliver fjernet. – Men jeg kunne ikke forestille mig, at nogen vil besøge den her bunker for eksempel, siger han.*“ Artiklen er et fint eksempel på, at de lokale materielle levn fra Den Kolde Krig såsom betondækningsgravene ikke i dag fungerer som erindringssteder, men at der er et potentiale for, at de kan blive det. Desuden er diskussionen, om hvorvidt betondækningsgravene skal fjernes, et glimrende eksempel på den glidende overgang, der er mellem individuel og kollektiv erindring og hvorledes materielle levn bliver stadig vigtigere i takt med, at en begivenhed går fra at være selvoplevet til formidlet, når nye generationer

kommer til. Nutidens skoleelever har ikke selv oplevet Den Kolde Krig og den usikkerhed, almindelige mennesker dengang levede med. Et besøg i en betondækningsgrav vil kunne skabe en formidlet erindring hos skoleeleven, hvorimod betondækningsgraven for den ældre generations vedkommende vil vække minder om selvoplevede begivenheder. Hverdagens små erindringssteder skal altså bidrage til at gøre den formidlede historie betydningsgivende på samme måde som den selvoplevede historie er det. I en efterhånden berømt undersøgelse viser Roy Rosenzweig og David Thelen, at langt de fleste mennesker har en dyb interesse i fortidige forhold, så længe der er mulighed for en aktiv deltagelse fra den enkeltes side og i det omfang, at der er tale om egen fortid. Derimod tager mange afstand fra deres møde med faghistorien i form af eksempelvis den udenadslære om de store nationale fortidige begivenheder, de er blevet præsenteret for i skoletiden.²³ Historien er ligesom resten af samfundet blevet stærkt individualiseret og interessen for den nære fortid lever i bedste velgående. Dette gælder slægtsforskning, lokalhistoriske foreninger og ikke mindst de mange fællesskaber, der opstår på de sociale medier, hvor vi mindes den lille købmand, der nu er lukket, den lokale bar, hvor du fik dit første kys osv. Som Claus Bryld har gjort opmærksom på, er udfordringen for faghistorien at få denne *jeg-identitet* til at mødes med *vi-identiteten* og i sidste ende en identitet, der også omfatter *de andre*. En manøvre, der ifølge Bryld både „er kompleks, kræver god vilje og materielle muligheder“.²⁴ De materielle muligheder ligger ofte lige uden for vores dør i form af hverdagens små erindringssteder, der både kan formidle en lille lokal historie, men også større nationale og internationale begivenheder. Om overgangen fra *jeg* til *vi* og videre til *de andre* kan lykkes, afhænger både af brugernes udgangspunkt og vores formidlingsform.

Metoder til erindringsdannelsen

I udarbejdelsen af undervisningshæftet har vi taget forskellige hensyn. Når eleverne udfører opgaverne, skal lærerne kunne sætte kryds ved flere af folkeskolens Fælles Mål for historiefaget, samtidig med at hæftet skal kunne bidrage til elevernes erindringsdannelse. På visse områder har vi været i stand til at slå to fluer med et smæk, idet eleverne ifølge Fælles Mål eksempelvis skal kunne „*perspektivere egne og andres historiske fortællinger i tid og rum*“.²⁵ Historiske scenarier er ligeledes en del af folkeskolens Fælles Mål for historiefaget og en række af hæftets opgaver er udarbejdet med henblik på at inspirere eleverne til at gen-

23 Rosenzweig 1998, s. 178–179.

24 Bryld 2012, s. 80.

25 Ministeriet for børn, undervisning og ligestilling 2016, s. 4. <https://www.emu.dk/sites/default/files/Historie%20-%20januar%202016.pdf> (besøgt 29-01-2018).

nemtænke forskellige historiske scenarier. Eksempelvis skal eleverne forestille sig, hvad der kunne være sket, hvis der var udbrudt regulære krigshandlinger på dansk grund. Kontrafaktiske gisninger er normalt ikke noget, som levnes en særlig stor plads i faghistorien, men i et didaktisk perspektiv kan historiske scenarier være særdeles anvendelige, idet eleverne skal være aktive og medskabende. Dette aktive, involverende aspekt indikerer ligeledes, at brugen af historiske scenarier er befordrende for erindringsdannelsen. Som beskrevet tidligere er erindring en dynamisk proces, som påvirkes af omgivelserne. Erindring er ligeledes taktil. Vi erindrer ikke blot med hjernen men med hele kroppen, og aktivitet og deltagelse fremmer erindringen. Derfor er der større chance for at erindre en oplevelse, som du selv har taget aktiv del i: *„Når det gælder den kollektive erindring, fx erindringen om en fælles fortid, anses den kropslige tilstedeværelse og anstrengelse for at være befordrende for at skabe nærvær til fortiden.“*²⁶ Af samme årsag er en del af undervisningsmaterialet tilrettelagt på en måde, der inviterer eleverne til at være aktive. Ved hjælp af beredskabets gamle kort skal eleverne fx ud i byen og lede efter betondækningsgrave og beskyttelsesrum fra Den Kolde Krig. Et af beskyttelsesrummene er den store offentlige parkeringsplads på Sct. Olai Plads i Hjørring, som i en katastrofesituation ville kunne rumme 2000 mennesker. Her skal eleverne lave en liste over hvad, de mener, er vigtigst at medbringe i et beskyttelsesrum for at kunne overleve et ophold deri, hvorefter de på kommunearkivets hjemmeside med indskannede lokale kilder skal finde en liste over materiel til beskyttelsesrum. Desuden opfordres eleverne til at lave en videoreportage fra parkeringskælderen. Det er således kombinationen af det fysiske rum og en dertil knyttet aktivitet sammen med informationen om den funktion, som rummet var tiltænkt under Den Kolde Krig, der skal skabe erindringen.²⁷ En anden opgave forsøger ligeledes at vække erindring via aktiv deltagelse. I dette tilfælde er udgangspunktet en fredsdemonstration foran det gamle rådhus i Hjørring mod NATO's planer om at opstille 572 atomraketter i Vesteuropa. Den store fortælling om international oprustning og den danske fodnotepolitik formidles via et billede af en ung kvinde, der til demonstrationen angiveligt synger en protestsang. Kvinden står bagved et stort skilt, der appellerer til, at *„Livet skal fortsætte“*. Her skal eleverne skrive den sang, som pigen på trappen kunne have sunget, hvorefter de skal tage ned til det gamle rådhus og opføre sangen fra rådhusets trappe.²⁸

En yderst svær balancegang i udarbejdelsen af hæftet har været at afveje, hvornår opgaverne, i forsøget på at give eleverne en meningsfuld relation til både deres lokalområde samt fortællingen om Den Kolde Krig, går fra at være alment dannende og identitetsskabende til at i højere grad blot at fungere som ren underholdning. Eleverne skal både opføre sange, lave videoreportager, simulere lyden

26 Otto 2005, s. 34.

27 Venderby 2017, s. 3.

28 Venderby 2017, s. 17.

Freds demonstration ved det gamle rådhus på Torvet i Hjørring, 1983.

**Foto: Historisk Arkiv, Hjørring.
Fotograf: Carl-Hermann Hansen.**

fra 1960'ernes varslingsystemer, lave nyhedsartikler, hvor de forestiller sig, at de påtænkte massebegravelsespladser kommer i anvendelse, samt udregne hvor mange lig en bestemt begravelsesplads ville kunne rumme. Med denne brug af historien følger også en risiko for, at materialets substans forvandles til overfladisk underholdning, der netop ikke trænger ind under huden på eleverne. Historie kan bruges på mange forskellige måder. Fra den rene underholdning til den fagligt stringente fremstilling. Fra myter og store eksistentielle spørgsmål til kildekritiske analyser. Historiebevidstheden er ofte et sammensurium af mange forskellige måder at bruge historien, og den vil variere kraftigt fra person til person. I undervisningsøjemed tyder undersøgelser på, at erindringsdannelsen bedst opnås ved netop at koble de forskellige måder, hvorpå historiebevidstheden styrkes.²⁹ Samtidig med at opgaverne skal være tilpasset folkeskolens Fælles Mål for historiefaget, er de derfor blevet udarbejdet ud fra en ambition om, at forskellige typer af historiebrug kan mødes og interagere. De mere underholdningsinspirerede øvelser, der blandt andet også opererer med historiske scenarier, har til formål, at eleverne tilegner sig stoffet med hele deres sansesystem på en aktiv facon, der både kræver indlevelse og fantasi. Samtidig hermed suppleres denne opgavetype

29 Nielsen 2004, s. 215–216.

hele tiden med eksempelvis kildekritiske opgaver, hvor eleverne skal tage stilling til skriftlige kilders troværdighed og udsagnskraft. Denne type opgave taler til elevernes intellekt og skulle gerne resultere i, at eleverne, samtidig med at de tilegner sig en konkret faktuel viden om Den Kolde Krig, får et mere nuanceret forhold til historien. Fx bevidstheden om at historien ikke er en fastlagt størrelse, men ligesom erindringen i højere grad skal ses som en dynamisk proces.

Afsluttende bemærkninger

Undervisningshæftet *Den Kolde Krig i din hjemby – Lokale kilder til Den Kolde Krig i Hjørring og omegn* er et forsøg på at praktisere en formidlingsform, der befinder sig i mødet mellem den sproglige og den materielle vending. De materielle levn anvendes i samspil med udvalgte narrativer om Den Kolde Krig til erindringsdannelse hos skoleelever, der ikke har en selvoplevet erindring af Den Kolde Krig. Erindring er et omstridt begreb, der diskuteres inden for mange fagområder, hvorfor en udtømmende afklaring af begrebet ikke har været hensigten i denne sammenhæng. De fleste er dog enige om, at erindringen er bestemmende for, hvorledes mennesket erkender verden omkring sig. Den giver mennesket en opfattelse af livet som et sammenhængende hele og er en forudsætning for menneskets historicitet: At vi oplever os selv som tidslige væsener. Med en vending lånt fra Søren Kierkegaard er det via erindringen, at livet får den rette tyngde. Erindring gør livet meningsfyldt i modsætning til den erindringsløse, der lever i en flygtig og utilfredsstillet evig higen efter det nye.³⁰ I praksis kan erindringsbegrebet og en bevidsthed om, hvorledes erindringsdannelse foregår, være særdeles væsentligt at have in mente, når faghistorikere formidler. I denne sammenhæng har fokus været på de muligheder lokalhistorien giver, når det handler om erindringsdannelse. Vi kan med fordel opfatte lokalområdet som en mængde små erindringssteder, som kan fremkalde en bestemt stemning hos den enkelte, når han eller hun bevæger sig rundt i sine vanlige omgivelser. Stederne er i sig selv ikke udtryk for en bestemt erindringskultur eller udlægning af fortidige begivenheder, men fungerer som materielle levn, som arkivaren eller museumsinspektøren retter brugernes opmærksomhed mod med henblik på at fremkalde en erindring. Det kan være skoleeleven, der passerer betondækningsgraven fra Den Kolde Krig på vej til skole. Eller byens gamle rådhus der både rummer fortællingen om udviklingen af det danske demokrati – manifesteret ved fx fortællingen om de første lokale kvinder, der i 1913 fik et sæde i byens råd – samt fortællingen om en ung kvinde på rådhusets trappe, der i 1983 protesterer mod opstillingen af 572 atomraketter i Vesteuropa. Der er således tale om en brug af termen erin-

30 Kierkegaard 1997 (1843), s. 13–15.

dringssted, hvor vi som faghistorikere ikke blot analyserer allerede eksisterende erindringssteder, men forsøger at skabe nye. Undervisningsmaterialet *Den Kolde Krig i din hjemby* sammenkobler erindringsstederne med skriftligt kildemateriale ud fra en intention om at gøre Den Kolde Krig både *håndgribelig* og *begribelig* for eleverne. Begribeligheden tilvejebringes via fortællingen om Den Kolde Krig i et lokalt perspektiv i håbet om at skabe et narrativ, som eleverne kan relatere til. Håndgribeligheden skabes i form af fortidens materielle levn, da disse i særlig grad er befordrende for erindringsdannelsen. Ved hjælp af de gængse forestillinger om, hvad erindring er for en størrelse, er jeg kommet med et bud på, hvorledes kulturinstitutioner kan bruge erindringsdannelse som et værktøj til at skabe vedkommende formidling, der ikke kun taler til brugernes intellekt. En brug af historien som kan fungere som et måske mere reflekteret og nuanceret supplement til det store folkelige erindringsarbejde, der findes i mange forskellige afskygninger og i stort set alle afkroge af samfundet. Erindringen er forankret i både selvet og dets omgivelser, og hvad den enkelte erindrere, er ikke vilkårligt. Omgivelserne virker på os og alle os, der har lokalhistorien som arbejdsfelt, har en helt særlig mulighed for at bruge de omgivelser, som brugerne i hverdagen færdes i, til at formidle både store skelsættende begivenheder i Danmarks- og Verdenshistorien samt de mange små fortællinger, der gør netop deres lokalområde til noget helt særligt.

Litteratur

- Becker-Christensen, Christian (red.) 2000: *Politikkens Etymologiske ordbog*, Politikens Forlag.
- Bryld, Claus 2012: „Fortiden som erindring, historie og politik: nogle refleksioner“. *Kritik*, årg. 45 nr. 205, s. 73-82.
- Carr, David 1986: *Time, Narrative, and History*, Indiana University Press, Bloomington og Indianapolis. DOI: 10.1017/s0012217300020394.
- Cicero, Marcus Tullius 1998 (55 B.C.): „Memory images, memory places.“ Uwe Fleckner: *The treasure Chests of Mnemosyne – Selected texts on memory theory from Plato to Derrida*, Verlag der Kunst, s. 44-45.
- Eco, Umberto 2005: *Dronning Loanas mystiske flamme*, Gyldendals bogklubber, København.
- Halbwachs, Maurice 1992 (1942): *On Collective Memory*, The University of Chicago Press, Chicago og London.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 1998 (1830): „Out of the pit of the ego“. Uwe Fleckner: *The treasure Chests of Mnemosyne – Selected texts on memory theory from Plato to Derrida*, Verlag der Kunst.

- Jensen, Bernard Eric (red.) 2000: *At bruge historie – i en sen-/postmoderne tid*, Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.
- Jensen, Bernard Eric 2003: *Historie – livsverden og fag*, Gyldendal, København.
- Kierkegaard, Søren 1997 (1843): *Gjentagelsen*, Det lille forlag, Frederiksberg.
- Nielsen, May-Brith Ohman 2004: „Historiebevidsthed og erindringsspor“.
Sirikka Ahonen; Marianne Poulsen; Ola Svein Stugu; Magnús Thorkelsson og Ulf Zander (red.): *Hvor går historiedidaktikken? Historiedidaktikk i Norden 8*, Institutt for historie og klassiske fag, Trondheim, s. 211-228.
- Nora, Pierre 1989: „Between Memory and History: Les Lieux de Memoire“.
Representations, No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory (Spring), s. 7-24. DOI:10.1525/rep.1989.26.1.99p0274v.
- Otto, Lene 2005: „Materialitet, identitet, erindring“. Minna Kragelund og Lene Otto (red.): *Materialitet og Dannelse – En studiebog*, Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag, Kbh. s. 33-48.
- Poulsen, Marianne Vega 2004: „Erindringen, det erindrede og de erindrede.“
Sirikka Ahonen; Marianne Poulsen; Ola Svein Stugu; Magnús Thorkelsson og Ulf Zander (red.): *Hvor går historiedidaktikken? Historiedidaktikk i Norden 8*, Institutt for historie og klassiske fag, Trondheim, s. 119-130.
- Ricoeur, Paul 1988 (1985): *Time and Narrative – Volume III*, The University of Chicago Press, Chicago og London. DOI: 10.7208/chicago/9780226713533.001.0001.
- Rosenzweig, Roy og Thelen, David 1998: *The Presence of the Past- Popular uses in American Life*, Columbia University Press, New York. DOI: 10.1086/ahr/105.2.511.
- Spang-Hanssen, Ebbe 2004: *Hukommelsens skæbne*, Gyldendal, Gylling.
- Venderby, Lone (red.) 2016: *Besættelsestiden i din hjemby – Lokale kilder til besættelsestiden i Hjørring og omegn*, Vestergaards Bogtrykkeri, Hjørring.
Digital udgave: https://issuu.com/vhmarkiv/docs/kildeh__fte_fra_pdf_high
- Venderby, Lone Bækgaard (red.) 2017: *Den Kolde Krig i din Hjemby- Lokale kilder til Den Kolde Krig i Hjørring og omegn*, Vestergaards Bogtrykkeri, Hjørring. Digital udgave: https://issuu.com/vhmarkiv/docs/kildeh__fte_den_kolde_krig
- Warring, Anette 2011: „Erindring og historiebrug – Introduktion til et forskningsfelt“. *Temp*, nr. 2, s. 6-36.

Ikke publiceret materiale

- Udkast til Vejledning om kassation af papirarkivalier efter skanning*, Rigsarkivet, 2018 (RA j.nr. 17/15033).

Websteder

Ministeriet for børn, undervisning og ligestilling 2016: *Historie fagformål for faget historie* <https://www.emu.dk/sites/default/files/Historie%20-%20januar%202016.pdf> (besøgt 29-01-2018).

Jakobsen, Andrea Jessen 2018: Historiske bunkere fjernes: Intet at bruge dem til i dag, Nordjyske. <https://nordjyske.dk/plus/morsoe/historiske-bunkere-fjernes--intet-at-bruge-dem-til-i-dag/5fbe6f09-4308-4c9b-b2f0-37c886f96747> (besøgt 26-01-2018).

https://issuu.com/vhmarkiv/docs/kildeh__fte_den_kolde_krig (besøgt 04-04-2018).

<https://www.skoletjenesten.dk/tilbud/fra-kaerestebrev-til-snap-chat> (besøgt 02-02-2018).

www.hjoerring.dk/kildepakker (besøgt 02-02-2018).

Venderby, Lone K. 2007: At være i tiden – Om kollektiv erindring og historievitenskaber, 10. semester speciale, Aalborg Universitet. [http://projekter.aau.dk/projekter/da/studentthesis/at-vaere-i-tiden\(d138740a-a6c6-46af-8a96-d36bed4582f3\).html](http://projekter.aau.dk/projekter/da/studentthesis/at-vaere-i-tiden(d138740a-a6c6-46af-8a96-d36bed4582f3).html) (besøgt 02-02-2018).

English summary

Places of Memory in Everyday Life

How Traces of The Cold War become Traces of Memory

How can cultural institutions such as archives and museums tell stories that make a difference in people's lives on other levels than the pure external gathering of information? The main argument in this article is that in order to communicate our narratives to a broader audience, historians can effectively contribute in the making of both collective and individual memory. Memory gives people the ability to capture time. It gives human life historicity and enables us to act according to our memory of past events and our expectations to the future. The article focuses on the teaching material *The Cold War in your Home City – Local Source Material of The Cold War in Hjoerring and its Surroundings*, published by Hjoerring Municipal Archive. In this context we used material traces from The Cold War in an attempt to make students recollect the impacts that The Cold War has had in their neighborhood. The main argument is that memory is closely connected to materiality, and by including locations and material traces of The Cold War that the students already meet in their everyday lives in the teaching material, we enable them to internalize the stories of The Cold War.

Martin Brandt Djupdræt

Martin Brandt Djupdræt er cand.mag. i historie og religionsvidenskab. Siden 2011 overinspektør i Den Gamle By og før det ansat som museumsinspektør ved blandt andet Moesgaard Museum og Vikingeskibsmuseet. Har stået bag flere større udstilling- og formidlingsprojekter. Skriver om museumspraksis i tidsskrifter og i sin egen blog om museumsformidling: [Martins Museumsblog](#).

Keywords: museologi, historiebevidsthed, historiebrug, demens, reminiscens, Den Gamle By, Storm P. Museet

HISTORIEBEVIDSTHED HOS DEMENTE

Erindringsforløb, velvære og identitetsdannelse på museer

*Identity and memory are not things we think about, but things we think with.*¹

Denne artikel vil tage udgangspunkt i forløb på museer for ældre, der har et socialt- og sundhedsorienteret behandlingsmæssigt sigte og vil beskrive den brug af historie, der er ved disse forløb. Gennem indsamlet data vil artiklen vise, at disse forløb har en positiv indvirkning på de ældres velbefindende. Et særligt fokuspunkt er observationer ved en række forløb i Den Gamle By for ældre ramt af demens. Artiklen vil med inddragelse af teorier om historiebevidsthed diskutere den brug af historie, der kan være gældende for denne gruppe, hvis evner til at erindre er svækkede.

I Den Gamle By er en treværelses lejlighed særligt indrettet til ældre ramt af demens. Når de ser sig omkring på lamperne, tapetet, gardinerne, flødekanen, soldaterbilledet og stilehæfterne dukker der i glimt erindringer frem fra et liv, de

1 Gilles 1994, s. 5.

Kaffe i Erindringslejligheden i Den Gamle By. Modelfoto. Foto: Den Gamle By.

engang har levet. De ældre tilbringer et par timer i lejligheden med kaffe, kage og en momentvis genfundne historisk bevidsthed. Det er historieformidling, og det er også et eksempel på en aktivitet, der kan give de ældre en større velvære og være med til at løfte en større social forpligtelse for det omgivende samfund.

Med udgangspunkt i forløb for ældre ramt af demens beskriver denne artikel, hvordan museer bidrager til at løfte en social opgave, og vil undersøge virkningen af disse tiltag. Museerne som institutioner, der tager en større social forpligtelse på sig, er et centralt emne indenfor museumsetik. Det er et emne, som både er aktuelt i forbindelse med museernes praksis og retningslinjer, og det er et emne som flere museologiske publikationer i de seneste år har beskæftiget sig med.² I 2011 udkom det ofte citerede værk inden for museumsetik „The Routledge Companion to Museum Ethics“. Værkets redaktør Janet Marstine beskriver tre paradigmer inden for museernes etiske engagement: “social responsibility, radical transparency and shared guardianship of heritage“.³ Museernes sociale engagement er en videreudvikling af det fokus, der siden 1990'erne har været omkring, at museet skal

2 Den internationale museumsorganisation International Council of Museums, ICOM's etiske regelsæt blev revideret i 2001. I denne revision blev der indført afsnit om museernes ansvar for omverdenen, f.eks. i forhold til respekt for lokalsamfund og befolkningsgrupper (Lewis 2006, s. 26). De museumsetiske emner er mange og publikationerne ligeså. Emnerne kan f.eks. være om etniske gruppers forhold til genstande og egen historie og museets overordnede samfundsforpligtelser (Sandell 2002, Gorman 2011, Marstine 2011, Sandell og Nigthingale 2012, Harris 2018). En oversigt over dele af teorierne bag museumsetik og henvisning til litteratur er i Decker 2017 og Pabst 2016, s. 40–52.

3 Marstine 2011, s. xxiv. Janet Marstine gennemgår de tre elementer i Marstine 2011, s. 10–20.

gå „*from Being about Something to Being for Somebody*“, som Stephen E. Weil fra Museum Studies at the Smithsonian Institution formulerede det i 1999 i en artikel om de amerikanske museers transformation.⁴

En del af dette museumsetiske fokus omhandler erindring og den historiebrug, der er omkring nyeste tids historie. Et emne indenfor dette felt er „memorial museums“, det vil sige museet, der gerne in situ, omhandler en markant politisk begivenhed og som kan have en mindesmærkefunktion, f.eks. Auschwitz-Birkenau Memorial and Museum eller September 11 Memorial Museum.⁵ I USA omhandler litteraturen om memorial museums blandt andet om 11. september og det nye Holocaust museum, mens der i Tyskland og Central-og Østeuropa er et særligt fokus om ændringerne efter de kommunistiske styres fald og dermed hvordan nye syn på historien og steder, personer og genstande forhandles eller kommer til udtryk på museer.⁶ En anden del af denne samtidshistoriske orientering har fokus på gennem erindringer at inddrage brugere, gøre museer mere relevant og gennem brugerne at demokratisere museet. Det kommer blandt andet til udtryk i form af at bruge nyeste tids historie for at aktivere erindring både for befolkningsgrupper og for lokalområder. Museumspraksis, der inkluderer brugere, har været prioriteret siden 1990'erne og flere museer har i deres formidling og forskning fokus på at inkludere den nyeste tid, som de besøgende har erindringer om.⁷ To forskere inden for emnet, Jens Andermann og Silke Arnold-de Simine, konkluderede i 2012 om museernes udvikling, at

„the museum has undoubtedly become one of the vital social institutions responsible for transforming living memory into institutionally constructed

-
- 4 Weil 1999. Weil tager blandt andet udgangspunkt i den engelske museolog Kenneth Hudsons betragtninger om ændringer af museers rolle (blandt andet Hudson 1998). En del af dette fokus på museernes betydning for de besøgende og offentligheden er også centralt for George Heins, John H. Falks og Lynn D. Dierkings arbejde som denne artikel senere vil omtale.
- 5 Paul Williams, tidligere professor ved Museums Study programme at New York University definerer i hans publikation om emnet memorial museum som „a specific kind of museum dedicated to a historic event commemorating mass suffering of some kind“ Williams 2007, s. 8. En anden forsker inden for emnet, Silke Arnold-de Simine fra Birkbeck, University of London, bruger i hendes forskning termen „memory museums“, Arnold-de Simine 2013, s. 10.
- 6 Emner behandles blandt andet i Arnold-de Simine 2013, Hansen-Glucklich 2014, Sturken 2015, Paliewicz 2016, Radonić 2017 og Clarke 2017. Den øgede interesse for at formidle og dokumentere traumer og konflikt på museer har også museumspolitisk opmærksomhed. I 2001 blev der under ICOM etableret IC-MEMO, the International Committee of Memorial Museums in Remembrance of the Victims of Public Crimes. Andermann og Arnold-de Simine 2012, s. 10.
- 7 Crooke 2007, Yarrow, Clubb og Draper 2008. Blandt andet har de europæiske frilandsmuseer i de seneste 10 år haft et større fokus på samtidshistorie og engagement med samfund og gæster gennem erindringer. I 2015 var samtidshistorie temaet for Association of European Open Air Museums 27. konference, Berget og Sognli 2017. Et andet eksempel på et nyere internationalt projekt med fokus på det samtidige og engagementet med brugerne og samfundet er SoMus, Society in the Museum, Querol, Kallio og Heinoon 2017. I forhold til ældre, den brugergruppe som denne artikel har fokus på, blev den første musealt fokuserede konferencer i Norden om emnet afholdt i oktober 2012 ved Jamtli Museum og Nordiskt Centrum för Kulturarvs pedagogik i Östersund, Sverige. Konferencens indlæg er samlet i Hansen, Kling og Gonzalez 2013.

and sustained commemorative practices which enact and give substance to a group identity.”⁸

Vi ser altså en intensiv interesse for erindringer, samtidshistorie og et ønske om at påtage sig en social forpligtigelse indenfor museerne. I denne artikels emne, formidling og brug af historie på museer over for ældre ramt af demens, kommer flere af disse tendenser til udtryk. Det er et museumsvirke, der bevidst arbejder med, at museet har en social forpligtigelse. Det er også et emne, hvor museet arbejder med samtidshistorie og brugernes egne erindringer. Ældre ramt af demens' udbytte af forløb på museer er dokumenteret i nærværende artikel og gennem udsagn fra de ældre diskuteres de forståelses- og identitetsmæssige processer, som forløbene er en del af.

For at forstå den ovenfor beskrevne brug af museer som en institution, der gennem en inddragelse af brugerne og deres egne erindringer har et social engagement, vil jeg fremhæve to grundforudsætninger. Den ene er en forståelsesramme i forhold til inddragelse og indtænkningen af museumsgæsten i museets virke og den anden er det historiebevidsthedsorienterede syn på historie, hvor der beskrives en sammenhæng mellem fortid og nutid.

Som beskrevet i indledningen er der i de sidste årtier kommet et større fokus på museernes betydning og en erkendelse af, at brugernes egne historier og egne dagsordener for museumsbesøget har en stor indflydelse for opfattelsen af museets funktion og museets historier. Et vigtigt element i dette er en konstruktivistisk opfattelse af museet, hvor meninger og forståelsesrammer ikke kun kan ses som museets egen interne dagsorden. Det skal også ses som noget der bliver skabt i sammenhæng med de besøgendes egne erfaringer og forudsætninger og gennem de besøgendes identitetsmotiverede brug af museet som rum og institution.

Den anden grundantagelse er i forhold til brugen af erindringer. Det er, at fortid, nutid og fremtid har en sammenhæng: At vores erindringer og brug af fortiden har indflydelse på vores valg og for forståelse af samtiden og syn på fremtiden. Forståelsesrammen for de processer, der sker omkring historieformidling og historiebrug blev under termene historiebevidsthed og historiekultur debatteret og teoretiseret i 1980'erne og 1990'erne og førte også til ændringer i synet på historieformidling i grundskolens historieundervisningen.⁹

Et centralt element i historiebevidsthed er historiebrugens identitetsmæssige betydning. Det er særligt dette perspektiv, jeg vil undersøge, i forhold til en række forløb for ældre i Den Gamle By i Aarhus og på Storm P. Museet på Frederiksberg. Data indsamlet fra disse forløb for de ældre viser tydeligt, at forløbene har en identitetsmæssig betydning. Artiklen vil vise dette og vil bruge denne museale

8 Andermann og Arnold-de Simone 2012, s. 9.

9 Denne ændring kom blandt andet til udtryk i, at formålsparagrafferne for historie i folkeskolen i 1995 blev ændret så historiebevidsthed blev et fokuspunkt. Undervisningsministeriet 1995.

brug af historieformidling og erindringsfremkaldelse til at diskutere og perspektivere sammenhænge omkring historiebevidsthed og identitetsdannelse i forhold til denne gruppe.

Artiklen vil først introducere begreber og forståelsesrammer fra historiebrugs- og historiebevidsthedsfeltet. Derefter vil artiklen beskrive nogle af de ændringer, der samtidig med introduktionen af historiebevidsthed skete i brugen af museer og museerne, med et øget fokus på museumsgæsterne og deres konstruktion og medskabelse af mening og forståelsesrammer. Herefter vil reminiscensmetoder i forløb med ældre introduceres, hvorefter projekterne og data fra de to museer præsenteres og diskuteres.

Historieforskningen og erindring

Inden for dele af historievitenskaben er der de sidste 30 år sket et fokusskifte omkring begrebet erindring. Fra at være en kilde til det fortidige, har erindring i forskningsfeltet omkring historiekultur og historiebevidsthed fået en mere nuanceret brug, og der har været en større diskussion tilknyttet begrebet.¹⁰ I Danmark blev forskningsfeltet for alvor udvidet i 1990'erne gennem grundforskningsprojektet „Humanistisk historieformidling – i komparativ belysning“, der blandt andet udmøntede sig i skriftserien „Humanistisk historieformidling“.¹¹

En af grundforskningsprojektets inspirationskilder omkring erindringsbegrebet var den franske sociolog Maurice Halbwachs, der allerede tilbage i mellemkrigstiden arbejdede med en konstruktivistisk forståelse af emnet, hvor nutiden og sociale kontekster er udgangspunkt for erindringsprocesserne. Halbwachs er især kendt for hans introduktion af begrebet kollektiv erindring. Ifølge Halbwachs skal mennesket være del af en social gruppe for at genkende sine erindringer, og det giver for ham ikke mening at tale om en individuel erindring separeret fra en social erindring.¹² Halbwachs er også interesseret i erindringens forankring i det fysiske rum:

„Or, l'espace est une réalité qui dure : nos impressions se chassent l'une l'autre, rien ne demeure dans notre esprit, et l'on ne comprendrait pas que nous puissions ressaisir le passé s'il ne se conservait pas en effet par le milieu matériel qui nous entoure.“¹³

10 En gennemgang af hovedlinjerne i forskningsfeltet er i Warring 2011 og Jensen 2017, s. 13–51.

11 Projektbeskrivelsen for „Humanistisk historieformidling – i komparativ belysning“ er i Jensen, Nielsen og Weinreich 1996, s. 263–273. En oversigt over projektets publikationer findes i Bryld, et al. 1999, s. 215–216.

12 Warring 1996, s. 210 og Warring 2011, s. 13–15.

13 Halbwachs 1950, s. 146. Her i Annette Warrings danske oversættelse: „Rummet er en realitet, et fast holdepunkt: når vi ser på, hvordan vore indtryk jager af sted efter hinanden, uden at oplagres i hukommelsen er det et svært at forstå, hvordan vi kan fastholde fortiden, hvis det ikke var fordi det fysiske miljø omkring os spillede en rolle“. Warring 1996, s. 218.

Halbwachs bruger begrebet „lieux de mémoire“ – erindringssteder. Der er for eksempel materielle objekter, steder eller konkrete begivenheder. Denne tanke om erindringssteder videreførte historikeren Pierre Nora i „Les lieux de mémoire“, dennes store forskningsprojekt om Frankrigs historie.¹⁴

En anden af feltets tidlige teoretikere er den tyske historiedidaktiker Karl Ernst Jeismann. Han beskæftiger sig med begrebet historiebevidsthed og formulerede denne definition af begrebet i 1979:

„Mehr als blosser Wissen oder reines Interesse an der Geschichte, umgreif Geschichtsbewusstsein den Zusammenhang von Vergangenheitsdeutung, Gegenwartsverständnis und Zukunftsperspektive.“¹⁵

Denne formulering om fortidsfortolkning, samtidsforståelse og fremtidsforventning, er i den senere litteratur og forståelse af emnet hyppigt blevet gentaget.

Professor i historieteori Jörn Rüsen var også blandt de teoretikere, der var med til at definere begrebet. Rüsen har fokus på, at historiebevidsthed har to væsentlige funktioner: Tidslig praksisorientering og historisk identitetsskabelse.¹⁶ Han beskrev i 1994 sammenhængen mellem de to funktioner således:

„Geschichte als Inhalt von Geschichtsbewusstsein ist ein Zusammenhang von Gegenwart und Zukunft, der an und mit der erinnerten Vergangenheit erscheint. Geschichtsbewusstsein ist diesem Zusammenhang verpflichtet; es ist der Balanceakt des Menschen auf dem Drahtseil der Zeit, das zwischen dem „Nicht mehr“ und dem „Noch nicht“ ausgespannt ist und auf dem sich konkretes und reales menschliches Leben vollzieht.“¹⁷

Fra at være en kilde til det fortidige, er erindring sammen med forventning nu det, der er med til at binde forståelsen af fortid, nutid og fremtid sammen og give mennesket en identitet i det liv, der leves. En af feltets danske udforskere er Bernard Eric Jensen, som i 1990'erne var lektor i historiedidaktik ved Danmarks Lærerhøjskole. Han beskrev sammenhængen således i en publikation fra 1996, der blev skrevet i anledning af, at historiebevidsthed var blevet en del af formålsparagrafferne for historie i folkeskolen:

„Historiebevidsthed tager afsæt i det forhold, at fortiden er til stede i nutiden som erindring og fortidsfortolkning, og at fremtiden er til stede som et sæt forventninger. Begrebet retter altså opmærksomheden mod det menneskelige eksistensvilkår, at i en levende nutid indgår der altid såvel en erindret fortid som en forventet fremtid.“¹⁸

14 Warring 2011, s. 17–18, Nora 1984–92.

15 Jeismann 1979, s. 42.

16 Rüsen 1994, s. 13.

17 Rüsen 1994, s. 7.

18 Jensen 1996, s. 5.

For at være bevidst om historie måtte fortid tænkes sammen med nutid og fremtid. Det var en tankegang, der vandt udbredelse inden for historiedidaktikken. I 1995 kom historiebevidsthedsbegrebet ind i formålsparagrafferne for historie i folkeskolen. I faghæftet for Historie stk. 1 står der:

„Formålet med undervisningen i historie er at styrke elevernes historiebevidsthed og identitet og øge deres lyst til og motivation for aktiv deltagelse i et demokratisk samfund. Det sker ved at fremme deres indsigt i, at mennesker er historieskabte såvel som historieskabende.“¹⁹

I 2009 blev fagformålene for historie skrevet om. I årene forinden havde der været en debat om historiebevidstheds centrale placering i folkeskolen, hvor særligt Anders Holm Thomsen, der havde skrevet en ph.d. om historieundervisning, gik imod historiebevidstheds centrale rolle i historiefaget og „det store indoktrineringspotentiale, som historiebevidsthedsbegrebet rummer“ ved, at et nutids- og fremtidselement i historie også var indtænkt i faget.²⁰ Thomsen argumenterede for mere fokus på det nationale og på at få en historiekanon. De ændringer kom med i den nye ramme for faget „Fælles formål for faget historie“, fra 2009 som stadig er den gældende. Historiebevidsthed er dog ikke skrevet ud af folkeskolens fagformål for historie. I stk. 3 står der, at elevernes historiske bevidsthed og identitet skal styrkes med henblik på, at de forstår, hvordan de selv, deres livsvilkår og samfund er historieskabte. Og efter 9. klasse skal eleven kunne „forklare samspil mellem fortid, nutid og fremtid“, have „viden om funktion af historie i fortid og nutid“ og „diskutere egen og andres historiske bevidsthed.“²¹

Det nye syn og den udvidelse af historiebegrebet, der kom i 1980'erne og 1990'erne med historiebevidsthedsbegrebet er altså stadig aktuelt i historieundervisningen. Begrebet historiebevidsthed er i dag til gengæld ikke meget brugt uden for skoledebatten. De projekter, der ser på forståelsesmæssige sammenhænge mellem fortid og nutid, benytter nu gerne termen og rammen historiebrug.²²

Det er også under overskriften Historiebrug, at Bernard Eric Jensen i bogen „Historie – livsverden og fag“ fra 2003 analyserer, hvordan tankegangen fra historiebevidsthed og samspillet mellem fortidsfortolkning, samtidsforståelse og fremtidsforventning kan være brugbart og have forskellige funktioner for menigmands historiebrug i hverdagssammenhænge. Jensen kategoriserer, at „Fortidsfortolkning“ har en erindrende funktion, „Samtidsforståelse“ en diagnosticerende funktion og „Fremtidsforventning“ en anticiperende funktion. Det enkelte menneskes

19 Undervisningsministeriet 1995, s. 9.

20 Thomsen 2008a, s. 237. Thomsen udgav en debatbog om emnet (Thomsen 2008b) og i Historisk Tidsskrift bind 106, 107, 108 (2006–2008) krydsede han klinger med Vagn Ole Nielsen og Bernard Eric Jensen om historiedidaktik og indholdet i historiefaget.

21 Fælles formål for faget historie 2009.

22 F.eks. Færk og Petersen 2013 og Kruse og Warring 2015 bruger termen historiebrug. Termen historiebrug blev også brugt i Fælles formålene for faget historie 2009.

identitet er betinget af denne brug og funktion af historie og ifølge Jensen bruges historiebevidstheden til i identitetssammenhænge at besvare spørgsmålene:

„Hvem er jeg/vi? Hvordan er jeg/vi blevet den/dem, som jeg/vi er?

(erindrende),

Hvad kendetegner den situation, som jeg/vi nu befinder mig/os i?

(diagnosticerende),

Hvor kan/vil jeg/vi bevæge mig/os hen i den kommende tid?

(anticiperende funktion)²³

Konstruktivisme – også på museer

Samtidig med at historiebegrebet bliver udvidet i 1980'erne og 1990'erne sker der også forandringer i synet på, hvad museer gør og kan. Ligesom at historikere og historiedidaktikere får øjnene op for, hvordan historieformidling sker ukontrollabelt over alt og hvordan historie bruges på mange forskellige måder, bliver også museumsforskere klar over, at museer gør meget mere end at vise genstande. Gæsterne tager egne dagsordener med og kæder deres egen samtidsforståelse (jf. Jeismann) ind i de genstande de møder. Den sociale sammenhæng de befinder sig i (jf. Halbwachs), betyder også noget for deres forståelse af museet og museets historier. Noget af den forskning og de undersøgelser, der blev lavet omkring denne udvidede forståelse af museumsrummet, er samlet af de amerikanske museumsforskere John H. Falk og Lynn D. Dierking i deres bog „The Museum Experience“ fra 1992. De bruger blandt andet observationerne af gæsternes brug af museet til at lancere „The Interactive Experience Model“, hvor de beskriver, at der i museumsoplevelsen indgår tre typer af kontekster: Den personlige kontekst, den sociale kontekst og den fysiske kontekst.²⁴

Falk og Dierking opsummerer ud fra egne og andres undersøgelser, at *den personlige kontekst* har den betydning, at den enkelte besøgende møder museet med egen motivation og egne agendaer og disse giver forståelsesrammen for besøget.²⁵ Omkring *den sociale kontekst* er det deres pointe, at oplevelsen er farvet af dem man besøger museet sammen med eller møder på museet; om det er ens børn el-

23 Jensen 2003, s. 68.

24 Falk og Dierking 1992, s. 1–7. Modellen blev i Falk og Dierking 2000 revideret og omdøbt til „The Contextual Model of Learning“. Både i deres bog fra 1992 og i Falk og Dierking's viderebearbejdelse af modellen (Falk og Dierking 2000 og 2013) er den overordnede pointe, at museumsbesøget skal ses som et hele, og at det som museumsansatte kunne forfalde til at se som „Museet“ – genstandene og historierne – kun er en del af det, som de besøgende opfatter som museet. Museet er også forventningen før besøget, bearbejdelsen af oplevelsen efter besøget og andre elementer som f.eks. mad, toiletbesøg og socialt samvær. Falk og Dierking 1992, s. 83–93, Falk og Dierking 2000, s. 177–203, Falk og Dierking 2013, s. 173–211.

25 Falk og Dierking 2013 s. 37–63 og 82–97

ler en jævnaldrende voksen vil styre opfattelser og valg på museet og oplevelsen af museet.²⁶ Omkring *den fysiske kontekst* påpeger Falk og Dierking, at museets fysiske rum, genstande og museets andre sansepåvirkninger, lugt, aktivitet mv. er den tredje væsentlige faktor for gæsternes museumsoplevelse.²⁷

Andre forskere end Falk og Dierking beskæftigede sig i 1990'erne også med at definere en forståelsesramme for museet, hvor museumsgæsten var medskabende og konstruerende. En af dem var George E. Hein, der siden 1975 på Lesley University og The Program Evaluation and Research Group (PERG) har evalueret undervisning på museer. I 1998 sammenfattede Hein flere af sine studier i „Learning in the museum“ der blev et referenceværk om museet som læringsrum. Bogen gennemgår læringsteorier og publikumsstudier, og i det afsluttende kapitel om at skabe et mere konstruktivistisk museum skriver Hein:

„Visitors make meaning in the museum, they learn by constructing their own understanding. The issue for museums, if they recognize this principle, is to determine what meaning visitors do make from their experience, and then to shape the experience to the extent possible by the manipulation of the environment. Every museum building will send a message (or multiple messages); every exhibition will evoke feelings, memories, and images; every encounter with an object brings about a reflection (even if it is only incomprehension and frustration); every social interaction reinforces connections, stimulates new ones, or triggers personal anxieties.“²⁸

Dette mere holistiske syn på læringsprocesserne i museer har vundet fodfæste og har inspireret det i indledningen beskrevet større museumsetiske fokus på engagement af gæsterne og museernes samfundsforpligtigelser. Dette fokus har også udmøntet sig i målsætninger og retningslinjer. Blandt engelske museer, biblioteker og arkiver blev der f.eks. i 2000'erne udviklet læringsdefinitionen „Inspiring Learning for All“.²⁹ I dag er det Arts Council Englands definition af læring:

- „– learning is a process of active engagement with experience
- it is what people do when they want to make sense of the world
- it may involve the development or deepening of skills, knowledge, understanding, values, ideas and feelings

26 Falk og Dierking 2013 s. 64–80 og 146–171

27 Falk og Dierking 2013 s. 103–144.

28 Hein 1998, s. 179.

29 Graham 2011, s. 4.

- effective learning leads to change, development and the desire to learn more.“³⁰

For at opsummere: både inden for historieopfattelsen og museumsformidlingen kom der i 1980'erne og 1990'erne et nyt syn på, hvordan individet og meningsdannelse sammen med andre besøgende er vigtige for både forståelsen og brugen af historien og af museet. Tolkningen af fortiden hænger sammen med forståelsen af i dag og forventningen til fremtiden, og indgår dermed i skabelsen af en persons identitet. Gæsterne på museer agerer socialt med andre på museer og dette samvær med andre er foruden deres egne erfaringer og interesser med til at konstruere deres oplevelser af museet. Hverken museet eller historien kan ses isoleret. Forståelse og brugen af både museet og historien bliver skabt sammen med brugerne og bliver brugt til at forme deres identiteter.

Reminiscens og museer

I 1963 skrev N.T. Butler artiklen „The life-review: An interpretation of reminiscence in the aged“, der gav inspiration til reminiscensmetoden med ældre; at prøve at genkalde begivenheder og erfaringer fra personens autobiografiske liv.³¹ Metoden er i dag udbredt på mange institutioner og flere forskningsoversigter konkluderer, at der er en metode der har en positiv effekt på de ældres følelsesmæssige tilstand og at den overordnet giver dem en større funktionalitet og velbefindende.³²

I 1990'erne blev der gennemført et ambitiøst europæisk reminiscenssamarbejdsprojekt „Remembering Yesterday, Caring Today“ med deltagelse af 10 lande. Fra Danmark deltog Nørrebro Erindringscenter.³³ I en opsamling af projektet opremses der emner, som kunne være ideer til indhold i reminiscensforløb, f.eks. min barndom, skoletiden, arbejdsliv og gå i byen. I opsamlingen er der også et afsnit om brugen af stimuli i reminiscens til at vække følelser og fremkalde minder: genstande, fotografier, dufte, tekstiler, smag, musik og bevægelse. Der er også et afsnit, som behandler, hvordan man kreativt kan udforske minder. Det er f.eks.

30 <http://www.artscouncil.org.uk/defining-learning> (tilgået 25.02.2018). Arts Council England er en af de største museumsudviklere i England. Rådet planlægger frem til 2022 at investere mere end 2 mia. £ i museer og andre kunst og kulturprojekter og derudover inspirere deres strategier også udenfor England. Et af de projekter som denne artikel bruger som case „Active ageing and Heritage in Adult learning“ har blandt andet taget udgangspunkt i Arts Council Englands læringsdefinition. Hansen 2017, s. 10.

31 Butler 1963, omtalt i Latha et al. 2014, s. 20 og Dempsey et al. 2014, s. 182. Dempsey et al. 2014 er en oversigt over den videnskabelige brug af termen reminiscens.

32 Woods et al. 2005, Westerhof; Bohlmeijer og Webster 2010, Webster et al. 2010, Subramaniam og Woods 2012, Huang et al. 2015.

33 Bruce; Hodgson og Schweitzer 2001, s. 7.

at arbejde med livshistorier, at tegne og male, at synge sammen og at bruge drama til at spille scener fra deltagerens liv.³⁴ Den kreative aktivitetsorienterede tilgang er der lavet flere undersøgelser og projekter omkring. I en systematisk undersøgelse fra 2011 blev forskningslitteraturen om deltagerbaserede kunstprojekter for ældre gennemgået og i alt 31 undersøgelser identificeret.³⁵ Det er også et felt hvor flere kunstmuseer har haft projekter. Et af de mest omtalte er nok MOMA's Meet Me-projekt for Alzheimerpatienter, men der er også lavet studier i tiltag på andre kunstmuseer og gallerier.³⁶

Denne artikel vil ikke berøre disse reminiscensprojekter, der primært har fokus på kunstneriske eller æstetiske projekter, men vil se på museale reminiscensprojekter fra to danske museer, som i de seneste år i forhold til ældre har arbejdet kulturhistorisk og med brug af historie og historisk viden: Den Gamle By i Aarhus og Storm P. Museet på Frederiksberg. Ved udvalgte forløb på begge museer er der lavet brugerobservationer og følgeforskning og dermed samlet empiri til at kunne tolke på udkommet af dette nye tiltag inden for brug af museer og historie.

Erindringsformidling i Den Gamle By

Ideen til at lave særlige forløb i Den Gamle By for ældre kom i begyndelsen af 2003, hvor museums lærer Henning Lindberg havde besøg af sin mor på museet. Familieturen gik blandt andet til Havbogadehjemmet, et interiør fra begyndelsen 1900-tallet, og pludselig begyndte moderen ud fra rummene, møblerne og genstande at fortælle om hændelser og praksisser fra moderens ungdom. Historier som Henning aldrig før havde hørt om. Ved moderens møde med de historiske interiører, og ved Hennings lyttende og spørgende facon, kom nye historier og samtaler i gang. Den lyttende tilgang fra den museumsansatte og moderens indlevelse i historien havde paralleller til de dramapædagogiske metoder, som museet på samme tid var ved at implementere, som en del af museets undervisningstilbud for børn og som en del af den levendegørelse, der skulle gøre museets historier mere nærværende og tilgængelige for de besøgende.³⁷

Ideen var født, og der blev nedsat et projektgruppe med Henning Lindberg og museumsinspektør Tove Engelhardt Matthiassen fra Den Gamle By og demenskoordinator Birgitte Kryger fra Aarhus kommune.³⁸ Projektgruppen kunne

34 Bruce; Hodgson og Schweitzer 2001, s. 73-110 og 24-35. Erfaringerne fra den danske del af projektet er samlet i Dahl, Løvendahl og Kjer 1998.

35 Woodhouse 2013.

36 Rosenberg et al. 2009, Andre projekter er omtalt i MacPherson et al. 2009 og Camic, Tischler og Pearman 2014.

37 Mathiassen 1999, Ravn 2001 og Bager og Lindberg 2002.

38 Etableringen af Erindringsformidlingen i Den Gamle By er beskrevet af den projektgruppe, der startede projektet i Kryger, Lindberg og Mathiassen 2005.

finde inspiration hos Ove Dahl på Nørrebro Erindringscenter – Dansk Center for Reminiscens, den førmtalte danske deltager i „Remembering Yesterday, Caring Today“. Dahls center havde med base på plejehjemmet Skt. Joseph siden 1997 holdt foredrag om reminiscens og lavet erindringskasser med genstande fra de ældres ungdom, som blev lånt ud til plejehjem, dagscentre m.v.³⁹

I Den Gamle By stod det klart, at en formidling, som var orienteret omkring de ældres egne erindringer, var en meget virkningsfuld brug af historiske genstande, og at den tilgodeså en målgruppe, ældre på institution, som der dengang ikke var særlig fokus på hos museerne. Forløbene skulle foregå på museer og i museets autentiske og sansemættede miljøer, hvor der både var lugte, lyde og synsindtryk. Den taktile sans og smag skulle også være en del af oplevelsen.⁴⁰

De første forløb fandt sted i 2004 i Havbogadehjemmet. Huset havde nogle udfordringer. Der var ikke toilet i bygningen og de ældre skulle op ad en trappe for at kunne besøge hjemmet. Der kom hurtigt et ønske om at kunne indrette en lejlighed reserveret til brug for disse sessioner. Der var også et ønske om at udvide brugergruppen og lave forløb for pårørende og faglige personale i den sociale sektor. Takket være fondsdonationer kunne Den Gamle By i marts 2012 åbne en lejlighed, der var indrettet som i 1950'erne. Erindringslejligheden, som blev lejlighedens navn, skulle kun danne rammen om reminiscensforløb, så der er ikke offentlig adgang til lejligheden, men kun adgang i forbindelse med forløb. Erindringslejligheden har også en handicapelevator, hvis gangbesvær gør, at den besøgende ikke kan bruge trappeopgangen med det brune linoleumsgulv og lugten af sæbevandet i zinkspanden.⁴¹

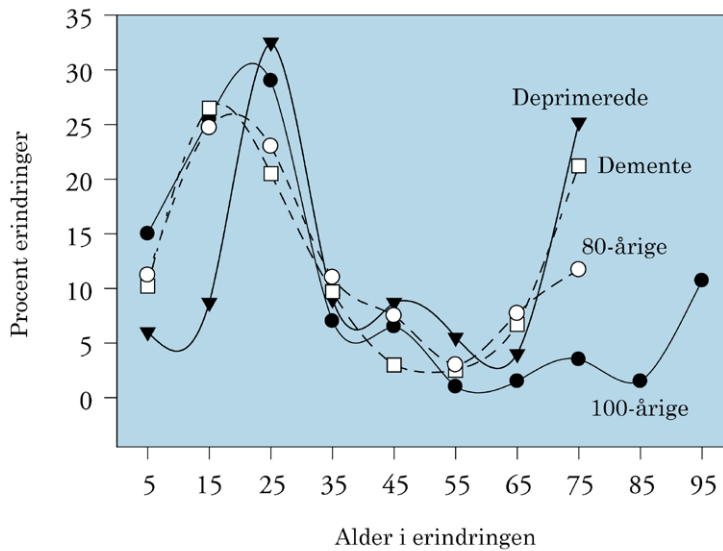
Før Erindringslejligheden stod færdig, var der lavet et samarbejde mellem museet og CON AMORE, Center on Autobiographical Memory Research på Aarhus Universitet. Centeret hjælper museet med viden om autobiografisk hukommelse, og museet er samarbejdspartner i forbindelse med centerets undersøgelser. Lejligheden blev blandt andet gennem samarbejdet tidsmæssigt indrettet som i 1950'erne, fordi forskning viser, at det er en periode med mange selvbiografiske erindringer for den gruppe, der i dag lider af demens. Det var i det årti, at de var unge og deres „reminiscense bump“ tidsmæssigt ligger.⁴²

39 Dahl 2001, s. 14–15. Dahl 2002, s. 3–5.

40 Kryger, Lindberg og Matthiassen 2005, s. 66.

41 Ravn 2012, s. 26–29. Disse reminiscensforløb i Den Gamle By benævnes af museet erindringsformidling, og det er den betegnelse der vil blive brugt fremover i artikel.

42 Se grafen side 41 for en illustration af „reminiscence bump“. Se også Fromholt og Larsen 1991, Fromholt et al. 2003, Berntsen og Ruben 2003.

Den procentvise fordeling af selvbiografiske erindringer i forskellige årtier i livet for henholdsvis raske ældre på 80 år og 100 år, samt for gennemsnitlige 80-årige deprimerede og demente. Det øgede antal af erindringer, som der kan ses i grafen ved ungdomsårene og i det tidlige voksenliv kaldes for „Reminiscence bump“. Tilpasset figur fra Fromholt et al. 2003 gengivet i Berntsen 2012. Illustration: Den Gamle By.

På besøg i en 1950'er-lejlighed

Ved et typisk forløb i Erindringslejligheden ankommer grupper op til 10 ældre med ledsagende personale fra plejecenteret og bliver budt velkommen af en medarbejder, der er i rollen fru Laursen. Fru Laursen er i dragt og agerer som hun bor i lejligheden, men hun er mere en lyttende facilitator end en figur, som formidler historien i 1. person.⁴³ Sammen med en kollega er hun Den Gamle Bys personale ved besøget. De ældre kommer ind i den lille gang og jakkerne kan lægges i soveværelset. Derefter kan man gå ind i stuen og sætte sig eller hjælpe til med kaffen og kringler, der ikke lige nåede at blive klar før gæsternes ankomst. Det sidste af bordet skal dækkes og så er der kaffe og kage i stuen. Hvis det er muligt at få baggrundsviden om de ældre, er der fundet genstande, billeder og bøger frem, som de kan have haft en forbindelse til – det kan være regnskabshæfter, klædedragt, skolebøger, billeder fra deres hjemstavn mm. Objekterne cirkulerer ved bordet og seancen sluttet af med, at der åbnes op til den fine stue. Fru Laursen sætter sig ved klaveret og der synges en sang, der kunne været sunget i 1950'erne.⁴⁴

Museets erindringsformidling for ældre indgår også i kurser for social- og sundhedsassistenter. Siden 2008 har museet tilbudt kurser for studerende ved

43 1. personsformidling er når museumsformidleren har en rolle, som vedkommende spiller og vedkommende møder gæsten med afsæt i den rolle og den periode rollen er fra.

44 Lindberg 2012, Lindberg 2013 og egne observationer.

landets social- og sundhedsuddannelser, og siden 2014 har kurserne været fast pensum ved Social- og sundhedsskolen i Aarhus. Kurset er en vekselvirkning mellem teori og indføring i reminiscens og demenslidelsen og praksis, hvor de besøgende oplever de miljøer fra de ældres ungdom, som museet bruger i deres forløb for demente ældre. I kurset inddrages også en af museets lejligheder fra 1974, så de studerende nemmere selv kan opleve, hvad det vil sige at møde miljøer og genstande, der er del af ens egen livshistorie.⁴⁵

Erindringer på museets lokalitet versus i plejecentrenes stue

Interessen fra social- og sundhedsskolerne vidner om en brugbarhed i metoderne for kommende ansatte i sundhedssektoren, men Den Gamle By og CON AMORE ønskede også at undersøge og dokumentere effekten af besøgene. Det første større undersøgelsesprojekt, der blev lavet var et sammenlignende projekt, der undersøgte fremkaldelsen af autobiografiske elementer hos demente i henholdsvis et dagligdagsmiljø på plejecenteret og i de rum, som Den Gamle By bruger til erindringsformidling.⁴⁶

I undersøgelsen deltog 12 personer, der var diagnosticeret med Alzheimer. Ved forløbet på plejecenteret fik de ældre serveret kaffe fra termokander og småkager med M&M's købt i supermarkedet, og sessionens facilitator havde moderne tøj på. Ved forløbet i Den Gamle By var facilitatoren iklædt en dragt fra begyndelsen af 1900-tallet, og der blev serveret kaffe fra en Madam Blå og vaniljekranse bagt i Den Gamle Bys bageri. Ved forløbene blev der sendt genstande rundt som dels repræsenterede dagliglivssituationer og særlige begivenheder. Genstandene på museet var fra deltagernes barndom og ungdom, mens genstandene fremvist på plejecenteret var moderne. Det var f.eks. en ældre telefon fremvist på museet versus en mobiltelefon sendt rundt på plejecenteret, et gammeldags piskeris versus et håndmixer og et ældre og et yngre konfirmationskort. Samtalerne blev kodet for, om der ved mødet med genstanden blev frembragt erindringer og hvilken karakter og detaljegrad de måtte have.

Konklusionen var, at der ikke var en stor forskel i genkendelsen af henholdsvis de gamle og de nye objekter, men undersøgelsen viste tydeligt, at der kom flere erindringer ved de ældre genstande i Den Gamle By og dybden og detaljegraden i erindringerne var meget større ved forløbene på museet.⁴⁷ Et eksempel på dette er en kvinde, der i det moderne miljø, da hun fik fremvist en mobiltelefon, fortæller, at hun ikke havde nogle telefon hjemme og derfor måtte bruge telefonen ved telefoncentralen. Den samme historie fortæller hun også ved fremvisning af den

45 Djupdræt et al. 2017, s. 46–47.

46 Undersøgelsen er publiceret i Miles et al. 2013.

47 Miles et al. 2013, s. 1077–1079. Berntsen 2012, s. 18–19.

ældre telefon på museet, men supplerede nu denne erindring med en længere dramatisk historie om engang hun arbejdede på en telefoncentral og skulle stille en samtale igennem til brandstationen om en ildebrand, og at hun fandt ud af, at det var hendes svigerforældres hus der brændte.⁴⁸

Undersøgelser i effekten af erindringsformidlingen

Denne undersøgelse var i et særligt set-up, så der med færrest fejlkilder kunne sammenlignes med et kontrolforløb på et plejecenter. Et ønske fra Den Gamle Bys side var også at lave en undersøgelse, der i højere grad tog udgangspunkt i den almindelige type erindringsforløb, som bliver gennemført. Det kom til at ske i 2015 og 2016. Det var i en undersøgelse om de ældres generelle velbefindende (well-being) og den skete som del af del af Erasmus+ projektet *Active ageing and Heritage in Adult learning* (herefter betegnet som AHA). Udover at undersøge og evaluere erindringsforløb af den type, som Den Gamle By gennemfører havde AHA også det formål at udvikle og udbrede viden om museale forløb for ældre ramt af demens, at udvikle forløb for pårørende til demensramte og at udvikle forløb for plejepersonale, der har med gruppen at gøre. Projektets partnere var frilandsmuseerne Den Gamle By, Jamtli (Sverige), Beamish Museum (England), Szabadtéri Néptárajzi Múzeum (Ungarn) og Maihaugen (Norge) foruden universiteterne Aarhus Universitet, Linneuniversitetet (Sverige) og University of Newcastle upon Tyne (England).⁴⁹

Den Gamle By var den mest erfarne museumspartner i projektet med hensyn til at have gennemført erindringsformidlende forløb for ældre, men også Jamtli i Östersund havde i en årrække gennemført forløb af denne type.⁵⁰ Beamish Museum havde siden at den nye erindringslejlighed åbnede i 2012 været på flere studieture til Den Gamle By og var også begyndt at lave forløb for demente ældre.

De forløb der blev undersøgt varede 1½ til 2 timer. Alle fem museer deltog og forløbene havde den samme struktur: De ældre blev modtaget, deltagerne hjalp med at dække bordet og forberede serveringen, der var kaffe og the og interaktion med genstande, og historier blev delt. De ældre fik noget fysisk med hjem (f.eks. blomster fra bordet, et postkort, rester af de serverede kager) og museets facilitatorer fulgte gæsterne ud og tog afsked med dem.⁵¹ Det vil sige, at det var forløb meget lig dem, der er de gængse erindringsformidlingsforløb i Den Gamle By.

48 Miles et al 2013, Appendix A, s. 1080–1081. Nogle danske transskriberinger af interviewene er i Berntsen 2012, s. 20–21.

49 Projektets erfaringer og resultater er præsenteret i Hansen 2017.

50 En beskrivelse af de første forløb på Jamtli findes i Borgström 2013, s. 105.

51 Davenport et al. 2017, s. 18.

I alt deltog 118 ældre ramt af demens i undersøgelsen om well-being. Forløbene blev gennemført og data indsamlet på alle fem museer med flest indsamlinger fra Den Gamle By (32) og Beamish Museum (32), og færre deltagere fra Maihaugen (19), Jamtli (18) og Szabadtéri Néprajzi Múzeum (17).⁵² Derudover deltog 75 ledsagere til de demente i undersøgelsen. De var enten familiemedlemmer eller ansatte ved plejecentre eller lignende institutioner. Undersøgelsens metode blev udviklet af projektets universitetspartnere i samarbejde med museerne. Indsamlingen blev foretaget af ansatte på museerne, mens data-management blev ledet af universitetspartnere.

Evalueringen så overordnet på de deltagenes well-being, og benyttede sig af indikatorer fra Greater Cincinnati Chapter Well-Being Observation Tool (GCCWOT).⁵³ De ledsagende personer til de demente blev bedt om at vurdere den dementes interesse, vedvarende opmærksomhed, positive følelsesmæssige tilstand og selvværd i forbindelse med besøget. Derudover blev der også spurgt ind til den dementes negative følelsesmæssige påvirkning og tilbagetrækning under besøget, men da materialet for de sidste to elementer ikke er samlet, vil det ikke blive præsenteret her.

Spørgsmålene om den dementes well-being blev stillet gennem et spørgeskema i forbindelse med sessionen, og de begreber der blev spurgt ind til, blev uddybet for den ledsagende plejer eller pårørende.⁵⁴ Ledsageren til den demente blev også bedt om at sammenligne den ældres interesse, vedvarende opmærksomhed, positive følelsesmæssige tilstand og selvværd under erindringsforløbet i forhold til normalt tilstanden.

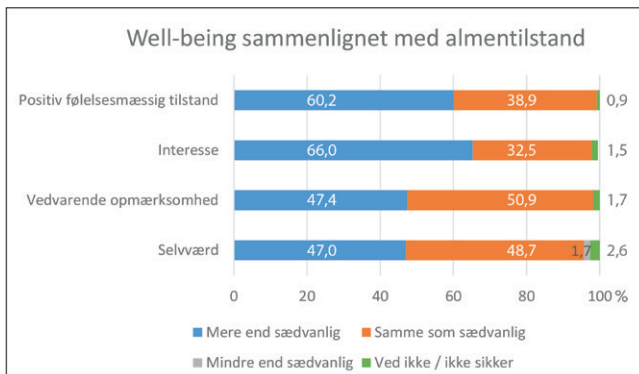
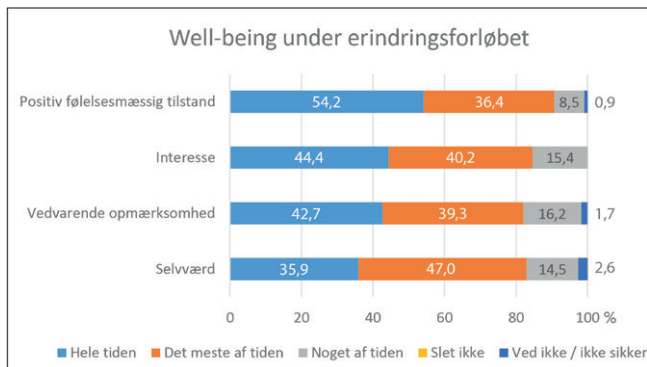
Overordnet må der konkluderes, at de fire faktorer for well-being under erindringsforløbene er meget høj:

- 90,6 % af de demente udtrykte/viste positive følelser under hele forløbet eller det meste af tiden
- 82,0 % af de demente kunne bevare vedvarende opmærksomhed under hele forløbet eller det meste af tiden
- 84,6 % af de demente viste interesse gennem kontakt til andre under hele forløbet eller det meste af tiden

52 Undersøgelsens kvantitative data er præsenteret i Hansen 2017, Apendix 1, s. 75–79.

53 En beskrivelse af undersøgelsen og undersøgelsens metode findes i Davenport et.al 2017. Om elementerne i GCCWOT, se Rentz 2002 og Kinney og Rentz 2005.

54 Beskrivelsen ved begrebet Interesse „Bruger ord om eller viser aktiv interesse i andres eller eget arbejde; tager kontakt til andre uden opfordring (f.eks. ved smil, øjenkontakt, samtale, accepterer eller yder hjælp, osv.)“. Beskrivelsen ved begrebet Vedvarende opmærksomhed: „Vedvarende opmærksomhed over for opgaven/aktiviteten; vender tilbage til opgaven/aktiviteten efter opfordring (hvis distraheret)“. Beskrivelsen ved begrebet Positiv følelsesmæssig tilstand: „Aflappet kropssprog; verbal eller kropslig tegn på følelse af nydelse, fornøjelse, glæde (f.eks. smil, latter, glædestårer, osv.)“. Beskrivelsen ved begrebet Selvværd: „Udtryk for stolthed, ord der udtrykker tilfredshed, positiv erindring om sig selv; (f.eks. ved at klappe, smile, nikke, osv.)“. Aktiv aldring og kulturarv i voksnes læring. Spørgeskema A – Ledsagende omsorgsgivere.

Resultaterne af AHA's undersøgelse af velbefindende hos ældre med demens i forbindelse med erindringsforløb på frilandsmuseer. I alt deltog 118 ældre ramt af demens i undersøgelsesprojektet. Data fra undersøgelsen er samlet i Hansen 2017, s. 75–79

- 82,9 % af de demente udtrykte selvværd med ord eller med kropssprog under hele forløbet eller det meste af tiden

I forhold til sammenligningen med de ældres normale tilstand viser undersøgelsen også en tydeligt højere „positiv følelsesmæssige påvirkning“ på 60,2 % og „interesse“ på 66,0 %. For „vedvarende opmærksomhed“ er resultatet 47,4 % og for „selvværd“ 47,0 %.

Resultaterne af undersøgelsen er bemærkelsesværdige. Ud fra dem, kan der konkluderes, at disse reminiscensforløb i historiske miljøer på museer har en betydning for de ældres dementes generelle velbefindende, og at denne velbefindende er høj (positive indikationer mellem 80,0 % og 90,6 %). De har også overordnet en mere positiv tilstand (mellem 47,0 % og 66,0 %) under sessionerne end ved deres normale tilstand. Noget der er værd at overveje i forbindelse med den del af undersøgelsen er, at de personer, der udfylder skemaer er plejere eller familiemedlemmer som har en rolle i de dementes daglige tilstand. Denne del af undersøgelsen vil derfor også være en vurdering af deres egen rolle som plejer, hvilket kan være med til at påvirke svaret. Dette kan med det indsamlede materi-

ale desværre ikke undersøges nærmere. Svarene viser dog overordnet, at de ældre har en bedre well-being under forløbet på museet end ved deres almentilstand.

Hvad kan forklaringerne på dette være? I forbindelse med undersøgelsen lavede museets undersøgelsesfacilitator ved slutningen af sessionen også et kort semi-struktureret interview med hver af de ældre. Ud fra disse interviews vil jeg se på mulige forklaringer på, hvorfor oplevelsen har en effekt og betydning. De interview, der bliver gennemgået i denne artikel er alle indsamlet i Den Gamle By. Af interviewene fremgår det blandt andet, at der ved sessioner sker erindringer og det får den demente til at give udtryk for at se tingene i de deres rette sammenhæng:

„Museets facilitator: Hvad syntes du om besøget i dag?

Deltager 13: Jeg synes det har været sjovt. Interessant, altså man mindes lige pludselig en masse ting.

Museets facilitator: Hvad gjorde det største indtryk?

Deltager 13: Ved du hvad, det ved jeg ikke. Jeg synes ikke sådan jeg kan sige at der er noget der har været det største. Det har været det hele. Altså det hele samlet. Det er bare at se alle de gamle ting på deres rette plads.

Museets facilitator: Så det passer ind?

Deltager 13: Ja. Man føler sig hensat til den tid.“⁵⁵

Det sociale element og det fællesskab, der kom i gruppen omkring aktiviteten, blev også fremhævet:

„Museets facilitator: Hvad gjorde det største indtryk på dig?

Deltager 25: Det var at folk var ikke så nervøse. De sad ikke og krøb sammen. Begyndte at tale med hinanden med det samme. Det syntes jeg var dejligt.

Museets facilitator: Ja.

Deltager 25: Ikke holdt sig tilbage. Det syntes jeg var godt.“⁵⁶

Erindringsforløbene gjorde også, at konkrete hændelser på baggrund af det oplevede igangsatte konkrete erindringer fra deltagerens levede liv, og at dette førte til en følelse af sammenhæng og en „normaltilstand“. I dette tilfælde en tilstand som deltageren gerne ville have delt med sin kone:

„Museets facilitator: Hvad syntes du om besøget herinde og kan du beskrive det med nogle enkle ord?

Deltager 22: Jeg synes det er utroligt.

Museets facilitator: Ja.

Deltager 22: Bare den lampe der, den er sådan lidt yngre.

Museets facilitator: Ja.

55 Interview ved erindringsforløb afholdt i Den Gamle By 8. februar 2016.

56 Interview ved erindringsforløb afholdt i Den Gamle By 31. marts 2016.

Deltager 22: Den er ikke så gammel. Det er den ikke.

Museets facilitator: Nej.

Deltager 22: Jeg kan huske jeg havde nogle i Viby. Jeg havde også sådan et ur deroppe, også på sådan en kommode der. Det var så til kopper og kaffe og alt det her. Det ligner det der... Det var det ur der. Og så havde det også en speciel lyd i forhold til et almindeligt ur. Det stod og skabte sig i en krog. Og det med lysene der. Der var en overgang jeg kunne hente det (lysene) henne på jerngården i Ole Reumerts gade, ikke.

Museets facilitator: Jo.

Deltager 22: Men det kan man ikke mere.

Museets facilitator: Der ligger der ikke noget mere.

Deltager 22: Det var det bette gule hus der lå lige dernede. Der kom vi sammen og gik til dans. Det kunne ikke være bedre.

Museets facilitator: Nej. Hvad gjorde det største indtryk på dig.

Deltager 22: Her.

Museets facilitator: Ja.

Deltager 22: Det kan jeg næste ikke skille ad. Jeg synes det er fantastisk alt det I har lavet [mumler noget om at Peter har en have og henviser til blomsterne i vindueskarmen].

Museets facilitator: Men hvis du skulle prøve at sige hvad der har været mest interessant herinde.

Deltager 22: Ja det, det kan ikke gøres bedre, det kan det ikke. Det er helt sikkert.

...

Deltager 22: Jeg kan ærgre mig over den dag i dag, at min kone ikke er med i dag. Fordi hun tror jeg er tosset.⁵⁷

Flere af deltageren refererede direkte til lejlighedens enkelte rum, blandt andet i denne passage om soveværelset:

„*Museets facilitator:* Hvad gjorde det største indtryk på dig i dag.

Deltager 17: Ja, det er lige ved at være soveværelset.

Museets facilitator: Soveværelset?

Deltager 17: Soveværelset og så... spejlet der foran.

...

Deltager 17: Men også fordi der var børne... eller barneseng og sådan noget derinde også. Det var jo som vi så det faktisk. Sådan en seng til at trække ud og ...

Museets facilitator: Som du har set det før.

Deltager 17: Ja ja, det har jeg set før. ...

57 Interview ved erindringsforløb afholdt i Den Gamle By 5. april 2016.

Sang i den fine stue i Erindringslejligheden i Den Gamle By. Modelfoto. Foto: Den Gamle By.

...

Deltager 17: Jeg har en vugge, nej altså en kurv med tøj på.

Museets facilitator: Ja

Deltager 17: Det kan være I kunne bruge den.

Museets facilitator: Det vil da være fint hvis der nu kom en lille pige i huset. En lille ny en.

Deltager 17: Jeg har også en dåbskjole jo.

Museets facilitator: Holdt dog, ej den skal blive i familien.

Deltager 17: Dåbskjole, det er min konfirmationskjole der er syet om til dåbskjole.

Museets facilitator: Hold dog op.

Deltager 17: Og underskørtet det er broderet med huller. Sådan en gammel.

Museets facilitator: Og så er dine børn blevet døbt i den.

Deltager 17: Ja mine børn er blevet døbt i den. Og så en fremmed også. Men mine børn er døbt i den.⁵⁸

Ud fra det indsamlede data kan der konkluderes, at mødet med historier fra en autobiografisk periode i omgivelser, der påvirker flere sanser og med genstande fra perioden har en effekt. Det både påvirker de dementes well-being, vækker minder og bliver brugt i de dementes identitetsforståelse. I det senere afsnit „Forløbene på museerne og historiebevidsthed“ vil de dementes identitetsforståelse blive nærmere analyseret.

58 Interview ved erindringsforløb afholdt i Den Gamle By 14. marts 2016.

Forsiden af erindringshæftet „Husker Du? med Storm P. Illustration: Storm P. Museet.

Reminiscens på Frederiksberg

Et andet museum, det også har arbejdet med reminiscens, er Storm P. Museet. Siden 2012 har Storm P. Museet haft en række projekter, hvor museets rum, genstande og historier er blevet brugt i socialpædagogiske sammenhænge. Fra 2012 til 2014 gennemførte museet et projekt med en gruppe på 24 personer i alderen 21-55 år, der var psykisk sårbare. Projektet bestod af en række workshop-aktiviteter, der understøttede dannelsen af sociale netværker. Konklusionen på denne brug af museet var, at det for de deltagere, der blev i projektet, blev det et skridt på vejen mod inklusion, og at deltagernes liv fik en ny retning.⁵⁹

Samtidig med at dette projekt gav museet erfaringer med socialpædagogiske tiltag påbegyndte museet et projekt med ensomme ældre. Det skete blandt andet gennem workshop-forløb, hvor de ældre var med til at udarbejde erindringsmateriel, der kunne bruges til ældre ramt af demens. Disse workshops blev lavet sammen med forskere fra University College Sjælland og foregik på Storm P. Museet og dermed i et rum, „der ikke var defineret ud fra en behandlingskontekst,

59 Sørensens 2016. Overgaard 2017, s. 219-221.

men ud fra en humor, kultur og kunstkontekst“. ⁶⁰ I workshopkene kunne de sundhedsprofessionelle medarbejdere, museet og de ældre gå sammen om noget fælles tredje: at skabe erindringsmateriale. Projektet tog udgangspunkt i museets samlinger, særligt Storm P.s populære og udbredte humor- og satiretegninger. Robert Storm Petersen (Storm P.) levede på Frederiksberg frem til sin død i 1949, og deltagerne i workshoppen bidrog også med deres erindringer fra Frederiksberg på Storm P.s tid. ⁶¹

Deltagerne blev interviewet efter forløbene og gav der udtryk for, at det havde været en positiv oplevelse som havde hjulpet dem og været med til at ændre deres livssituation:

„Jeg synes, at de sidste år ... uhh, hvor var de forfærdelige ... Det skal I have ros for, for det har åbnet mig lidt, selvom ... jeg ved ikke om ... I må da kunne mærke ... nej, altså jeg har forandret mig lidt mere.“ ⁶²

Museet har som en del af museumssammenslutningen Frederiksborgmuseer videreført samarbejdet med Frederiksberg Kommune. Det sociale arbejde med ældre er nu en del af museets strategi. De forebyggende samtaler med ensomme ældre borgere, som kommunen afholder, foregår nu i workshop inspireret af dem, som museet havde udviklet. Der udnyttes også Frederiksborgmuseernes andre lokaliteter, så der er aktiviteter med sang og drama på Revymuseet, og ved Bakkehuset er der fokus på litteratur og den sansehave, der er på det museum. ⁶³ Museets erfaringer bliver også udnyttet i form af, at de har været initiativtager til undervisningsmateriale til sygeplejeske-, ergoterapeut- og social- og sundhedsassistentstuderende, personale i ældresektoren foruden formidlere på museer. I undervisningsmaterialet er der eksempler på forløb på Frederiksborgmuseer, men også omtale af reminiscensforløb som Museum Vestsjælland og Museum Lolland Falster har testet sammen med lokale plejecentre og University College Sjælland. ⁶⁴

60 Sørensen 2017, s. 42

61 Sørensen 2017, s. 42–43. Overgaard 2017, s. 222. Det udarbejdede materiale ved workshopkene *Husker du? med Storm P.* er tilgængeligt gennem Storm P. museets hjemmeside <http://stormp.dk/Storm-P/noget-at-tale-om.html> (tilgået 22.2.2018). Projektet fik støtte i 2013 af Kulturstyrelsens pulje Udvikling af museernes formidling og der blev lavet en evalueringsrapport: https://slks.dk/fileadmin/user_upload/Rapport_-_Jeg_har_intet_imod_at_vaere_alene_-_bare_jeg_ikke_havde_mig_selv_at_traekkes_med_-_Kunst_og_humor_som_vej_ud_af_saarbare_aeldres_isolation.pdf (tilgået 28.02.2018)

62 Kvinde interviewet, 2014. Overgaard 2017, s. 223.

63 Monrad og Brandt 2017. Sørensen 2017, s. 47 og supplerende oplysninger fra museumsinspektør Cecilie Monrad (23.02.2018)

64 Monrad og Andersen u.å.

Forløbene på museerne og historiebevidsthed

Jeg vil i det følgende se på, hvordan tankesættet omkring erindring og historiebevidsthed kan bruges på observationerne fra forløbene.

Noget observationer viser er, at sted og rum betyder noget. Undersøgelsen i Myles et al. 2013, der sammenligner forløb i Den Gamle By med forløb på plejecenteret viser, at erindringerne bliver mere detaljerede, når rum og genstandene er mere lig de perioder, hvor erindringerne stammer fra. Materialet fra AHA-indsamlingen indeholder også flere eksempler på rummets betydning. Ved deltager 17 blev oplevelsen af soveværelset ført videre til erindringer om en vugge og til en konkret beskrivelse af praksis med familiens dåbskjole. En lampe, en kommode og et ur gav deltager 22 kontakt med hans egen historie om et tidligere hjem i Viby og et „bette gult hus“, hvor han gik til dans. Dette er en understøttelse af Halbwachs pointe om, at erindring har brug for et sted.⁶⁵ Ud fra de refererede undersøgelser på museerne kan der konkluderes, at både rum og objekter igangsætter erindringer for personer med nedsatte kognitive funktioner.

Erindringsforløbene i Den Gamle By har med deres reminiscensmetode helt bevidst det formål at vække erindringer om tidligere tider, og jævnfør Jensens opdeling i de forskellige brug af tids funktion fra 2003 skabes der dermed en erindrende situation, hvor deltageren kan reflektere over hvem de er.⁶⁶ Det, som der er det særlige ved den brugergruppe er, at de på grund af demenslidelsen ikke har den samme bevidsthed om deres egen historie, som kognitivt velfungerende personer. Den refleksion får de tilsyneladende til gengæld, når en spontan erindring opstår i mødet med rummene og genstandene. Mødet med erindringen er nok derfor ikke kun erindrende, men kan også jf. Jensen tolkes som diagnosticerende ved at de ældre gennem erindringen får en tilfredshed/afklaring om den situation personen befinder sig i: Det hele er på „deres rette plads“ (deltager 13), og der tilkendegiver også et håb for de muligheder erindringen giver: „Jeg kan ærgre mig over ... min kone ikke er med ... Fordi hun tror jeg er tosset“ (deltager 22). Mødet med fortiden hjælper med andre ord, både på de af Jensen formulerede spørgsmål om „Hvem er jeg/vi? Hvordan er jeg/vi blevet den/dem, som jeg/vi er?“ og „Hvad kendetegner den situation, som jeg/vi nu befinder mig/os i?“⁶⁷ Disse erkendelser hos de ældre kan være en grund til det større velvære som resultaterne i AHA undersøgelsen viser.

Historiebevidsthedsfeltet udspringer af historiedidaktikken og bruges i dag mest i en lærings- og skolesammenhæng, men denne artikels sammenstilling af dette felt og observationer fra forløb med demente viser, at der inden for psyko-

65 Halbwachs 1950, s. 146. Warring 1996, s. 218.

66 Jensen 2003, s. 68.

67 Jensen 2003, s. 68.

Et tema i erindringsforløbene gennemført i AHA-projektet var at gøre sig klar til at gå i byen. Modelfoto. Foto: Den Gamle By.

logiske og gerontologiske studier også kan være perspektiver i at arbejde videre med denne historievindskabelige forståelsesramme.⁶⁸

Inspirationen kan også gå den anden vej. Dokumentation af effekt er en integreret del af de forskningstraditioner, der ligger hos de nævnte projekters videnskabelige samarbejdspartnere inden for psykologi og sundhedsvidenskab. Disse felters dokumentationsmetoder (GCCWOT, CAPE, LSI mv.) og deres fokus på dokumentation af adfærd kan bruges til at kvalificere og udvikle det område, som de kulturhistoriske museer kommer fra. De indsamlede data kan bruges til at udvikle museet både som et oplevelses- og læringsorienteret rum, og de vil også kunne give viden og empiri til historiebevidsthed- og historiebrugsfeltet.

Opsamling

„Visitors make meaning in the museum, they learn by constructing their own understanding“, skriver Hein.⁶⁹ Forløbene i Den Gamle By og på Storm P. Museet er en direkte illustration af dette udsagn. Hein havde den pointe, da han skrev dette i konklusionen af *Learning in the museum*, at museerne ikke kun skulle fokusere på de faglige fortællinger, men gøre mere ved formidlingen og det at komme brugerne i møde. Falk og Dierking havde med deres samtidige model om den sociale, personlige og fysiske kontekst den samme mission, om at få museernes ansatte til

68 Jensen 2012, s. 19–22 nævner eksempler på andre fagligheder inden for psykologi og sociologi, der beskæftiger sig med identitet og fortidsforståelse.

69 Hein 1998, s. 179.

at løfte deres fag-faglige blik og erkende, at museet er meget mere end genstande og faglige fortællinger. Service, formidlingen og mødet med gæsterne skal også prioriteres. Et fokus på brugeren er tydeligt i projekterne beskrevet i denne artikel, og det er også en vigtig grund til projekternes succes. Et element som Falk og Dierking lægger stor vægt på er den sociale kontekst. Deltager 25 fremhæver det sociale element som noget særligt ved besøget og deltager 22 ville håbe at han kunne dele oplevelsen med andre. Det sociale og fællesoplevende er udover at være en pointe hos Falk og Dierking også et underliggende element i Halbwachs begreb kollektiv erindring.

Udbyttet af disse forløb for ældre ramt af demens er også afhængig af en nøje historisk genkendelse. Den bliver opnået ved en generøs materialefremvisning, hvor der ikke er forklarende eller formidlende lag, men bare præsentation af billeder, historier, genstande og rum. Ved erindringsformidlingen sker det gode møde med gæsterne – de ældre – ved, i modsætning til gængs praksis inspireret af Hein med flere, at museet ser stort på at formidle genstandene. Genstande bliver bare vist frem uformidlet. Formidlingen af genstandene, rummet mv. er overgivet til de rigtige eksperter til deres eget liv – de ældre brugere – og erindringsformidlingen opnår dermed det, som der i Inspiring Learning for Alls læringsdefinition er beskrevet som „[involving] the development or deepening of skills, knowledge, understanding, values, ideas and feelings“.⁷⁰

Denne artikel har også beskrevet, hvordan forløbene med de ældre i Den Gamle By og på Storm P. Museet har påvirket deltagerne og den livssituation de står i. Resultaterne fra AHA viser dette tydeligst. Den systematiske dokumentation af de medvirkendes well-being gennem GCCWOT viser, at deres well-being er høj, mens de har erindringsforløbene. Den viser også ved de fleste af observationerne, at den er højere end ved deltageres normale dagligdag.

Undersøgelsen viser også, at erindringsforløbenes brug af historie både giver deltagerne en større interesse for omverdenen i form af bedre social kontakt og en mere positiv følelsesmæssig tilstand (glæde, smil m.v.). Sessionerne og mødet med de historiske rum sætter altså sociale processer i gang deltagerne imellem, men det sætter også interne reflekterende processer i gang hos deltagerne. Interviewene viser, at de ældre har en genkendelse af verden omkring sig og en refleksion over eget levet liv, igangsat ved mødet mellem en fortid og nutid. Historiebevidsthedsfeltet giver bud på forklaringer af denne identitetsdannelse, der sker i mødet mellem fortid, nutid og fremtid. Den twist, som disse forløb har i forhold til historiebevidsthed, er, at de ældre ramt af demens kan bruge deres erindring om fortiden (en erindring som de normalt ikke er beviste om) til at leve i nutiden. Deres kognitive nedsatte funktion gør, at de kun svagt har en erindring af deres fortid med sig, som en integreret del af deres nutidsforståelse. Når denne erin-

70 <http://www.artscouncil.org.uk/defining-learning> (tilgået 25.02.2018).

dring så bliver vækket ved erindringsformidlingsforløbene, giver også deres nutidige tilværelse større mening, hvilket kan være en forklaring på, at AHA-undersøgelsesresultater viser en større well-being end normalt for flere af de demente. Kan forklaringen være, for at følge Rüsens beskrivelse af historiebevidsthed,⁷¹ at erindringsforløbene gør, at de demente igen får fæstnet tidens wire? Når snoren er blevet spændt igen, kan deres konkrete menneskelige liv igen finde sted i nutiden balancerende mod fremtiden.

I de sidste 30 år er der sket en ændring i forståelsen af både museernes rolle og gennem historiebevidsthedsbegrebet af forståelsen af brugen af historie. Ved både museerne og feltet omkring historiebevidsthed er der kommet opmærksomhed på, hvordan at mening skabes sammen med brugerne og deres identitet, behov og erfaringer.

For museernes vedkommende har det også skabt et fokus på, at museet som institution både kan og bør påtage sig sociale forpligtigelser og gøre en forskel for det omgivende samfund. Der er ikke nok at interesserede kommer til museet. Museet skal nu mere aktivt opsøge brugere og gøre museet tilgængeligt for flere. Men har disse nye målgrupper glæde af museet og giver denne nye brug af museet det ønskede udbytte?

Denne artikel tager udgangspunkt i projekter med en med en relativ lille målgruppe, ældre ramt af demens, men artiklen viser, at ved mere systematisk at indsamle observationer fra brugerne og analysere disse ud fra forståelsesrammer om konstruktion af museumsoplevelser og historiebevidsthed, så skabes der en forståelsesramme for brugerens oplevelser og identitetsdannelser på museet. Denne mere systematiske tilgang til indsamling af interview og kvalitativ data om museumsoplevelsen og udbyttet af museerne er værd at forfølge. Det kan være med belyse det udbytte som de nye målgrupper får gennem museet, og kan be- eller afkræfte om museet lever op til den sociale forpligtigelse, det påtager sig. Det vil være med til at afprøve og kvalificere de aktuelle museumsetiske hensigter, og vil kunne bidrage til både at perspektivere og inspirere til ny brug af museet og museets genstande, fortællinger og rum.

Litteratur

Andermann, Jens og Arnold-de Simine, Silke 2012: „Memory, Community and the New Museum. Theory“. *Culture & Society*, 29, 1, s. 3-13 DOI: 10.1177/0263276411423041

71 „Historiebevidsthed er forpligtet til denne sammenhæng [mellem fortid, nutid og fremtid]; Det er menneskets balanceakt på tidens wire, der er udspændt mellem „ikke længere“ og „endnu ikke“, og på hvilket det konkrete og realistiske menneskelige liv finder sted“ (egen oversættelse, originalcitateret er gengivet s. 34 i denne artikel). Rösen 1994, s. 7.

- Arnold-de Simine, Silke 2013: *Mediating memory in the museum : trauma, empathy, nostalgia*. Palgrave Macmillan memory studies. Palgrave Macmillan.
- Bager, Marianne og Lindberg, Henning 2002: „Den Gamle By i børnehøjde“. *Den Gamle By [Årbog] 2002*, s. 23-29.
- Berget, Ole Maurits og Sognli, Helge 2017: *Conference Report. Tagungsbericht. 2015. 27. Conference. Lillehammer & Oslo Norway. Association of European Open Air Museums*. Maihaugen, Norsk Folkemuseum.
- Berntsen, Dorte og Rubin, David C. 2004: „Cultural life scripts structure recall from autobiographical memory“. *Memory & Cognition*, 32, s. 427–442. DOI:10.3758/ BF03195836
- Berntsen, Dorte 2012: „Den tabte tid – erindringsformidling og selvbiografisk hukommelse“. *Den Gamle By [Årbog] 2012*. s. 14-22.
- Borgström, Britt-Marie 2013: „Museums & Memories – stimulating the memory and estimating the quality of life“. Anna Hansen et al. (red.): *Creativity, Lifelong Learning and the Ageing Population. Fornvårdaren. Nr. 34*. Jamtli Förlag.
- Bruce, Errollyn; Hodgson, Sarah og Schweitzer, Pam 2001: *At mindes sammen – en idébog i omsorgen for mennesker med demens*. Munksgaard Danmark.
- Bryld, Claus et. al 1999: *At formidle historie – vilkår, kendetegn, formål*. Roskilde Universitetsforlag.
- Butler, R.N. 1963: „The life review: an interpretation of reminiscence in the aged.“ *Psychiatry* 26, 1, s. 65-76. DOI:10.1080/00332747.1963.11023339
- Camic, P. M.; Tischler, V. og Pearman, C. H. 2014: „Viewing and making art together: A multi-session art-gallery-based intervention for people with dementia and their carers“. *Aging & Mental Health*, 18, s. 161-168. DOI: 10.1080/13607863.2013.818101
- Clarke, David 2017: „Understanding controversies over memorial museums: The case of the Leistikowstraße memorial museum, Potsdam“. *History and Memory* 29, 1. s. 41-71. DOI:10.2979/histmemo.29.1.0041.
- Crooke, Elsebeth 2007: *Museums and Community. Ideas, Issues and Challenges*. Routledge.
- Dahl, Ove 2001: „At gøre historien tilgængelig“. *Danske museer årg. 14, nr. 1*.
- Dahl, Ove 2002: *5 år – mål og virke: 1997-2002*. Nørrebro Erindringscenter – Dansk Center for Reminiscens.
- Dahl, Ove; Løvendahl, Brita og Kjer, Marianne 1998: *At mindes i går – at give omsorg i dag. Evalueringsrapport*. Nørrebro Erindringscenter, Dansk Center for Reminiscens.
- Davenport, Bruce; Erlingsson, Christen; Overgaard, Susanne Bollerup; Galani, Areti; Mason, Rhiannon og Berntsen, Dorte: „Part 2: Evaluation of reminiscence activities“. Anna Hansen (red.): *Reminiscence in open air*

- museums. Results from the Erasmus+ project Active Ageing and Heritage in Adult Learning*, Jamtli Förlag, side 17-37.
- Decker, J. 2017: „Museum studies in the twenty-first century: Theory and praxis“. *Choice*, 55 (1), s. 9-14,16-19.
- Dempsey, Laura et al. 2014: „Reminiscence in dementia: A concept analysis“. *Dementia 2014, Vol. 13(2)* 176–192. DOI: 10.1177/1471301212456277
- Djupdræt, Martin Brandt; Fog, Linda Andersen; Kofod, Lotte; Lindberg, Henning; Mathiassen, Tove Engelhardt og Rasmussen, Agnete Amlund 2017: „Part 4: Courses for professional care staff“. Anna Hansen (red.): *Reminiscence in open air museums. Results from the Erasmus+ project Active Ageing and Heritage in Adult Learning*, Jamtli Förlag, side 41-49.
- Falk, John H. og Dierking, Lynn D. 1992: *The Museum Experience*. Whalesback Books.
- Falk, John H. og Dierking, Lynn D. 2000: *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*. AltaMira Press.
- Falk, John H. og Dierking, Lynn D. 2013. *The Museum Experience Revisited*. Routledge.
- Fromholt, Pia og Larsen, Steen F. 1991: „Autobiographical Memory in Normal Aging and Primary Degenerative Dementia (Dementia of Alzheimer Type)“. *Journal of Gerontology, Volume 46, Issue 3, 1 May 1991*, s. P85–P91. DOI: 10.1093/geronj/46.3.P85
- Fromholt, Pia; Mortensen, Dorthe; Torpdahl, Per; Bender, Lise; Larsen, Per og Rubin, David 2003: „Life-narrative and word-cued autobiographical memories in centenarians: Comparisons with 80-year-old control, depressed, and dementia groups“. *Memory, 11:1*, s. 81-88. DOI: 10.1080/741938171
- Fælles formål for faget historie 2009. <https://www.emu.dk/sites/default/files/Historie%20-%20januar%202016.pdf> (tilgået 26.02.2018)
- Færk, Winnie og Petersen, Jan Horn 2013: *Historie i brug – fra historieskabt til historieskabende*. Frydenlund.
- Gilles. John R. 1994: „Memory and Identity: The History of a Relationship“. John R. Gilles (red.): *Commemorations: the politics of national identity*. Princeton University Press.
- Gorman, Joshua M. 2011: „Universalism and the new museology: impacts on the ethics of authority and ownership“. *Museum Management and Curatorship*, 26:2, 149-162, DOI: 10.1080/09647775.2011.566714
- Graham, Jo 2013: *Evidencing the impact of the GLOs 2008 – 13*. Rapport fra Learning Unlimited. <https://www2.le.ac.uk/departments/museumstudies/rcmg/publications/Evidencing%20the%20impact%20of%20the%20GLOs%20report.pdf> (tilgået 26.02,2018)
- Halbwachs, Maurice 1950: *La Mémoire Collective*. Presses Universitaires de France.

- Hansen, Anna (red.) 2017: *Reminiscence in open air museums. Results from the Erasmus+ project Active Ageing and Heritage in Adult Learning*, Jamtli Förlag.
- Hansen, Anna; Kling, Sofia og Gonzales, Jakoba Sraml (red.) 2013: *Creativity, Lifelong Learning and the Ageing Population. Fornvårdaren. Nr. 34*. Jamtli Förlag.
- Hansen-Glucklich, Jennifer 2014: *Holocaust memory reframed : museums and the challenges of representation*. Rutgers University Press
- Harris, Beatrice 2018: „Indigenous representation in the ‘moral museum’: perspectives from classical ethical theory“. *Museum Management and Curatorship*, 33:2, 195-211, DOI: 10.1080/09647775.2018.1442738
- Hein, George E. 1998: *Learning in the museum*. Routledge.
- Huang, Hui-Chuan et al. 2015: „Reminiscence Therapy Improves Cognitive Functions and Reduces Depressive Symptoms in Elderly People With Dementia: A Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials“. *Journal of the American Medical Directors Association*, 16, 12. s. 1087 – 1094. DOI: 10.1016/j.jamda.2015.07.010
- Hudson, Kenneth 1998: “The Museum Refuses to Stand Still“. *Museum international (1350-0775)*, 50 (1), p. 43. DOI: 10.1111/1468-0033.00135
- Husker du? med Storm P. Et erindringsmateriale om Storm P. og hans tid – lavet i samarbejde med ældre fra Frederiksberg. (u.å) Storm P. Museet. http://www.stormp.dk/images/stories/Besoeg_museet/Undervisning/opfindelsvaerktoej/Husker-du-lille2.pdf (tilgået 17.02.2018).
- Jeismann, Karl-Ernst 1979: „Geschichtsbewußtsein“. Klaus Bergmann et al. (red.): *Handbuch der Geschichtsdidaktik*, bind 1. Pädagogischer Verlag Schwann.
- Jensen, Bernard Eric 1996: “Historiebevidsthed og historie – hvad er det?“ Henning Brinckmann og Lene Rasmussen (red.): *Historieskabte såvel som historieskabende. 7 historiedidaktiske essays*. OP-forlag.
- Jensen, Bernard Eric 2003: *Historie – livsverden og fag*. Gyldendal.
- Jensen, Bernard Eric 2012: „Historiebevidsthed – en nøgle til at forstå og forklare historisk-sociale processer“. Per Eliasson et al.: *Historiedidaktik i Norden 9. Del 1 : historiemedvetande – historiebruk*. Malmö högskola / Högskolan i Halmstad.
- Jensen, Bernard Eric 2017: *Historiebevidsthed / Fortidsbrug*. Historia.
- Jensen, Bernard Eric; Nielsen, Carsten Tage og Weinrich, Torben (red.) 1996: *Erindringens og glemslens politik*. Roskilde Universitetsforlag.
- Kinney, Jennifer M og Rentz, Clarissa A 2005: „Observed well-being among individuals with dementia: Memories in the Making©, an art program, versus other structured activity“. *American Journal of Alzheimer's Disease and Other Dementias*, 20, 4, Side 220 – 227. DOI: 10.1177/153331750502000406

- Kruse, Tove og Warring, Anette (red) 2015: *Fortiden tur/retur. Reenactment og historiebrug*. Samfundslitteratur.
- Kryger, Birgitte; Lindberg, Henning og Matthiassen, Tove Engelhardt 2005: „Erindringsformidling – brobygning mellem det sociale og det kulturelle“. *Den Gamle By [Årbog] 2005*, s. 68-73.
- Latha, K.S et al. 2014: „Reminiscence Therapy : An Overview“. *Middle East Journal of Age and Ageing*. 11.1, s. 18-22. DOI: 10.5742/MEAA.2014.92393
- Lewis, Geoffrey 2006: „Code of Ethics for Museums“. *ICOM's etiske regler*. Museumstjenesten, s. 26.
- Lindberg, Henning 2012: „Glemmer du, så husker jeg det ord for ord: en museumspædagogisk arbejdsform“. *MID magasin*, nr. 26, s. 47-49.
- Lindberg, Henning 2013: “The House of Memory“. Anna Hansen et al. (red.): *Creativity, Lifelong Learning and the Ageing Population. Fornvårdaren*. Nr. 34. Jamtli Förlag.
- MacPherson, Sarah et al. 2009: „An Art Gallery Access Programme for people with dementia: ‘You do it for the moment’“. *Aging & Mental Health*, 13, 5, s. 744 – 752. DOI: 10.1080/13607860902918207
- Marstine, Janet (red) 2011: *The Routledge Companion to Museum Ethics. Redefining Ethics for the Twenty-First Century Museum*. Routledge.
- Mathiassen, Tove Engelhardt 1999: „Til tjeneste i købmandsgården 1864“. *Den Gamle By [Årbog] 1999*, s. 40-47.
- Miles, Amanda; Fischer-Mogensen, Lise; Nielsen, Nadia; Hermansen, Stine og Berntsen, Dorthe 2013: „Turning back the hands of time : Autobiographical memories in dementia cued by a museum setting“. *Consciousness and Cognition*, vol. 22, no. 3. s. 1074-1081. DOI: 10.1016/j.concog.2013.07.008
- Monrad, Anne Cecilie og Andresen, Mette u.å.: Museer og reminiscens. Hæfte udgiver af Storm P Museet. <http://www.stormp.dk/images/pdf/reminiscens%20pa%20museer.pdf> (tilgået 17.02.2018)
- Monrad, Anne Cecilie og Brandt, Irene Harboe 2017: „Sådan kan museer afhjælpe ensomhed“. *Kronik. Kristeligt Dagblad*. 1.6.2017.
- Nora, Pierre (red.) 1984-92: *Les lieux de mémoire*. Gallimard.
- Pabst, Kathrin 2016: *Museumsetikk i praksis*. Museumsforlaget.
- Paliewicz, Nicholas S. 2016: „Bent But Not Broken: Remembering Vulnerability and Resiliency at the National September 11 Memorial Museum“. *Southern Communication Journal*, 82:1, s. 1-14, DOI: 10.1080/1041794X.2016.1252422
- Querol, Lorena Sancho; Kallio, Kalle og Heinonen, Linda 2017: „Born to be OPTI. A new model for participatory museum management“. *Nordisk Museologi* 2017, 2, s. 105-123.
- Overgaard, Iben 2017: „Museer som forandringsaktør“. Anita Jensen (red.): *Kultur og sundhed – en antologi*. Turbine akademisk.

- Radoni, Ljiljana 2017: „Post-communist invocation of Europe: memorial museums' narratives and the Europeanization of memory“. *National Identities*, 19:2, s. 269-288, DOI: 10.1080/14608944.2016.1264377
- Ravn, Thomas Bloch 2001: „Levende Museum“. *Den Gamle By [Årbog] 2001*. s. 7-13.
- Ravn, Thomas Bloch 2012: „Meget mere end museum“. *Den Gamle By [Årbog] 2012*. s. 23-33.
- Rentz, Clarissa A. 2002: „Memories in the Making©: Outcome-based evaluation of an art program for individuals with dementing illnesses“. *American Journal of Alzheimer's Disease & Other Dementias*, vol 17, Issue 3, pp. 175 – 181. DOI: 10.1177/153331750201700310
- Rosenberg, Francesca et al 2009: *Meet Me: Making Art Accessible to People with Dementia*. Museum of Modern Art.
- Rüsen, Jörn 1994: *Historische Orientierung. Über die Arbeit des Geschichtsbewusstseins, sich in die Zeit zurechtzufinden*. Böhlau.
- Sandell, Richard (red.) 2002: *Museums, society, inequality*. Routledge.
- Sandell, Richard og Nigthingale, Eithne (red.) 2012: *Museums, equality, and social justice*. Routledge.
- Sturken, M. 2015: „The 9/11 memorial museum and the remaking of ground zero“. *American Quarterly*, 67, 2, s. 471-490,544. DOI:10.1353/aq.2015.0022
- Subramaniam, Ponnusamy og Woods, Bob 2012: „The impact of individual reminiscence therapy for people with dementia: systematic review“. *Expert review of neurotherapeutics*, 12, 5, s 545 – 555. DOI: 10.1586/ern.12.35
- Sørensen, Nelli Øvre 2016: „Kunst mod ensomhed – på museum“ *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, vol. 12, nr. 4. DOI: 10.18261/issn.1504-3010-2016-04-0
- Sørensen, Nelli Øvre 2017: „Kultur og sundhedsfremme via erindringsworkshops på museum“. *Tidsskrift for omsorgsforskning*, vol. 3, nr. 1, s 40 – 47 DOI: 10.18261/issn.2387-5984-2017-01-07
- Thomsen, Anders Holm 2008a: „Replik til Bernard Eric Jensen“. *Historisk Tidsskrift* 108, 1, s. 263-240.
- Thomsen, Anders Holm 2008b: *Hvem ejer skolefaget Historie? En kritik af overgreb på kulturarv og fagtradition*. Informations Forlag.
- Undervisningsministeriet 1995: *Historie* (Faghæfte ; 4). Undervisningsministeriet, Folkeskoleafdelingen.
- Warring, Anette 1996: „Kollektiv erindring – et brugbart begreb?“. Bernard Eric Jensen, Carsten Tage Nielsen og Torben Weinrich (red.): *Erindringens og glemslens politik*. Roskilde Universitetsforlag.
- Warring, Anette 2011: „Erindring og historiebrug – introduktion til et forskningsfelt“. *temp*, nr. 2 (2011). – S. 6-35

- Webster, Jeffrey Dean et al. 2010: „Mapping the future of reminiscence: a conceptual guide for research and practice“. *Research on aging*, 32, 4, s. 527 – 564. DOI: 10.1177/016402751036412
- Westerhof, Gerben Johan; Bohlmeijer, Ernst og Webster, Jeffrey Dean 2010: „Reminiscence and mental health: a review of recent progress in theory, research and interventions“. *Ageing & Society* 30, s. 697–721. DOI:10.1017/S0144686X09990328
- Weil, Stephen E. 1999: „From Being about Something to Being for Somebody: The Ongoing Transformation of the American Museum“. *Daedalus*, 128, 3, America's Museums (Summer, 1999), pp. 229-258.
- Williams, Paul 2007: *Memorial Museums: The Global Rush to Commemorate Atrocities*. Berg.
- Woodhouse, Amy 2013: „Exploring the impact of participatory arts on older people: What the research literature tells us“. Anna Hansen et al. (red.): *Creativity, Lifelong Learning and the Ageing Population. Fornvårdaren. Nr. 34*. Jamtli Förlag.
- Woods B, et al. 2005: „Reminiscence therapy for dementia“. *Cochrane Database of Systematic Reviews 2005, Issue 2*. Art. No.: CD001120. DOI: 10.1002/14651858.CD001120.pub2
- Yarrow, Alexandra; Clubb, Barbara og Draper, Jennifer-Lynn 2008. „Public libraries, archives and museums: Trends in collaboration and cooperation“. *IFLA Professional Reports*, 108, s. 4-51

Utrykte kilder

Aktiv aldring og kulturarv i voksnes læring. Spørgeskema A – Ledsagende omsorgsgivere, dansk sprogversion. Del af Erasmus + projektet „Active ageing and Heritage in Adult learning“.

Interview gennemført i forbindelse med undersøgelse af erindringsformidling som del af Erasmus + projektet „Active ageing and Heritage in Adult learning“.

De citerede interview er:

- Interview ved erindringsforløb afholdt i Den Gamle By 8. februar 2016.
- Interview ved erindringsforløb afholdt i Den Gamle By 5. april 2016.
- Interview ved erindringsforløb afholdt i Den Gamle By 14. marts 2016.
- Interview ved erindringsforløb afholdt i Den Gamle By 31. marts 2016.

Websteder

<http://www.artscouncil.org.uk/defining-learning> (tilgået 25.02.2018)

http://chnm.gmu.edu/survey/1_3gnrlcon.html (tilgået 25.02.2018)

<https://www.emu.dk/sites/default/files/Historie%20-%20januar%202016.pdf>
(tilgået 26.02.2018)

https://slks.dk/fileadmin/user_upload/Rapport_-_Jeg_har_intet_imod_at_vaere_alene_-_bare_jeg_ikke_havde_mig_selv_at_traekkes_med_-_Kunst_og_humor_som_vej_ud_af_saarbare_aeldres_isolation.pdf (tilgået 28.02.2018)

Tak

Tak til Henning Lindberg, Cecilie Monrad, Hanne Brandt Djupdræt, Line Fogh Sørensen, Christian Rasmussen, Anna Hansen og Mikkel Thelle for kommentarer, sparring og værdifuld gennemlæsning.

English summary

History consciousness at people with dementia Remembrance, well-being and making of identity at museums

This article describe courses with a social and health-oriented purpose at museums where the user group is elderly and it describes the use of history at the processes in these courses. Through observation of person with dementia (PwD) participating in reminiscence courses at the museum Den Gamle By, the article will show that these courses have a positive impact on the person's well-being throughout the course. 90.6 % of PwD expressed / showed positive affect all the time or most of the time. 82,0 % of PwD could maintain sustained attention all the time or most of the time. 84.6 % of PwD showed interest through contact to others all the time or most of the time and 82.9 % of PwD expressed self-esteem in words or in body language all of the time or most of the time. The article use theories of history consciousness and discuss how the PwD's recognizing of autobiographical history gives them an identity.

Robin Ekelund (född 1985) är historiker vid Malmö universitet. Han disputerade 2017 på avhandlingen *Retrospektiva modernister. Om historiens betydelse för nutida mods* vilken utgör ett tvärvetenskapligt angreppssätt gentemot studier av historiebruk. Hans forskningsintresse berör i huvudsak frågor om historiens roll i vår samtid.

Keywords: historiebruk, materialiteter, Actor-Network-Theory, etnografi, modskultur

HISTORISKA TING

Att studera tingens roll i bruk av historia

Vilken roll fyller ting och materialiteter i bruk av historia?

Och, hur kan vi som forskare undersöka tingens roll i dessa sammanhang? Med utgångspunkt i dessa frågor och med inspiration från Actor-Network-Theory intresserar sig denna artikel för ting som aktörer i bruk av historia.

En etnografisk metod bestående av observationer och intervjuer lyfts fram som ett användbart tillvägagångssätt. Dessutom diskuteras möjliga analytiska poänger av en sådan approach. Artikeln konkluderar att ett intresse för tingens roll i bruk av historia är ett fruktbart angreppssätt för att synliggöra de komplexa och ibland motsägelsefulla meningssystem som skapas då individer och grupper brukar historia.

Det är en lördagskväll och i en liten källarlokal i Stockholm pågår klubben „The In-crowd“ för fullt. Detta är en uttalad „mod-klubb“ och därför är referenserna till 1960-talet, den period då modskulturen hade sitt ursprung, åtskilliga. Det spelas 60-talspop och soul så att lokalen vibrerar. På en vägg hänger en stor flagga som bär den så kallade Targetsymbolen, en blå-vit-röd symbol som först syntes på de brittiska stridsflygplanens vingar men som på 60-talet började användas inom mode och populärkultur. Sidan om denna hänger den brittiska

flaggan, Union Jack, vilken här framförallt fungerar som en symbol för den brittiska popkulturella invasion som skedde under 60-talet med band som Beatles, Rolling Stones och the Who. En stor tv-skärm finns placerad på en annan vägg och under kvällens lopp visar denna svartvita musikvideor med soulakter som the Temptations samt den i detta sammanhang kultförklarade 60-talsfilmen *Blow-up*. Lite här och var finns dessutom posters uppsatta vilka avbildar stiliserade mods i 60-talskrud i färd med att dansa eller köra scooter. Atmosfären andas sålunda retro och 60-tal.¹

I förstone är det lätt att se på dessa symboler, materialiteter och ting som en fond eller kuliss framför vilken klubbtagarna, de stilig och „tidsenligt“ klädda modsen, dansar, umgås och dricker öl eller vin. Det är också så materialiteter och ting, som en effekt av den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningens antropocentrism, ofta behandlats – inte minst sedan den så kallade språkliga vändningen på 1980- och 90-talet.² Men så träder en ny aktör in i lokalen med vars hjälp vi kan förändra vårt perspektiv och vår förståelse av tingen: En väska av skinande metall som bärs av en kort man i åtsittande kostym. Disco-kulan i taket får metallen att glittra då mannen beger sig ut över dansgolvet i riktning mot dj-båset. Väskan för tankarna till penningtransporter och förflyttningar av värdefulla konstföremål. För det är inte själva metallväskan som är det viktiga, hur mycket den än glittrar över dansgolvet förstår vi det, snarare är det vad denna väska innehåller som synes vara av betydelse.

Väl framme vid dj-båset samtalar den kortvuxne och kostymklädda mannen med en lite längre kostymklädd herre som hittills under kvällen haft som uppgift att spela skivor, sedan öppnar han försiktigt metallväskan och avslöjar dess innehåll: sjutums-vinylsinglar. Med hjälp av dessa (samt vinylspelare, diverse sladdar och ljudsystem) kan han sedan ta över dj-uppdraget och bidra till att hålla den vibrerande 60-talsatmosfären vid liv i ytterligare några timmar.

Från min position vid bardisken några meter bort noterar jag för mig själv att metallväskan och dess innehåll av vinylsinglar understryker att tingen inte främst fungerar likt en fond eller kuliss. Med intryck från den franska antropologen Bruno Latour och dennes teoribildning Actor-Network-Theory synes tingen snarare utgöra centrala aktörer vilka bidrar till att skapa sammanhanget och klubbens 60-talsatmosfär.³ Därmed är tingen minst lika viktiga som de mänskliga aktörer som svettas på dansgolvet ända in på småtimmarna.

Situationen ovan utspelade sig då jag fältarbetade för att skapa ett material för min avhandling, *Retrospektiva modernister*, som publicerades 2017.⁴ I arbetet

1 Fältanteckningar „The In-Crowd“, Stockholm, 2013–03–09.

2 Jmf Åsberg, Hultman & Lee (red.) 2012.

3 Latour, 2005. Det bör också påpekas att Latour inte varit ensam om att utveckla „ANT“. Se exempelvis: Law & Hassard (eds.) 1999.

4 Ekelund 2017.

med denna inspirerades jag av nämnde Latour och det som ibland kallas den materiella vändningen.⁵ Sålunda riktades ett speciellt intresse mot de ting och materialiteter som är återkommande inom den nutida modscenen, såsom stilettklackar, vinylskivor, backspeglar på scootrar, kragar på skjortor och knappar på klänningar. Vilka metodologiska vägar finns det då för att studera tingens roll inom sammanhang där bruk av historien är centralt, och vilka analytiska poängar kan ett sådant tillvägagångssätt medföra? Detta är vad jag i föreliggande artikel ämnar diskutera. Artikelnen är upplagd enligt följande: För det första presenterar jag studiens empiriska samt teoretiska utgångspunkter. Därefter diskuterar jag det metodologiska tillvägagångssätt jag valde i ett försök att studera tingens roll inom modscenen. Avslutningsvis resonerar jag kring de analytiska poäng som kom ur detta tillvägagångssätt.

Retrospektiva modernister och iscensättningar av en historia

Modskulturen hade sitt ursprung i slutet av 1950- och början av 1960-talet i Storbritannien och handlade då om att klä sig i åtsittande kostymer och klänningar, köra scooter samt lyssna på soulmusik och sedermera den popmusik som slog igenom under 60-talet med band som the Who och Small Faces. Också i Sverige (samt övriga nordiska länder) började ungdomar identifiera sig som mods och ta intryck av den brittiska stil som gick att ta del av genom diverse poptidningar och skivomslag. I mitten av 1960-talet var modsen en av de största, om inte den största, ungdomskulturen i Sverige. Mot slutet av 60-talet hade dock andra stilar och subkulturer formats och ungdomar identifierade sig inte längre som mods utan snarare som provies och hippies. Sociologen Erling Bjurström förkunnade därmed, i sin bok *Generationsupproret* från 1980, att „[m]odskulturens livslängd blev kort.“⁶ Han kunde då inte veta att modskulturen samtidigt upplevde en revival i Sverige, till följd av den brittiska filmen *Quadrophenia* (1979) som gått upp på svenska biografier tidigt samma år. Denna film lockade ungdomar ur en ny generation att identifiera sig som mods, klä sig i åtsittande klänningar och kostymer, köra scooter och lyssna på pop- och soulmusik, precis som de ursprungliga brittiska modsen gjort under 60-talet. Sedan denna revival har modstilen genomlevt ytterligare några mindre revivals vilket medfört att det idag finns en liten, om än livaktig, modscen i Sverige vilken cirkulerar kring ett antal klubbar, kläbutiker, scooterträffar och nätforum. Om modskulturen på 1960-talet var en av de stora ungdoms- och subkulturerna och diskuterades åtskilligt i media och dagspress, är det idag få som ens hört talas om den nutida modscen vilken samlar

5 Se exempelvis Damsholt, Simonsen & Mordhorst (red.) 2009.

6 Bjurström 1980, s. 71.

såväl män som kvinnor, tonåringar som sextioåringar i framförallt landets större städer.

Gemensamt för samtliga inom scenen är ett intresse för och identifikation med 60-talets ursprungliga modstil. Man blir helt enkelt „ett mod“ genom att ständigt iscensätta förbindelser till detta noggrant utvalda ursprung. På 60-talet fick modsen sin beteckning för att de sågs (och såg på sig själva) som den moderna och framåtblickande ungdomen. Den nutida modscenen kan däremot betecknas som en retrokultur och det är som sådan jag intresserar mig för den, i ett försök att analysera och förstå hur individer och grupper kan känna och skapa en gemenskap med en annan tid än sin egen. Detta är något som, om vi ska tro exempelvis Zygmunt Bauman, Hans-Ulrich Gumbrecht, eller Francois Hartog, är en framträdande del av vår samtid.⁷ Den nutida modscenen kan sålunda användas som ett exempel för att studera en växande nutida retrotrend.⁸

Som redan påpekats utgår jag från Bruno Latours Actor-Network-Theory (ANT). ANT är i grunden en performativ teoribildning och lägger sålunda fokus vid aktörer, agens och görande. Detta är en utgångspunkt ANT delar med flera andra performativa teoribildningar. Latour betonar dock att även ting och materialiteter är aktörer, det vill säga att de blir, vad han kallar för, „icke-mänskliga aktörer“ genom att de i förbindelse med andra aktörer, mänskliga såväl som icke-mänskliga, får saker och ting att ske på ett visst vis.⁹ Latours tänkande medför sålunda ett relationellt perspektiv där agens inte ses som något enskilda aktörer besitter eller lägger beslag på själva. Agens blir istället en effekt av aktörens förbindelser.¹⁰ Ting ses således inte som aktörer i sig själva, inte heller ses de ha några intentioner. Likväl spelar de roll för andra aktörers agerande genom att möjliggöra vidare förbindelser. Det relationella perspektivet innebär följaktligen ett intresse för vad Latour kallar assemblage, det vill säga sammansättningar av aktörer.¹¹ Med denna teoretiska utgångspunkt är jag intresserad av tingens roll i ett nätverk som syftar dels till att hålla den nutida modscenen sammanhållen och livaktig, dels till att producera och reproducera den nutida scenens förbindelser med 60-talet och ursprunget. Med Latours ord handlar det sålunda om att metodologiskt försöka „följa aktörerna“ genom ett inifrån- och mikroperspektiv.

Med modscenens retrokulturella prägel placerar sig studien i ett forsknings-sammanhang som ofta använder sig av begreppen historiebruk, historiekultur och historiemedvetande.¹² För flera forskare, exempelvis Jörn Rüsen och Klas-Gö-

7 Bauman 2017; Gumbrecht 2014; Hartog 2015. Denna diskussion utvecklar jag i Ekelund, 2017.

8 Denna retrotrend har länge varit påtaglig inte minst inom populärkulturen, något journalisten Simon Reynolds diskuterat på ett intressant vis. Reynolds 2011.

9 Latour 2005, s. 70ff. Se även Latour 1999, s. 18. För en kritisk och fördjupande diskussion av Latour och ANT se: Harman 2009.

10 Latour 1998, s. 153; Harman 2009, s. 17.

11 Latour 2005; Daugbjerg 2014.

12 Aronsson 2004.

ran Karlsson, utgör historiemedvetande själva utgångspunkten för fältet då de ser historiemedvetande som „mentala“ operationer och processer vilka gör att människan kan orientera sig i historien.¹³ Karlsson hävdar till och med att „utan ett historiemedvetande skulle vi inte kunna existera som individer och samhällsvarer“.¹⁴ Begreppet historiemedvetande är alltså centralt om vi vill förstå hur individer och grupper, i detta fallet de nutida modsen, förstår sig själva i relation till dåtiden och en förväntad framtid. Samtidigt har begreppet kritiserats då det är svårt att genomföra empiriska studier av *mentala* operationer och processer.¹⁵ Istället har begreppen historiekultur och historiebruk lyfts fram som analytiskt mer fruktbara. Historiekultur sätter fokus på konkreta berättelser, artefakter och ritualer med referenser till det förflutna som, med Peter Aronssons ord, „erbjuder påtagliga möjligheter att binda samman relationen mellan dåtid, nutid och framtid“.¹⁶ Begreppet historiebruk berör å sin sida hur dessa historiekulturella berättelser, artefakter och ritualer praktiseras, används och iscensätts för att skapa mening.¹⁷ Vi måste sålunda ta omvägar för att studera historiemedvetande, genom att titta på „uttrycken för“ och „iscensättandet av“, snarare än medvetandet i sig. Detta fokus vid användandet och iscensättandet av historia ligger i linje med Latours ANT och dess utgångspunkt i ett performativt tänkande. Med sitt intresse för ting och materialiteter bidrar dock ANT till att skapa ett något annorlunda fokus än vad som vanligtvis brukar bli resultatet av studier som tar sin utgångspunkt i begreppen historiebruk, historiekultur och historiemedvetande. Inom historiebruksforskningen har åtskilliga studier gjorts av historieundervisning i skolan, museiutställningar, filmer, böcker och kulturarvsplatser. Ibland har också ting och materialiteter likt monument, museiföremål och dräkter uppmärksamats.¹⁸ Studier inom fältet har dock ofta karaktäriserats av ett utifrån- eller ovanifrånperspektiv vilket också präglat dess intresse för ting.¹⁹ Med mitt intresse för tingens roll i bruk av historien och min vilja att „följa aktörerna“ sökte jag mig därför till etnografen för att finna inspiration och metodologiska verktyg, en ansats som också möjliggjordes av att studiens empiriska utgångspunkt var förlagd till nutid.

13 Rösen 2004, s. 104; Karlsson 2010, s.53f.

14 Karlsson 2009, s. 48.

15 Klas-Göran Karlsson har härmed betonat att historiemedvetande är att betrakta som ett heuristiskt begrepp, alltså att begreppet främst kan användas för att förstå vad historia „är och kan vara“ för att på så vis hjälpa oss att sätta fingret på intressanta analytiska undersökningsområden. Karlsson 2014, s. 58

16 Aronsson 2004, s. 17.

17 Aronsson 2004, s. 17.

18 För översikter av forskningsfältet inom en svensk kontext kan följande antologier stå som exempel: Aronsson 2000; Karlsson & Zander 2014.

19 Det finns dock allt fler undantag till detta utifrån- och ovanifrånperspektiv. Se exempelvis Gustafsson Reinius 2002; Kruse & Warring 2015.

Etnografi som metod för att studera tingens roll

Etnografi som metod har stimulerat historievetenskapen på flera vis.²⁰ Inte minst har flertalet kulturhistoriker, såsom Carlo Ginzburg, Natalie Zemon Davis och Robert Darnton, inspirerats av angreppssättet då de försökt förstå enskilda individers, grupper och/eller samhällens föreställningsvärldar.²¹ Då jag, i motsats till dessa, inte varit hänvisad till vad vi kan beteckna som ett traditionellt historiker-material, det vill säga ett arkiv- och textmaterial, har jag dock främst influerats av antropologers och etnologers användande av etnografi, inte minst Bruno Latours eget etnografiska tillvägagångssätt.

Kort kan etnografi beskrivas som en (allt som oftast) kvalitativ metod som utgår från att forskaren beger sig ut på „fältet“ för att studera, uppleva och ibland även delta i de aktiviteter eller det sammanhang som står i fokus. Längre förknippades metoden med idéer om långa och sammanhängande perioder av fältarbete.²² På senare år har dock denna idé om fältarbete problematiserats och med begrepp som „multi-sited ethnography“ har etnologer och antropologer argumenterat att forskaren bör vara mer flexibel och rörlig, det vill säga att denne kan röra sig till och från fältet under forskningsprocessen.²³ Oavsett tillvägagångssätt i denna fråga kan etnografi liknas vid en komplex och ofta snårig process som handlar om att komma aktörerna nära för att förstå deras livsvärld och praktiker inifrån.²⁴ Hur då använda etnografi som metod för att försöka komma åt hur inte bara mänskliga aktörer spelar roll inom ett sammanhang utan också icke-mänskliga sådana, såsom en vinylskiva eller ett par stilettklackar?

Att observera ting i aktion

Som synes av den inledande skildringen av „modklubben“ The In-Crowd är observationer och så kallade täta beskrivningar, det vill säga detaljerade skildringar av situationer och händelser såsom de observeras av forskaren, en väg att gå.²⁵ Det är ofta också på detta sätt Latour själv gått tillväga i sina analyser. Vad får vi då ut av att specifikt försöka observera och dokumentera de ting som finns på exempelvis en modklubb? För det första, och kanske mest självklara, innebär tillvägagångssättet att tingen – eller snarare beskrivningar och möjligtvis fotografier av dessa – blir en del av den empiri forskaren har att tillgå och sedan kan återvända

20 Ashplant & Smyth 2001, s. 20ff.

21 Ginzburg 1983; Davis 1985; Darnton 1987.

22 Hannerz 2003; O'Dell & Willim 2015.

23 Exempelvis Marcus 1998.

24 O'Dell & Willim 2011; Frykman & Gilje (eds) 2003.

25 Ehn & Löfgren 2001; Geertz 1973.

till. Observationerna blir på så vis ett tillvägagångssätt för att fokusera inte bara på människorna utan också på tingen. Detta blir i sin tur en central förutsättning för att kunna analysera hur ting spelar roll i sammanhanget. För det andra kan vi undersöka hur de mänskliga och icke-mänskliga aktörerna agerar tillsammans; exempelvis hur en DJ med vördnad och ackuratess hanterar en vinylsingel, eller hur ett specifikt klädesplagg i en klädbutik genererar en dragningskraft gentemot vissa kunder. Och för det tredje medför vårt intresse för detta samspel mellan ting och människa att vi kan utröna vilka ting som är av central betydelse inom ett visst sammanhang. De mänskliga aktörernas uppenbara vurm för exempelvis en scooter synliggör att det är något speciellt dels med scootrar i allmänhet inom föreliggande subkulturella scen, dels att det är något visst med just denna scooter vilket uppmuntrar oss att försöka studera denna mer detaljerat. Sammantaget kan alltså etnografiska observationer vara ett fruktbart tillvägagångssätt för att studera tingens roll inom ett historiekulturellt sammanhang.

Samtidigt finns det en rad problem och svårigheter med tillvägagångssättet. Trots att vi som observatörer till viss del kan iaktta sammanhanget från olika positioner och dessutom vara mer eller mindre deltagande i sammanhanget, gör vi det alltid utifrån oss själva, vår egen blick och vår egen förförståelse. En fråga som alltid uppstår i samband med etnografiska observationer är följaktligen huruvida det jag som forskare ser och upplever skiljer sig från det som, i detta fallet, deltagarna inom den nutida modscenen ser och upplever då vi befinner oss på exempelvis klubben The In-Crowd. Svaret är att det nära nog ofrånkomligen föreligger en viss diskrepans – och inte bara mellan forskarens upplevelse och deltagarnas, utan också deltagarna emellan. Det var ju just därför, i ett försök att hantera och omintetgöra denna diskrepans, som utgångspunkten länge var att etnografen skulle leva i fält under så pass långa perioder att denne, så långt som möjligt, „blev ett“ med sammanhanget. Härav följer att de ting och materialiteter vi får upp ögonen för under observationerna kanske egentligen inte är några centrala aktörer i sammanhanget, och att vi kanske istället missar de ting som verkligen betyder något. Att en metallväska glittrar i discokulans ljus behöver inte betyda att denna, eller det som finns i den, är av speciell betydelse. Kanske borde väskan egentligen vara av läder för att vara „rätt“ i sammanhanget – vilket i så fall förmodligen hade inneburit att jag inte lagt märke till den bland alla dansande mods på dansgolvet. Och vad med den upphängda brittiska flaggan på väggen, den blå-vit-röda Target-symbolen och tv-skärmen som visade gamla soulvideos och svartvita filmer? De var med allra största säkerhet utplacerade för att fylla en specifik funktion, för att vara centrala aktörer i sammanhanget och dess atmosfär, men kan jag, utlämnad som jag är åt min egen blick och min egen förförståelse, verkligen vara säker på varför dessa ges en framträdande roll? Vi kan alltså inte med säkerhet veta varför vissa ting utgör centrala aktörer i en specifik situation. Och kanske blir denna problematik än mer påtaglig då vi också är intresserade av

historiebruk och förbindelser över tid. Med observationer som tillvägagångssätt är vi på sätt och vis fast i nuet (vilket vi alltid är, men på olika vis). Kan vi då observera tingens roll för individers historiemedvetande och bruk av historia, det vill säga i ett temporalt nätverk som ämnar sträcka sig från nuet till en åtråvärd dåtid? Självklart måste vi då tolka, analysera och argumentera, men risken för fel- och övertolkningar är uppenbar. Om vi ser på historiebruk som en form av meningsskapande kanske vi alltså kan säga att vi med observationer kan studera själva *skapandet*. *Meningen* har vi däremot svårare att förstå. Måhända bör vi alltså komplettera våra etnografiska observationer med andra verktyg ur den skimrande etnografiska verktygslådan?

Materialiserade intervjuer

Förutom observationer innebar min etnografiska ansats under fältarbetet att jag genomförde intervjuer med personer ur den nutida modscenen. Bland historiker är intervjuer, så kallad oral history, en betydligt vanligare metod jämfört med observationer.²⁶ Intervjusituationen ger nämligen möjlighet att samtala med utvalda personer om delar av det nära förflutna och därigenom utforska deras minnen, förståelse av och meningsskapande kring specifika dåtider. Något som flertalet forskare diskuterat inom ramen för Oral history är att intervjusituationen dessutom möjliggör diskussioner och reflektioner kring förhållandet mellan nu och då.²⁷ Intervjuer kan sålunda användas för att utforska spänningen mellan då och nu, och, vilket vi är intresserade av i detta sammanhang, iscensättningar av förbindelser över tid. Huruvida intervjuer sålunda kan användas för att studera *historiemedvetande* eller snarare uttryck för ett sådant medvetande vill jag dock låta vara osagt. Vad som är ovanligt inom Oral history och i användandet av intervjuer är ett intresse för ting och materialiteter. Vanligtvis ligger fokus på den språkliga kommunikationen, det vill säga det som fastnar på ljudinspelningen. Det är allt som oftast denna ljudinspelning som blir själva dokumentet från intervjusituationen, som lyssnas till, transkriberas och analyseras. Att uppmärksamma ting och materialiteter vid intervjuer är alltså långt ifrån en självklarhet. Jag skulle dock vilja argumentera att ting och materialiteter på flera vis kan berika både intervjusituationen samt analysen av denna.²⁸

För det första kan vi som forskare eftersträva och uppmuntra till en tingens delaktighet i genomförandet av intervjuerna. Med detta menar jag att intervjun i viss mån kan formas kring ting och materialiteter som är viktiga för intervjupersonerna. I mitt eget fältarbete försökte jag inkludera ting och materialiteter

26 Se exempelvis Perks & Thomson (eds) 2006; Thor Tureby & Hansson (red) 2015.

27 Abrams 2010.

28 Detta har jag också diskuterat mera ingående i ett annat sammanhang: Ekelund 2015.

på detta vis genom att inför respektive intervju be intervjupersonen ifråga att ta fram ett eller flera föremål denne såg som centralt för sig själv som mod och/eller för modskulturen som helhet. Intervjuerna inleddes sedan med att vi riktade fokus mot detta eller dessa föremål. Härmed kunde intervjupersonen dels öppna och styra samtalet inledningsvis, dels fick jag möjlighet att fördjupa mig i tingens roll inom modscenen. Vad jag då också la märke till var att tingen medförde att själva intervjun och dialogen skedde på ett annorlunda vis än vad jag var van vid från tidigare intervjuprojekt. Tingen gjorde något med samtalet, med mig som intervjuare och med intervjupersonen som berättare. De triggade igång kroppsspråk, minnen, berättelser, reflektioner och frågor.²⁹ Sålunda bidrog de ofta till att styra, berika och inte minst fördjupa samtalet på ett intressant vis.³⁰ För det andra kan vi använda oss av våra observationer och iakttagelser av specifika ting vid intervjuerna. Har vi exempelvis noterat att vinylskivor eller scooterbackspegel syns vara viktiga inom sammanhanget kan vi formulera frågor kring dessa: Vilken funktion fyller alla de backspeglar som är placerade på scootrarna? Varför transporteras vinylskivor likt värdefulla och ömtåliga konststartefakter i skinande metallväskor? På så vis kan vi fördjupa oss i och utforska deras roll för individers historiemedvetande och i det temporala nätverk av förbindelser mellan då och nu som eftersträvas inom sammanhanget.

Med hjälp av intervjuerna kan vi alltså hantera många av de problem som finns med observationerna och det jag ovan kallat för diskrepansen mellan forskarens och deltagarnas upplevelser och meningsskapande. Genom intervjuerna kan vi fokusera på inte enbart skapandet, alltså iscensättandet av förbindelser, utan också på den mening som fästs vid dessa förbindelser. Om vi tillåter oss att förenkla något bidrar alltså observationerna till att svara på *hur* historien brukas och iscensätts tillsammans med ting och materialiteter, medan intervjuerna därtill kan ge oss svar på *varför* historien brukas på detta vis och vilken roll tingen ses spela i detta sammanhang.³¹ Härmed vill jag argumentera för att observationer och intervjuer kan inspirera varandra och vara fruktbara att använda *in tandem* då vi vill undersöka ting och dess betydelse inom historiebruk. Vilka analytiska poänger kan då ett intresse för tingens betydelse tillsammans med ett etnografiskt tillvägagångssätt generera?

29 Se även Ekelund 2015.

30 Detta medför i sin tur att intervjusituationen inte bara bör dokumenteras med hjälp av ljudinspelning. Istället eftersträvade jag att dokumentera intervjuerna som situerade praktiker där jag använde såväl ljudinspelning, anteckningsblock och kamera för att komma åt både det språkliga och det materiella. Ekelund 2017.

31 Vad intervjuer däremot inte helt kan svara på är på vilket vis den historia som brukas korrelerar med det förflutna som tas som utgångspunkt. För att söka svar på denna typ av fråga behöver vi istället söka oss till en, för historiker, mer traditionell metodologisk verktygslåda och studera källor och utsagor från detta specifika förflutna och sedan ställa det i relation till bruket av detta förflutna.

Tingens roll i en nutida retrokultur

Mitt teoretiska och empiriska intresse för ting och materialiteter medförde en rad analytiska poänger varav tre är intressanta att lyfta i detta sammanhang. En första poäng är att det finns en tydligt ambivalent hållning till ting och materialiteter inom den nutida modscenen. Detta har att göra med att modstilen artikuleras som något fint, stiligt och kultiverat. Trots att vissa ting ges en central roll inom scenen föreligger sålunda ett motstånd mot att lägga alltför stor vikt vid det materiella. Allra tydligast blev detta vid min intervju med Magnus, ett av de mods som upptäckte stilen under 1980-talets modrevival då han också var högst drivande inom den stockholmska modscenen. Nu bor Magnus i London sedan flera år och vår intervju ägde rum på hans arbetsplats i den brittiska huvudstadens västra delar. Som jag redan beskrivit bad jag intervjupersonerna inför intervjuerna att ta fram ett eller flera föremål och vid de flesta av intervjuerna hörsammades denna förfrågan glatt. Intervjun med Magnus medförde dock att jag i det närmaste kände mig omdömeslös som ens kommit på idén att fokusera på ting och materialiteter vid intervjuerna. Jag och Magnus satte oss ned i ett avlångt mötesrum bestående av dels glasväggar, dels vitmålade väggar. Också bordet i rummet var vitt, långt och ovalt. När Magnus fick syn på två mindre brödsulor som låg på den vita bordsytan svepte han snabbt undan dem med en noggrann armrörelse. Han hade hängt av sig sin kavaj på en stol och på denna stol hade han också placerat en bok om modskulturens historia som han tänkt låna ut till mig. I övrigt var rummet tomt på föremål. Situationen andades minimalism vilket gjorde att jag drog mig för att föra de efterfrågade föremålen på tal.³²

När intervjun efter nästan en och en halv timme var på väg att rundas av kände jag mig ändå nödgad att fråga hur han tänkt kring de efterfrågade föremålen. Då jag i efterhand läser transkriptionen av samtalet ser jag hur jag blev försiktig och trevade fram spørsmålet: „Jo, inför alla intervjuer har jag ju bett den jag ska prata med om att ta med någon sak så...“ Magnus trevade däremot inte, istället ställde han en snabb motfråga: „Gjorde dom det eller?“ Jag svarade „ja“, varpå Magnus förklarade att han antingen hade fått ta med sig hundra saker eller ingenting alls. Han hade valt det senare alternativet och förklarade bestämt att modstilen handlar om något „mycket bredare“ än några enstaka föremål.³³ Att jag kände mig omdömeslös och blev trevande berodde alltså på att Magnus och hela intervjusituationen antydde att det är fel och kanske till och med fullt att reducera modstilen till enstaka ting.

Att det kan vara problematiskt att låta enskilda föremål fungera som symboler och uttryck för större sammanhang är något kulturvetaren Marita Sturken reso-

32 Fältanteckningar från intervju med Magnus 2014-09-26.

33 Intervju med Magnus 2014-09-26.

nerat kring då hon diskuterat hur sådana föremål kan komma att uppfattas som kitsch. Sturken beskriver att föremålen då manifesterar en sorts färdigförpackade känslor som ska beröra alla på ett och samma vis. Detta gör att föremålen av många ses som billiga och banala, som ett uttryck för låg- och fulkultur. Kitsch blir sålunda synonymt med det oäkta, det som handlar om yta snarare än djup, menar Sturken.³⁴ En allt för stor upptagenhet vid ting ses alltså medföra att värdet i såväl de enskilda tingen som scenen i sin helhet samt dess förbindelser till en åtråvärd dåtid reduceras. Magnus ovilja att välja ut något enstaka föremål att prata om vid vår intervju kan härmed ses som ett sätt att göra motstånd mot en sådan förenkling av modstilen och dess historiska förbindelser. Även vid fältarbetets övriga intervjuer var detta motstånd påtagligt, trots att de flesta av intervjupersonerna verkade ha åtagit sig uppgiften att plocka fram ett föremål med stor lust och noggrannhet. Intervjupersonerna betonade nämligen att även om de pratade mycket om enskilda betydelsefulla materialiteter så handlar modstilen „egentligen“ om någonting „mer“ än tingen, något „bortom“ det vi kan se och beröra. Tingen ska alltså bära potentialen till något utöver dess materiella egenskaper. Sålunda ledde mitt intresse för tingens roll till den analytiska poängen (och paradoxen) att förbindelserna med 60-talet och det åtråvärda ursprunget inom den nutida modscenen i grunden artikuleras som immateriella.

För det andra är ting och materialiteter samtidigt helt centrala i hur dessa tidliga förbindelser iscensätts. Som subkulturforskaren Sarah Thornton diskuterat kan specifika ting förstås som ett sätt att erhålla ett så kallat subkulturellt kapital i objektifierad form, det vill säga att scenens deltagare med tingen iscensätter en smak, stil och autenticitet.³⁵ Men vad som gör att enskilda ting är värdefulla skiftar beroende på kontexten. Vissa ting, såsom vinylskivor, ska inom den nutida modscenen vara gamla i tidlig bemärkelse. De ska alltså helst vara kvarlevor från den åtråvärda dåtid som eftersträvas och därmed får de också gärna uppvisa en viss patina och slitage. Att vinylskivans omslag blir stött och nött, samt inte minst det faktum att skivspelarens nål sakta nöter ner skivan spelar stor roll. Detta medför att mer och mer språk uppstår i skivans ljudbild. Själva spraket är egentligen ett tecken på att skivan sakta förstörs och därmed låter mindre och mindre som originalinspelningen, men enligt denna logik blir det ett tecken på äkthet.³⁶ Detta medför att vinylskivor upplevs som mänskliga. De låter „bättre“, de åldras och de känns inte så „kliniska“, som Kent uttryckte det under vår intervju. Istället känns de autentiska.³⁷

Andra ting, likt scootrar och klädesplagg, ska vara gamla genom att se ut att vara från 60-talet, sett till stil och material, men de får däremot inte uppvisa nå-

34 Sturken 2007, s. 18ff.

35 Thornton 1995.

36 Jfr Osborne 2012, s. 26; Chivers Yochim & Biddinger 2008.

37 Intervju med Kent 2013-03-15.

got slitage. Idealet är att scootrarna i det närmaste ska vara i så pass gott skick att de ser ut att precis ha rullat ut „från fabriken -62“.³⁸ Trots att scootern ska vara gammal, allra helst från 1960-talet, ska den alltså inte ha åldrats. Den blir istället värdefull genom att se gammal och ny ut på en och samma gång. Om den gamla vinylskivan autentiserades tack vare dess ålderstecken, ett förkunnande av en påtaglig distans mellan då och nu, ska scootern istället frysas i tid, konserveras, och på så vis få distansen mellan då och nu att reduceras. Även vad gäller kläder är det eftersträvansvärt med „originalplagg“ från 1960-talet. Sett till att modsen eftersträvar att vara stiliga och att kläder slits någorlunda snabbt är idealet med „originalplagg“ dock svårt att efterfölja i praktiken. För att inte gå klädda i noppiga och slitna klädesplagg nödgas sålunda de nutida modsen köpa nyttillverkade kläder. I likhet med scootrarna är det dock viktigt att kläderna ser ut att precis ha blivit tillverkade 1962, med den skillnaden att de inte är tillverkade 1962 utan i nutid. Under intervjun med Marie, som driver en modsklädbutik i Malmö, talade hon om detta. „Om du får en [klänning] som ser lika bra ut och känns lika välarbetad. Då kan du ju få samma känsla naturligtvis [som om det vore en gammal originalklänning]. [...] Jag kan ju känna mig lika cool i nåt nytt liksom. Det kan jag.“³⁹ Enligt Marie kan alltså ett nytt klädesplagg ge nära nog samma känsla som ett gammalt klädesplagg. Detta bygger dock på att plagget uppfyller samma estetiska riktlinjer och hantverksmässiga kvalitet som ett gammalt plagg. Härmed verkar också enskilda klädmärken ges en uppburan position inom scenen, något jag kunde notera under mitt fältarbete på klubbar och scooterträffar där loggor och symboler för vissa klädmärken var tydligt återkommande. Marie lyfte under intervjun fram märken som Ben Sherman, Merc och Fred Perry och menade att dessa är så pass „stiltrogna“ och „stilrena“ att dom „ser ut som om dom skulle kunna vara gjorda då liksom“. Plagg från dessa märken har „tydliga linjer“ till 1960-talet, betonade hon, linjer som gör att även det nyttillverkade är gammalt: „Det finns ju ingenting nytt i det. Det kan ju vara tillverkat nytt, men det är ju inget nytt“ sammanfattade hon.⁴⁰

Följaktligen är det vanligare att vissa betydelsebärande ting och materialiteter inom scenen är någotsånär nyttillverkade medan andra i stort sett måste vara gamla original. Dessutom kan ting bli värdefulla genom att de genererar en långsamhet, en kontrast gentemot en nutid som ses präglad av allt högre hastigheter.⁴¹ Under mitt fältarbete blev det snabbt tydligt att nutiden ges en negativ klang. Vid intervjun med Marielle förkunnade hon att vår nutid är „sorglig“ och under in-

38 Intervju med Magnus 2014-09-26.

39 Intervju med Marie 2011-11-01.

40 Intervju med Marie 2011-11-01.

41 Aktörerna inom den nutida modscenen är inte ensamma i att framhäva nutiden som präglad av höga hastigheter. Som kultursociologen John Tomlinson påpekat i sin studie av kulturella förhållningssätt knutna till hastighet är snabbhet och acceleration „the constant leitmotiv of cultural modernity“. Tomlinson 2007, s. 1.

tervjun med Stephanie förfasade hon sig över nutidens fokus på kvantitet framför kvalitet och djup.⁴² Långsamheten i att exempelvis få en kostym eller klänning uppsydd åt sig blir sålunda en motståndshandling gentemot nutidens snabbhet, stress, ytlighet och kvantitet. Ett annat exempel är den långsamhet en vinylskiva skapar. Vinylskivans långsamhet var sålunda något som noggrant användes för att iscensätta stilens och kulturens särprägel under ett scooterevenemang i centrala Stockholm, kallat Mods vs Rockers, ett evenemang som arrangeras den första lördagen i september varje år. Detta år sken solen vilket gav modsen en chans att verkligen klä upp sig och ta med sig alla sina prylar och attiraljer utan risk att dessa skulle bli blöta och förstörda av vädret. Några nyttjade denna möjlighet i högre utsträckning än andra. Ett scooterkörande mod hade till och med tagit med sig en portabel vinylspelare. Då scootern var parkerad, placerade han vinylspelaren på sätet. Sedan kopplade han denna till en bärbar högtalare. Efter att ha monterat upp musikanläggningen på scootern öppnade han en läderväska i vilken ett antal vinylskivor var placerade. Den första skivan han plockade fram var the Who's „Quadrophenia“. Han tog ut skivan ur omslagsfodralet och sedan innerfodralet. Därefter placerade han den lugnt och metodiskt på skivtallriken. Hukad över skivspelaren och med försiktig hand, lyfte han skivspelarens arm så att skivan började snurra, innan han med en än försiktigare rörelse placerade skivspelarens nål på det första spåret. Vid nålens kontakt med den roterande skivan uppstod först ett snabbt sprak, därefter började de piskande trummorna och de riviga gitarrerna i Bell Boy, första låten på albumets andra sida, ljuda ur högtalaren. När musiken väl dragit igång verkade en dragningskraft uppstå från scootern och dess musikanläggning, fler och fler av modsen drog sig nämligen ditåt. En stund därefter, då det var dags för modsen att köra iväg på scootrarna, fördes nålen och armen tillbaka till sin utgångsposition, skivan lyftes från skivtallriken, placerades i sitt innerfodral och sedan i omslagsfodralet, sedan stoppades den ned i skivväskan, högtalaren kopplades ur och avslutningsvis packades vinylspelaren ned. En timme senare parkerades scootrarna på en annan plats i Stockholm och hela proceduren fick utföras på nytt.⁴³

I samband med detta evenemang genomförde jag en intervju med Tjampen. Han skrattade då vi började prata om den portabla musikanläggningen och poängterade att det skulle ha varit mycket enklare att koppla en mobiltelefon till högtalaren och sätta igång en förprogrammerad spellista. „Det går ju inte att släpa med sig en sån där var gång.“ Samtidigt betonade han hur „speciellt“ och „roligt“ det kändes med den portabla musikanläggningen, en känsla som inte skulle ha uppstått på något annat vis.⁴⁴ En del av den speciella känslan berodde såklart på att det var en gammal repig vinylskiva som spelades, något jag redan diskute-

42 Intervju med Marielle 2013-03-18; Intervju med Stephanie 2013-03-12.

43 Fältanteckningar från Mods vs Rockers Stockholm 2013-09-07.

44 Intervju med Tjampen 2013-09-07.

**Scootern med den portabla musikanläggningen vid Mods vs Rockers 2013.
Foto: Robin Ekelund.**

rat. En annan del av känslan berodde på det ritualiserade och långsamma iscensättande vinylskivan uppmuntrade till. Långsamheten i att spela en vinylskiva eller få ett klädesplagg skraddarsytt åt sig blir sålunda ett sätt att manifesteras en distinktion gentemot nutiden: tillsammans med långsamma ting iscensätter sig modsen som värdefullt annorlunda och skapar en känsla av gemenskap med 1960-talet. Ting kan sålunda bli värdefulla på flera olika vis inom den nutida modscenen. En gemensam nämnare är dock att de alla ska kunna artikuleras och iscensättas som en förbindelse med 60-talet. Endast då blir de ett autentiserande subkulturellt kapital.

Förutom att modstilen artikuleras och iscensätts som något fint och stiligt återkommer scenens deltagare ständigt till att denna subkultur i grund och botten alltid har handlat om tre aspekter: musiken, scootrarna och klädstilen. Dessa åberopas som en sorts grundkärna, något vi med subkulturforskaren Paul Hodkinsons begrepp kan benämna som en kulturell substans.⁴⁵ Detta har i sin tur att göra med den tredje poängen jag vill lyfta. Den kulturella substansen iscensätts nämligen just genom specifika ting och materialiteter. Det vill säga att de ting som anknyter till den kulturella substansen, såsom vinylskivor, slippers, klänningar eller scooterdekaler, präglas av ett mycket detaljerat och regelmässigt förhållningssätt vilket syftar till att kulturen och stilen inte ska förändras, i vart fall inte nämnvärt. Den kulturella substansen upprätthålls alltså genom ting och materialiteter, eller annorlunda uttryckt: ting och materialiteter utgör modstilens kontinuitet och sta-

45 Hodkinson 2004.

bilitet i en föränderlig omvärld. Härmed skulle vi också kunna tro att det enbart är gamla ting, alltså de ting som skapar förbindelser med den specifika dåtid som står i fokus, som får användas inom scenen. Så är dock inte fallet. Under fältarbetet kunde jag notera att även nya ting och teknologier, i form av smartphones, datorer och digitala plattformar som Spotify och YouTube, används inom scenen. Detta påtalade jag under intervjusamtalen då intervjupersonerna talade sig varma för gamla och historiska ting. Snarare än att se dessa nya ting och teknologier som ett problem använde intervjupersonerna dem istället för att poängtera att deras stil och kultur inte är fast i det förflutna utan att den fortsatt är modern och öppen för det nya – vilket som nämnts ligger i modsbegreppets ursprungliga betydelse. De nya tingen utgör inte ett subkulturellt kapital och väljs sålunda bort då det handlar om så kallade on-stage situationer – exempelvis då en dj ska spela musik på en modklubb eller då modsen manifesterar sin kultur och stil i centrala Stockholm under Mods vs Rockers.⁴⁶ Så länge upprätthållandet av den kulturella substansen inte utmanas, det vill säga så länge scenens deltagare klär sig på samma vis, kör på samma sorts scootrar och lyssnar på samma sorts musik på samma vis – synes dock nya ting inte behöva exkluderas ur sammanhanget. Sett i relation till så kallade hardcore reenactors är deltagarna inom den nutida modscenen sålunda förhållandevis flexibla i sin relation till ting.

Avslutning

Ting och materialiteter spelar ofta en central roll i individers och grupper relationer till det förflutna. Trots vissa metodologiska problem vill jag alltså mena att ett intresse för ting och materialiteter tillsammans med ett etnografiskt tillvägagångssätt är fruktbart för att studera och förstå historiebruk och historiekulturella sammanhang. Användandet av observationer som metod är nog det vanligaste och kanske mest självklara valet då vi som forskare intresserar oss för ting och materialiteter. Jag har dock försökt resonera kring några problem med detta tillvägagångssätt och argumenterat att intervjuer, en metod som vanligtvis inte förknippas med ett intresse för ting och materialiteter, på ett intressant och fruktbart vis kan komplettera observationerna. Om observationerna ger oss möjlighet att studera hur ting spelar roll i bruk av historia, kan intervjuerna bli ett redskap för att undersöka det meningsskapande som sker tillsammans med tingen. Intervjuer kan dessutom genomföras på ett sådant vis att ting inkluderas och ges en möjlighet att en spela roll också i detta sammanhang. Därtill har jag synliggjort några

46 On-stage är ett begrepp som används främst inom performance-studies och förknippas med sociologen Erving Goffman. Det kan förstås i förhållande till dess motsats: off-stage. Det förra åsyftar publika uppträdanden och iscensättningar, medan det senare betecknar det som händer bakom scen, i skymundan.

analytiska poänger detta intresse för ting och en etnografisk metod kan leda till. Med artikelns teoretiska utgångspunkt i Latours ANT vill jag inte uppmuntra till att studier av historiebruk bör studera ting och materialiteter för sin egen skull, även om detta säkerligen skulle kunna leda till flera intressanta analyser, utan som aktörer som fungerar tillsammans med andra aktörer i nätverk och sammanhang där historia brukas. Genom att låta vårt fokus fästa vid exempelvis en väska av skinande metall synliggör vi nämligen inte endast hur ting och materialiteter ofta spelar en helt avgörande roll, vi kan också använda denna iakttagelse för att komma åt de komplexa och ibland motsägelsefulla meningssystem som skapas i sammanhang där historien brukas.

Litteratur

- Abrams, Lynn 2010: *Oral history theory*. Routledge, London. DOI: 10.4324/9780203849033
- Aronsson, Peter 2004: *Historiebruk: att använda det förflutna*. Studentlitteratur, Lund.
- Aronsson, Peter (red.) 2000: *Makten över minnet: historiekultur i förändring*. Studentlitteratur, Lund.
- Ashplant, T. G. & Smyth, Gerry (eds.) 2001: *Explorations in cultural history*. Pluto Press, London.
- Bauman, Zygmunt 2017: *Retrotopia*. Polity, Malden, MA.
- Bjurström, Erling 1980: *Generationsupproret: ungdomskulturer, ungdomsrörelser och tonårsmarknad från 50-tal till 80-tal*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Chivers Yochim, Emily & Biddinger, Megan 2008: „'It kind of gives you that vintage feel': vinyl records and the trope of death“, in *Media Culture Society* no. 30. DOI: 10.1177/0163443707086860
- Damsholt, Tine, Simonsen, Dorthe Gert & Mordhorst, Camilla (red.) 2009: *Materialiseringer: nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse*. Århus Universitetsforlag, Århus.
- Darnton, Robert 1987: *Stora kattmassakern och andra kulturhistoriska bilder från fransk upplysningstid*. 1. uppl. Ordfront, Stockholm.
- Daugbjerg, Mads 2014: „Patchworking the past: materiality, touch and the assembling of 'experience' in American Civil War re-enactment“. *International Journal of Heritage Studies*, 20:7-8. DOI: 10.1080/13527258.2013.848820
- Davis, Natalie Zemon 1985: *Martin Guerres återkomst*. Ordfront, Stockholm.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar 2001: *Kulturanalyser*. 2., [omarb.] uppl. Gleerup, Malmö.

- Ekelund, Robin 2017: *Retrospektiva modernister: om historiens betydelse för nutida mods*. Diss. Malmö högskola.
- Ekelund, Robin 2015: „Ord och ting om vartannat. Muntlig historia som materiell och situerad praktik“. Thor Tureby, Malin & Hansson, Lars (red.). *Muntlig historia: i teori och praktik*. 1. uppl. Studentlitteratur, Lund.
- Frykman, Jonas & Gilje, Nils (eds.) 2003: *Being there: new perspectives on phenomenology and the analysis of culture*. Nordic Academic Press, Lund.
- Geertz, Clifford 1973: *The interpretation of cultures: selected essays*. Basic Books, New York.
- Ginzburg, Carlo 1983: *Osten och maskarna: en 1500-talsmjölnares tankar om skapelsen*. 1. uppl. Ordfront, Stockholm.
- Gumbrecht, Hans Ulrich 2014: *Our broad present: time and contemporary culture*. Columbia University Press, New York. DOI: 10.7312/gumb16360
- Gustafsson Reinius, Lotten 2002: *Den förtrollade zonen: lekar med tid, rum och identitet under Medeltidsveckan på Gotland*. Diss. Stockholm : Univ.
- Hannerz, Ulf 2003: „Being there... and there... and there! : Reflections on Multi-Site Ethnography“. *Ethnography*, vol. 4. DOI: 10.1177/14661381030042003
- Harman, Graham 2009: *Prince of networks: Bruno Latour and metaphysics*. re.press, Melbourne.
- Hartog, François 2015: *Regimes of historicity: presentism and experiences of time*. Columbia University Press, New York. DOI: 10.7312/columbia/9780231163767.001.0001
- Hodkinson, Paul 2004: „The Goth Scene and (Sub)Cultural Substance“. Bennett, Andy & Kahn-Harris, Keith (eds.): *After subculture: critical studies in contemporary youth culture*. Palgrave, New York. DOI: 10.1007/978-0-230-21467-5_10
- Karlsson, Klas-Göran 2010: *Europeiska möten med historien: historiekulturella perspektiv på andra världskriget, förintelsen och den kommunistiska terrorn*. Atlantis, Stockholm.
- Karlsson, Klas-Göran 2009: „Historiedidaktik: begrepp, teori och analys“. Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.): *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*, 2., [uppdaterade och bearbetade] uppl. Studentlitteratur, Lund.
- Karlsson, Klas-Göran 2014: „Historia, historiedidaktik och historiekultur – teori och perspektiv“. Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.): *Historien är närvarande: historiedidaktik som teori och tillämpning*. 1. uppl. Studentlitteratur, Lund.
- Karlsson, Klas-Göran & Zander, Ulf (red.) 2014: *Historien är närvarande: historiedidaktik som teori och tillämpning*. 1. uppl. Studentlitteratur, Lund.
- Kruse, Tove & Warring, Anette (red.) 2015: *Fortider tur/retur: reenactment og historiebrug*. Samfundslitteratur, Frederiksberg.

- Latour, Bruno 1999: „On recalling ANT“ i Law, John & Hassard, John (red.): *Actor network theory and after*. Blackwell, Oxford.
- Latour, Bruno 2005: *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. University Press, Oxford.
- Latour, Bruno 1998: *Artefaktens återkomst: ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi*. Nerenius & Santérus, Stockholm.
- Law, John & Hassard, John (eds.) 1999: *Actor network theory and after*. Blackwell, Oxford.
- Marcus, George E. 1998: *Ethnography through thick and thin*. Princeton University Press, Princeton, N.J..
- O'Dell, Tom & Willim, Robert 2011: „Composing ethnography“. *Ethnologia Europaea, Journal of European Ethnology*, Volume 41:1.
- O'Dell, Tom & Willim, Robert 2015: „Rendering Culture and Multi-Targeted Ethnography“. *Ethnologia Scandinavica*, Vol. 45.
- Osborne, Richard 2012: *Vinyl. A history of the analogue record*, Ashgate, Farnham. DOI: 10.4324/9781315548166
- Perks, Robert & Thomson, Alistair (eds.) 2006: *The oral history reader*. 2. ed. Routledge, London.
- Reynolds, Simon 2011: *Retromania: pop culture's addiction to its own past*. Faber, London.
- Rüsen, Jörn 2004: *Berättande och förnuft: historieteoretiska texter*. Daidalos, Göteborg.
- Sturken, Marita 2007: *Tourists of history: memory, kitsch, and consumerism from Oklahoma City to Ground Zero*. Duke University Press, Durham. DOI: 10.1215/9780822390510
- Thor Tureby, Malin & Hansson, Lars (red.) 2015: *Muntlig historia: i teori och praktik*. 1. uppl. Studentlitteratur, Lund.
- Thornton, Sarah 1995: *Club cultures: music, media, and subcultural capital*. Polity Press, London.
- Tomlinson, John 2007: *The culture of speed: the coming of immediacy*, Sage, London. DOI: 10.4135/9781446212738
- Åsberg, Cecilia, Hultman, Martin & Lee, Francis (red.) 2012: *Posthumanistiska nyckeltexter*. 1. uppl. Studentlitteratur, Lund.

Otryckta källor

- Fältanteckningar från klubben „The In-Crowd“, Stockholm, 2013-03-09
- Fältanteckningar och fotografi från Mods vs Rockers i Stockholm, 2013-09-07
- Intervju med Kent, 2013-03-15. Intervjuare Robin Ekelund
- Intervju med Magnus, 2014-09-26. Intervjuare Robin Ekelund
- Intervju med Marie, 2011-11-01. Intervjuare Robin Ekelund
- Intervju med Marielle, 2013-03-18. Intervjuare Robin Ekelund

Intervju med Stephanie, 2013-03-12. Intervjuare Robin Ekelund

Intervju med Tjomen, 2013-09-07. Intervjuare Robin Ekelund

English summary
Historical things
Studying the role of things in uses of the past

This article deals with the significance and role of things and materialities in uses of the past. Taking an ethnographical fieldwork, conducted within the contemporary retro cultural mod scene, and inspiration from Bruno Latour's Actor-Network-Theory as its starting-point, the article reflects upon how scholars interested in uses of the past can study things and materialities as actors in temporal networks. Also, it discusses analytical points that can be gained by this approach. The article argues that ethnographical observations and interviews can be used *in tandem* in a fruitful way when studying things as actors in uses of the past. Using such an approach, the article illustrates how things can function as an authenticating subcultural capital as well as a cultural substance giving stability to the temporal associations that the contemporary actors strive for. At the same time, things can be regarded as in-authenticating kitsch, which leads the actors to emphasise that the temporal associations with the past actually lies "beyond" material objects. The article thus show that this theoretical interest and methodological approach can reveal things and materialities as having complex and even contradictory roles in uses of the past.

Anders Ravn Sørensen

Anders Ravn Sørensen er adjunkt ved Center for Virksomhedshistorie på Institut for Ledelse, Politik og Filosofi på Copenhagen Business School. Han forsker i organisationers historiebrug og sammenhængen mellem organisatorisk legitimitet og national identitet. Han er én af forfatterne bag CBS jubilæumsbog fra 2017 og har tidligere publiceret i en række internationale tidsskrifter inden for virksomheds- og kulturhistorie.

Keywords: *Organisatorisk historiebrug, Copenhagen Business School (CBS), jubilæum, heritage management, identitet, image, brand*

EN BRUGT HISTORIKER

Jubilæum og organisatorisk historiebrug på Copenhagen Business School

Denne artikel handler om organisationers muligheder for bruge deres historie. Artiklen udspringer af mit arbejde med at skrive en jubilæumsbog på Copenhagen Business School (CBS) i anledning af handelshøjskolens 100års jubilæum. Baseret på autoetnografisk metode, notater, mødereferater og personlige refleksioner, gennemgår jeg min egen rolle i forløbet fra projektets start i 2014 til jubilæumsåret i 2017. I artiklen tager jeg udgangspunkt i eksisterende historiebrugstypologier, for at kunne udpege forskellige dimensioner af organisatorisk historiebrug, og jeg beskriver hvordan CBS's jubilæum blev brugt til tre overordnede formål: til at opbygge og forstærke en intern organisationsidentitet, til ekstern branding og markedsføring, og til at indhente konkret viden om organisationens fortid.

Denne artikel handler om organisatorisk historiebrug. Artiklen udspringer af mit arbejde med at skrive en jubilæumsbog på Copenhagen Business School (CBS) i anledning af handelshøjskolens 100-års jubilæum. I over to år arbejdede

jeg sammen med en medforfatter på at researche og skrive en organisationshistorie om CBS. Vi interviewede tidligere medarbejdere, fandt materiale i en lang række arkiver, og vi skrev en jubilæumsbog baseret på historiefaglige principper.

Jeg var ansat på bogprojektet som postdoc, finansieret af CBS og DSEB (tidligere FUHU) – foreningen, der i 1917 grundlagde handelshøjskolen. Hverken CBS eller DSEB blandede sig research eller skriveprocessen, men efterhånden som jubilæet nærmede sig, opstod der et ønske om at bruge historien aktivt og promovere CBS over for studerende, medarbejdere og eksterne interessenter.

På den måde fik jeg som ansat på højskolen en dobbeltrolle. Dels som universitetshistorikeren der forfattede en historisk bog om CBS, dels som historiekonsulent og historiefortæller, når højskolens jubilæum og historie skulle formidles til et internt og eksternt publikum.

Artiklen har to overordnede målsætninger: For det første bruger jeg arbejdet med jubilæumsbogen til at undersøge, hvilke muligheder organisationer har for at bruge deres historie i praksis, og hvilke dimensioner af historiebrug, der kan aktiveres i en organisatorisk sammenhæng. For det andet bruger jeg jubilæet til at lancere en diskussion, om det, at være i spændingsfeltet mellem historiker og kommunikationsmedarbejder.

Baseret på egne notater, mødereferater og e-mails, gennemgår jeg min egen rolle i forløbet fra projektets start i 2014 til jubilæumsåret i 2017. Jeg beskriver hvordan jeg blev brugt som historiker, og hvordan CBS's historie i bredere forstand blev brugt til tre overordnede formål: til at opbygge og forstærke en intern organisationsidentitet, til eksternt branding og markedsføring, og til at indhente viden om tidligere udviklinger i organisationen.

Artiklen er opbygget således: I det kommende afsnit 2 redegør jeg kort for den svenske historiker Klas-Göran Karlssons inddeling af historiebrugens funktioner og former. Efterfølgende, i samme afsnit, sætter jeg fokus på den eksisterende forskning i organisationers historiebrug. I afsnit 3 gennemgår jeg de metodiske overvejelser, der udspringer af en autoetnografisk metode, og af at skrive en videnskabelig artikel på baggrund af egne, oplevede erfaringer. I afsnit 4 gennemgår jeg arbejdet med jubilæumsbogen, og jeg beskriver de mange forskellige tiltag og aktiviteter, der på hver deres måde kan defineres som historiebrug. I afsnit 5 diskuterer jeg først de problematikker der opstår, ved at have en dobbeltrolle som historiker og som kommunikationsmedarbejder. Dernæst tager jeg udgangspunkt i Karlssons historiebrugskategorier og gennemgangen af de forskellige tiltag på CBS, til at inddele CBS' organisatoriske historiebrug i forhold til de behov den udsprang af, og de funktioner brugen havde.

Historiebrugstypologier

Forskningen i erindring og historiebrug er et heterogent forskningsfelt, som for alvor etablerede sig under indflydelse af de sproglige og kulturelle 'vendinger' i midten af 80erne med bl.a. med genopdagelsen af Maurice Halbwachs arbejder om den kollektive erindrings socialitet¹ og publiceringen af indflydelsesrige værker som *Invented Traditions og Realms of Memory*². Som Anette Warring beskriver det i sin introduktion til forskningsfeltet, er der tale om et omfattende og multidisciplinært område, hvor der hersker en udbredt begrebsdiversitet, og hvor der er ofte overlappende betydninger mellem begreber som f.eks. erindring, historiebrug og fortidsbrug.³

Fælles for de sidste tre årtiers fokus på historiebrug, har dog været en interesse for de mange forskellige sociale sammenhæng hvori historie skabes og bruges – samt på de forskellige bevidste eller ubevidste funktioner, som historien kan have.

Den svenske historiker Klas-Göran Karlsson definerer historiebrug som en kommunikativ aktivtving af fortiden, for at opnå bestemte mål og tilgodese bestemte interesser.⁴ Med udgangspunkt i den definition, har Karlsson opstillet en historiebrugstypologi, der udstikker syv forskellige historiebrugsformer. Hver især defineret ved forskellige brugere, funktioner og behov⁵. Ifølge Karlsson kan historiebrug inddeles i 1) historikernes videnskabelig brug. Denne form tjener et opdagende og rekonstruerende behov, og en tolkende og verificerende funktion. 2) En eksistentiel historiebrug, der opfylder behovet for erindring og glemsel, og som har en orienterende og forankrende funktion. 3) En genopdagende moralsk historiebrug, der er med til at forsone og rehabiliterer. 4) En ideologisk brug der har en legitimerende og rationaliserende funktion, og som opfylder politiske elitors behov for at opfinde og konstruere sammenhænge. 5) En ikke-brug, der tjener behovet for udslettelse og glemsel, som ligeledes har en legitimerende og rationaliserende funktion. 6) En politisk pædagogisk-historiebrug. Her er historiebrugen politiserende og tjener et illustrerende og debatterende behov. Endelig er der 7) den kommercielle historiebrug, som opfylder et behov for indtjening, og som har en kommerciel funktion.⁶

Der eksisterer en række andre forslag til historiebrugstypologier, bl.a. danske Bernhard Eric Jensen, der i modsætning til Karlsson opstiller sin klassifikation med udgangspunkt i historiebevidsthedens forskellige former.⁷ Til brug for denne

1 Halbwachs, 1980.

2 Nora, Pierre, 1996; Hobsbawm & Ranger, 1983.

3 Warring, 2011, s. 23-25.

4 Karlsson, 2004, s. 52-66.

5 Ibid.

6 Warring, 2011, s. 25; Karlsson, 2004, s. 52-66.

7 Jensen, 2003, s. 67.

artikel vil jeg tage udgangspunkt i Klas-Göran Karlssons kategorier, til at åbne op for en analyse af de forskellige og ofte sammenblandede former for historiebrug der blev aktiveret i forbindelse med jubilæet på CBS.

Disse former udsprang af forskellige behov og havde forskellige funktioner, som indtil nu ikke har været indfanget af de eksisterende bidrag inden for organisationsforskningen. Således udgør denne artikel et forsøg på at slå bro imellem den omfattende erindrings- og historiebrugslitteratur i den humanistiske forskning, og den lidt smallere mere instrumentaliserede litteratur om organisatorisk historiebrug.

Brug	Behov	Funktion	Brugere
Videnskabelig	Opdage	Verifikation	Historikere
	Rekonstruere	Tolkning	Historielærerne
Eksistentiel	Erindring	Orientering	Alle mennesker
	Glemsel	Forankring	
Moralsk	Genopdage	Rehabilitere	Veluddannede
		Restaurere	Intellektuelle
		Forsone	
Ideologisk	Opfinde	Legitimering	Intellektuelle
	Konstruere	Rationalisering	Politiske eliter
Ikke-brug	Glemme	Legitimering	Intellektuelle
	Skjule	Rationalisering	Politiske eliter
Politisk-pædagogisk	Illustrere	Politisering	Intellektuelle
	Offentliggøre	Instrumentalisering	Politiske eliter
	Debattere	Pædagoger	
Kommerciel	Økonomisk gevinst	Kommercialisering	Aktører idenfor økonomi og marketing

Tabel 1. Typologi over historiebrug⁸

Organisationers historiebrug

Inden for organisationsforskningen er der opstået en øget interesse for betydningen af fortiden, historie og tid.⁹ Organisationsforskningen har således i løbet af de sidste 10 år gennemgået sit eget 'historical turn',¹⁰ der i nogen udstrækningen genopfinder mange af seneste 40 års indsigter idenfor forskningen i historiebrug og historiebevidsthed.

Fortiden bliver i denne litteratur, især indenfor fag som marketing og branding, ofte set som en ressource, som kan udnyttes, og nogle gange manipuleres, til et tjene en række formål.¹¹ I en dansk sammenhæng har branding-forskeren

⁸ Adapteret fra Karlsson 2004, s. 59.

⁹ På CBS oprettedes i slutningen af 2017 et *Center for Organizational Time*.

¹⁰ Clark and Rowlinson, 2004.

¹¹ Lockett og Wild. 2014; Urde et al. 2007; Zundel et al. 2016.; Seaman og Smith, 2012.

Majken Schultz nu i flere år samarbejdet med store danske virksomheder som LEGO og Carlsberg, for at finde ud af, hvordan disse organisationer bedst bruger elementer fra deres fortid til f.eks. at kultivere en stærk organisationsidentitet eller til ekstern markedsføring¹².

Fortiden bliver i den forbindelse opfattet som en organisatorisk ressource. Noget som organisationerne, hvis de er dygtige og opmærksomme nok, kan hive frem fra gemmerne og ved hjælp af forskellige strategier kan aktualisere i forhold til nutidige udfordringer. I deres analyse af LEGO's arbejde med at kultivere en ny identitet og brand, beskriver Majken Schultz og Tor Hernes f.eks. hvordan et gammelt, indgraveret bræt spillede en central rolle. Brættet med inskriptionen „Kun det bedste er godt nok“ havde hængt over LEGO grundlægger Kirk-Christiansens værksted tilbage 1930erne. I forbindelse med en række strategimøder i 00erne, blev brættet hentet frem igen. Nu blev det brugt til at vise en retning fremad for LEGO. Man skulle tilbage til rødderne, så at sige. Til en gammel vision om kvalitet. At kun det bedste, var godt nok.

Denne instrumentalisering af fortiden kommer måske bedst til udtryk hos den canadiske organisationsforsker Roy Suddaby der sammen med en række medforfattere har sat fokus på såkaldt *retorisk historie*. Suddaby definerer retorisk historie som: “the strategic use of the past as a persuasive strategy to manage key stakeholders of the firm”¹³. Dvs. fortiden (*the past*) for Suddaby udgør en objektiv realitet, hvor der implicit ligger en ontologisk essentialisme bag – mens *historie* er en subjektiv og overbevisende præsentation af fortiden. En medarbejder med de rette retoriske evner, vil altså være i stand til overbevise kunder, medarbejdere eller andre interessenter om det legitime og fornuftige i beslutninger og forslag – baseret på historisk funderede narrativer.

Retorisk historie skal ikke forstås sådan, at historien bliver opfundet til lejligheden. Det er ikke en ren konstruktion. Fortiden udstikker derimod en empirisk forsikring eller begrænsning, der sikrer, at den retoriske historiker ikke bare kan finde på hvad som helst.¹⁴

Mens den historiske vending i organisationsteorien er af relativ nyere dato, så har virksomheder og organisationer længe haft blik for de muligheder og udfordringer, der knytter sig fortiden og historien om den. I lande som USA, Tyskland, Japan og Sverige eksisterer en længere tradition for såkaldt *historie marketing*¹⁵, for at have arkivarer og historikere på lønningslisterne, eller at tilkøbe ydelser hos historiefaglige konsulenter. I USA findes en række store konsulenthuse som f.eks. *The History Factory* og *Winthrop Group* der tilbyder deres kunder en række historierelaterede ydelser. Det kan være alt lige fra at skrive et større historisk

12 Schultz & Hernes 2013; Hatch & Schultz 2017.

13 Suddaby et al., 2010, s. 152

14 Sørensen et al. 2018.

15 Schug 2010.

værk om organisationen, at levere indhold til forskellige platforme, eller måske researche i arkiverne for at finde frem til detaljerne omkring specifikke begivenheder eller beslutninger.

I Tyskland findes ligeledes en stor mangfoldighed af mindre historiske konsulentvirksomheder. Den historiske interesse i Tyskland skal dels findes i de mange mellemstore familieejede virksomheder, hvor fortiden ofte er genstand for en personlig interesse fra ejerkredsens side, og hvor virksomhedernes historie er vævet sammen med familiehistorier. Derudover har ønsket om at afdække de tyske virksomheders rolle under 2. Verdenskrig ført til, at nogle af største tyske virksomheder som *Deutsche Bank* og *Bayer* har ansat uafhængige historikere til at kaste lys på de mørke sider af virksomhedshistorierne. Som eks. kan nævnes kemigiganten *I.G. Farben* (med tråde til det nuværende *Bayer*), der var involveret i produktionen af giften *Zyklon B* til de tyske gaskamre, eller *Hugo Boss*, der designede nogle af de iøjnefaldende SS-uniformer.

Samlet set falder alle disse aktiviteter ind under betegnelsen *Heritage Management*, der dækker over en række aktiviteter hvor fortiden bringes til anvendelse og aktualiseres i en nutidig kontekst. Grundlæggeren af den amerikanske *History Factory*, Bruce Wiendruch, udgav i 2016 det, han kaldte et *Heritage Management* manifest.¹⁶ Selvom bogen dybest set var en slags reklame for Wiendruch's egen virksomhed, *The History Factory*, så var det første gang denne form historisk konsulentarbejde blev dokumenteret og beskrevet.

Der findes i den eksisterende litteratur om organisationers historiebrug mange analyser, hvor forskere har stået på sidelinjen og set ind på organisationerne. Men der findes ikke analyser fra en historiker, som aktivt har deltaget i heritage management. Som både har været med til at skrive historien og har været instrumentel i dens brug. Min rolle i forbindelse med CBS' jubilæum har åbnet op for sådan en analyse. Den har givet mulighed for detaljeret at beskrive de mange overvejelser og tiltag, der blev gjort internt i organisationen, for at udnytte jubilæet bedst muligt.

Diskussionen i denne nyere gren af organisationsforskning ekkoer som sagt på mange punkter teoretiske overvejsler fra historiefaget, hvor diskussionen omkring historiebrug, og mere overordnet, historien som videnskab, er blevet problematiseret næsten lige siden fremkomsten af det moderne historiefag i begyndelsen af 1800-tallet. På trods af det oplagte tematiske overlap, har organisationsforskningen været meget tilbageholdende i forhold til at inddrage relevante indsigter fra erindrings og historiebrugslitteraturen. I den kommende analyse viser jeg, hvordan Klas-Göran Karlssons historiebrugs typologi åbner op for et nuanceret syn på de forskellige typer af historiebrug, der var på spil i forbindelse med CBS' jubilæum, samt de organisatoriske behov og funktioner, som historiebrugen udfyldte.

16 Wiendruch 2016.

Samtidig åbner analysen op for nogle dilemmaer omkring den professionelle historikers rolle i en organisation: Hvor langt kan historikeren gå i forhold til at skrive en historie, som enten understøtter eller måske går imod organisationens, og i særdeleshed ledelsens, interesse i at blive repræsenteret på en bestemt måde? Og hvordan balanceres de forskellige historiebrugstyper overfor hinanden i praksis, når f.eks. forestillingen om den videnskabelige historiebrug (for at bruge Karlssons typologi), med sin verificerende og tolkende funktion, mødte fordringer om historiebrug, der i højere grad skulle løse behov som identitetsmæssig forankring, legitimering og kommercialisering. Dette var spørgsmål, som jeg til tider stillede mig selv, når mit arbejde og bog blev brugt til en række formål og aktiviteter på CBS, som helt åbenlyst ikke alene sigtede på beskrivelse og verificering, men som mere mindede om corporate branding og markedsføring.

Organisationsetnografi

Selve arbejdet med jubilæumsbogen gik i gang i slutningen af 2014. I det første år, var der fra CBS' ledelse og kommunikationsafdeling ingen nævneværdig interesse for projektet. Men efterhånden som jubilæet nærmede sig, blev der indkaldt til flere møder og igangsat en række initiativer. Fra juni 2016 begyndte jeg at tage noter efter hvert møde eller samtale jeg havde haft, der knyttede sig til brugen af jubilæet og kommunikationsarbejdet omkring det. Mit sigte med noterne var netop at skrive en artikel som denne, og at reflektere over den potentielle dobbeltrolle, som udsprang af de forskellige aktiviteter.

Efter hvert møde eller telefonopkald skrev jeg indholdet af mødet og mine egne refleksioner omkring dem ind i et Word-dokument. Dokumentet indeholdt en tabel med tre kolonner: én til at notere datoen og deltagerne i de forskellige møder, en med plads til en beskrivelse af mødernes indhold, og en tredje kolonne hvor jeg indskrev mine egne refleksioner. Ofte havde jeg min egen PC med til møderne, og kunne derfor skrive noterne direkte ind i dokumentet. Hvis ikke det var muligt, resumerede jeg senere på dagen og tog her retrospektive feltnoter.

Samtidig gemte jeg alle mødeindkaldelser og mails og andre relevante dokumenter i en særlig mappe på min computer, med henblik på at bruge dem retrospektivt i forbindelse med en analyse af CBS' historiebrug. Resultatet blev en organisationsetnografi baseret på deltager-observationsstudier¹⁷. Jeg observerede og noterede begivenhederne i opsamlende feltnoter, men deltog samtidig som deltager i aktiviteterne gennem mine input til møder – og senere også ved forskellige interne og offentlige taler.

17 Bryman og Bell 2015.

Givet at formålet med de forskellige jubilæumsaktiviteter var at promovere CBS, er en lang række begivenheder og taler blevet dokumenteret af CBS's egne fotografer. Disse billeder bruges ligeledes i analysen som illustrationer på forskellige typer af historiebrug.

Fremstillingsformen i den kommende analyse udgør det som organisationsetnologen John Van Maanen karakteriserer som en konfessionalistisk etnografi, der tydeliggør splittelsen mellem insiderens involverede perspektiv, og outsiderens objektive perspektiv.¹⁸ Det er en fortælling om et forløb på ca. 18 måneder, hvor en række aktører bidrog til og forhandlede højskolens historiebrug. Jeg var som nævnt ikke bare 'en flue på væggen' i de forskellige begivenheder, men derimod organisationens egen historiker, der aktivt deltog i de forskellige former for historiebrug.

Jubilæum og historiebrug

Fra 2011 til 2014 skrev jeg min Ph.d.-afhandling på Center for Virksomhedshistorie på CBS. Efter jeg indleverede afhandlingen i april 2014 fik jeg mulighed for at forsætte som postdoc. på et bogprojekt om CBS's historie.

Ideen til en jubilæumsbog blev undfanget på Center for Virksomhedshistorie, hvor der var en stærk interesse i at involvere sig i projekter, der kunne give beskæftigelse til centrets egne Ph.d.-kandidater. Her forfattede man en projektbeskrivelse, der omfattede to års finansiering til en postdoc-stilling samt frikøb til centrets professor Kurt Jacobsen. Sideløbende med forskningstiden havde jeg desuden ét års undervisning, der tilsammen gav mig en planlagt treårig ansættelse. Finansieringen til projektet blev ydet delvist af CBS og delvist af højskolens grundlæggende forening Fuhu/DSEB.

Kurt og jeg gennemgik Fuhu's og højskolens arkiver på Erhvervsarkivet og på Rigsarkivet, og vi gennemførte interview med tidligere og nuværende medarbejdere og studerende. Arbejdsdelingen var sådan at Kurt skrev den første del af historien, fra 1917 til 1973. Jeg fokuserede selv på tiden fra 1973 frem til i dag.¹⁹

Det var langt fra første gang at mine kolleger på Center for Virksomhedshistorie skrev en organisationshistorie på baggrund af et konkret opdrag. Faktisk var dét at forfatte virksomhedshistorier, ofte i forbindelse med et jubilæum, blevet en fast del af centrets aktiviteter. Typisk finansierede disse bøger kortere postdoc-projekter til de yngre åremålsansatte forskere, mens virksomhederne selv, mod at love fuld adgang til kilder og behørig armslængde, til gengæld fik en videnskabelig, eksternt forfattet bog.

18 Van Maanen 2011.

19 Jacobsen & Sørensen 2017.

Samtidig fik fremstillingerne, og dermed også virksomhederne, del i den legitimitet og autenticitet, der var forbundet med at få 'rigtige' historikere til at skrive deres historie. Blandt de mange organisationers historier forfattet af mine kolleger, er bl.a. bøgerne om COOP, Haldor Topsøe, Falck, Lundbeck og Finansforbundet, for bare at nævne et par stykker.

Allerede i denne korte beskrivelse af aktiviteterne på Center for Virksomheds-historie er det klart, at der til de historiske bøger og arbejdet med dem knyttede sig en række forskellige behov og funktioner: bl.a. rekonstruktion, legitimering, forankring og kommerialisering. Virksomhederne, deres ledelser, CBS og historikerne (forfatterne), fik alle noget ud af historien.

Og netop denne pointe er ikke tabt på mine historiekolleger på centret. Her har bl.a. Per H. Hansen og Mads Mordhorst²⁰ over en årrække skrevet om forskellige aspekter af organisatorisk historiebrug – med særlig fokus på sammenkædningen mellem national identitet, narrativer og branding.

CBS-projektets rammer var defineret ved en projektbeskrivelse, der i alt sin korthed gik ud på, at der skulle skrives en bog om CBS – baseret på historiefaglige, videnskabelige principper. Det var det. Men den formulering var i virkeligheden langt fra dækkende for den række af behov, som bogprojektet opfyldte, og de forskellige funktioner, som sådan et historisk arbejde kunne have. Den videnskabelige historiebrug med den rekonstruerende funktion, som vi havde skrevet ind i projektformuleringen, var i realiteten kun en lille del af det CBS-bogen kunne bruges til.

Basisbevillingen

Selvom hverken CBS ledelse eller kommunikationsafdeling var involveret i bogens tilblivelse, var der dog ét spørgsmål, som Kurt Jacobsen og jeg flere gange blev stillet af rektors sekretariat: I forhold til landets øvrige universiteter, modtog CBS en meget lav såkaldt basisbevilling fra staten. Faktisk var CBS bevilling den laveste blandt alle landets universiteter. CBS ledelse havde flere gange spurgt Undervisningsministeriet om den konkrete begrundelse for denne situation. Svaret kredsede ofte omkring 'noget med den historiske udvikling', og det niveau som højskolens bevilling engang var blevet lagt fast på. Men ministeriet havde svært ved at konkretisere det yderligere.

Samme spørgsmål havde Kurt og jeg ofte diskuteret, og vi var heller ikke kommet svaret nærmere. En dag i foråret 2016 da jeg på Rigsarkivet gennemgik en række dokumenter fra højskolens konsistorium, fandt jeg en rapport om den såkaldte Budegtreform for landets universiteter i 1981. Reformen fastlagde universiteternes basisbevilling på baggrund af en vurdering af de forskellige institutioners forskningsniveau. Og da højskolen på det tidspunkt havde en meget stor

20 Se for eksempel Mordhorst 2013 eller Hansen 2017.

andel af eksterne undervisere og få forskere (en struktur som stammede tilbage fra 60ernes store uddannelsesbehov), så blev handelshøjskolens bevilling fastsat ekstremt lavt, på et niveau som satte en ramme for de næste årtiers udvikling. Jeg havde på den måde fundet frem til en mere detaljeret forklaring, end den som Undervisningsministeriet kunne give, og jeg opsummerede pointerne i et notat, som jeg sendte til rektor Per Holten-Andersen. I mailen skrev jeg:

„Grundlæggende skyldes den lave basisbevilling nogle særlige historiske kendetegn ved højskolens udvikling. Da budgetreformen blev vedtaget i 1981, og forskningsbevillingerne blev adskilt fra undervisningen, havde højskolen en meget skæv fordeling af deltidslærere overfor fastansatte. Dette havde sin egen historiske begrundelse i handelsfagernes meget praktiske orientering. Desuden udvidede man kraftigt undervisningssiden i midten af 80erne. Disse to elementer, de mange deltidsundervisere og væksten i studentertallet var afgørende for det lave udgangspunkt. Fra højskolens side var man allerede i 80erne klar over, hvad det kunne betyde for fremtiden, men man var ikke i stand til at ændre på det dårlige udgangspunkt.“²¹

Den historiske research havde således tilvejebragt informationer om tidligere organisatoriske problematikker (fastlæggelsen af den lave basisbevilling), som potentielt kunne bidrage til nutidige argumenter og politiske diskussioner om bevillingsfordelingen mellem landets universiteter.

Vores historiske arbejde havde på den måde rekonstrueret information og verificeret et fortidigt forløb, som kunne bruges til at imødekomme et behov for debat og offentliggørelse, og dermed også havde en politiserende funktion. I Klas-Göran Karlssons terminologi, var der altså både tale om en videnskabelig og en politisk/pædagogisk historiebrug, som samtidig overlappede med en mere kommerciel form for historiebrug, da målet for CBS' ledelse jo i sidste ende var at øge højskolens bevillinger.

Jubilæum på flere platforme

I starten af 2016 begyndte ledelsen på CBS, og især højskolens kommunikationsafdeling, at interesse sig for jubilæet. Hvordan kunne 100-året bruges til at promovere CBS? Hvilke initiativer skulle sættes i gang, og hvilke samarbejder skulle der etableres mellem højskolens forskellige medarbejdere?

Selvom CBS har en kommunikationsafdeling med omkring 12 medarbejdere, blev det nu besluttet at indhente ideer udefra. Der blev indgået aftale med et stort københavnsk reklamebureau om at udvikle et jubilæumskoncept.

Jeg var inviteret med til mødet den 2. juni 2016, hvor reklamebureauet skulle komme med et oplæg. Med til mødet var desuden rektors sekretariatschef samt

21 Notat fra forfatteren til Per Holten-Andersen 21. december 2015.

en projektmedarbejder fra rektorkontoret, en intern web designer, en grafiker, en arkitekt og en kommunikationsmedarbejder.

Præsentationen blev lidt af en skuffelse. Jeg havde selv forestillet mig, at vi skulle præsenteres for et helstøbt koncept og en grafisk lækker præsentation. Det der skete var derimod, at de tre folk fra reklamebureauet tapede omkring 40 A4 sider på væggen. På siderne var tegnet en lang linje, hvor der med jævne mellemrum var indført årstal og begivenheder. En tidslinje på A4 papir!

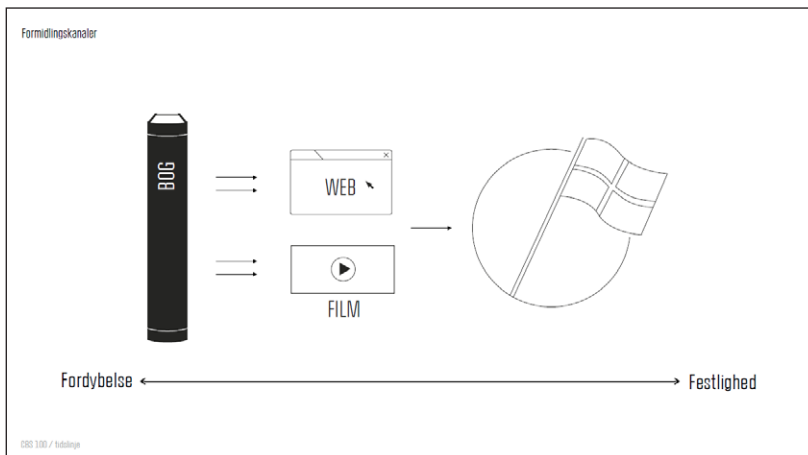
Efterfølgende blev det besluttet ikke at gå videre med oplægget. I stedet skulle der trækkes på kompetencerne hos CBS' egne medarbejdere. Højskolen rådede over en række ansatte med forskellige fagligheder, fra grafikere, arkitekter, web-design og kommunikation, som til sammen kunne planlægge de forskellige aktiviteter.

Derudover var jeg selv og Kurt Jacobsen leveringsdygtige af historisk indhold til de forskellige platforme. Der var på det tidspunkt allerede etableret en elektronisk skabelon til den kommende jubilæumshjemmeside, som bl.a. skulle indeholde en tidslinje med de vigtigste begivenheder i højskolens historie. Jeg fik som opgave til næste møde at skrive en oversigt over ca. 40 centrale, historiske nedslagspunkter, som kunne bruges til en tidslinje på hjemmesiden.

I september blev der afholdt et nyt møde, hvor de forskellige jubilæumsaktiviteter skulle udpeges, og efterfølgende forelægges højskolens rektor. Det blev besluttet, ud over hjemmesiden og den halvt færdige bog, at etablere to fysiske installationer, som markering af jubilæet. Dels skulle der produceres en række tidslinje-bannere. Bannerne skulle ophænges centralt på højskolens forskellige campusses, og formidle historien gennem de nedslagspunkter, som Kurt og jeg havde udpeget. Derudover skulle der etableres en historisk flagallé på CBS' såkaldte *Rambla*, dvs. Den Grønne Sti mellem bygningen på Solbjerg Plads og den nyere bygningen Kilen. Her skulle der opstilles en række bannere med billeder og tekst af de vigtigste begivenheder i højskolens historie. Studerende, medarbejdere og interesserede borgere ville nu være i stand til at spadserere gennem historien fra grundlæggelsen i 1917 og frem til i dag.

Ud over de fysiske installationer, ville der løbende blive afholdt en række forskellige jubilæumsaktiviteter. Blandt andet ved højskolens årsfest samt ved forskellige oplæg og receptioner. Og der skulle produceres en kort historisk dokumentarfilm.

På en lille grafik præsenterede en medarbejder fra kommunikationsafdelingen forholdet mellem de forskellige aktiviteter. På et kontinuum mellem yderpunkterne 'Fordybelse' og 'Festlighed' var den kommende jubilæumsbog placeret som den ultimative fordybelse, mens bogens indhold og den historiske fortælling om højskolen kunne overføres til de andre platforme og aktiviteter. Jeg tænkte selv over i den forbindelse, at bogen, placeret på den ene ende af skalaen blev ram-

Kontinuum

mesat om det modsatte af festlig. Som noget implicit autoritativt, akademisk (og måske en anelse støvet), mens de andre aktiviteter intuitivt var mere festlige.

Den fortolkning er selvfølgelig sat på spidsen. Men den lille grafik er alligevel illustrativ for den relation, der efterhånden udviklede sig mellem Kurt Jacobsen og jeg og resten af kommunikationsafdelingens medarbejdere. Helt konkret blev vi en slags akademiske bagstopper, der med vores korrektur godkendte, at indhold og beskrivelser var historisk korrekte. I flere af de efterfølgende møder, blev jeg tit spurgt ind til, om konkrete detaljer og udlægninger nu også var rigtige.

Den spænding mellem historikerens rolle som formidler af den 'korrekte' historie og en mere marketing-orienteret ambition om at fortælle en bestemt historie, blev endnu tydeligere ved det næste planlægningsmøde. Sammen med Kurt Jacobsen havde jeg, som aftalt, udpeget ca. 40 begivenheder, som vi mente var vigtige, for at forstå højskolens udvikling. De var ikke udvalgt ud fra nogle klare kriterier, men mere ud fra vores fornemmelse af, hvilke elementer, lovgivning og beslutninger, der var centrale i CBS' 100 års historie. Vi havde bl.a. inddraget den såkaldte 'Enhedsplan' en omstrukturering af studierne tilbage i 1929, ligesom den vigtige Styrelseslov fra 1973 også var med. Vi havde opstillet en slags krønike, uden at skele til hvilken fortælling (hvis overhovedet nogen), der blev formidlet gennem de forskellige nedslagspunkter.

Til mødet blev jeg efterfølgende spurgt, om det måske var muligt at udpege en række nedslagspunkter, der mere klart fortalte historien om 'Erhvervslivets Universitet'. Det var rektors ambition at brande højskolen som netop dette, og det ville derfor være ønskværdigt, ud fra et kommunikationssynspunkt, hvis de forskellige nedslagspunkter i højere grad havde en retning eller en tematik, der kobled dem sammen med erhvervslivet og det omgivende samfund. Enhedsplanen og Styrelsesloven var ikke umiddelbart elementer, som entydigt bidrog til den fortælling.

Forsiden på CBS' jubilæumshjemmeside med jubilæumslogo, hvor besøgende blev præsenteret for en tidslinje med de vigtigste begivenheder og personer i højskolens historie.

Nedslagspunkterne var allerede blevet indarbejdet i den elektroniske tidslinje på hjemmesiden, men jeg lovede at gå den igennem endnu en gang, og se om de kunne skæres mere til, for at få fortællingen om Erhvervslivets Universitet klarere frem på hjemmesidens tidslinje, de fysiske bannere og den planlagte flagallé. „Du skal selvfølgelig være OK med det“, opfordrede rektors sekretariatschef. „Vi skal ikke gøre vold på historien, men vi kan godt vælge en skarpere vinkel“. Jeg svarede, at det stod kommunikationsafdelingen frit for at vælge den vinkel, som efter deres opfattelse var bedst egnet, men jeg havde alligevel følelsen af, at jeg som historiker blev brugt til at autentificere at én bestemt udlægning af historien var den korrekte.

„Den grimme ælling“

I de næste 14 dage arbejdede jeg videre med de forskellige historiske nedslagspunkter. Jeg forsøgte at finde en håndfuld begivenheder, som mere direkte havde med erhvervslivet og dets behov at gøre, og vise hvordan CBS altid havde været meget hurtig til at indrette sine uddannelser efter udviklingen i det omgivende samfund.

Den 20. september var jeg inviteret til møde med lederen af kommunikationsafdelingen, en grafiker og en journalist, for at gennemgå punkterne til tidslinjen. Indtil nu havde arbejdet med jubilæumsaktiviteterne primært udgået fra det nyoprettede jubilæumssekretariat (der også gik under det mere kraftfulde navn: „100 års Sekretariatet“). Lederen af kommunikationsafdelingen, Janie Huus Tangge, var ikke tilfreds med dét jeg havde taget med. „Hvem har skrevet og udvalgt det, der ligger nu? Hvad er det for en fortælling I prøver at formidle“, spurgte hun.

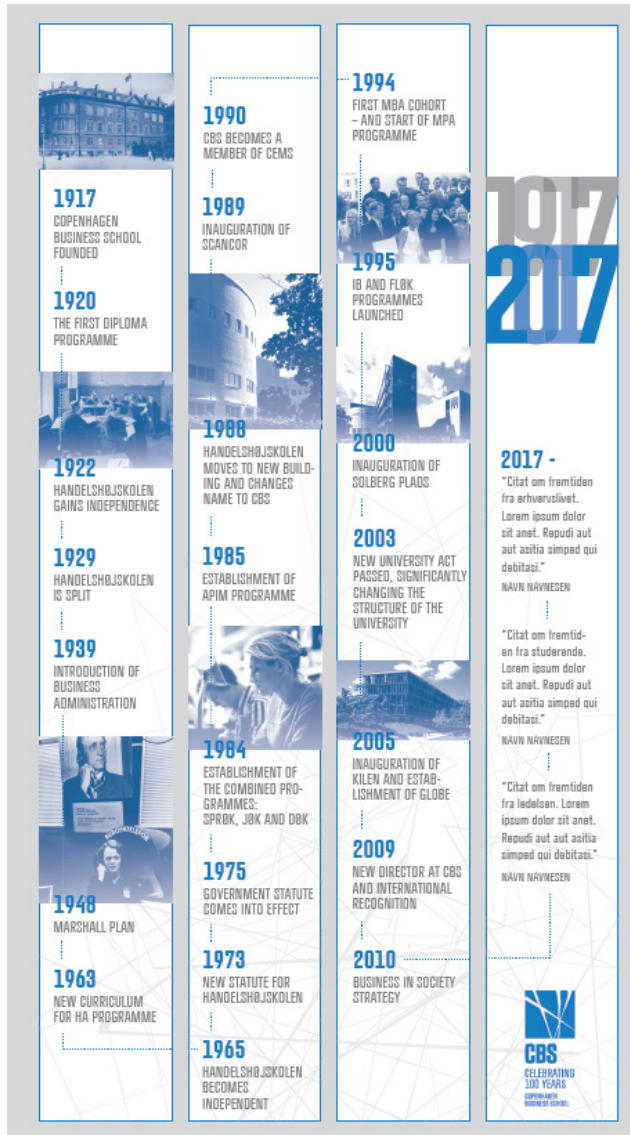
Jeg svarede, at det var udvalgt af mig på baggrund af arbejdet med jubilæumsbogen, og at ideen var, at formidle noget om Erhvervslivets Universitet, men at Kurt Jacobsen og jeg ikke havde haft et klart fortællermæssigt fokus. Vi havde egentlig bare opstillet en krønike, med vigtige begivenheder.

„Det virker ikke, som det ser ud nu“, vurderede hun, „har i f.eks. overvejet hvem publikum er? Hvem er det skrevet til?“. Det havde jeg ikke noget godt svar på. Jeg havde på intet tidspunkt med arbejdet med tidslinjen overvejet, hvem der egentligt skulle læse det. Hvem var publikum egentlig? Et spørgsmål som selvfølgelig var helt banalt ud fra en kommunikationsvinkel, men som åbenbart ikke havde været helt så oplagt for mig selv, da jeg udvalgte de såkaldte ’vigtige historiske begivenheder’. I stedet for „Erhvervslivets Universitet“, foreslog Janie, at det skulle være „en historie om hvordan CBS bliver større, bredere og federe“. Det måtte være højskolens store vækst og udviklingen i kvalitet og diversitet, der skulle være fortællingen.

En uge senere præsenteredes højskolens rektor Per Holten-Andersen, for de forskellige ideer og formidlingsplatforme: bogen, hjemmesiden, bannerne og jubilæumsfilmen. Han var især glad for den planlagte flagallé, der efter planen skulle stå klar en gang i marts i jubilæumsåret 2017. Han overvejede i den forbindelse, om ikke Dronningen skulle inviteres til at indvie den, ved at klippe en rød snor over ved netop den stander, der afbillede hendes egen farfar indvie højskolens bygning på Julius Thomsens Plads i 1939.

Efter mødet med rektor, var rammen for jubilæumsaktiviteterne faldet på plads. Fælles for de forskellige platforme var, at de alle byggede på historisk indhold, som skulle kurteres på én eller anden måde. En uge senere mødtes Kurt og jeg endnu en gang med kommunikationsafdelingens leder, Janie Huus Tange og en intern journalist. Janie indledte med at erklære, at hun fra nu af ville tage ansvaret for indholdet af alle andre platforme end bogen. Kurt og jeg skulle fokusere på at skrive bogen færdig. Men selve indholdet af webben eller flagalleen, var en kommunikationsopgave, der krævede særlige kompetencer i den retning. Det skulle ikke forstås sådan at kommunikationsafdelingen ikke stadig „er fokuseret at på at fortælle den rigtige historie både på web og på flag“. Men vores opgave var nu reduceret fra at kuratere indhold, til at garantere for den historiske korrekthed af de forskellige informationer. Vi skulle bidrage med en form for korrektur på historien.

Efterfølgende sad Kurt Jacoben og jeg sammen med journalisten fra kommunikationsafdelingen og gennemgik teksterne og informationerne for hvert enkelt nedslagspunkt. Vi gennemgik sproget og især de historiske detaljer, og satte de forskellige begivenheder ind i en kontekst. Og vi diskuterede baggrunden for udvælgelsen af de forskellige punkter – og delte vores overvejelser omkring, hvordan de passede ind i den større sammenhæng. I de efterfølgende måneder blev Kurt og jeg løbende bedt om at læse korrektur på en lang række tekster – både til de fy-

Udkast til fysisk tidslinjebanner, som det blev præsenteret til mødet i september 2016.

siske bannere og til hjemmesiden. Men opgaven med at *frame* højskolens historie på de forskellige platforme, var nu overtaget af kommunikationsafdelingen.

Denne *framing* formidlede historien om en grim ælling, der på trods af sit vigtige bidrag til det danske samfund ikke rigtigt var blevet anerkendt, men som alligevel udviklede sig til en smuk svane. Det var en fortælling om højskolen, der havde et legitimerede og rehabiliterede potentiale. Således kan man sige, at disse kommunikationsaktiviteter fokuseret på image, var kendetegnet ved en ideologisk og moralsk historiebrug rettet mod et eksternt publikum.

Organisationens historiefortæller

Denne nye arbejdsdeling betød dog ikke, at jubilæumsaktiviteterne var overstået for mit vedkommende. Der var stadig masser af opgaver for en historiker.

Tidslinjebanner ophængt i
Kilens aula foråret 2017.

Selve bogen var næsten færdig omkring årsskiftet 2016/2017. Det endte med at blive en ret klassisk organisationshistorie. En kronologisk fortælling der fulgte højskolen fra den spæde start som et aftenkursus i Rosengården i indre Købehavn i en sidebygning til den eksisterende Købmandsskole i 1917. Bogen beskrev hvordan højskolen fra midten af 1980'erne, hvor udbuddet af forskellige uddannelser begyndte at eksplodere, udviklede sig til en stor, anerkendt og international business school. Det var måske ikke en historie om en grim ælling, men det var stadig en historie om en sejrrig højskole, som gennem årene havde kæmpet for at blive anerkendt som et universitet på linje med landets øvrige universiteter. Med oddsene imod sig havde højskolen overvundet alle udfordringer, og var kommet ud på den anden side som en anerkendt og betydningsfuld højere læreanstalt.

Set i lyset af, at bogen rent faktisk endte med at have et ret stærkt ledemotiv, havde mit forbehold mod at formidle fortællingen om 'Erhvervslivets Universitet' i bedste fald været overflødig – og i værste fald hyklerisk. Da manuskriptet endeligt lå færdigt, stod det klart for mig, at Kurt og jeg, som de akademiske historikere jo også havde skåret fortællingen til og vinklet historien på en bestemt måde. Vores bog var akademisk, gennem-researchet og historisk korrekt. Men vi

Den færdige flagallé på den Grønne Sti (Ramblaen), mellem campus på Solbjerg Plads og Kilen.

havde selv udfoldet et bestemt narrativ eller *framing*, som på sin vis ikke adskilte sig synderligt meget fra kommunikationsafdelingens ambition om at bruge historien mere målrettet. Det var en fortælling som legitimerede og rationaliserede højskolens aktiviteter og eksistens. Historiens morale var, at højskolen gennem 100 år havde overvundet økonomiske udfordringer og kritik fra de etablerede universiteter og nu var en anerkendt og vigtig uddannelsesinstitution for dansk erhvervsliv og samfund.

Flagalleen og tidslinjebanner blev opstillet i foråret 2017, og selve jubilæumsbogen udkom i begyndelsen af marts 2017. Der var både en dansk og en engelsk udgave af bogen, som blev udleveret gratis til alle medarbejdere, centrale politikere og samarbejdspartnere fra erhvervslivet.

Alle sejl var sat til, for at bruge årsfesten den 24. marts som en markering af jubilæet, og ikke mindst at sætte fokus på højskolens historiske og fortsatte bidrag til dansk erhvervsliv og samfund. Bl.a. var kronprinseparret inviteret til festen, sammen med en række ledende erhvervsfolk og politikere. Til forberedelsen af rektor Per Holten-Andersens årstale, mødtes Kurt og jeg i slutningen af februar

med rektor for at diskutere hvilke historiske elementer og personer, som rektor kunne bruge i sin tale.

På dagen for selve årsfesten var der om eftermiddagen planlagt en boglance-ring. Efter en kort introduktion fra rektor, skulle jeg holde en 20 min. præsentation af bogen. Bagefter var der afsløring af en lille LEGO-model af bygningen Kilen, en af højskolens mest prominente campus-bygninger. Jeg brugte mere end en dag på at forberede de 20 min. Publikum ville bestå af nuværende og tidligere ansatte, studerende og samarbejdspartnere fra erhvervslivet. Bagefter var der planlagt model-afsløring, hvidvin og pindemadder og live musik; blød jazz med højskolens lokale professor-band.

For mig personligt, var det en god mulighed, for at gøre mig synlig for institutleder, dekaner og rektor. Fra højskolens synspunkt, var der også tale om en potentiel identitets-øvelse. Det var ikke eksplicit italesat som sådan, men med ca. 150 ansatte samlet til et historisk oplæg, var en oplagt mulighed for at sætte fokus på en fælles fortid, og derigennem også muligheden for en fælles fremtid.²² Det var et oplæg som kunne give en identitetsmæssig forankring.

Til oplægget var der blandt de fremmødte nuværende og tidligere medarbejdere, tidligere rektorer og dekaner (bl.a. den 90årige Lauge Stetting og 100årige dekan for det sproglige fakultet Jens Rasmussen, der var mødt i sin kørestol og med sit iltapparat). Jeg var selv iført jakkesæt og slips. Noget jeg meget sjældent har på.

Jeg startede min tale med at understrege, at bogens fortælling om CBS var Kurt Jacobsens og min fortælling. Vi kunne have valgt andre vinklinger og andre kilder – men dét her var vores udgave, vores fortælling:²³

„When we as historians write a historical book on an organization – such as CBS – we are often viewed as the ones that will deliver the *one true account of how it really happened*. And while there is some truth to that, that we go to the archives and document events, it is also a misconception. Every historical narrative is always framed in a certain way. Sources are chosen and discarded, deliberately or unconsciously, to create a coherent and appealing narrative. This book here is our attempt – our bid – at a history of CBS. But it could have looked differently. It could have emphasized different developments and themes.“

Formuleringen var både en erkendelse af, at bogen jo trods at *var* blevet til baggrund af Kurt og mine fortællermæssige valg, og samtidig var det vel også en slags helgardering mod forestillingen om, at vi her præsenterede den eneste sande og autoritative historie om CBS. I vores redigering havde vi skåret mere end 100

22 Jævnfør Albert & Whettens (1985) definition af organisatorisk identitet.

23 Tale ved bogreception 'Stories of CBS' den 24. marts 2017. Kilen, CBS.

Forfatteren holder oplæg ved boglancering den 24. marts 2017 – et par timer inden jubilæums-årsfesten.

sider bort. Og det var klart, at der i organisationen var forskellige opfattelser af, hvad der var vigtigt, og hvad der havde fortjent mere spaltepads.

Herefter understregede jeg, at selvom vi alle har vores særlige fortælling og historie om CBS, så var der alligevel fire centrale temaer eller motiver, der gik igen gennem de fleste af dem. De fire ledemotiver var: *kampen for akademisk anerkendelse, faglige spændinger, vokseværk og betydningen af ildsjæle og personligt engagement*. Talen sluttede af med en anerkendelse af alle de nulevende og tidligere med medarbejdere og interessenter, der gennem tiden havde bidraget med engagement og entusiasme for at indfri ambitionen om højere læreanstalt for erhvervslivet:²⁴

„CBS started as an ambition. As an idea to develop an institution of higher education for the business community. Hundreds of different individuals helped fulfill this ambition. From former rectors and presidents, faculty, administrators and students – many of whom are here today – have contributed to this. And I think this is an important point: That even though economic circumstances, shifting political ideologies, different policies and new regulation and governing structures play an important role in the history of CBS – and certainly do so in the history we have written – still, what mattered most in the historical development from a small merchant school to this diverse university – were all the individuals that invested themselves in CBS and drove it forward.“

24 Ibid.

CBS Centennial IPA – specialbygget af Carlsberg i anledning af jubilæet.

Rektor hævede sit glas, og forsamlingen udråbte et tifoldigt leve for handelshøjskolen.

Det var, som jeg oplevede det, et festligt, men også bevægende øjeblik. Talen havde i høj grad været nostalgisk; med sit tema *fortællinger om CBS* sigtede den mod at aktivere individuelle erindringer om højskolens udvikling. Især tilstedeværelsen af de tidligere medarbejdere, dekaner og rektorer, var, i hvert fald i teorien, med til at give oplevelsen af en historisk forankring og kontinuitet. Talen var et eksempel på praktisk eksistentiel historiebrug. Den udfyldte et organisatorisk erindringsbehov og havde på den måde potentiale til orientere og forankre den organisatoriske identitet.

Til den efterfølgende årsfest var det stadig historiens vingesus, som var det gennemgående tema. Rektor Per Holten-Andersen brugte Kurts og mine input, til at fortælle om de vigtigste personligheder i højskolens historie. Efter talen overrakte rektor, som udslag af den festlige stemning, et eksemplar af CBS-bogen til Kronprinsesse Mary, med instruktion om at læse den grundigt.

Årsfesten og boglanceringen var blot én ud af mange gange, hvor jeg til interne og eksterne publikummer holdt oplæg om CBS' historie. I løbet af 2017 mødtes jeg med forskellige medarbejdergrupper og tidligere ansatte, Kurt Jacobsen holdt oplæg ved CBS Alumniforening, og vi fortalte historien til et bogsigneringsarrangement på højskolens bibliotek. Og det var altid med variationer over de samme temaer: kampen for akademisk anerkendelse og udviklingen fra undseelige aftenkurser til en stor international succes.

Jeg medvirkede også i radioprogrammerne P1 Eftermiddag og P4 København, hvor jeg til radioværtten Jesper Degn fortalte om CBS's bemærkelsesværdige og „vigtige“ historie, og igen, om CBS's bidrag til det danske samfund.

Rektor Per Holten-Andersen (th.) og forfatteren til Folkemøde på Bornholm.

I juni inviterede rektors sekretariat mig med til Folkemødet på Bornholm, hvor CBS, ligesom mange af landets andre universiteter var repræsenteret. Højskolen havde inviteret til reception om aftenen. Blandt gæsterne var bl.a. universitetsrektor, politikere og eksterne samarbejdspartnere. På havnen i Allinge havde højskolen sin egen store pavillon, hvor der blev serveret jubilæumsvin (med egen jubilæumsmærkat), den specialbryggede jubilæumsøl, ligesom der til receptionen var pyntet med forskellige typer af jubilæums-merchandise: balloner, kopper – og sågar et udvalg af særlige CBS jubilæums-bolcher påtrykt jubilæets logo. Endnu engang holdt jeg oplæg efter samme skabelon som ved boglancering.

Men denne gang fokuserede jeg på CBS's bidrag og betydning for det danske samfund og for dansk økonomi. Fokus i oplægget havde på den måde skiftet fra en intern fortælling om medarbejdernes betydning, til en eksternt orienteret legitimering af højskolens rolle som dynamisk agent i samfundsudviklingen. Således er det klart, at rammesætningen i de enkelte oplæg skiftede alt efter typen af publikum og kontekst.

Film og mindeplade

Allerede tilbage i september 2016 var det blevet besluttet, at der i forbindelse med jubilæet også skulle produceres en film om højskolens historie. Filmen blev produceret og tilrettelagt af højskolens egen journalist Jørn Albertus og producer Emil Munk. Manuskriptet tog i store træk udgangspunkt i bogmanuskriptet. Jørn og Emil opsøgte arkiver for at finde gamle filmklip og billedmateriale – og de interviewede en række nuværende og tidligere ansatte, der bidrog med deres egne fortællinger om højskolen. Blandt de medvirkede ansatte var bl.a. professor i finansiering David Lando, og hans far Ole Lando, der i et fællesinterview erindrede deres far og farfar Zelman Lando, der havde været en af højskolens første professorer tilbage i 1930'erne. På den måde formidlede filmen en fin familiehistorie om tre generationer på handelshøjskolen.

Fra filmen 'CBS 100 years'

Jørn og Emil kontaktede også mig, og spurgte om jeg ville lade mig filme og interview. Det førte til et par timers filmoptagelser i højskolens filmstudie, hvor jeg fortalte om nogle af de vigtigste historiske begivenheder, og hvor jeg endnu engang lagde vægt på fortællingen om den lille kræmmerskole der blev til et stort business-universitet.²⁵

Filmen havde premiere den 22. september 2017 ved et arrangement for tidligere medarbejdere. Og endnu engang holdt jeg oplæg. Publikum bestod nu primært af tidligere ansatte og ledere, og af en række af højskolens samarbejdspartnere som bl.a. FUHU's tidligere direktører Ole Wiberg og Martin Lauth, der gennem deres virke havde haft stor betydning for CBS' udvikling. Til oplægget havde jeg medbragt nogle rekvisitter: En lille arkivskuffe af plastik, fyldt med forskningsrapporter fra afdøde professor Erik Johnsen, én af Nordens mest indflydelsesrige ledelsesforskere, der havde fungeret på højskolen i over 40 år. Overfor forsamlingen forklarede jeg, at Erik Johnsens arkiv repræsenterede den arv, man som medarbejder efterlader sig i en organisation:²⁶

„Grunden til at jeg nævner Erik Johnsens arkiv er, at de her mange små kasser, er et meget konkret og fysisk spor, som er efterladt af én af højskolens mangeårige og meget indflydelsesrige medarbejdere. Arkivet fortæller noget om den arv, som man som ansat her efterlader sig– og det aftryk man sætter på organisationen. Aftryk der sætter sig spor i tiden efter én selv. Igennem tiden, lige siden de første aftenkurser blev afholdt i Rosengården i oktober 1917, har et utal af medarbejdere, rektorer, administrativt personale, eksterne undervisere og professorer sat deres præg på skolen.“

25 'CBS 100 years'. Tilgængelig gennem <http://cbswire.dk/cbs-100-years-40-minutes/>

26 Sørensen, Anders Ravn. Tale den 22. september ved filmpremiere.

Afsløring af mindepladen ved opgangen Rosengården 16. Fra venstre tidligere CBS rektor Finn Junge-Jensen, DSEB formand Torben Möger, Direktør i DEA Stina Vrang Elias og CBS rektor Per Holten-Andersen.

Efter oplægget blev filmen præsenteret for første gang. Det var også første gang jeg selv så den i sin helhed, og i filmen havde jeg en gennemgående rolle som historikeren der udlagde de vigtigste træk i højskolens udvikling. Mens de øvrige medvirkede fortalte deres egen personlige historie, indtog jeg, endnu engang, rollen som den autoritative historiker.

I forbindelse med bogprojektet havde Kurt og jeg fået hjælp af en lang række personer. En af de mest hjælpsomme og engagerede var FUHU's tidligere direktør Ole Wiberg, som selv havde været studerende og underviser på højskolen tilbage i 1960'erne. Ole Wibergs egen historie var således tæt knyttet højskolen, og måske netop derfor, var det også Ole Wiberg som tog initiativ til opsætning af en mindeplade på bygningen i Rosengården tæt på Nørreport, hvor Handelshøjskolen for første gang havde slået dørene op tilbage i 1917.

Selve mindepladen i messing blev finansieret af foreningen DSEB (det tidligere FUHU), og præsenteret den 22. oktober ved en lille ceremoni og efterfølgende reception i DSEBs festsal i foreningens lokaler i Fiolstræde. Både Kurt Jacobsen og jeg var inviteret med, og Kurt holdt et kort oplæg om CBS's historiske bidrag til samfundet. Med til seancen var også CBS egne journalister og den københavnske presse – og jeg gav efterfølgende et interview til P4 København. DSEB's formand Torben Möger udtalte senere til højskolens interne online-magasin, hvordan mindepladen synliggjorde en historie om en forening:

„der har været med til at fostre en stærk og levedygtig handelshøjskole med internationalt udsyn og format. En handelshøjskole, der har begavet samfundet med flere tusinde unge mennesker, som har været med til at bygge og udvikle det velfærdssamfund, vi nyder godt af i dag. Det er vi meget stolte af.“

Mindepladen som den hænger ved Rosengården 16 – en sidegade til Fiolstræde ved Nørreport St.

Organisatorisk historiebrug

Baseret på gennemgangen af de forskellige jubilæumsaktiviteter, er det muligt at tegne et billede af min rolle som bogforfatter og som organisationens historiker – samt de forskellige dimensioner som historiebrugen på CBS rettede sig mod. I begyndelsen af forløbet var det både min egen og kommunikationsafdelingens opfattelse, at Kurt Jacobsen og jeg, var de professionelle historikere, der kunne blotlægge den sande og autentiske historie om CBS. Vi blev brugt som en slags historiske korrekturlæsere, der godkendte detaljer og informationer, men som ikke selv behøvede kuraterer indholdet på de forskellige platforme. Det tog højskolens kommunikationsafdeling sig af. Man kan sige, at jeg i bogprojektets første fase primært var orienteret mod en videnskabelig historiebrug og dens fordringer om rekonstruktion og verifikation. Senere, da bogen var udkommet, og jeg begyndte at deltage som oplægsholder og fortæller i forskellige sammenhænge, og efterhånden som kommunikationsafdelingen kom mere på banen, omfattede den organisatoriske historiebrug en række af de forskellige historiebrugskategorier.

Diskussionen om hvilken fortælling der skulle formidles, afspejler den potentielle spænding og de valgmuligheder, som jo dybest set ligger i enhver historieformidling. Både CBS' ledelse, kommunikationsafdelingen – og til dels også mig selv – havde til at begynde med en forestilling om historikeren som formidler af den 'rigtige' og 'autentiske' historie, der hverken forsøgte at udlede normative pointer fra fortiden eller formidle interessante og specifikke narrativer, men som derimod blot forsøgte at gengive fortiden, som den egentlig udfoldede sig.²⁷

27 Iggers 1997.

Men forestillingen om en udelukkende videnskabelig historiebrug, hvor umuligt den end havde været fra start, blev for alvor blev kastet over bord, da jeg begyndte at fungere som organisationens certificerede historiker, der beredvilligt mødte op til de forskellige arrangementer og formidlede særligt vinklede eller 'framede' udgaver af den sammen historie alt efter publikum og kontekst.

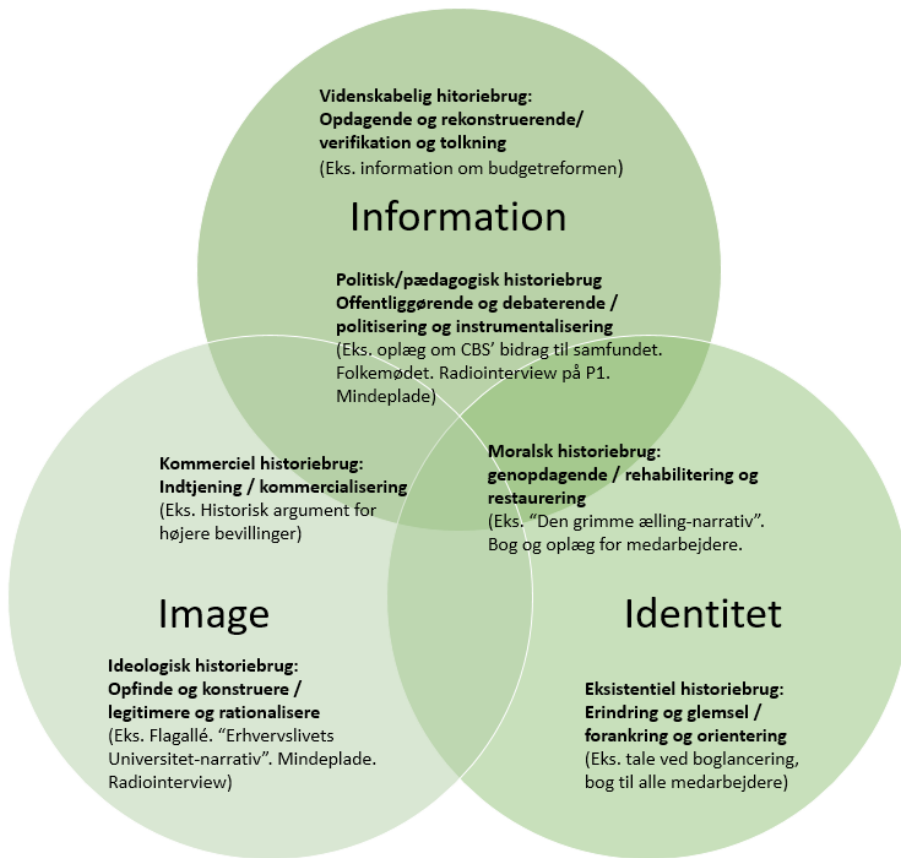
Det samlede forløb understreger, hvordan man som historiker, med en bunden opgave for en organisation, altid er fanget i et spændingsfelt mellem interessen for corporate branding, og det man kunne kalde en faghistorisk fordring om videnskabelighed og objektivitet. De to inklinationer behøver sådan set ikke at være modstridende, men som tilfældet med CBS's historie understreger, er det vigtigt fra forløbets begyndelse at gøre sig klart, præcist hvilken hat man har på. Hvilken rolle og hvilke opgaver man som historiker er villig til at tage på sig.

Tre dimensioner af organisatorisk historiebrug

Udover at bidrage med et konkret empirisk eksempel på en faghistoriker i spændingsfeltet mellem branding og historisk forskning, så afdækker jubilæet på CBS, hvordan den organisatoriske historiebrug har en række forskellige dimensioner, der er defineret ved forskellige former for praksis og publikum. Baseret på erfaringerne fra CBS jubilæum foreslår jeg, at den aktive og strategiske brug af fortiden i organisationer berører tre overlappende dimensioner: 1) Information, 2) Identitet og 3) Image.

Den første dimension af organisatorisk historiebrug har at gøre med muligheden for at indhente faktuelle informationer om organisationens fortid. Budgetreformen fra 1981 og Handelshøjskolens basisbevilling, er et eksempel på en sådan historiebrug: muligheden for at bruge historikerens kompetencer til at identificere, overskue og sammenfatte informationer, der blev skabt tilbage i tiden. Denne brug af historikeren, som tilvejebringeren af information, er én ud af tre historiebrugsdimensioner, som er blevet illustreret gennem CBS's jubilæum. Mange virksomheder og organisationer har brug for at kunne gå tilbage og klarlægge motiverne og baggrundene for fortidige beslutninger. Ofte er denne øvelse besværliggjort af, at informationer og baggrunden for beslutninger ikke er direkte tilgængelige, hvis ikke der har været en systematisk og omfattende arkiveringspraksis. Og her kan historikeren eller arkivarens kompetencer være brugbare – som eksemplet med budgetreformen illustrerer.

Den anden dimension af organisationers historiebrug relaterer sig til organisationers identitet. Som bl.a. Schultz og Hernes har påpeget, kan forskellige erindringsformer bruges til at opbygge eller forstærke organisationsidentiteten – f.eks., som det var tilfældet i LEGO – ved en italesættelse af kontinuitet og fortidige dyder.²⁸ Selvom denne artikel ikke har analyseret hvordan de forskellige

Figur 1: Tre dimensioner af organisatorisk historiebrug på CBS.

jubilæumsaktiviteter og oplæg egentlig blev opfattet af medarbejdere og studerende, er det oplagt, at mange af de forskellige aktiviteter havde et identitetsforstærkende potentiale. Bogen, receptionerne, de fysiske installationer, filmen og de forskellige oplæg indskrev højskolens medarbejdere i en fælles fortælling om fremskridt og formål, og havde således et identitetskultiverende funktion.

Den sidste dimension af historiebrug, har at gøre med de mere udadvendte tiltag målrettet et eksternt publikum som politikere, samarbejdspartnere, potentielle studerende og den brede offentlighed. Selvom mange af jubilæumstiltagene både havde et internt og eksternt publikum, er det klart, at f.eks. receptionen ved Folkemødet, mit interview med P1 Eftermiddag og den offentlige flagallé midt i Frederiksberg, nåede bredere ud end bare til CBS medarbejdere. Det samme gjorde de mange udgaver af bogen som blev sendt ud til erhvervsledere, ministerier og samtlige Folketingets medlemmer. Udover at være en intern fejring, blev jubilæet således udnyttet til at promovere højskolen udadtil og opbygge CBS's image. Disse tre centrale målsætninger for organisatorisk brug af historien kan yderligere nuanceres gennem Karlssons forskellige historiebrugsformer. De forskellige typer af historiebrug på CBS, kan rubriceres ved hjælp af Karlssons typologi, hvor brugeren af historien i alle tilfælde har været organisationen og dens medlemmer.

I CBS's tilfælde, ønskede man at bruge historien til fremskaffe information, og arbejde med image og identitet – målsætningerne søgtes opnået gennem seks forskellige former for historiebrug, der godt nok ofte var overlappende, men som hver især udfyldte forskellige behov, og som havde forskellige funktioner.

I ovenstående figuren på side 106 har jeg illustreret hvordan de forskellige historiebrugsformer knytter sig til de tre dimensioner for organisatorisk historiebrug. Ønsket om at rekonstruere information korresponderer med den videnskabelige historiebrug. Arbejdet med CBS' image knytter sig til den ideologiske historiebrug, mens det organisatoriske identitetsarbejdet udgør en form for eksistentiel historiebrug. Den moralske, politiske og kommercielle historiebrug overlapper i højere grad med de alle tre dimensioner. Det klart at flere af de forskellige jubilæumsaktiviteter har været overlappende i deres historiebrug, og potentielt relaterer sig til to eller måske alle tre dimensioner på én gang. Kategorien „ikke-brug“, har jeg ikke været i stand til meningsfuldt at relatere til de forskellige aktiviteter på CBS.

Det betyder dog ikke, at glemsel ikke kan udgøre et centralt element i organisatorisk historiebrug. Dét at glemme og udviske ubehagelige eller uhenigtsmæssige begivenheder fra fortiden, om end det er moralsk problematisk, kan tjene et organisatorisk formål. Det kan f.eks. være et spørgsmål om at opbygge en ny organisationsidentitet,²⁹ eller at fremstå 'pænere' og mere ansvarlig end der egentlig er historisk belæg for.³⁰

Samlet set har artiklen givet et indblik i, hvordan en stor vidensorganisation som CBS udnyttede sit jubilæum og brugte sin historie. Den autoetnografiske analyse har belyst den spænding der kan opstå, når historikeren ikke bare forfatter en organisationshistorie, men samtidig aktivt indrulleres i en organisations brug af fortiden til en række forskellige formål. Mere specifikt bidrager artiklen også til en at nuancere den eksisterende litteratur om organisatorisk historiebrug gennem inddragelse Karlssons historiebrugstypologi, som potentielt bidrager til et mere detaljeret billede af hvilke behov og funktioner, der knytter sig til organisatorisk historiebrug.

Referencer

- Albert, Stuart og Whetten David 1985: „Organizational Identity.“ I *Research in Organizational Behavior*. Vol. 7, redigeret af L. L. Cummings and B. M. Staw, 263–295. Greenwich, CT: JAI Press
- Anteby, Michel og Molnár, Virág 2012: „Collective Memory Meets Organizational Identity: Remembering to Forget in a Firm's Rhetorical

29 Antby & Molenaar, 2012.

30 Hansen, 2012: 702.

- History“. *Academy of Management Journal* 55(3), s. 515-540. DOI: 10.5465/amj.2010.0245
- Clark, Peter.; Rowlinson Michael 2004: „The treatment of history in organization studies: Towards an ‘Historic Turn‘. *Business History*. 46(3), s. 331-352. DOI: 10.1080/0007679042000219175
- Bryman, Alan; Bell, Emma 2015: *Ethnography and Participants Observations*. I Alan Bryman og Emma Bell (red.) “Business research methods“. kap. 19.
- Halbwachs, Maurice 1980. *The Collective Memory* [1950]. New York: Harper Colophon.
- Hansen, Per H. 2012: “Business history: A cultural and narrative approach“. *Business History Review* 86(4), s. 693-717. DOI: 10.1017/S0007680512001201
- Hansen, Per H. 2017: *Danish Modern Furniture 1930-2016. The rise, decline and re-emergence of a cultural market category*. Odense: University of Southern Denmark Press.
- Hatch, Mary Jo; Schultz, Majken 2017: „Toward a Theory of Using History Authentically: Historicizing in the Carlsberg Group“. *Administrative Science Quarterly*, 62(4), s. 657-697. DOI: 10.1177/0001839217692535
- Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence 1983: *The Invention of Tradition*. London: Cambridge University Press.
- Iggers, Georg. G. 1997: *Historiography in the Twentieth Century – From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Wesleyan University Press: Middletown.
- Jacobsen, Kurt; Sørensen, Anders Ravn 2017: *CBS – Gennem 100 år*. Gads Forlag, København.
- Jensen, Bernhard Eric 2003: *Historie – livsverden og fag*. Gyldendal, København.
- Karlsson, Klas-Göran 2014: „Historiedidaktikens teori“ i K. Karlsson og U. Zander (red.) *Historien är nu*, s. 21-66. Lund. Studentlitteratur.
- Lockett, Andy; Wild, Andrew 2014: „Bringing history (back) into the resource-based view of the firm.“ *Business History* 56(3), s. 372-390. DOI: 10.1080/00076791.2013.790371
- Mordhorst, Mads: “Arla and Danish national identity – business history as cultural history.“ *Business History* 56(1), s. 116-133. DOI: 10.1080/00076791.2013.818422
- Nora, Pierre 1996: „General Introduction. Between Memory and History“, i: Nora, Pierre (red.), *Realms of memory: rethinking the French past*, 1, 1-20. New Haven: Columbia University Press.
- Schug, Alexander 2010: *History marketing: använd företagets historia i kommunikation och marknadsföring*. Erklids Forelag: Stockholm.
- Schultz, Majken; Hernes, Tor 2013: „A Temporal Perspective on Organizational Identity“. *Organization Science*, 24(1), s. 1-21. DOI: 10.1287/orsc.1110.0731

- Seaman Jr., John T.; Smith, George David 2012: „Your Company’s History as a Leadership Tool“. *Harvard Business Review*, 90(12), s. 44-52. DOI: 10.1108/sd.2013.05629eaa.010
- Suddaby, Roy; Foster, William M.; Trank, Chris Quinn 2015: „Rhetorical history as a source of competitive advantage“. I *The Globalization of Strategy Research*. s. 147-173. DOI: 10.1108/S0742-3322(2010)0000027009
- Sørensen, Anders Ravn; Korsager, Ellen M.; Heller, Michael 2018: „A bittersweet past: The negative equity of corporate heritage brands“. *Journal of Consumer Culture*. Først online. DOI: 10.1177/1469540518773803
- Sørensen, Anders Ravn 2017: Tale ved bogreception *‘Stories of CBS’ den 24. marts 2017*. Kilen, CBS.
- Sørensen, Anders Ravn. 2017: Tale den 22. september ved filmpremiere. *Oplæg 22. september for tidligere medarbejdere*. Kilen, CBS.
- Urde, Mats; Stepehn A. Greyser; John M. T. Balmer 2007: „Corporate brands with a heritage“. *Journal of Brand Management* 15(1), s. 4-19. DOI: 10.1057/palgrave.bm.2550106
- Zundel, M.; Holt, Robin; Popp, Andy 2016: „Using history in the creation of organizational identity“. *Management & Organizational History* 11(2), s. 211-235. DOI:10.1080/17449359.2015.1124042
- Van Maanen, J. 2011: *Tales of the field. On writing ethnography*. 2. Udgave. Chicago: The University of Chicago Press.
- Warring, Anette 2011: *Erindring og historiebrug – Introduktion til et forskningsfelt*. *Temp – Tidsskrift for Historie*, 2011(2), s. 6-35. DOI: <https://tidsskrift.dk/temp/article/view/24845/21754>
- Wiendrich, Bruce 2016: *Start with the future and work back: A heritage management manifesto*. Hamilton Books: New York.

English summary A used historian

This article is about organizations’ ability to use their history as a resource. The article originates from my work on writing a jubilee book at Copenhagen Business School (CBS). Based on auto-ethnographic method, using notes, meeting reports and personal reflections, I review my own role in the process from the start of the project in 2014 to the anniversary year in 2017. In the article, I take the starting point of existing typologies in the uses of history literature to point out different dimensions of organizational history use, and I describe how CBS’s anniversary was used for three distinct purposes: to build and strengthen an internal organizational identity, external branding and marketing, and to gain concrete knowledge about the organization’s past.

Stanis Elsborg (f. 1984) er uddannet cand. scient. i humanistisk-samfundsvidenskabelig idrætsvidenskab og historie fra Københavns Universitet med speciale i spændingsfeltet mellem sport, politik og national identitet. Han er indehaver af www.idrætshistorie.dk og gæsteforelæser ved Institut for Idræt og Ernæring på Københavns Universitet. I øjeblikket skriver han på en gymnasiebog om dansk såvel som international idrætshistorie, der udkommer til efteråret 2018 hos Frydenlund.

Keywords: Putin, historiebrug, Rusland, sport, national identitet

PUTINS BRUG AF SPORTSBEGIVENHEDER SOM ERINDRINGSHISTORISK ARENA

Med udgangspunkt i begrebet historiebrug belyser artiklen, hvordan den russiske statsmagt og præsident Vladimir Putin benytter store sportsbegivenheder på national grund som en særlig erindringshistorisk arena til påvirkningen af en ny national identitet i Rusland. Artiklen konkluderer, at Putins styre søger at skabe en ny national fortælling med en stærk hyldest til den zaristiske og sovjetiske æra, hvor særligt elitesport og rumpolitik fremhæves, ligesom gamle konservative og religiøse værdier også har en vigtig rolle i Putins genrejsning af Rusland og for russisk national identitet.

„For us (and I am talking about Russians and Russia), questions about who we are and who we want to be are increasingly prominent in our society (...) the question of finding and strengthening national identity really is fundamental for Russia.“¹

1 Putin 2014, s. 28–29. Vladimir Putins tale ved et møde hos den Moskva-baserede tænketank Valdai International Discussion Club den 19. september 2013.

Efter Sovjetunionens opløsning gennemgik den russiske nation en dramatisk social, politisk og økonomisk forandring. Forsøget på en overgang til en fri markedsøkonomi, der var sporadisk støttet af vestlige regeringer, skabte en lang række af økonomiske og politiske kriser, og euforien, der havde bredt sig som en følge af sovjetstyrets kollaps, udviklede sig til et økonomisk mareridt.² Disse problemer efterlod landet og befolkningen i en identitetsmæssig krise og den nye leder, Boris Jeltsin, formåede ikke at bidrage afgørende til skabelsen af en ny kollektiv identitet.³ Et identitetsmæssigt tomrum var derfor efterladt til præsident Vladimir Putin, og dannelsen af nye nationale fortællinger har derfor spillet en stor rolle siden hans magtovertagelse i 1999.⁴ Centralt i Putins forsøg på at udvikle en ny national identitet er elitesporten, hvor Rusland er blevet det land i verden, der arrangerer flest sportsbegivenheder.⁵ Udover at sportsbegivenhederne fungerer som politisk platform for Putin til at skabe goodwill fra det internationale samfund,⁶ udnytter Putin dem også i sin identitetspolitik.⁷

Artiklen vil se nærmere på tre særligt udvalgte sportsbegivenheder på russisk grund og undersøge, hvordan Putin og den russiske statsmagt⁸ har benyttet den sportslige arena til at formidle en særlig historiefortælling, med en særegen historiebrug, i skabelsen af en ny russisk national identitet. De tre begivenheder er henholdsvis Universiaden i Kazan 2013, vinter-OL i Sotji 2014 og VM i fodbold 2018. Afslutningsvis belyser artiklen, hvordan Putins egen krop simultant med den enorme satsning på sportsbegivenheder indgår direkte i den russiske idrætspolitik.

Teoretisk inspiration og kildemateriale

Forskningen inden for begreberne historiebrug og erindring har i de seneste år fået en fornyet interesse blandt historikere.⁹ Erindringsforskningen har en stor spændvidde, hvis flerfaglige natur betyder, at der gælder forskellige former for erindring: individuel og kollektiv erindring, sammenbragte erindringer, kulturel erindring, kommunikativ erindring, videnskabelig erindring, historisk erindring,

2 O'Mahony 2017, s. 642.

3 Evans 2008, s. 899; Tsygankov 2013, s. 59.

4 Liñán 2010, s. 167–168.

5 Her kan bl.a. nævnes Universiaden 2013, VM i atletik 2013, vinter-OL 2014, Formel 1 fra 2014–2020, VM i judo 2014, VM i skak 2014, VM i svømning 2015, VM i taekwondo 2015, VM i kvindeskak 2015, EM for hold i badminton 2016, VM i ishockey 2016, samt VM i fodbold 2018.

6 Bonde 2017, s. 364.

7 Akopov, Aslanyan, Boliatchevets og Slusarchuk 2016; Gorokhov 2015; Makarychev 2016.

8 I artiklen benyttes termen „den russiske statsmagt“ som synonym med den politiske top i Rusland, og dermed også som et synonym for Putin, der som præsident for Den Russiske Føderation egenrådigt styrer den politiske dagsorden i Rusland.

9 Warring 2011.

social erindring, selvoplevet/autobiografisk erindring etc. Hvad angår historiebrug ser vi ligeledes mange forskellige begrebmæssige sammensætninger.¹⁰ Det er ikke artiklens ambition, at præsentere den store spændvidde af forståelsen og brugen af begreberne hos fagfolk, men i stedet præsentere denne artikels operationalisering. Begrebet erindring benyttes i artiklen som et begreb, der omhandler det at „tilskrive det fortidige betydning i en nutidig sammenhæng. Erindringsprocesser drejer sig om at etablere betydningssammenhænge mellem det fortidige, det nutidige og det fremtidige.“¹¹ Heri ligger der en indbygget socialitet og reproduktionsproces i det at erindre, og erindringen får således betydning for samfundets opretholdelse eller omdannelse.¹² En central gren af erindringsbegrebet, som artiklen er særlig inspireret af, er begrebet 'erindringspolitik', der er en form for magtudøvelse og som betegner „den særlige form for identitetspolitik, hvor fortiden står i centrum i forsøg på at påvirke menneskers forestillingsverden, holdninger, værdier og følelser.“¹³

Artiklens forståelse af begrebet 'historiebrug' følger overordnet historiker Niels Kayser Nielsens definition, der kan forstås som „betegnelsen for en kombination af udvælgelse, fremhævelse og tilsidesættelse af personer, begivenheder og epoker fra den samlede viden om historien med henblik på fremme af bestemte interesser af som oftest politisk, informativ, underholdningsmæssig eller identitetsmæssig art.“¹⁴ Artiklen henter også inspiration fra den svenske historiker Klas-Göran Karlsson, der har forsket i historiebrug i det sen- og postsovjetske samfund. Karlsson mener, at der er tale om historiebrug „when aspects of a historical culture are activated in a communicative process in order for certain groups to satisfy certain needs or look after certain interests.“¹⁵ I forhold til artiklens fokus aktiveres historien og en særlig historiebrug således i forbindelse med de tre store sportsbegivenheder i forsøget på at påvirke den nationale identitet i Putins Rusland.

I artiklen arbejdes der ud fra et analytisk hovedbegreb, her kaldet 'erindrings-historisk arena', der med inspiration fra sociolog Maurice Halbwachs begreb 'erindringssteder' kan defineres som særlige erindringssteder, hvor afsenderen forsøger at skabe og opretholde den kollektive erindring og identitet. Selve begrebet 'erindringssteder' betegner den fortid, der i eftertiden har sat sig tydelige erindringsspor, fx skelsættende begivenheder, særlige geografiske steder som Hiroshima og Auschwitz, eller bestemte landskaber, ligesom det kan være mytiske og historiske personer, politiske symboler, monumenter etc.¹⁶ Den 'erindrings-

10 Ibid., s. 6.

11 Ibid., s. 13.

12 Ibid.

13 Warring 2003, s. 35.

14 Nielsen 2010, s. 34.

15 Karlsson 1999, s. 38.

16 Ibid., s. 17.

historiske arena' bliver særlig tydelig i forbindelse med åbningsceremonien ved Universiaden i Kazan 2013 og vinter-OL i Sotji 2014, men også VM-værtsbyernes præsentationsvideoer og officielle bylogoer til VM i fodbold 2018 finder sted i en sportspolitisk kontekst, hvorfor de også findes relevante at inddrage. Artiklen vil således belyse, hvilken særlig historiebrug, med fokus på politiske og nationale budskaber, der benyttes i fortællingen i den 'erindringshistoriske arena', og hvilken ny national identitet Putins styre ønsker at skabe.

National identitet

I en tid præget af globalisering er det af stor betydning at forstå, hvordan sportsbegivenheder kan være med til at formidle og konstituere en national identitet.¹⁷ I artiklen vil begrebet 'national identitet' hovedsageligt forstås ud fra politolog Benedict Andersons idé om 'forestillede fællesskaber', hvor hvert medlem af nationen forbindes gennem en forestillet kultur, historie og enhed. Den nationale identitet beskrives som „*imagined because the members of even the smallest nation will never know most of their fellow-members, meet them, or even hear of them, yet in the minds of each lives the image of their communion.*“¹⁸ Artiklen vil i forlængelse heraf se nærmere på, hvilken historisk fortælling den russiske statsmagt forsøger at udtrykke i forbindelse med de sportslige begivenheder i et forsøg på at præge et forestillet fællesskab – en national identitet. Hertil vil der blive lagt vægt på markører og referencer til den zaristiske og sovjetiske æra, da artiklens tese er, at begge perioder er centrale for opbygningen af den nationale identitet i Putins nye Rusland.

Historiker Eric Hobsbawm hævder, at det forestillede fællesskab ofte kommer mest tydeligt til udtryk ved sportsbegivenheder,¹⁹ og tilføjer at symboler som flag, billeder, ceremonier og musik spiller en stor rolle for befolkningens bevidsthed om nationalt tilhørsforhold.²⁰ I relation hertil har den britiske sociolog Michael Billig, med sit begreb 'hverdagens nationalisme', argumenteret for, at der i etablerede nationer findes en hyppig brug af markører, der minder borgeren om sit nationale tilhørsforhold.²¹ Billig ser officielle symboler som flag, nationalmelodier og våbenskjolde som metonymi for nationen,²² og en rutinemæssig brug af eksplicite referencer til og markører for nationen medvirker til opbygningen af den nationale identitet.²³ Disse markører for identitet er ifølge Hobsbawm vigtigst på tidspunkter, hvor en nation aktivt mindes.²⁴ Dette sker fx i forbindelse

17 Cho 2009, s. 348.

18 Anderson 2006, s. 6.

19 Hobsbawm 2012a, s. 143.

20 Hobsbawm 2012b, s. 12.

21 Billig 1995, s. 8.

22 Ibid., s. 41.

23 Ibid., s. 38.

24 Hobsbawm 2012b, s. 12.

med åbningsceremonien ved Universiaden i Kazan 2013 og ved vinter-OL i Sotji 2014, hvor den russiske nationalmelodi også blev fremført, ligesom de officielle præsentationsvideoer af værtsbyerne til VM i fodbold 2018 kan være med til at vise, hvad Putin ønsker det russiske folk skal mindes. Sociolog Karen Cerulo fremhæver også nationale symbolers betydning for den nationale identitet: „*National symbols – in particular, national anthems and flags – provide perhaps the strongest, clearest statement of national identity.*“²⁵ Nationale symboler bliver således samlingsmærker for den kollektive identitet, og skaber legitimering og identifikation med budskabet om nationens fortid og fremtid.²⁶

Kildemateriale og metode

Artiklens empiriske grundlag består primært af TV-transmissionen af åbningsceremonien ved Universiaden i Kazan i 2013²⁷ og vinter-OL i Sotji i 2014, samt den officielle VM-plakat, de officielle præsentationsvideoer²⁸ og logoer af VM-værtsbyerne i fodbold 2018.²⁹ Hvad angår åbningsceremonien i Sotji 2014 viste det sig, at der var tale om to versioner – en til henholdsvis de internationale og russiske seere.³⁰ I artiklen benyttes udsendelsen fra Danmarks Radio i forhold til den internationale version, og til den russiske version inddrages den statsejet tv-kanal ROSSIA's version. Der inddrages også enkelte nedslag i afslutningsceremonien fra vinter-OL i Sotji 2014, der også bestod af to versioner. De kunstneriske indslag i åbningsceremonien ved Universiaden i Kazan 2013 og vinter-OL i Sotji 2014 er blevet inddelt og navngivet.³¹

Metodisk vil artiklen hovedsageligt bestå af visuel analyse. Det er artiklens tese, at det er gennem udformningen og fortællingen, der afspejler en bestemt intentionalitet, uanset om den er åbenlys eller underforstået, at seerne kan blive mindet om, at de er en del af et nationalt kollektiv. Den analytiske del heraf vil være inspireret af semiotisk analyse; særligt socialesemiotikken, der er anvendelig til at analysere tegnenes brug og betydning i fx billeder og handlinger. Socialesemiotikken er en socialt forankret teori, hvor der foregår en konkret betydningsdannelse af tegnene reguleret af den situationsafhængige kontekst,³² og åbner således også op for intenderede politiske og nationale budskaber.

25 Cerulo 1993, s. 244.

26 Glenthøj 2007, s. 120.

27 <https://www.youtube.com/watch?v=5bm2rjPz0Ic> (Besøgt 20/2/2018).

28 https://www.youtube.com/watch?v=HFkzaDQ_Pg (Besøgt 20/2/2018).

29 <http://www.fifa.com/worldcup/news/y=2016/m=3/news=2018-fifa-world-cup-russiatm-host-cities-get-their-own-unique-signatur-2769545.html> (Besøgt 20/2/2018).

30 Elsborg og Jeppesen 2015, s. 11.

31 Bilag 1.

32 Hodge & Kress 1988, s. 20.

Diskuterende analyse

I det følgende præsenteres selve artiklens analyse, hvor der ses nærmere på fire markante identificerede temaer: 1) OL i Moskva 1980, 2) Peter den Store, 3) den russisk ortodokse kirke og 4) elitesport og rumpolitik. Disse temaer vil blive diskuteret og analyseret i relation til de tre valgte sportsbegivenheder.

OL i Moskva 1980 – historien og ønsket om genvunden storhed

Under Putin er elitesporten blevet en central del af den nye nationale fortælling, herunder ikke mindst landets tidligere rolle som sportslig stormagt under Sovjetunionen. En vigtig del af denne fortælling er afholdelsen af de olympiske lege i Moskva i 1980. Den russiske statsmagt har forsøgt at skabe en positiv erindring af OL i Moskva, der blev afholdt i kølvandet på Sovjetunionens invasion af Afghanistan i december 1979. Som en følge af den sovjetiske invasion fulgte adskillige nationer trop i den amerikanske boykot af OL i Moskva.³³ Fraværet af USA og mange af dets allierede blev forventeligt efterfulgt af en sovjetisk boykot af OL i Los Angeles i 1984.³⁴

I det officielle russiske nyhedsbrev 'Gateway' fra 2010, der blev udgivet af den russiske organisationskomité for vinter-OL i Sotji 2014, beskrives OL i Moskva som en af de vigtigste sociale, økonomiske, politiske og kulturelle begivenheder i anden halvdel af det 20. århundrede. En begivenhed som ifølge nyhedsbrevet ændrede landet og fremmede en varig følelse af national stolthed og interesse i sport.³⁵ Den russiske statsmagt benytter særligt dette OL som en historisk erindring om nationens politiske og sportslige storhed, en retorik der er fortsat i forbindelse med de mange sportsbegivenheder på russisk grund det seneste årti – ikke mindst i forbindelse med Universiaden i Kazan i 2013 og vinter-OL i Sotji i 2014.³⁶

OL i Moskva 1980 mindes også visuelt i åbningsceremonien i Kazan i 2013 og Sotji i 2014. I Kazan bliver vi præsenteret for begivenheden i afsnittet 'Vores historie' i form af det officielle OL-logo fra 1980 og den berømte OL-maskot, den brune bjørn Misha. I 2014 mindes OL i Moskva i afsnittet 'Natasha Rostova's First Ball', hvor lydbilledet fyldes af musikken fra Eugen Dogas 'Sweet and Tender Beast', som er en hyldest tilbage til OL i 1980, hvor nummeret var en del af åbningsceremonien. Derudover blev nummeret brugt af gymnastikpigen Irina Baraksanova, da hun vandt guld ved de 'Alternative Olympiske Lege' i 1984, li-

33 Houlihan 2000, s. 218.

34 Skovgaard og Hansen 2012, s. 125.

35 Gateway 2010, s. 6.

36 Makarychev og Yatsyk 2014, s. 72; Putin 2008; Müller 2014, s. 154.

gesom hun igen benyttede sig af nummeret i sejren ved VM i gymnastik i 1985.³⁷ Ligeledes i 2014 ser vi i indslaget 'Moskva/The Dream' scenegulvet blive fyldt af et hav af olympiske atleter, der i ren paradekørsel kører over scenen på røde motorcykler i en henvisning til OL i 1980, da sloganet 'citius, altius, fortius' står skrevet på gulvet og OL-hymnen fra 1980 fylder lydbilledet.

I afslutningsceremonien til vinter-OL i Sotji 2014 træder de tre hovedkarakterer Lubov, Yuri og Valentina i indslaget 'Mirror World' ind i en spejlverden, hvor de møder OL-maskotterne: bjørnen, haren og leoparden. Til lyden af 'Goodbye Moscow' af Aleksandre Pakhmutova, som også blev afspillet ved afslutningsceremonien i Moskva 1980, mindes bjørnen sin forfader Misha og OL i Moskva 1980. Fremstillingen varierer dog i de to tv-versioner af afslutningsceremonien. I den russiske version viser man i et split-billede både maskotten til vinter-OL i Sotji og billeder fra OL i Moskva 1980. Billederne fra 1980 starter med det officielle logo, som består af parallelle linjer, der minder om en løbebane, og som stiger op i en femtakket stjerne som en påmindelse om Kremles flag.³⁸ Herefter vises der billeder af Misha, publikum der holder bamselignende udgaver af Misha, og det berømte klip, hvor Misha fælder en tåre efterfulgt af et bedrøvet publikum, der ser på, mens maskotten svæver mod himlen. Den anden del af skærmen har fokus på bjørnemaskotten til vinter-OL i 2014 og den olympiske flamme, der brænder foran bjørnen. Efter de viste billeder fra 1980 puster bjørnen den olympiske ild ud og fælder ligesom sin forfader en tåre. I den internationale version fremstilles det en anelse anderledes. Bjørnen mindes naturligvis også sin forfader Misha, men hvor man i den russiske version havde en split-skærms fremvisning, så klippes der i den internationale version til en storskærm på stadion, hvor man som det eneste ser Misha ved afslutningsceremonien i Moskva 1980 svæve mod himlen, hvorefter man vender tilbage til det vinterolympiske stadion i Sotji, hvor bjørnemaskotten som i den russiske udgave puster flammen ud og fælder en tåre.

Den markante forskel skyldes sandsynligvis den store polemik, der var omkring OL i 1980 og de mange boykot, hvilket tydeliggjorde at OL ikke kunne isoleres fra internationale magtkampe.³⁹ Der kan argumenteres for, at den russiske statsmagt gerne vil signalere et anderledes billede af OL i Moskva til det russiske publikum. Den russiske statsmagt ønsker at folket skal mindes OL i Moskva, hvor Sovjetunionen udgjorde både en politisk og sportslig stormagt, som en sportsbegivenhed, der også var en vigtig social, økonomisk, politisk og kulturel begivenhed.⁴⁰ Derudover kan der argumenteres for, at i særdeleshed den russiske udgave udviser et ønske fra den russiske statsmagt om at vinter-OL i Sotji skulle få sam-

37 <http://rewritingrussianguymnastics.blogspot.dk/2013/05/is-gymnastics-still-russian-post.html> (Besøgt 20/2/2018).

38 <https://www.olympic.org/moscow-1980> (Besøgt 20/2/2018).

39 Skovgaard og Hansen 2012, s. 122.

40 Gateway 2010, s. 6.

me betydning for de russiske borgere, som OL i Moskva eftersigende havde, hvor maskotten med et bedrøvet blik og tårer i øjnene signalerer en vis sentimental tilstand over, at denne store sportsbegivenhed på russisk grund lakker mod enden.

En af de måder hvorpå den russiske statsmagt både udad- og indadtil ønsker at påvirke billedet af Rusland som den stærke nation, den var under Sovjetunionen, er ved at levere store sportsresultater. Succes ved vinter-OL i Sotji var derfor særligt på den politiske dagsorden efter en skuffende præstation ved vinter-OL i Vancouver i 2010. Her endte Rusland i den overordnede medaljekamp på en 11. plads med 15 medaljer, hvoraf kun 3 var af guld. Efter skuffelsen blev den overordnede sejr i medaljekampen ved vinter-OL på hjemmebane en del af den politiske elites retorik i årene frem mod sportsbegivenheden. Putin udtalte således kort tid efter vinter-OL i Vancouver, at: „*As far as the evolving talks on the optionality of winning the home Games in the overall medal ranking are concerned, at the competitions of such a level one participates not to sweat out but to win*“.⁴¹ Den daværende russiske sportsminister og nuværende vicepremiereminister Vitaly Mutko udtalte ligeledes, at en sejr i den overordnede medaljekamp var et ønskværdigt og forventeligt resultatet, som også stemte overens med de officielle statsprogrammer „*The strategy of physical training and sport in the Russian Federation for the period until 2020*“ og „*Development of physical training and sport*“.⁴² Alexander Zhukov, formand for den russiske olympiske komité fra 2010-2018 og nuværende næstformand for Statsdumaen, var også tydelig og pointerede, at Rusland havde én målsætning: „*the overall top position*“.⁴³

Udtalelser som disse kan generere det, der kaldes '*narratives of expectancy*', som har potentiale til at udvikle sig til en fortælling om: „*This is what we, as a nation, are worth. This is what we should win; otherwise we fail*“.⁴⁴ Uanset hvordan det endelige medaljeindeks ender, så bidrager et '*narrative of expectancy*' til skabelsen af den nationale identitet.⁴⁵ Således var det heller ikke den store overraskelse, at den russiske statsmagt valgte at lade de russiske medaljevindere bringe det russiske flag ind på det olympiske stadion under afslutningsceremonien til vinter-OL i Sotji 2014. Det virker dog som en beslutning, der blev foretaget i sidste minut, da der i den officielle medieguide står beskrevet at „*Fifteen children carry the Russian Flag towards the Protocol Stage*“.⁴⁶ Rusland formåede på konkurrencernes sidste dag at bringe sig alene i front af medaljekampen, hvilket yderligere taler for, at det var en beslutning foretaget lige før afslutningscere-

41 Gorokhov 2015, s. 276.

42 Ibid., s. 277.

43 Ibid., s. 276.

44 Van Hilvoorde, Elling og Stokvis 2010, s. 94.

45 Ibid.

46 Sochi Olympics Closing Ceremony Media Guide 2014, s. 26.

monien, som således også kan forklare det noget kluntede og ikke synkroniserede tøjvalg blandt atleterne.

Eliteidrætten er ofte blevet brugt til at konstruere og vedligeholde en idé om nationalt sammenhold og til at „*articulate national identities*“,⁴⁷ hvor succes i sport kan blive konverteret til et tilhørsforhold til nationen og en påvirkning af den nationale identitet i en udstilling af magt og storhed.⁴⁸ Dette kan være en af årsagsforklaringerne på den russiske statsmagts massive investeringer i eliteidrætten og store sportsbegivenheder. Rusland udmærkede sig da også ved vinter-OL i Sotji 2014 med 33 medaljer, heraf 13 af guld, som kulminerede på den sidste konkurrencedag, hvor man vandt både guld, sølv og bronze i mændenes 50 km langrend. Den sportslige succes falmer dog set i lyset af afsløringer fra det internationale antidopingagentur, WADA, om et omfattende statsorganiseret dopingprogram i Rusland i årene 2011 til 2015.⁴⁹ Dette medførte, at IOC udelukkede den russiske olympiske komité fra vinter-OL i PyeongChang 2018, hvor de russiske atleter dog fik mulighed for at stille op under neutralt flag.⁵⁰

Peter den Store

Zaren Peter den Store er blevet en central historisk figur i Putins nationale fortælling om Ruslands tidligere storhed. I åbningsceremonien ved Universiaden i Kazan 2013 skildres han i afsnittet 'Russiske personligheder' i form af den berømte rytterstatue, der er placeret i Putins fødeby, Sankt Petersborg, og i åbningsceremonien til vinter-OL i Sotji 2014 havde zaren fået tildelt sit helt eget afsnit, 'Peter the Great', på 4 minutter og 34 sekunder. I forbindelse med VM i 2018 pryder han by-logoet for Sankt Petersborg, og i præsentationsvideoen mindes han med billeder af rytterstatuen. Zaren er også at finde i præsentationsvideoen af Moskva, hvor man ser den 98 meter høje 'Peter den Store'-statue, der er placeret i hovedstaden, og som ikonisk illustrerer zarens krigsflåde.

Det er ikke tilfældigt at Putin i sit identitetsarbejde hellere spejler sig i Peter den Store,⁵¹ frem for de kontroversielle sovjetiske ledere Lenin eller Stalin.⁵² I denne henseende er Putin ikke inspireret af Peter den Stores orientering mod Vesten, men snarere hans forsøg på at sikre grænserne og udvide Ruslands indflydelse.⁵³

47 Van Hilvoorde, Elling og Stokvis 2010, s. 88.

48 Gorokhov 2015, s. 271-272.

49 https://www.dif.dk/politik/nyheder/nyheder/2016/december/20161209_mclaren (Besøgt 20/2/2018).

50 <https://www.nytimes.com/2017/12/05/sports/olympics/ioc-russia-winter-olympics.html> (Besøgt 20/2/2018).

51 Goscilo 2013, s. 14.

52 Kuromiya, Hiroaki 2007, s. 1-2.

53 Bonde 2017, s. 375.

Den berømte rytterstatue i Sankt Petersborg af Peter den Store. Den russiske zar har under Putins styre fået en fremtrædende rolle i den nationale fortælling. Foto: © Wikimedia Commons.

I en indledende videosekvens i åbningsceremonien ved vinter-OL i 2014 blev Peter den Store hyldet i et imperialt lys under bogstavet „И“ og ordene “*Russian Empire*“. Med sin flåde i baggrunden symboliseres den imperialistiske zars første store militære krigssejr over Tyrkiet i 1696, der gav russerne adgang til Sortehavet. Det særskilte afsnit om zaren i åbningsceremonien ved vinter-OL i Sochi indledes i den officielle medieguide med følgende beskrivelse:

„It is the time of Peter the Great, the late 17th century tsar who expanded the Russian empire and reformed the nation with science and modern standards, including an updated alphabet, the first Russian newspaper and the city of St. Petersburg. Ships went sailing forth across the Baltic Sea to open Russia to the rest of Europe.

Among Peter the Great’s sweeping changes to Russia were the reorganization of the army and the creation of a strong navy; and tonight the audience experiences the military regime as a multidimensional, oversized diorama. His horse rears its hind legs; 300 guests march into the future at a grand ball.“⁵⁴

Dette portræt af Peter den Store falder i fin tråd med de mest anvendte historiebøger i gymnasiet i Rusland, hvor zaren tilskrives store sociale, økonomiske og

54 Sochi Olympics Opening Ceremony Media Guide 2014, s. 38.

militære reformer, og tilknyttes ord som 'revolutionær' og 'stor leder'.⁵⁵ I indslaget ankommer zaren på en computeranimeret flåde henover stadiongulvet, der er omformet til Sortehavet. Flåden bliver efterfulgt af en kæmpe skygge af rytterstatuen, og et stort militærkor, der illuderer at bære våben, marcherende op gennem et computeranimeret Sankt Petersborg, der blev grundlagt af Peter den Store i 1703, og blev det russiske imperiums hovedstad. Med Putins efterfølgende aktivistiske udenrigspolitik i Ukraine og Syrien er det blevet mere og mere nærliggende at se den gennemgående inddragelse af zaren Peter den Store som et udtryk for Putins militære ekspansionspolitik.

Den russisk ortodokse kirke

Den russisk ortodokse kirke er særligt fremtrædende i åbningsceremonien ved vinter-OL i 2014 og i forbindelse med VM i fodbold 2018. Fraværet ved åbningsceremonien i 2013 kan ifølge sociolog Alexandra Yatsyk tilskrives, at Kazan og regionen skal fremstå som en region, der historisk set både omfavner den ortodokse og islamiske tro.⁵⁶ I åbningsceremonien til vinter-OL i Sotji 2014 ser vi den ortodokse kirke portrætteret i den indledende videosekvens under bogstavet „В“, der betyder 'vi' på dansk. Her er der fokus på Vasilij-katedralen og Den Røde Plads i Moskva. Vasilij-katedralen fremvises endnu mere markant i indslaget 'Festivity', hvor en ballonlignende Vasilij-katedral opføres. Dette som et symbol på den russisk ortodokse kirkes plads under Putins styre, og det gensidige forhold mellem kirke og stat i Rusland.

I præsentationsvideoerne af VM-værtsbyerne i 2018 er den russisk ortodokse kirke det mest gennemgående tema, hvor kirken fremhæves i alle præsentationsvideoerne. Det store fokus på den russisk ortodokse kirke i forbindelse med åbningsceremonien i 2014 og præsentationsvideoerne af VM-værtsbyerne i 2018 vidner om, at gamle konservative og religiøse værdier har fået en vigtig rolle i Putins genrejsning af Rusland efter Sovjetunionens opløsning i 1991, der tydeligt også gengives i den officielle medieguide til åbningsceremonien ved vinter-OL i Sotji 2014:

„The sleeping giant of Russia is awakened, ready for change and growth. Hands join together and reach out, bringing Lubov up and the snow globe across so that the two meet in the middle. Simultaneously, something is building below: the dancing, helium-filled inflatables have suddenly become the onion domes, tent roofs and gables of Russian architectural icon St. Basil's Cathedral.“⁵⁷

55 Zajda 2010, s. 12–13.

56 Yatsyk 2016, s. 185.

57 Sochi Olympics Closing Ceremony Media Guide 2014, s. 26.

Oppustelige balloner, der symboliserer Vasilij-katedralen og det tætte bånd mellem kirke og stat under Putin, fylder scenegulvet til åbningsceremonien ved vinter-OL i Sotji 2014. Foto: © Korea.net.

Efter Konstantinopels fald i 1493 blev den russisk ortodokse kirke den eneste del af det ortodokse fællesskab, der ikke blev styret af Det Ottomanske Rige. Dette førte til en særlig følelse af russisk sær egenhed.⁵⁸ Peter den Store fik under sin regeringstid den ortodokse kirke integreret som en del af staten, og man placerede en statsudpeget bureaukrat i spidsen for kirken.⁵⁹ Under sovjetisk styre blev den ortodokse kirke undertrykt, men har igen under Putin fået en fremtrædende plads og er tæt knyttet til regimet.⁶⁰ Dette er måske bedst eksemplificeret ved genopbygningen af det berømte arkitektoniske monument Frelseren Kristus-Katedralen i Moskva, der blev ødelagt på Stalins ordre i 1931 for at gøre plads til byggeriet af 'Sovjeternes palads', som dog aldrig blev færdigbygget grundet Nazi-Tysklands invasion i 1941. Frelseren Kristus-Katedralen fremhæves også i præsentationsvideoen af Moskva.

Putin repræsenterer selv en troende ortodoks og vises jævnligt med embedsmænd fra den russisk ortodokse kirke. Putin vil ikke kun befæste styrets kontinuitet ud fra den russiske fortid, men ønsker at hele regimet skal bygges på kirkens kulturelle legitimitet og i 2004 udtalte Putin at: „*The process of reunifying the Russian Orthodox Church is much more than a process internal to the Church; it is the symbol of the rebirth and the reunification of the Russian people itself.*“⁶¹ Og i 2007 argumenterede Putin for, at atomafskrækkelse og den ortodokse tro udgjorde de to centrale søjler i den nationale og statslige sikkerhed.⁶² I sit valgprogram for 2012 var Putins mål at bevare og opretholde „*the spiritual and cul-*

58 Van Herpen 2015, s. 33.

59 Anderson 2007, s. 185.

60 Van Herpen 2015, s. 58.

61 Laruelle 2009, s. 168.

62 Ibid., s. 169.

tural values that contribute to Russian civilization's unique identity“,⁶³ hvilket implicit anerkender betydningen af den russisk ortodokse kirke.

Vladislav Surkov, en højtstående russisk politiker, antydede sågar i 2011, at Putin var sendt fra Gud for at redde Rusland – et ekko af zaren som frelser, som han portrætteres i russiske historiebøger. Dette er også blevet fremhævet af overhovedet for den russisk ortodokse kirke, patriark Kirill, der i 2012 kaldte Putins styre i 00'erne for „et mirakel af Gud“. Patriark Kirill velsignede desuden Putins vinterolympiske prestigeprojekt kort før åbningen af vinter-OL i 2014 – en symbolsk handling, der signalerede kirkens støtte til Putin.⁶⁴

Elitesport og rumpolitik

De mest tydelige og politisk markante temaer i forbindelse med alle tre sportsbegivenheder er en hyldest til den sovjetiske satsning på elitesport og rumpolitik.

Forud for vinter-OL i 2014 var den olympiske fakkelt således for første gang en tur i det ydre rum, som et tegn på Putins ambition om at fastholde rollen som stormagt i rummet. Faklens rumtur og ophold på Den Internationale Rumstation (ISS) blev transmitteret på storskærme under åbningsceremonien i 2014, hvor man så de russiske kosmonauter Oleg Kotov og Sergey Ryazanskiy tage den olympiske fakkelt på en rumvandring uden for ISS.⁶⁵ I forbindelse med VM i fodbold blev det officielle emblemt offentliggjort hos tre russiske kosmonauter om bord på ISS, ligesom kosmonauterne var med på en live-transmission på den statejede TV-kanal kort før åbningsceremonien til VM gik i gang, for at ønske det russiske folk og de russiske fodboldspillere held og lykke. Her viser Putin således også sin evne til at gøre brug af historien, da rumteknologien også havde en stor rolle under åbningsceremonien ved OL i Moskva i 1980, hvor to kosmonauter undervejs kommunikerede ud til publikum og seerne i en direkte forbindelse fra kosmos.⁶⁶

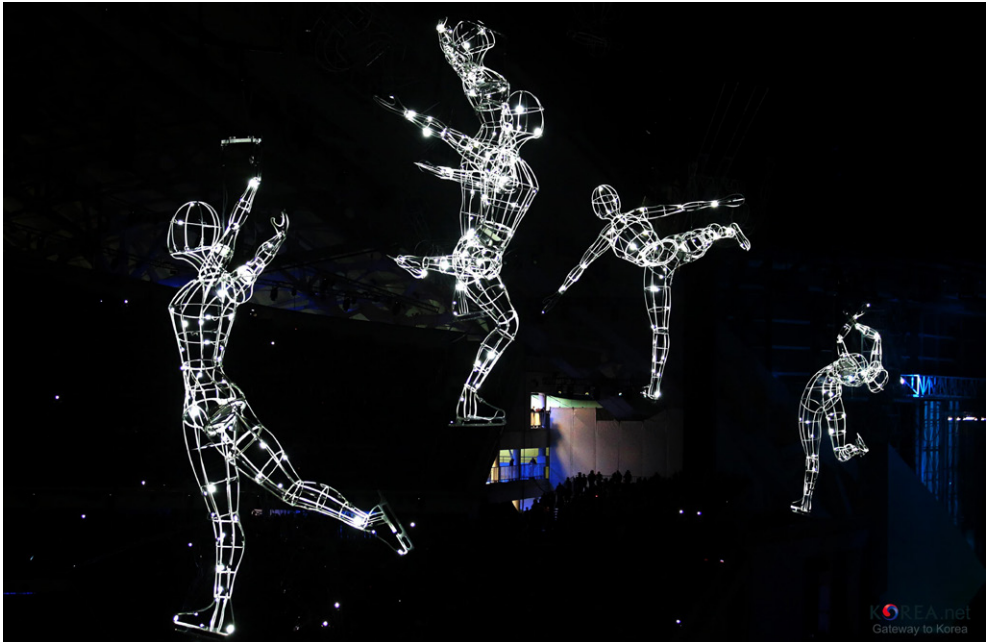
I både åbningsceremonien til Universiaden i Kazan 2013 og til vinter-OL i Sotji 2014 er der lange afsnit med henvisninger og hyldester til det sovjetiske rumprogram. Her hylde ikoniske opfindelser og historiske personligheder, som Sputnik 1, den første satellit i kredsløb om jorden i 1957, Lunokhod, det sovjetiske månekøretøj, ISS, Tsiolkovskij, raketvidenskabsmand og pioner inden for rumforskning, samt ikke mindst nationalhelten Jurij Gagarin, der i 1961 blev det første menneske i kredsløb om Jorden. I 2013 ser man en artist, der repræsenterer Gagarin, svæve henover stadiongulvet, mens de ikoniske rumteknologiske bidrag kommer til syne. I åbningsceremonien i 2014 blev det tydeligst illustreret i den

63 Cannady og Kubicek 2014, s. 6–7.

64 <http://www.information.dk/491232> (Besøgt 20/2/2018).

65 Elsborg 2017, s. 74.

66 Arning 2013, s. 528.

Elitesport og rumpolitik er blevet Putins nye nationale markører, der i åbningsceremonien ved vinter-OL i Sotji 2014 blev forenet i den afsluttende scene 'Olympic Gods'. Foto: © Korea.net.

sidste halvdel af de kunstneriske afsnit, der fokuserede på efterkrigstidens sovjetiske samfund. Under indslaget 'Moskva/The Dream' fløj kæmpemæssige delelementer af 'Arbejderen og Kolkhoz-kvinden', herunder hammer og segl, gennem luften og på scenens midte samlede en stor flok sovjetiske kosmonauter sig. De bar på et af sovjettidens største rumteknologiske bedrifter, Vostokraketten, der er kendt for at have sendt Gagarin på verdenshistoriens første rumrejse. På gulvet stod der: „*First man in space*“ efterfulgt af „*Гагарин*“ – Gagarins navn på kyrillisk. Kosmonauterne blev herefter afløst af et hav af statister, der skulle forestille olympiske atleter, hvortil den sovjetiske OL-hymne fra 1980 fyldte lydbilledet.⁶⁷

Også Valentina Tereshkova, den første kvinde i rummet, blev hyldet og mindet, da hun var blandt de otte flagbærere af det olympiske flag, herunder fem kosmonauter. Det var også russiske kosmonauter, der til åbningsceremonien i 2014 fik æren af at hejse det russiske flag til tonerne af den russiske nationalmelodi. Afslutningsceremonien i 2014 indeholdt også henvisninger til Gagarin og Tereshkova, da to af afslutningsceremoniens hovedroller var opkaldt efter de to russiske legender.⁶⁸

Under landenes indmarch i 2014 blev den russiske beherskelse af rumteknologien fremvist, idet hvert lands indmarch startede med et stort satellitfoto af jordklo-

67 Elsborg og Jeppesen 2015, s. 102.

68 Sochi Olympics Closing Ceremony Media Guide 2014, s. 22.

den efterfulgt af det respektive lands satellitfoto. I åbningsceremoniens afsluttende og måske mest spektakulære scene blev der igen brugt elementer, der fremhævede både elitesporten og rumpolitikken. Det olympiske stadion blev omdannet til en galakse, hvor LED-oplyste skøjtøbere og kæmpemæssige tredimensionelle olympiske guder repræsenterede de syv internationale vintersportsorganisationer. Scenen blev afsluttet med, at en stjernedannet ishockeyfigur sendte pucken gennem himlen som et stjernesud, der mundede ud i den olympiske ild.⁶⁹

I præsentationsvideoerne af VM-værtsbyerne ser vi rumpolitikken repræsenteret i logoet for hovedstaden Moskva ved Yuri Gagarin Monumentet sammen med tre andre markante og betydningsfulde kendetegn for byen: Bolsjoj Teatret, Vasilij-katedralen og Kremles Spasskaya tårn. Hyldesten til rumpolitikken fortsætter i værtsbyen Samara. Rumteknologien udfylder denne bys logo med billedet af Cosmic Samara Museum, der åbnede i 2007, og som huser nogle af sovjetidens mest ikoniske rumteknologiske bidrag. Efter 2. verdenskrig udviklede forsvarsindustrien sig eksplosivt i Samara, og byen blev central for udviklingen af det sovjetiske rumprogram, hvor bl.a. Vostokraketten blev bygget. Dette hyldes også i præsentationsvideoen af byen, hvor der er billeder af Vostokraketten og Cosmic Samara Museum. På byens logo ses også 'Monument of Glory', der blev bygget i 1971 til ære for Samaras indbyggeres bidrag til skabelsen af statens luftfartsindustri.

Putins styre har gjort sig store anstrengelser for at genoplive den sovjetiske kosmosmytologi og kulten om Gagarin, eksemplificeret ved at man i 2001 og 2011 fejrede henholdsvis 40- og 50-året for Gagarins rumrejse med stort anlagte taler, konferencer og udstillinger.⁷⁰ Sideløbende er dette blevet bakket op af massive økonomiske investeringer i rumteknologien, hvilket i 2013 ved netop 52-året for Gagarins rumrejse blev italesat af Putin, i en udmelding om at Rusland ville satse markant på at bevare sin status som stormagt i rummet. Dette blev fulgt op af en statsstøtte på 50 milliarder dollars.⁷¹ Den russiske statsmagts sammenkædning af elitesport og rumpolitik blev også fremvist ved offentliggørelsen af den officielle plakat til VM i fodbold 2018.

VM-plakatens historiefortælling

I slutningen af november måned 2017 blev den officielle VM-plakat præsenteret. Motivet forestiller den legendariske sovjetiske målmand Lev Jasjin, der i manges øjne er den bedste målmand nogensinde i fodboldhistorien. Jasjin repræsenterede i løbet af sin karriere Sovjetunionen i ikke færre end fire VM-turneringer fra 1958-

69 Elsborg og Jeppesen 2015, s. 102-103.

70 Ladegaard 2012, s. 99.

71 http://www.huffingtonpost.co.uk/2013/04/12/russia-announces-new-50-billion-space-program_n_3068556.html (Besøgt 20/2/2018).

1970, og blev i 1963, som den eneste målmand nogensinde, kåret som Europas bedste fodboldspiller.⁷² Jasjins politiske betydning under Sovjetunionen er også nævneværdig. I 1967 blev han tildelt den højeste civile orden, Leninordenen, og blev senere udpeget som næstformand for Sovjetunionens fodboldforbund.⁷³ Siden Jasjins død i 1990, der faldt sammen med de sidste dage af Sovjetunionen, har hans arv spillet en vigtig rolle i den postsovjetiske historie,⁷⁴ hvilket nu tydeligt er blevet eksemplificeret med VM-plakaten for fodbold i 2018. Mindet om nationalhelten opretholdes også materielt i den offentlige hukommelse gennem to skulpturer opført i Moskva i slutningen af 1990'erne. Den første blev opført i 1997 ved Luzhniki-stadion og den anden i 1999 ved siden af det tidligere Dynamo Stadion, som også er den skulptur, der pryder VM-plakaten. Skulpturerne er mere end blot et minde om Jasjin. De er en del af en bredere sovjetisk tradition om at minde store historiske personligheder gennem offentlige monumenter.⁷⁵ Offentliggørelsen af VM-plakaten med en af Sovjetunionens største fodboldspillere viser en fortsættelse af det sovjetiske styres brug af kunst og sport, og hvordan denne kulturelle arv nu igen tages i brug af Putins regime.

Selve VM-plakaten og valget af Lev Jasjin kan også have politiske overtoner, som ikke kun beror på sportslige meritter. Jasjin er født og opvokset i Sovjetunionen og spillede hele sin karriere for Dynamo Moskva – en klub, der var stærkt støttet af den sovjetiske sikkerhedstjeneste NKVD (senere KGB). Jasjin var ankeret på landsholdet i en tid, hvor Sovjetunionen manifesterede sin plads som supermagt med hensyn til industri og sport. Jasjin blev landsholdets hovedfigur, da Sovjetunionen i 1950'erne endeligt begyndte at konkurrere i internationale konkurrencer, og plakaten er således også et minde til befolkningen om at huske landets sportshistoriske storhed. Desuden havde målmandspositionen en særlig plads i den sovjetiske sportsikonografi: målmanden stod for kollektivismen, manden der stod bag sit hold og sit folk.⁷⁶ Med offentliggørelsen af plakaten fulgte også en introvideo⁷⁷ med en stærk hyldest til det sovjetiske rumprogram og Gagarin. Således fortsætter elitesporten og rumpolitikken hånd i hånd som markører for en ny national storhed. Der hersker ingen tvivl om Jasjins betydning for sovjetisk og russisk historie, og i april 2013 foreslog Putin ligeledes den russiske Statsduma, at der skulle laves og dedikeres en film om Jasjins liv.⁷⁸ Filmselskabet Kremlin Films, der også står bag den berømte hyldestfilm 'Gagarin – First in Space', har fået til opgave at producere filmen.⁷⁹

72 O'Mahony 2017, s. 643.

73 Ibid., s. 642.

74 Ibid., s. 641.

75 Ibid., s. 643–644.

76 O'Mahony 2017, s. 642.

77 <https://www.youtube.com/watch?v=6kSs84PXNsY> (Besøgt 20/2/2018).

78 O'Mahony 2017, s. 658.

79 <http://www.kremlinfilms.com/en/movies/lev-yashin.html> (Besøgt 20/2/2018).

Stalins arv

Josef Stalin er naturligvis visuelt fraværende i de to meget pompøse åbningsceremonier i Kazan og Sotji. Der er dog visse henvisninger til sovjettiden under Stalin, som for de udenlandske seere vil være svære at få øje på, men som for de fleste russere og tidligere sovjetiske statsborgere vil fremstå ganske klart. I 2014 i afsnittet 'Moskva/The Dream' mindes Stalins arv med henvisning til Moskvas skyskrabere 'De Syv Søstre', også kendt som 'Stalins Syv Søstre', idet de skyder op på stadiongulvet. Samtidig stod der på gulvet skrevet „*Thank you motherland for our happy childhood.*“, der er en lettere omskrivning af det velkendte sovjetiske propagandamotto: „*Thank You Dear Comrade Stalin for a Happy Childhood!*“⁸⁰ Afsnittet fremviser i øvrigt en særlig historiebrug, da hovedstaden Moskva nærmest bliver afbildet som et forbrugerparadis og en reguleret velfærdsstat – uden henvisninger til tiden under Stalin, planøkonomien eller tvangskollektiveringen. I VM-præsentationsvideoen af Moskva vises også flere af 'Stalins syv søstre'.

I både åbningsceremonien i Kazan 2013 og Sotji 2014, samt i præsentationsvideoen af Moskva bliver Stalins arkitektoniske arv også mindet med billeder af Moskvas metro. Metro-byggeriet var et kraftfuldt symbol i Stalins Anden Femårsplan, som fokuserede på urbanisering og udvikling af sociale ydelser. I præsentationsvideoen vises endda et velkendt propagandamaleri af Stalin i metroens undergrund. Ifølge arkitekturhistoriker Tijana Vujosevic blev opførelsen af Moskvas metro anset som et centralt symbol for den nye socialistiske stat under Stalin.⁸¹ Historiker William K. Wolf påpeger yderligere, at i mere end et halvt århundrede fungerede metroen som et decideret udstillingsvindue for den sovjetiske socialisme, og det grandiose bygningsværk opmuntrede de sovjetiske borgere til at tro „*that as beautiful and comfortable as the Moscow Metro was, so too would their lives be once communism was achieved in the USSR. The Metro became, in effect, a Soviet icon.*“⁸²

I et direkte minde om tiden under Stalin vises der i forbindelse med alle tre begivenheder billeder af de kommunistiske symboler hammer og segl, der er de to vigtigste symboler på den socialistiske tid, og som afspejler billedet på sammenhængen mellem både industri og landbrug samt mand og kvinde. Symbolerne blev benyttet under hele den sovjetiske æra i stort set alle sammenhænge, herunder også i nationalflaget.

I både åbningsceremonien i Kazan 2013 og i Sotji 2014 vises den kommunistiske skulptur 'Arbejderen og Kolkhoz-kvinden' fra 1937. Stilarten for statuen, der bærer symbolerne hammer og segl, er kendetegnet ved en glorificering af kom-

80 Kelly 2005, s. 207.

81 Vujosevic 2017, s. 155.

82 Wolf 1994, s. 1.

munistiske værdier og samfundsidealer.⁸³ Hertil er det bemærkelsesværdigt, at hammer og segl i åbningsceremonien i 2014 optræder 12 gange i den russiske version og kun 7 gange i den internationale version, hvilket indikerer at symbolerne var vigtigere at fremhæve nationalt end internationalt. I præsentationsvideoen af Moskva ses hammer og segl i nærbilleder af Moskvas Statsuniversitet. På toppen af bygningen ses også den velkendte femstjernede røde stjerne, der ofte associeres med den kommunistiske ideologi, i særdeleshed i kombination med hammer og segl.

Putin har siden magtovertagelsen i 1999 været meget klar i retorikken omkring sovjettiden og Ruslands tidligere storhed bl.a. eksemplificeret i præsidentens årlige tale til befolkningen i 2005, hvor Putin kaldte Sovjetunionens sammenbrud for den største geopolitiske katastrofe i det 20. århundrede.⁸⁴ Putins retorik og erindring om Sovjetunionens sammenbrud bliver også gengivet i de mest anvendte russiske historiebøger: *„It is my deepest conviction that the collapse of the USSR was the greatest geopolitical tragedy. I believe that the average citizens of the former Soviet Union ... did not win anything from this process...“*⁸⁵ Som en af sine første politiske handlinger, da Putin overtog præsidentembedet, var da også at genindføre den tidligere sovjetiske nationalmelodi, som Stalin lancerede i 1944. Putin fik hertil indskrevet nationalmelodiens og flagets betydning i den russiske forfatning:

*„The lyrics and music of the national anthem create a ceremonial composition intended as a symbol of state unity. The Anthem’s words reflect feelings of patriotism and respect for the country’s history and its system of government.“*⁸⁶

I månederne op til vinter-OL i Sotji fremhævede Putin igen både nationalsangen og flaget i et lovforslag til den russiske Statsduma om øget fokus på patriotisme: *„(Watching) the flying of the state flag and listening to the anthem will bring our citizens back... to patriotic feelings“*.⁸⁷ Som beskrevet mindes borgeren sit nationale tilhørsforhold, ifølge Billig,⁸⁸ gennem markører som flag, nationalmelodier og våbenskjolde, ligesom det medvirker til opbygningen af den nationale identitet, eller med Benedict Anderssons terminologi 'det forestillede fællesskab'.

Det russiske flags betydning er ikke til at komme uden om, hvis vi ser på, hvor ofte det vises i åbningsceremonien i 2014. Her blev det russiske flag vist næsten tre gange så meget i den russiske version i sammenligning med den inter-

83 Korin 1971, s. 95.

84 Liñán 2010, s. 168.

85 Zajda 2017, s. 9.

86 <http://eng.flag.kremlin.ru/gimn/> (Besøgt 20/2/2018).

87 <https://www.reuters.com/article/us-russia-putin-patriotism/put-out-more-flags-says-putin-in-patriotism-drive-idUSBRE9A60WJ20131107> (Besøgt 20/2/2018).

88 Billig 1995, s. 41.

nationale version (335 vs. 117), hvilket stemmer overens med Putins førnævnte ønske om, at det russiske folk oftere skal se det russiske flag flagre. Det markant større fokus på det russiske flag kan være medvirkende til at kultivere en folkelig patriotisme, da flaget er medvirkende til at forstærke nationale følelser i kraft af dets position som et nationalt symbol – ikke mindst sammen med tonerne af den genindførte stalinistiske nationalmelodi.

Stalin mindes desuden i præsentationsvideoen af VM-værtsbyen Samara. Fra 1935 til Sovjetunionens sammenbrud i 1991 var byen kendt under navnet Kujbysjev til ære for den bolsjevikiske leder Valerian Kujbysjev. Under 2. verdenskrig blev byen Sovjetunionens alternative hovedstad, hvis Moskva skulle falde til de tyske tropper. Man byggede hertil en bunker til Stalin, der den dag i dag stadig kan besøges. 'Stalins bunker' vises også i præsentationsvideoen sammen med et maleri af den tidligere sovjetiske leder. Yderst kontroversielt, set i lyset af, at vi her har at gøre med en af det 20. århundredes mest kontroversielle statsledere, der med tvangskollektivisering, undertrykkelsespolitik og masseudryddelse var årsag til flere millioner dødsfald. Byen fungerer i dag som et vigtigt minde om sejren i 2. verdenskrig, og siden 2011 er dette årligt blevet mindet med en særlig militærparade.

Den relativt positive fremstilling af fortiden under kommunismen og hermed også Stalin-æraen ser ud til at følge en tendens under Putins regime, hvor den russiske statsmagt har gjort en stor indsats for at genoprette Stalins image hos det russiske folk. En af metoderne er at gøre Stalin til symbol for hele den sovjetiske æra, der skildres som en storhedstid. Dette er lykkedes ved en manipulerede diskurs om den stalinistiske periode, hvor Stalin fremhæves som den store leder, der førte Sovjetunionen til sejr i Den Store Fædrelandskrig, som 2. verdenskrig er kendt som i Rusland.⁸⁹

I begyndelsen af sin præsidentperiode gjorde Putin det klart, at han så „*history education as an important tool for legitimizing his personal authority and his approach to state building and state-led modernization*“.⁹⁰ For Putin betød dette en fortælling, der forherligede den sovjetiske periode. I Putin-årene er der kommet nye lærebøger til i uddannelsessystemet, der udpeges og godkendes af Ministeriet for Uddannelse og Videnskab. I de nye historiebøger fokuseres der på de positive aspekter i den stalinistiske periode, hvor der bruges usædvanlig meget spalteplads på den politiske centralisering, og hvor fortællingen om politisk undertrykkelse udelades.⁹¹

Under Sovjetunionen spillede uddannelse en vigtig rolle i belæringen af den statsbestemte ideologi. For at sikre at den skildrede historie var i overensstemmelse med de ideologiske og politiske mål, udviklede man et monopol på den hi-

89 Nelson 2015, s. 37.

90 Citeret i Nelson 2015, s. 43.

91 Ibid., s. 43–44.

storske sandhed i det sovjetiske uddannelsessystem. Her var der ingen konkurrerende fortællinger. Samme situation præger historieundervisningen i dagens Rusland: Staten godkender kun de lærebøger, som indeholder historiefortællinger, der stemmer overens med den politiske elites mål.⁹² I de russiske gymnasiers læseplaner fokuserer dækningen af den stalinistiske periode primært på den politiske centralisering sammen med den statsdrevne modernisering og industrialisering, der hævdes at være resultatet af centraliseringen. Stalins 'vertikale magt' var den mekanisme, som muliggjorde Sovjetunionens industrialisering, der var påkrævet for at besejre det nazistiske Tyskland i Den Store Fædrelandskrig. Den Store Terror (1936-1938), der kom før 'krigssejren' og den medfølgende udrensning, massearrestationer, deportationer og henrettelser, der ramte alle samfundslag, men som gik hårdest ud over samfundets top, bliver minimalt omtalt. Beskrivelsen af Putin-æraen i nutidige historielærebøger fokuserer også på Putins centraliserede styre som en nødvendighed for at styre landet mere effektivt og gennem eventuelle kriser. Dette kan ifølge historiker Todd H. Nelson tilskrives en historisk tradition af stærke ledere i Rusland, såsom Peter den Store og Ivan den Grusomme, som brugte deres autoritet til at udføre store ændringer for den russiske stat.⁹³

Positive skildringer af den stærke stat forekommer ikke udelukkende i uddannelsessystemet, men også i massemedier. Skolemiljøet er dog den eneste instans, hvor den politiske elite har fuld kontrol over indholdet, der leveres til den russiske ungdom. Her er fortællingen om den sovjetiske sejr i Den Store Fædrelandskrig, som den store præstation af Stalins centraliserede stat, blevet et afgørende element for den russiske selvforståelse.⁹⁴ Nelson, der har specialiseret sig i, hvordan Putin-administrationen har fremhævet og skabt en mere positive fortælling om Stalin, der glorificerer den stærke centraliserede stat, påpeger, at dette implicit bruges til at legitimere Putins eget autoritære regime.⁹⁵

Fra Stalin til Putins politiske krop

I skabelsen af Putins image gør den russiske statsmagt også her brug af en historisk tradition. Siden Putins magtovertagelse i 1999 har Kreml systematisk udvidet sin kontrol over landets medier, især tv,⁹⁶ hvor Kreml sideløbende med satsningen på elitesport har udbredt et offentligt billede af Putin som en stærk og succesfuld

92 Ibid., s. 44.

93 Ibid., s. 45.

94 Ibid., s. 61.

95 Ibid., s. 38.

96 Cassidy og Johnson 2010, s. 684.

leder.⁹⁷ Modsat Jeltsins image, der blev plettet af korrupsion, helbredsproblemer, alkoholisme og problemer med at styre den statslige økonomi, er der blevet skabt et sportsligt image af Putin, som ofte optræder iført sin hvide judodragt med sort bælte dyrkende sin ungdomssport. Som eksempel på persondyrkelsen af Putin kan fremhæves portrættingen af præsidenten ved åbningsceremonien i 2014, hvor Putin blev vist hele 40 gange i den russiske version mod kun 16 gange i den internationale version.⁹⁸

Persondyrkelsen af den ubestridte leder er dog ikke et nyt fænomen i Rusland. Sovjetunionen var for eksempel opbygget omkring en massiv persondyrkelse af først Lenin og sidenhen Stalin, der blev hyldet som 'nationens fader'.⁹⁹ Under Sovjetunionen havde idrætten imidlertid også en central rolle i forsøget på at skabe „et nyt menneske“ beredt til krig og arbejde.¹⁰⁰ Den visuelle ikonisering af nationens statsleder er heller ikke noget nyt. Både Lenin og Stalin blev visuelt forskønnet sammen med propagandabilleder af den „overlegne“ sovjetiske samfundsmodel.¹⁰¹

Men selvom persondyrkelsen ikke er ny, kan der observeres nye tendenser hos Putin. Her bliver lederens egen krop, som ingen rolle havde hos hverken Lenin eller Stalin, garant for den vertikale samfundsorden i Rusland – et populistisk bånd mellem folket og lederen. Særligt byen Sotji er central i denne forestilling, der efter vinter-OL i 2014 er blevet et sportspolitisk centrum. Her kan Putin positionere sig selv – ikke blot gennem sportsbegivenheder, men også ved at arrangere politiske møder: en imponant kulisse for Putins magtudøvelse, hvor statslederen nærmest personificerer det olympiske motto: hurtigere, højere, stærkere. Her bliver afbildningen af Putin et billede på den russiske statsmagts ønskede image: stærk, potent og atletisk overlegen. Det sportslige image, med portrættingen af Putin som en mandlig superhelt og Ruslands 'ultimate celebrity', er blevet personificeringen af det nye Rusland.¹⁰²

Historiker Hans Bonde har belyst, hvordan Putins krop og enorme satsninger på sportsbegivenheder med den vinterolympiske værtsby Sotji som repræsentationscentrum indgår direkte i den russiske idrætspolitik.¹⁰³ Ifølge Bonde er Sotji som en særlig kulisse for Putins iscenesættelse ikke et tilfælde, men bygger på en gentagelse af tidligere historiske ledes brug af sport og arkitektoniske bygninger i deres magtmanifestation. I løbet af historien har sportens dramaer ofte fundet sted i imponerende arkitektoniske bygninger – lige fra gladiatorkampene i Colosseum og hestevæddeløbene på Circus Maximus til ridderturneringer i middelal-

97 Ibid.; Foxall 2013.

98 Elsborg og Jeppesen 2015, s. 79.

99 Kelly 2011, s. 6.

100 O'Mahony 2006.

101 Bonnell 1997.

102 Germersheim 2013, s. 6.

103 Bonde 2017, s. 381.

deren og renæssancen, hvor folket kunne få et glimt af deres herskere. De romerske kejsere skabte hver sit eget 'forum', hvor kejserens magt og herlighed kunne blive mindet gennem overdådig arkitektur. De fascistiske regimer er ofte og meget rammende blevet karakteriseret som en enhed af forførelse og tvang. Her står som det mest centrale eksempel i masseforførelsen den fascistiske leder Benito Mussolinis egen krop, som betød en dyrkelse af den sportsglade Mussolini som rytter, motorcyklist, væddeløbskører, pilot og frem for alt fægter. Putin-kulten minder på dette punkt mere om dyrkelsen af Mussolini end om dyrkelsen af de relativt tilknappede kommunistiske ledere. Mussolini genoprettede også de romerske kejseres tradition om at have sit eget 'forum' som et led i forsøget på at efterligne Roms imperialistiske storhed. Mussolini skabte til ære for sig selv 'Foro Mussolini' (nu Foro Italico) nord for Rom – et gigantiske træningskompleks designet til den fascistiske ungdomsorganisation 'Balilla'. Kulten omkring Mussolini er her direkte indgraveret i kunst og arkitektur med henvisninger til 'Il Duce'.¹⁰⁴ På samme måde er faciliteterne i den vinterolympiske by Sotji klart et produkt af én mands ønske om magt og lige så klart en pompøs kulisse for personlighedskulten omkring den russiske leder. Putin har herved skabt en styreform som Bonde heuristisk benævner et korpokrati – en moderne variant af den franske filosof Claude Leforts beskrivelse af de enevældige herskere, hvor magten ikke udgår fra folket, men fra lederens korpus.

Under enevælden var den politiske legitimitet bundet til kongens krop, det blå blod, kronen, kåben, arvefølgen og ritualerne. Således inkarnerede Kongen magten og havde i den forstand ikke behov for at sige noget, når han tronedede frem på sin talerstol.¹⁰⁵ Tronstolen blev det sted, hvor kongens magtfuldkommenhed viste sig ved, at han ikke talte med, men til folket. Men mens kongen udfyldte tronstolen, er demokratiet karakteriseret ved talerstolen. Her påpeger Bonde en vigtig pointe i forhold til Putins regime: Der bliver igen talt til folket, og kroppen er igen blevet et centralt symbol i magtudøvelsen, og det helt centrale spørgsmål for Bonde er om demokratiets talerstol, der i den demokratiske dialog hele tiden skifter ejermand, er ved at blive indtaget permanent af Putin i en vedvarende monolog.¹⁰⁶

Putins kropslige formåen og brug af kroppen rækker langt ud over sporten. Med kroppen i centrum portrætteres Putin også som en friluftsmænd, der raskt begiver sig rundt i den barske russiske natur, ofte i bar overkrop, hvormed det altid bærende kors om halsen mod hans bare bryst synliggøres, som et symbol på tilknytningen til den ortodokse kirke. Med portrættingen i naturen bruger den russiske statsmagt Putins krop til at udsende en stærk symbolik knyttet til Putins kropslige tilstedeværelse. Putin fremstilles nemlig ikke som jæger, men som

104 Ibid., s. 383.

105 Madsen og Nielsen 2004, s. 19.

106 Bonde 2017.

dyrenes og naturens beskytter, hvilket i overført betydning kan opfattes som en overordnet beskyttelse og omsorg for den russiske befolkning, nøjagtig som historien om Peter den Store.

Hvor naturen ofte bruges som en del af en livsstil og et frirum, bliver den altså af Putin brugt som en del af en politisk strategi. Her bliver Putins krop et vigtigt politisk instrument, der udelukkende tjener Putins egne interesser om at maksimere sin magtposition. Formålet med brugen af naturen bunder således ikke i et ønske om en grøn energipolitik, men derimod i skabelsen af Putins image som nationalt samlingspunkt. Ophøjelsen af præsidenten og forsøget på at præsentere ham som en 'action man', der inkarnerer ægte maskuline værdier er således en fortsættelse af en sovjetisk og russisk tradition om en personlighedskult og ærbødighed overfor den nationale leder, som daterer sig tilbage til den zaristiske og sovjetiske æra. Den nye magtform under Putin, korpokratiet, er stærkt medvirkende i dannelsen af det forestillede fællesskab i Rusland. Her mødes kultur og politik i Putins korpus, hvor lederens krop bliver central i magtudøvelsen og den visuelle og æstetiske portrættering af Putins krop medvirker derved direkte til dannelsen af den nationale identitet.

Med tanke på den større repræsentation af Putin i den nationale version af åbningsceremonien i Sotji 2014 og med Kremles velorganiserede portrættering af Putin løftes den russiske befolkning ind i et forestillet fællesskab med den stærke leder. Putin skaber et billede af en sund og sportslig karakter, og fremhæver sig selv som et forbillede for befolkningen. Selv sammenfattede Putin sportens rolle i det ny Rusland i det russiske råd for fysisk aktivitet og sport i året op til de vinterolympiske lege i Sotji:

„Our children should be strong, healthy, love sport, have the opportunity to play sport, and be able to stand up for themselves, their friends and families, and ultimately, for their homeland.“¹⁰⁷

Konklusion

Denne artikel har søgt at vise, hvordan præsident Vladimir Putin og den russiske statsmagt bruger sportsbegivenheder på russiske grund som en form for 'erindringshistorisk arena'. Med udgangspunkt i åbningsceremonien ved Universiaden i Kazan 2013 og vinter-OL i Sotji 2014, samt den officielle VM-plakat, præsentationsvideoer og officielle by-logoer for VM-værtsbyerne i fodbold 2018 har artiklen vist, hvordan disse events bruges erindringspolitisk i forsøget på at forme den nationale identitet i Putins nye Rusland. Her har den russiske statsmagt skabt en national fortælling, der glorificerer den zaristiske og sovjetiske æra,

107 <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/17667> (Besøgt 20/2/2018).

hvor særligt tiden under Stalin bliver præsenteret som et sandt forbrugerparadis. Stalins arv bliver mindet gennem særlige arkitektoniske mindesmærker fra den stalinistiske æra, såsom Moskvas metro, der var et centralt symbol i Stalins Anden Femårsplan og på den socialistiske stat, hvorimod mere alvorlige sider af Stalins regime som politisk undertrykkelse, masseudryddelse og tvangskollektiviseringen udelades.

Det kan konkluderes, at særlige kendetegn fra den zaristiske og sovjetiske æra går igen i fortællingen, herunder Peter den Store og den russisk ortodokse kirke, der igen har fået en fremtrædende rolle under Putins regime. De altoverskyggende temaer ved alle tre sportsbegivenheder er en tilbagevenden til den sovjetiske satsning på elitesport og rumpolitik, med eksempelvis tilbageblik på den sportslige og politiske storhed til OL i Moskva i 1980 og rumteknologisk med en hyldest til det sovjetiske rumprogram, ikke mindst nationalhelten Jurij Gagarin. Elitesport og rumpolitik fremstår således som Putins nye centrale nationale markører for national storhed.

Fortiden bliver for Putin et vigtigt redskab i den nutidige fortælling, hvor han benytter sportsbegivenheder på national grund som en særlig „erindringshistoriske arena“ til at etablere en betydningssammenhæng mellem det fortidige, det nutidige og det fremtidige. De store sportsbegivenheder fremstår som en potenkinkulisse for Putin, der bevidst bruger den sportslige arena i dannelsen af det nye Rusland og den fremtidige nationale identitet, hvor også Putins egen krop indgår direkte i den russiske identitetspolitik.

Litteratur

- Akopov, Sergei; Aslanyan, Christina; Boliatchevets, Lily og Slusarchuk, Polina 2016: „Is ‘E’ for ‘EMPIRE’?: re-imagining new Russian identity through symbolic politics of ‘Sochi-2014’“. *Russian Journal of Communication*: s. 1-18. DOI: 10.1080/19409419.2017.1262206.
- Anderson, Benedict 2006: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso.
- Anderson, John 2007: „Putin and the Russian orthodox church: asymmetric symphonia“. *Journal of International Affairs*:61(1), s. 185.
- Arning, Chris 2013: „Soft power, ideology and symbolic manipulation in Summer Olympic Games opening ceremonies: a semiotic analysis“. *Social Semiotics*: 23(4), s. 523-544. DOI: 10.1080/10350330.2013.799008
- Billig, Michael 1995: *Banal Nationalism*. SAGE.
- Bonde, Hans 2017: „Putin’s “Somocracy“ and his Sports-political Forum in Sochi – An essay interpolation of the work of J. A. Mangan“. Peter Horton (Red.), *Manufacturing Masculinity: The Mangan Oeuvre – Global Reflections*

- on J.A. Mangan's *Studies of Masculinity, Imperialism and Militarism*. Logos Verlag Berlin GmbH, s. 363-389.
- Bonnell, Victoria 1997: *Iconography of power, Soviet political posters under Lenin and Stalin*. (1. paperback printing). University of California Press, Berkeley, Calif.
- Cannady, Sean og Kubicek, Paul 2014: „Nationalism and legitimation for authoritarianism: A comparison of Nicholas I and Vladimir Putin“. *Journal of Eurasian Studies*:5(1), s. 1-9. DOI: 10.1016/j.euras.2013.11.001
- Cassiday, Julia og Johnson, Emily 2010: „Putin, Putiniana and the Question of a Post-Soviet Cult of Personality“. *The Slavonic and East European Review*:88(4), s. 681-707.
- Cerulo, Karen 1993: „Symbols and the World System: National Anthems and Flags“. *Sociological Forum*: 8(2), s. 243-271.
- Cho, Younghan 2009: „Unfolding sporting nationalism in South Korean media representations of the 1968, 1984 and 2000 Olympics“. *Media, culture & society*:31(3), s. 347-364.
- Elsborg, Stanis 2017: „Åbningsceremonien ved OL i Sochi 2014“. *Forum for Idræt*: 32(1), s. 67-81.
- Elsborg, Stanis og Jeppesen, Andreas Juul 2015: *Dreams of Russia*. Institut for Idræt og Ernæring, Københavns Universitet.
- Evans, Alfred 2008: „Putin's Legacy and Russia's Identity“. *Europe-Asia Studies*: 60(6), s. 899-912. DOI: 10.1080/09668130802161140.
- Foxall, Andrew 2013: „Photographing Vladimir Putin: Masculinity, Nationalism and Visuality in Russian Political Culture“. *Geopolitics*: 18(1), s. 132-156. DOI: 10.1080/14650045.2012.713245
- Gateway 2010: „Gateway to the innovative and inspirational Sochi 2014 Olympic Paralympic Winter Games“. *Gateway*: 7 (Summer 2010).
- Germersheim, Birgit Menzel 2013: „Glamour Russian Style: The Putin Era“. *Russian Analytical Digest*: 2013(126).
- Glenthøj, Rasmus 2007: *På fædrelandets alter: national identitet og patriotisme hos det danske borgerskab 1807-1814*. Museum Tusulanum Press.
- Gorokhov, Vitalii Aleksandrovich 2015: „Forward Russia! Sports mega-events as a venue for building national identity“. *Nationalities Papers*:43(2), s. 267-282. DOI: 10.1080/00905992.2014.998043
- Goscilo, Helena 2013: *Putin as Celebrity and Cultural Icon*. Routledge.
- Hilvoorde, Ivo van, Elling, Agnes og Stokvis, Ruud 2010: „How to influence national pride? The Olympic medal index as a unifying narrative“. *International Review for the Sociology of Sport*:45(1), s. 87-102. DOI: 10.1177/1012690209356989
- Hobsbawm, Eric 2012a (1990): *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge University Press, Cambridge.

- Hobsbawm, Eric. 2012b: „Introduction: Inventing Traditions“. Eric Hobsbawm & Terence Ranger (Red.), *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge. s. 1-14. DOI: 10.1017/cbo9781107295636.001
- Hodge, Robert og Kress, Gunther 1988: *Social semiotics*. Polity, Cambridge.
- Houlihan, Barrie 2000: „Politics and Sport“. Jay Coakley og Eric Dunning. *Handbook of Sports Studies*. SAGE Publications Ltd, London, s. 214-228. DOI: 10.4135/9781848608382
- Karlsson, Klas-Göran 1999: *Historia som vapen, historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985-1995*. Natur och kultur, Stockholm.
- Kayser Nielsen, Niels 2010: *Historiens forvandlinger, historiebrug fra monumenter til oplevelsesøkonomi*. Aarhus Universitetsforlag, Århus.
- Kelly, Catriona 2005: „Riding the Magic Carpet: Children and Leader Cult in the Stalin Era“. *Slavic & East European Journal*: 49(2), s. 199-224. DOI: 10.2307/20058260
- Kelly, Catriona 2011: „A Joyful Soviet Childhood: Licensed Happiness for Little Ones“. Marina Balina Marina og Evgeny Dobrenko (Red.), *Petrified Utopia: Happiness Soviet Style*. Anthem Press, s. 3-18.
- Korin, Pavel. (1971): „Thoughts on Art“. *Socialist Realism in Literature & Art: 1971*. Progress Publisher, Moscow, s. 89-102.
- Kuromiya, Hiroaki 2007: *The Voices of the Dead: Stalin's Great Terror in the 1930s*. Yale University Press.
- Ladegaard, Jakob 2012: „Tilbage til kosmos. Den sovjetiske rumfartsmytologi i litteratur, film og kunst efter kommunismens fald“. *K&K – Kultur og Klasse*:40(114), s. 93-108.
- Laruelle, Marlene 2009: *In the Name of the Nation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1057/9780230101234
- Liñán, Miguel Vázquez 2010: „History as a propaganda tool in Putin's Russia“. *Communist and Post-Communist Studies*:43(2), s. 167-178. DOI: 10.1016/j.postcomstud.2010.03.001
- Madsen, Bo Vestergård, & Nielsen, Niels Kayser 2004: „Tendenser i idrætshistorisk forskning 1995-2005“. *Forum for Idræt*:20(1), s. 9-25.
- Makarychev, Andrey 2016: „From Sochi—2014 to FIFA—2018: The Crisis of Sovereignty and the Challenges of Globalization“. Andrey Makarychev og Alexandra Yatsyk (Red.). *Mega Events in Post-Soviet Eurasia*. Palgrave Macmillan, New York. s. 195–213. DOI: 10.1057/978-1-137-49095-7_10
- Makarychev, Andrey og Yatsyk, Alexandra 2014: „The Four Pillars of Russia's Power Narrative“. *The International Spectator*:49(4), s. 62-75. DOI: 10.1080/03932729.2014.954185
- Müller, Martin 2014: „Introduction: Winter Olympics Sochi 2014: what is at stake?“ *East European Politics*:30(2), s. 153-157. DOI: 10.1080/21599165.2014.880694

- Nelson, Todd 2015: „History as ideology: the portrayal of Stalinism and the Great Patriotic War in contemporary Russian high school textbooks“. *Post-Soviet Affairs*:31(1), s. 37-65. DOI: 10.1080/1060586X.2014.942542
- O'Mahony, Mike 2006: *Sport in the USSR, physical culture – visual culture*. Reaktion, London.
- O'Mahony, Mike 2017: „The art of goalkeeping: memorializing Lev Yashin“. *Sport in Society*:20(5–6), s. 641–659. DOI: 10.1080/17430437.2016.1158481
- Putin, Vladimir 2008: *Speech at Expanded Meeting of the State Council on Russia's Development Strategy through to 2020*. Hentet 22. januar 2016, fra http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2008/02/08/1137_type82912type82913_159643.shtml.
- Putin, Vladimir 2014. *VLADIMIR PUTIN: Munich – Valdai – Crimea. Three Landmark Speeches by the President of Russia*. ITBM.
- Sochi Olympics Closing Ceremony Media Guide 2014.
- Sochi Olympics Opening Ceremony Media Guide 2014.
- Skovgaard, Thomas og Hansen, Jørn 2012: *De olympiske lege – en kort verdenshistorie*. Syddansk Universitetsforlag, Odense.
- Tsygankov, Andrea 2013: *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Van Herpen, Marcel (2015): *Putin's Wars: The Rise of Russia's New Imperialism*. Rowman & Littlefield.
- Vujosevic, Tijana 2017: *Modernism and the Making of the Soviet New Man*. Oxford University Press.
- Warring, Anette 2003: „Erindringsfællesskab og erindringspolitik som magtvilkår og magtmiddel“. I Lis Togeby & Peter Munk Christiansen (Red.). *På sporet af magten*. Aarhus Universitetsforlag, Aarhus, s. 33-45).
- Warring, Anette 2011: „Erindring og historiebrug – Introduktion til et forskningsfelt“. *Temp – tidsskrift for historie*:1(2), s. 6-35.
- Wolf, William Kenneth 1994: *Russia's revolutionary underground: The construction of the Moscow subway, 1931-1935*. (Ph.D.). The Ohio State University, United States, Ohio.
- Yatsyk, Alexandra 2016: „Regional Dimensions of Global Games: The Case of Sports Mega events in Tatarstan“. Andrey Makarychev & Alexandra Yatsyk (Red.). *Mega Events in Post-Soviet Eurasia*. Palgrave Macmillan US, s. 173-193. DOI: 10.1057/978-1-137-49095-7_9
- Zajda, Joseph 2010: „The Politics of the New History School Textbooks in the Russian Federation“. Joseph Zajda (Red). *Globalisation, Ideology and Education Policy Reforms*. Springer, Dordrecht, s. 3-17. DOI: 10.1007/978-90-481-3524-0_1
- Zajda, Joseph 2017: „The Construction of Cultural Identity and Nation-Building: Introduction“. Joseph Zajda (Red.). *Globalisation and National*

Identity in History Textbooks: The Russian Federation. Dordrecht: Springer Netherlands, s. 1–12. DOI: 10.1007/978-94-024-0972-7_1

Websteder

- Anishchuk, Alexei 2013, *Put out more flags, says Putin in patriotism drive*. <https://www.reuters.com/article/us-russia-putin-patriotism/put-out-more-flags-says-putin-in-patriotism-drive-idUSBRE9A60WJ20131107> (Besøgt 20/2/2018)
- Booth, Elizabeth 2014, *Is Gymnastics Still Russian? A post-Europeans, early Olympiad perspective*. <http://rewritingrussianguymnastics.blogspot.dk/2013/05/is-gymnastics-still-russian-post.html> (Besøgt 20/2/2018).
- Dandanell, Naja 2014, *Putins hellige alliance*. <http://www.information.dk/491232> (Besøgt 20/2/2018)
- FIFA TV 2018, *FIFA World Cup Russia™ Official Poster unveiled*. <https://www.youtube.com/watch?v=6kSs84PXNsY> (Besøgt 20/2/2018).
- FISU. Åbningsceremonien ved Universiaden i Kazan 2013. <https://www.youtube.com/watch?v=5bm2rjPz0Ic> (Besøgt 20/2/2018)
- Hestbech, Lars. *Rystende omfang i russisk doping*. https://www.dif.dk/politik/nyheder/nyheder/2016/december/20161209_mclaren (Besøgt 20/2/2018).
- Kremlin Films. Lev Yashin, *The Dream Goalkeeper*. <http://www.kremlinfilms.com/en/movies/lev-yashin.html> (Besøgt 20/2/2018).
- Kremlin.ru, *National Anthem*. <http://eng.flag.kremlin.ru/gimn/> (Besøgt 20/2/2018).
- Kremlin.ru, *Opening remarks at a meeting on developing children's physical education and children's youth sport*. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/17667> (Besøgt 20/2/2018).
- IOC, <https://www.olympic.org/moscow-1980> (Besøgt 20/2/2018)
- Ruiz, Rebecca og Panja, Tariq 2017, *Russia Banned From Winter Olympics by I.O.C.* <https://www.nytimes.com/2017/12/05/sports/olympics/ioc-russia-winter-olympics.html> (Besøgt 20/2/2018).
- Rundle, Michael 2013, *Russia Announces New \$50 Billion Space Program*. http://www.huffingtonpost.co.uk/2013/04/12/russia-announces-new-50-billion-space-program_n_3068556.html (Besøgt 20/2/2018).

Bilag 1Åbningsceremonien i Sotji 2014¹⁰⁷

I: International version (fil 1 & 2) & R: Russisk version

Afsnit	
Intro	I: 00.00–08.59 R: 00.00–14.08
Introvideo	I: 08.59–13.02 R: 14.08–18.10
Voices of Russia	I: 13.02–18.36 R: 18.10–23.44
De Olympiske Ringe	I: 18.36–21.05 R: 23.44–26.15
Nationalmelodi	I: 21.05–24.45 R: 26.15–30.00
Video	I: 24.45–26.48 R: 30.00–31.46
Here Comes The Heroes	I: 26.48–01.30 (fil 2) R: 31.46–01.30.33
Russian Odyssey	I: 01.30–04.40 R: 01.30.33–01.33.39
Rites of Spring	I: 04.40–08.17 R: 01.33.39–01.37.17
Festivity	I: 08.17–12.23 R: 01.37.17–01.41.23
Peter the Great	I: 12.23–16.56 R: 01.41.23–01.45.56
Natasha Rostava's First Ball	I: 16.56–25.47 R: 01.45.56–01.54.48
Time Forward!	I: 25.47–31.04 R: 01.54.48–02.00.20
Moskva/The Dream	I: 31.04–39.22 R: 02.00.20–02.08.22
Video	I: 39.22–41.30 R: 02.08.22–02.10.30
Formel del	I: 41.30–57.34 R: 02.10.30–02.26.34
Legene åbnes	I: 57.34–58.15 R: 02.26.34–02.27.38
Dove of Peace	I: 58.15–01.02.27 R: 02.27.38–02.31.27
Det Olympiske Flag	I: 01.02.27–01.10.55 R: 02.31.27–02.39.55
Den Olympiske Ed	I: 01.10–55–01.13.49 R: 02.39.55–02.42.25
Olympic Gods	I: 01.13.49–01.19.31 R: 02.42.25–02.48.20
Olympiske Flamme	I: 01.19.31–01.25.28 R: 02.48.20–02.54.26
Afslutning	I: 01.25.28–01.37.00 R: 02.54.26–03.03.06

Åbningsceremonien i Kazan 2013

Afsnit	
Introvideo	00.00–00.28
Det russiske folk 1	00.28–14.04
Naturen	14.04.16.58
Det russiske folk 2	16.58–21.02
Nationalflaget	21.02–28.37
Videoindslag – Kazan	33.27–54.45
Landenes indmarch	54.45–02.18.21
Russiske personligheder	02.18.21–02.21.06
God vs. Ond	02.21.06–02.25.35
Pushkin	02.25.35–02.36.51
Russiske opfindelser/personligheder	02.36.51–02.52.19
Vores historie	02.52.19–03.10.28
Jurij Gagarin og rumpolitikken	03.10.28–03.24.23
Højteknologi	03.24.23–03.32.52
Flaget for Universiaden	03.32.52–03.43.05
Putins tale	03.43.05–03.47.35
Claude-Louis Galliens tale	03.47.35–04.02.36
Flammen	04.02.36–04.12.18

107 Navngivningen af de forskellige scener i åbningsceremonien ved vinter-OL i Sotji 2014 følger de officielle navne fra den officielle medieguide.

English summary**Putin's use of sporting mega events as an
„arena for historical memory“**

Based on the concept of 'the use of history', this article illustrates how the Russian state and President Vladimir Putin uses sporting mega events on national soil as a special arena for creating a collective memory of history in order to influence a new national identity in Russia. The article concludes that with a characteristic use of history, the Russian state tries to create a new national narrative highlighting the special historical contributions to society and historical personalities from the tsarist and soviet era, especially elite sport and space policy, as well as old conservative and religious values also play an important role in Putin's resurrection of Russia as a superpower and in the creation of the national identity.

Marie Sandberg og Marie Riegels Melchior

Marie Sandberg er lektor, ph.d., i europæisk etnologi ved Saxo Institut, Københavns Universitet.

Hun forsker i hverdagslivets europæiseringsprocesser, europæiske grænser og migration. Aktuelt leder hun et forskningsnetværk støttet af Det Frie Forskningsråd *Helping Hands – Research Network on the Everyday Border Work of European Citizens* som undersøger civilsamfundslige, frivillige initiativer til at hjælpe flygtninge, der ankommer til Europa.

Marie Riegels Melchior er lektor, ph.d., i europæisk etnologi ved Saxo Institut, Københavns Universitet. Hun forsker i dansk mode- og designhistorie i det tyvende århundrede samt i museologi og dansk museumshistorie.

Keywords: Europa, erindringspolitik, historisering, musealisering, past-presencing, transnational erindringspraksis

'EUROP'

House of European History – mellem paneuropæisk og postnational erindringspraksis

Hvordan kan en fælles europæisk historie fortælles og repræsenteres? Og hvilken rolle tildeles nationalstaterne i en europæisk integrationshistorie i begyndelsen af det 21. århundrede? Med udgangspunkt i en analyse af det i maj 2017 åbnede House of European History i Bruxelles undersøger artiklen Europa-Parlamentets musealisering af Europas historie som et erindringspolitisk arbejde og en kollektiv identitetsskabende proces. Husets permanente udstilling analyseres med særligt fokus på udstillingens topos, materialitet, orden og publikum¹ og med inspiration fra antropologen Sharon Macdonalds² forståelse af erindring som past-presencing-praksis. Analysen viser, at selvom huset ønsker at skabe en paneuropæisk eller transnational historiefortælling, hvor

1 Gade 2006.

2 Macdonald 2013.

intentionen ikke er at skabe en teleologisk EU-integrationshistorie, så ender EU alligevel med at fremstå som både middel og mål for et bedre Europa. Analysen rejser således spørgsmålet hvilke(n) rolle(r) den transnationale udstilling indtager i moderne historiebrug og i en kontekst af EU's værdsættelse af kosmopolitisme, postnationalitet og globalisering.

Med erfaringerne fra 2. verdenskrigs rædsler tiltrådte de seks lande: Belgien, Frankrig, Luxembourg, Vesttyskland, Holland og Italien i 1950 Schuman-planen for at sikre varig fred i Europa gennem supranationalt samarbejde, som fra 1951 foregik gennem Det europæiske Kul- og Stålfællesskab. I stedet for at sende krudt og kugler efter hinanden skulle de europæiske lande indgå fælles handelsaftaler omkring produktionen af kul og stål, som var store industrier især hos de tidligere ærkerivaler, Frankrig og Tyskland. Som et håndgribeligt symbol på vedtagelsen af Schuman-planen blev der i 1953 fremstillet en barre i jern med påskriften „EUROP“ (illustration s. 142). Som man vil bemærke, mangler endelsen imidlertid på jernbarren; der står blot 'EUROP' uden *a* eller *e* i enden. Historien lyder, at de seks medlemslande ikke kunne beslutte, om der skulle anvendes en fransk eller en tysk skrivemåde, hvorfor man valgte slet ikke at skrive nogen af delene.³ Denne barre fortæller derfor en historie om, at udfordringen ved at opnå enighed på tværs af de europæiske lande kan ende i lidt finurlige kompromisser – en udfordring, man kan sige har forfulgt det europæiske samarbejde i EU lige siden.

En kopi af jernbarren kan nu ses udstillet i den permanente udstilling i det i 2017 åbnede *House of European History* i EU-hovedstaden Bruxelles, og foranlediger spørgsmålet, hvordan man musealiserer en fælles europæisk historie: Som en fortælling om en entydig progression i retning af mere fred og samarbejde, altså en europæisk *integrationshistorie*, eller som en europæisk historie, der også rummer konflikter, protester og træghed i viljen til at samarbejde? I husets egen præsentation og selvforståelse bliver det fremhævet, at målet ikke er at skabe et teleologisk narrativ, hvor endemålet (telos) er mere integration. Udstillingsstedet ønsker ikke at være et 'EU-propaganda museum', hvilket blev fremhævet af Europa-Parlamentets siddende præsident Antonio Tajani i forbindelse med åbningen.⁴ Samtidig er ideen med *House of European History* heller ikke at skabe et 'nationernes udstillingsvindue', hvor EU's medlemslande repræsenteres efter

3 Historien om dette sproglige kompromis fremgår af *House of European History's* hjemmeside: <https://historia-europa.ep.eu/en/permanent-exhibition/rebuilding-divided-continent>, [besøgt 5/9 2017].

4 Jf. „Opening the museum, European Parliament President Antonio Tajani rejected suggestions that the museum was propaganda for the 28-nation – soon to be 27-nation – bloc at a time of crisis“. *First Post* June 27, 2017.

Kopi af jernbarre med påskriften EUROP udformet i anledning af underskrivelsen af Schuman-planen 1953. © Fondation Jean Monnet pour l'Europe, Lausanne, Switzerland. Foto: Marie Melchior 2017.

tur. Dette forklarer én af udstillingsstedets kuratorer med en tydelig reference til 1800-tallets verdensudstillinger, hvor nationale pavilloner udstillede nationernes artefakter, husflid, folkedragter og inventarier, og dermed deres særegenhed.⁵ I forbindelse med åbningen af House of European History, blev dets formål formuleret som følgende i en pressemeddelelse:

„The purpose of the permanent exhibition is to offer visitors an outline of European history. The different topics are not presented according to national boundaries, but instead depict the main processes and phenomena that have united and divided Europeans through time.“⁶

På House of European History's hjemmeside, der er en integreret del af Europa-Parlamentets hjemmeside for besøgende, kan man ligeledes læse at „[W]e don't tell you the story of each European nation“, for snarere er intentionen at skabe

5 Samtalerne fandt sted d. 3.4 samt d. 27.6 2017 i Bruxelles. Tak til kurator Martí Grau Segú, enhedsleder Constanze Itzel, og leder af uddannelsesafdelingen Blandine Smilansky.

6 Press Release 2017.

„(...) a place to debate, question and reflect on Europe's history.“⁷ Af samme grund har man i navngivningen af udstillingsstedet valgt termen 'hus' og ikke 'museum' (for europæisk historie). I modsætning til et 'hus' for refleksion og debat skaber museumsbegrebet associationer til de nationale, borgerlige, dannelses museer, som opstod i løbet af 1800-tallet og som anses for grundlaget for de nutidige museumsinstitutioner i Europa og resten af verden.⁸ Det er med andre ord den paneuropæiske historie, der er i fokus, frem for nationalstaternes individuelle historier, og denne fælles historie skal ideelt set gøres til genstand for fælles refleksion og drøftelse blandt de besøgende.

Ifølge iagttagere kan House of European History imidlertid også karakteriseres som Europas første postnationale museum.⁹ At være postnational er ikke det samme som paneuropæisk, kunne man hævde, idet præfix'et 'post' jo signalerer, at man er kommet ud over, eller har bevæget sig væk fra nationalstaternes æra. Efter at have set stedets permanente udstilling, er det dog tydeligt, at nationalstaterne spiller en rolle i udstillingen. De europæiske nationalstater er ikke blot aktører i udstillingens fortælling, de er samtidig forudsættende for udstillingens tilblivelse idet centrale udstillingsgenstande er indlånt fra nationale museer i Europa. Men spørgsmålet er stadig, hvordan House of European History i sin permanente udstilling lykkes med intentionen om at repræsentere en paneuropæisk fortælling om Europas historie?

Lanceringen af House of European History skete i maj 2017, men havde længe forinden været undervejs. Huset blev initieret af daværende præsident for Europa-Parlamentet Hans-Gert Pöttering i 2007 i kølvandet på den kuldsejlede Forfatnings-traktat, som blev afvist under folkeafstemninger i henholdsvis Holland og Frankrig i 2005. I 2008 blev der nedsat en komité af historikere og museumsfolk, som skulle skabe det konceptuelle grundlag for museet.¹⁰ Et kurator-team, bestående af en interdisciplinær gruppe af historikere og andre fagspecifikke eksperter fra forskellige dele af Europa, har siden da arbejdet på at udvikle udstillingen, som med mange forsinkelser undervejs åbnede her godt 10 år efter dets initiering, og som har kostet Europa-Parlamentet 56 mill. Euro.¹¹ Europa-Parlamentet er således opdragsgiver og finansiel støtte, men i modsætning til det nært beliggende besøgs-center Parlamentarium (oprettet 2011), kan House of European History's ønske om at skabe rum for fælleseuropæisk refleksion ses som andet og mere end en direkte informationskanal for Europa-Parlamentet om dets opbygning og praktiske arbejde.

7 <http://www.europarl.europa.eu/visiting/en/brussels/house-of-european-history>, besøgt 4/9 2017.

8 Bennet 1995.

9 Kirchner 2017.

10 Ekspert-komiteen bestod af følgende medlemmer: Giorgio Cracco, António Reis, Mária Schmidt, Włodzimierz Borodziej, Hans Walter samt Hütter, Marie Héléne Joly, Matti Klinge, Michel Dumoulin, Ronald de Leeuw.

11 Kirchner 2017.

Musealisering af erindring og kulturarv

Overordnet kan House of European History beskrives som et historiserende, erindringspolitisk projekt, der har til formål at etablere en samlende europæisk historie. Erindring og kulturarv, er begreber, der i vestlig kontekst i de sidste godt 200 år, er tæt knyttet til nationalstaten og skabelsen af national identitet. Nationalismeforskere, herunder etnologer og historikere, har vist hvordan historiske fortolkninger er blevet brugt til at historisere og derigennem styrke det nationale fællesskab, og hvordan nationale narrativer gennem italesættelsen af en fælles fortid bliver gjort til nogle narrativer, vi tænker med og tror på og måske endda vil dø for.¹² Skabelsen af en fælles erindring er med andre ord et centralt led i konstruktionen af kollektiv identitet og indgår i processer af historiebrug og musealisering.

At etablere en fælles ramme for en europæisk refleksion og identitetsdannelse har længe været diskuteret fra EU-politisk hold. Særligt efter Berlinmurens fald i 1989 har kulturarv og erindring været sat i centrum af europæiske politikere. Som historikeren Tony Judt har observeret:

„The first post-war Europe was built upon deliberate *mis*-memory – upon forgetting as a way of life. Since 1989, Europe has been constructed instead upon a compensatory surplus of memory: institutionalised public remembering as the very foundation of collective identity“¹³

Enhver europæisk nation med respekt for sig selv har taget stilling til erindringen om 2. verdenskrig, hvilket Judt sammesteds karakteriserer som tilsvarende en „europæisk adgangsbillet“ til det europæiske fællesskab.

Som sociologen Gerard Delanty peger på, er det et karaktertræk ved nutidens Europa, at „(...) [H]istory has entered into the consciousness of a European identity that is not merely a political identity but also entails a cultural dimension“.¹⁴ På tærsklen til det 21. århundrede er der ifølge antropologen Sharon Macdonald¹⁵ sket en voldsom eksplosion i Europas erindringsarbejde; Europa er blevet et 'memoryland' (erindringsland), eller rettere 'memorylands' i flertal, da der ikke er enighed om én bestemt fælles grund, hvorpå den europæiske erindringshistorie skal skrives. Ikke mindst er udfordringerne ved at skabe en fælles europæisk erindring på tværs af Øst og Vesteuropas historier blevet diskuteret. I den sammenhæng har Judt argumenteret for, at forvaltningen af den europæiske historie om Holocaust i tiden efter Anden verdenskrig kan ses som bestående af konkur-

12 Jensen 2006.

13 Judt 2001, 829.

14 Delanty 2009, 36.

15 Macdonald 2013.

rerende narrativer om fortiden.¹⁶ På den ene side den vesteuropæiske fortælling, der lød, at de allierede vandt krigen, Tyskland var gerningsmand, og jøderne de største ofre. På den anden side den østeuropæiske fortælling, hvor Den Røde Hær blev fremhævet som sejrherre i „Den Store Fædrelandskrig“, og ved hvis hjælp Europa blev reddet fra Hitlers fascisme.¹⁷ De forskellige erindringshistorier foranlediger diskussioner om, hvilke fælles mindedage europæerne med rette kan holde i hævd, og hvem der er henholdsvis historiens sejrherre, ofre, gerningsmænd og helte. Så meget desto vigtigere har det været at finde fælles udgangspunkter trods den opdeltede europæiske historie og som Europa Kommissionen også markerer i 2018 med udpegning af året som europæisk år for kulturarv.¹⁸

Disse erindringsprocesser kan begribes med Macdonalds begreb „past-presenting“, der peger på, at fortiden strategisk tilrettelægges for at skabe nutiden, i såvel formelle som uformelle sammenhænge.¹⁹ Erindring rummer altid en politisk dimension, og ikke mindst er kulturinstitutioner som museer og udstillingssteder aktive medskabere i sådanne former for erindringsarbejde og dermed i skabelsen af kollektiv identitet. Erindring er med andre ord ikke noget vi *har* – en forståelse som ellers forstærkes af erindringsmetaforer som museum, arkiv og ’historiens skattekasse’ – men derimod noget vi *gør*.²⁰ Samtidig med at erindring er en aktiv handling, en praksis, knytter erindringsarbejdet også ofte an til et konkret sted.²¹ Det perspektiv ses også i MEP Hans-Gert Pöttering, daværende præsident for Europa-Parlamentet, da han i 2007 formulerede idéen med House of European History:

„I should like to create a locus for history and for the future where the concept of the European idea can continue to grow. I would like to suggest the founding of a „House of European History“. It should [be] a place where a memory of European history and the work of European unification is jointly cultivated, and which at the same time is available as a locus for the European identity to go on being shaped by present and future citizens of the European Union“²²

Pötterings tale viser, hvordan den kollektive erindring knyttes op på et sted, idet vigtigheden af at skabe et fælleseuropæisk ’locus’ for identitetsdannelse betones. Som den følgende analyse vil vise, opstår der imidlertid et problem i forsøget

16 Judt 2001, 829.

17 Ibid., 822.

18 Se omtale af det europæiske kulturarvsår på fællesorganisationen for Europæiske museers hjemmeside: http://www.nemo.org/index.php?id=395&no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=451&cHash=f6a2d1ea00066b5c0752d7ca135a6f39 (besøgt 12.1.2018).

19 Macdonald 2013, 9.

20 Macdonald 2013, 6.

21 Sierp & Würstenberg 2015, 21.

22 Conceptual Basis 2008, 4.

på at skabe dette fælles 'locus' ved etableringen af House of European History. For, som vi vil argumentere for, giver House of European History som et sted for kollektiv erindringspraksis, først og fremmest mulighed for at erindre én version af Europa, nemlig Europas vej i retning af den europæiske integrationsproces i EU. I modsætning til dette singulære narrativ kunne man hævde, at Europa er multipel, at der således er mere end ét Europa (som EU-Europa), men dog færre end mange. Jernbarren vidner jo netop om, at der for eksempel både er 'Europe' og 'Europa', hvilket udstillingen også momentvis peger på, men vælger ikke at følge til dørs.

Artiklen er baseret på besøg ved House of European History kort efter åbningen af den permanente udstilling i 2017, samtaler med kuratorer og afdelingsledere ansat ved museet, samt analyser af udstillingsmateriale og officielle udgivelser fra museet.²³ Inspireret af kunsthistorikeren Rune Gade, er analysen struktureret ud fra dimensionerne *topos* (geografiske beliggenhed, institutionelle forankring og arkitektoniske ramme mv.), *materialitet* (genstandsudvalg), *ordning* (udstillingens ordningsprincip) og *offentlighed* (museets målgruppe).²⁴ Ved at anvende denne analytiske struktur tydeliggøres udstillingens udsagn, og hvordan det er konstrueret rumligt, såvel som materielt og diskursivt.

Udstillingens topos

House of European History ligger i Parc Léopold, i hjertet af Bruxelles' 'EU-hovedkvarter', også kaldet 'det blå kvarter' på grund af de mange EU-institutioner. I dette område er gadebilledet fyldt med jakkesæt, take-away kaffe og rullekufferter, og det er et kvarter, der står i stærk kontrast til Bruxelles' øvrige, mere spragledede bydele, præget af etnisk mangfoldighed, såsom Molenbeek og Saint Gilles.

Placeret på et højdedrag i parken tårner den godt seks etagers ny-renoverede sandstensbygning sig majestætisk op. I ryggen har bygningen Europa-Parlamentet, men omkranset af parkens buske, plæner og farverige blomsterbede, anes denne tætte geografiske beliggenhed kun svagt. Bygningen er opført i 1935 som del af amerikaneren og grundlæggeren af virksomheden Kodak, George Eastmans (1854-1932) filantropiske projekt om at skabe tandlægebehandling for mindre bemidlede børn i Bruxelles. Bygningen er opført i en monumental funktionalistisk stil, hvor bygningselementernes størrelse gør den menneskelige skala lille.

23 House of European history blev besøgt 27. juni 2017. I forbindelse med besøget gennemførtes en samtale med museets chefkurator Constanze Itzel og den ansvarlige for husets læringsenhed, Blandine Smilansky. I forbindelse med tidligere besøg d. 3. april 2017 under en feltekskursion med et hold etnologistuderende fra Københavns Universitet, gennemførtes samtaler med kurator Martí Segú Grau og chefkurator Constanze Itzel.

24 Gade 2006.

House of European History, George Eastman building i Parc Léopold, Bruxelles. © Foto: Marie Sandberg 2017.

Af sikkerhedsmæssige grunde foregår selve adgangen til huset ved siden af dets imponante trappe. Det umiddelbare rituelt-ceremonielle greb, som bygningen lægger op til, fortoner sig dermed noget. Som besøgende sluses man først gennem en sikkerhedsscanner, for at ankomme direkte i garderobe, butik og caféområde. Herfra ledes man til bygningens 1. sal og officielle hall/modtagelsesrum for enden af bygningens hovedtrappe. I det højloftede rum, pompøst understreget af de hvide sandstensvægflader, udleveres udstillingens audio-guide. Som i andre EU-sammenhænge lægges der vægt på at kommunikationen også foregår på ens modersmål, så på foranledning indstilles tablet'ens sprog derefter. Huset har således også som det første sørget for at udstillingstekster og baggrundsviden, som alt sammen er samlet i audioguide og tablet, er tilgængeligt på EU's 24 officielle sprog, udover at den begrænsede skriftlige formidling i selve udstillingen er på engelsk. Fra modtagelsesrummet sluses man op til bygningens 2. sal ved at tage en mindre elevator, for endelig at være fremme ved husets femetagers store Europa-udstilling.

Udstillingens prolog synes således lang og omstændelig, og er nok af samme grund rigt understøttet af imødekommende museumsværter, der guider den besøgende skridt for skridt til udstillingens start. Landet på 2. sal og således placeret et niveau over museets mindre særudstillingsareal, udfolder husets permanente udstilling sig rundgang for rundgang, etage for etage i en opadstigende bevægelse omkring en hvirvelstrøm af en spirallignende skulptur med svungne fangarme udgjort af ord og sætninger som refererer til Europas historie. 'The Vortex of Europe', som skulpturen hedder, er fremstillet på bestilling til udstillingshuset

'The Vortex of Europe'. © Boris Micka, Todomuta Studio, House of European History 2018. Foto Marie Riegels Melchior 2017.

og skal således repræsentere Europas mange fortolkninger og være den sammenhængende figur for den besøgende gennem udstillingens rundgang.²⁵ Helt til tops nås bygningens oprindelige tag, med ombygningen til museum overdækket af et lystransparent materiale, der oplyser det samlede trapperum og dermed bygningens centrum. På en sommerdag, stiger lysets styrke således mod toppen i udstillingens 6. og sidste etage.

At føre den besøgende frem i tid, ved at føre den besøgende op, er et velkendt udstillingshistorisk greb. Ofte, og som i dette tilfælde, ledt af udstillingens underliggende kronologiske struktur. Med lysets effekt føres den besøgende således frem mod en umiddelbart forestillet fremtid, som med en stor cirkelformet bænk

25 Se youtube film - The Vortex of Europe: <https://www.youtube.com/watch?v=w-JXyfmPMp4>

placeret under en cirkulær skærm, der viser skiftende billeder af bl.a. himmelrummet, opfordres den besøgende til helt afslutningsvis i udstillingen at sætte sig ned og reflektere over europæisk historie i fortid og fremtid – „What makes you feel European? What is our European heritage? What is Europe to you?“, lyder spørgsmålene her i den overordnede udstillingstekst. I tråd med en generel formidlingsmæssig tendens siden 1990'erne, er også House of European History modtagerorienteret i sin praksis.²⁶ Med formuleringen af netop disse refleksions-spørgsmål må det imidlertid først og fremmest være europæiske besøgende, der her er i målgruppen. Kronologien og lyseffekten giver umiddelbart historien retning, form og svar, så refleksionen bliver snarere en repetition af det lærte undervejs i udstillingen. Mere pragmatisk set, er dette 'refleksionsrum', som man kunne kalde det, en oplagt måde at afslutte udstillingen. For det kompenserer for det faktum at udstillingen ikke kan fortsætte som årene går, men må have et momentum omkring udstillingens åbningsår. Dertil giver det også de mange skoleklasser som besøger museet mulighed for at sætte sig et sted og samle op på de øvelser som museets veludbyggede undervisningsmateriale lægger op til. Men ses der bort fra disse mere praktiske foranstaltninger, er betydningsladningen som nævnt tæt – og det er vanskeligt ikke at læse denne opbygning som en teleologi, hvor europæisk historie forstås i lyset af dets endemål: Stadig mere integration mellem de europæiske nationalstater formaliseret gennem samarbejdet i EU. Udstillingens topos – dens placering i EU-kvarteret, med Europa-Parlamentet som nabo og som et initiativ skabt af parlamentet og dermed som udstillingens afsender, er her ved udstillingens afslutning tydelig.

Udstillingens orden og genstandsudvalg

Tilbage til udstillingens start på 2. sal, hvor der tages afsæt i temaet „Shaping Europe“ – Europas skabelse, der repræsenteres i kortmateriale, kunstneriske udtryk og litteratur. At Europa bygger på et kulturhistorisk fundament slås hermed fast. De fleste kort er historiske kort, eller reproduktioner af samme, fra de opdagelsesrejsendes tid fra slutningen af 1400-tallet. Men også myten om Europa, den fønikiske prinsesse fra Tyros, jf. græsk mytologi, vises i historiske til mere nutidige illustrationer.

I hvirvelstrøms-skulpturens fangarm, der når ud til udstillingens begyndelse på 2. sal kan læses et citat af den spansk-amerikanske filosof George Santayana (1905): „Those who cannot remember the past are condemned to repeat it“. Citatet er formanende, men peger også frem mod hvad der særlig er i vente: Det rædselsvækkende 20. århundrede som har udstillingens hovedfokus. Men også et

26 Hooper-Greenhill 2000.

vink til den besøgende om at forholde sig til historien, for derigennem at kunne forbedre den verden, vi lever i. Med udstillingens optakt, synes det at være formålet at forklare, at Europa har en fælles historie, der kan opleves og erindres forskelligt, men hvor det dog under alle omstændigheder er individet som står i centrum. Det individ, som har ledt til at værdier som humanisme, demokrati og menneskerettigheder kan siges at være de fundamentale støtter, det geografiske område Europa og dets kulturer står på. „Europa er mere end summen af de nationale kulturer“ kan man læse på tablet'en, og under overskriften *Erindring og Europæisk kulturarv: Nationalstaten* udstilles en fransk karikaturtegning, der gengiver de klassiske nationale stereotyper „Les Nations telles qu'elles sont toutes“ (Nationerne som de virkelig er) dateret fra begyndelsen af det 19. århundrede samt et „Kulinarisk europakort ifølge franskmændene, 2015“ fra *Atlas over fordomme*. Nationalstaten bliver således her først og fremmest repræsenteret gennem karikaturens – de nationale stereotypers – streg.

Denne del af udstillingen afsluttes med en række montrere, der viser de europæiske kerneværdier: Demokrati, frihed, lighed og retsstaten i historisk og nutidigt lys. Udstillingsgrebet i denne del af udstillingen er kontrastivt, hvor det gennemgående princip er, at historien og nutiden modstilles hinanden. Det foranlediger den besøgende til at stille sig selv spørgsmålet, hvordan er udviklingen foregået og hvordan er vi egentlig kommet videre? Demokratiet; er det sikret eller er det truet? Retsstatsprincippet illustreres således gennem dels en allegorisk alabasterfigur for retfærdighed fra det 19. århundrede, dels et foto af arrestationen af fortalere for homoseksuelles rettigheder i Moskva, Rusland, 2009; sidstnævnte jo (bekvemt, kunne man hævde) udenfor det europæiske kontinent og de europæiske værdiers rækkevidde.

Et niveau op til 3. sal begynder den historiske udlægning. Udstillingens historiske startskud er 1789 – markeringsåret for den franske revolution, og hvor det europæiske individ for alvor træder i karakter i historien med enevældens fald og dermed standssamfundets opløsning til fordel for mere demokratiske nationalstaters opkomst. Opbrud, kamp og nye samfundsideers fremkomst i løbet af 1800-tallet er iscenesat i udstillingen med en stor projektion af klassiske malerier af afgørende scener fra den franske revolution, Napoleons kamphandlinger, byer i brand samt en rekonstruktion af Karl Marx og Friedrich Engels diagnostik af det nye industrisamfunds og kapitalismens trængsler. Billederne vises et efter det andet og akkompagneret af musik fra tiden. Foran er placeret en glasmontre med bøger fra det 19. århundrede udgivet på nationalsprogene, og mindre genstande, der demonstrerer nationale særpræg oftest ved brug af det stærkeste af alle nationale symboler, flaget.²⁷ Fra Danmarks Museum Sønderjylland, er her udlånt til udstillingen et par (ikke synderligt slidte) hjemmestrikkede håndledsvarmere

27 Löfgren 1989.

i rødt uldgarn med hvidt kors. Ifølge oplysningerne på tablet'en har de tilhørt en kæmpende soldat på dansk side i kampene mod Preussen i 1864, hvor Danmark kæmpede for sin helstats eksistens, men måtte erkende at tabet af Hertugdømmerne og Sønderjylland blev den unge demokratiske nationalstats skæbne frem til efter 1. verdenskrig.

Det udløsende skud – Europa i ruiner

Udstillingen fortsætter med fortællingen om nationalstaternes komplicerede tilblivelseshistorier omgærdet af en blanding af fremskridtstro og dystopi gennem de udfordringer, som fulgte med kolonisering, industrialisering, urbanisering, og arbejderklassernes opkomst. Hermed ledes der op til det drama, som formidles i det næste rum adskilt fra de forrige omkring trapperummets centrum med en elektrisk, censorstyret glasdør. Midt i rummet på en hvidmalet piedestal står pistolen, som udløste det skæbnesvangre skud den 28. juni 1914. Løbet peger i retningen af udstillingens fortsættelse. Kuglen, som blev udløst i Sarajevo ramte dengang ærkehertug Franz Ferdinand, tronfølger til det Østrig-Ungarske rige, og her symbolet på startskuddet til 1. verdenskrig og det kaos der fulgte. Udstillingens sprog er klart. Budskabet er, at nationalstaternes individuelle interesser – politiske, økonomiske og sociale – var uholdbare, ligesom deres alliancer på kryds og tværs af Europa-kortet og dertilhørende omkringliggende kolonier. Det førte til krig i Europa endnu engang, med også store dele af den øvrige verden involveret. Lyden af det skæbnesvangre skud høres ikke, selvom rummet er aflukket fra trapperummets larm. Men gennem scenografiens udtryk, skal der ikke meget fantasi til at fornemme dets rungende – bang! Dér går det først rigtig galt – „Europe in ruins“- som overskriften lyder i udstillingsrummet og den videre fortælling leder hen i mod at forstå den løsning som fik Europa på ret køl, i en stræben efter samhørighed, fred og gode livsbetingelser for kontinentets borgere. Vejen opleves som lang rundt i museets mindre rum i bygningens ene sidefløj og følelsesmæssig hård at gennemgå med de særlig stærke, visuelle fremstillinger af den gru, ondskab, fattigdom, og magtmisbrug som hærger gennem Europa i de følgende årtier. Fremme ved trapperummet og oppe på 4. sal er fremskridtet og fremtiden igen sat ind i udstillingens monter under titlen „Rebuilding a divided continent“ ved at vise, hvordan et udvalg nationalstater, i det vestlige Europa, tog beslutning om at ville skabe en fælles fremtid i fred. Herfra gør udstillings-scenografien gradvis mere brug af EU's ikoniske, klare kobolt blå farve og gule stjerner. Og historien giver næsten sig selv bygget op omkring de milepæle som er uomgængelige, når det gælder EU's historie, herunder: Etableringen af Kul og Ståunionens fællesskab (EKSF) i 1951, Berlinmurens fald 1989 og den Kolde Krigs endeligt, indførelsen af Den Europæiske Union (EU) i 1992 og endelig Østudvidelsen i 2004. Den forgyldte Louis XVI-stol med det karakteristiske blå betræk og stjerner, brugt i forbindelse med traktatunderskrivelsesceremonien i

Rom i 2004, hvor Forfatningstraktaten blev underskrevet, indtager et paradoksalt højdepunkt i denne del af udstillingen, idet traktaten jo som bekendt aldrig blev ratificeret.

I fortællingen tages der hensyn til at balancere den integrationsproces, som historien rummer, gennem at værdsætte de forskellige skæbner og kulturelle processers forskellighed, som kan ses som karakteristisk for de to sejrherre som umiddelbart forlod et besejret Tyskland. Henholdsvis Rusland og de allierede. Kollektivismen versus individualismen sættes her op overfor hinanden som de grundlæggende værdimæssige forskelle. En montre, som skildrer den produktkultur som kendetegnede efterkrigstidens velfærdsstater på hver side af 'jerntæppet' er centreret omkring modstillingen af to massefremstillede stole af fremskridtstroens materiale i 1960'erne, plastik. Z-stolen til venstre og S-stolen til højre repræsenterer her modsætningerne øst-vest, dets forskelle og ligheder. Et kuratorisk greb som går rent ind. De levede forskellige liv også dengang i øst og i vest, men sad på, eller drømte om, forskellige og dog næsten ens stole. Z-stolens designmæssige ophav er imidlertid ukendt, mens S-stolen er designet af den danske designer Verner Panton, som betragtes som en af den moderne designhistories enere – et geni med andre ord, som siden Den Franske Revolution har været dyrket af den vestlige, europæiske kultur som civilisationsbærer og inkarnationen af individualisme-dyrkelsen. Foran stolene står Øst-Vest så godt som lige. Herpå er det muligt at bygge det fremadrettede integrationsarbejde i Europa og som EU har arbejdet målrettet på siden Berlinmurens fald i 1989 og 1990'ernes begyndende indlemmelse af Østeuropæiske lande i unionssamarbejdet.

'Totalitarisme-rummet' – national socialisme og stalinisme

Tilbage til 3. etage og museets fremstilling af Europas gru i årene omkring de to verdenskrige. Store fotostater i det første rum, med pistolen i ryggen fra det foregående, viser billeder af endeløse rækker af bomber og andet krigsmateriel. I forgrunden af en montre med bombe-hylstre fra 1. verdenskrig ses endda det arbejde som blev lagt i destruktionsarbejdet i form af hylstrenes smukke udsmykninger, og det efterlader én med blandende følelser, da det ikke forklares i genstandstekster, hvorfor udsmykning skulle til i sådanne sammenhænge, selvom det i tidens skønvirke og art nouveau-strømninger var reglen snarere end undtagelsen at udsmykke alle former for brugsgenstande, bygninger og togstationer. Videre føres den besøgende forbi ny-tegnede Europakort efter 1. verdenskrigs afslutning (i 1918), hvor flere nationalstater er dannet. I montrer udstilles videre stemmeseddelbokse, som symboler på demokratiske styreformers udbredelse i Europa.

Men det leder igen til krig: Anden verdenskrig. Kampen mellem det national-socialistiske Nazi-Tyskland, fascismens Italien og de allierede lande samt Rusland. Igen træder de kuratoriske greb, og dermed musealiseringen af den europæiske historie, tydeligt frem ved at zoome ind på ondskabens natur hos diktatorerne

'Totalitarisme-rummet'. Nazisternes svastika eller hagekors, som symboliserede den germanske races overlegenhed, side om side med kommunisternes symbol for industri- og landarbejdere: Hammer og segl skal illustrere ligheden i de totalitære regimers ondskab og brutalitet. © House of European History 2018. Foto: Marie Sandberg 2017.

Adolf Hitler og Joseph Stalin, for herigennem at forstørre analysen i form af flere meter høje lærreder, hvorpå dokumentariske filmklip projekteres: På det ene lærred stalinismens brutalitet og på det andet nazismens ditto. Der er træk ved de to diktatorers måde at udleve deres magtbegær på, til trods for at de forskellige ideologiske principper fremhæves som ens, for netop at kunne spore sig ind på hvad ondskabens natur er, der, omend lidt forskudt i tid, rammer hjertet af Europa og dets østlige landområder, men påvirker hele Europas skæbne dengang som nu. Fællestrækkene er foruden de totalitære ideologier, mobilisering af masserne og systematisk brug af terror. Det er voldsomt at se de to regimers symboler side om side, se de ledende mænd stå frem som patriarker med rank ryg og oprejst pande, for at signalere deres kontrol og vilje til *deres* folks bedste, vel og mærke på deres præmisser, og umiddelbart efterfølgende se de mange, trange, skæbner som i arbejdslejre, i fangenskab eller blot imod deres vilje vises i gamle fotos eller filmoptagelser. Det kuratoriske team fortæller her direkte i udstillingsteksterne, at det er deres udlægning af regimernes fælles væsen som trods forskelle var ens i brutalitet og undertrykkelse. Som det eneste sted i udstillingen optræder således i denne sammenhæng et eksplicit kuratorisk 'vi'. Og budskabet er klart: I det 20. århundredes Europa er alle blevet ramt eller måske rettere blevet fanget af ondskabens væsen på den ene eller anden måde. Hvorfor Italiens fascisme

ikke fremhæves i sammenhængen, kan forekomme som et mærkværdigt fravalg, da dets inklusion umiddelbart ville fremhæve omfanget af ondskab i Europa. En tolkning må stå for egen regning, men kan pege på at fascismens værdigrundlag endnu ikke er gjort op med i Italien, hvorfor det bliver endnu mere komplekst at bruge totalitarismefortællingen på den måde, end når det gælder Nazismen og Stalinismen, da der her i den herskende diskurs trods alt forekommer enighed om at begge regimers fald, at det beviser at regimerne fejlede, desuagtet deres store ambitioner om det modsatte. Oplevelsen af fortid fremlagt på den måde mætter og det tager et par udstillingstemaer, og monrer at passere, før man igen er modtagelig for indtryk.

Og her er det, som allerede påpeget, at det er den Europæiske Unions tilblivelseshistorie som tager over gennem at fremstille de forskellige politiske initiativer, der siden Anden verdenskrigs slutning er blevet etableret inklusive enkelte tiltag som aldrig blev til noget, som fx forsøget på i 1954 at etablere et fælles Europæisk forsvarsfællesskab. Historien om Den Europæiske Unions „founding fathers“ fortælles og det formuleres hvordan franske Jean Monnet, Robert Schuman, belgiske Paul-Henri Spaak og vesttyske Konrad Adenauer mfl. var fremsynede som kompromisets politikere, hvormed de evnede at etablere grundlaget for det Europæiske fredsprojekt. Det er i den kontekst, at en kopi af jernbarren „EUROP“ (1953) gør sig bemærket blandt udstillingens øvrige repræsentationer for den fælles Europa historie. I udstillingskonteksten bliver barren dog fremhævet, som et lysende eksempel på en kompromisets kunst i det europæiske samarbejde.

Som opvokset i Vesteuropa i 1970'erne og 1980'erne er der videre i udstillingen mange gengivelser af fotos og levende billeder som netop vækker minder om periodens højdepunkter. Danmark og Storbritanniens medlemskab af Det Europæiske Fællesmarked er markeret, 1970'ernes krisetider, folkelige bevægelser opråb imod atom-våben, den kolde krigs alvor og bekymring før Berlinmurens fald og forløsningen ved at kunne se hinanden i øjnene igen som et potentielt samlet Europa i demokratiets og menneskerettighedernes ånd.

På 5. sal er udstillingspladsen mestendels tildelt fortsættelsen af Europas integration og dermed rækken af EU's initiativer, som gennem 1990'erne og ind i 2000-tallet førte til unionens udvidelse med stadig flere lande frem til at Storbritannien gjorde modsat og stemte sig ud i 2016. Det forsøges at balancere EU's succeser og manglen på samme i fremstillingen. De store highlights er EU's forfatningstraktat, som i 2004 skulle gøre samarbejdet tættere mellem medlemslandene, men som den franske og hollandske befolkning stemte imod, hvilket førte til gennemførelsen af en reduceret traktat – Lissabontraktaten – godkendt i 2009. Her omtales også finanskrisen 2008 og EU's håndtering heraf, som præsenteres som en form for solidaritetsarbejde. Europas historie og EU's historie intensiveres i denne del af udstillingen. Der synes ikke længere at være noget ud over det

politiske arbejde, som former kontinentet og dermed definerer dets historie og kollektive identitet.

Udstillingens offentlighed

Ifølge House of European History er udstillingen rettet mod interesserede lægmænd, i alle aldersgrupper og i „all walks of life“, som det formuleres åbent og inkluderende i udstillingens Conceptual Basis.²⁸ Det tydelige, let forenklede sprog, udstillingen taler igennem, peger dog på, at det er særlig unge, skoleklasser og børnefamilier, som er museets målgruppe, hvilket understøttes af den energi, der er lagt i at udarbejde en række undervisningstilbud i form af f.eks. rundvisninger med historiske personligheder som performer udsnit af historien, hands-on sessioner hvor skoleklasser kan interagere med historiske genstande, og dertil minds-on, klasselærer-ledede rundvisninger med spørgeskemaer og arbejdsark, der kan downloades fra udstillingens undervisnings-website: www.historia-europa.ep.eu. Valget af målgruppe og formidlingsstrategi, er oplagt når fortællingen om Europa ender som en opbyggelig Europahistorie, selv om intentionen forekommer at være en anden jf. pressemeddelelser og samtaler med husets kuratorer.

Udstillingen får huset til at fremstå som en institution, der vil have fat i de unge besøgende, i håbet om en form for europæisk bevidsthedsdannelse. House of European History placerer sig i den sammenhæng som et tillæg til Europa-Parlamentets øvrige formidlingstilbud – rundvisning i parlamentet og besøgscenteret Parlamentarium, som indledningsvist omtalt. EU-borgerne skal forstå den specifikke historiske forudsætning og kontekst for det politiske værktøj som blev skabt med det europæiske fællesskab. I bogen *Exhibiting Europe in Museums* citeres et internt notat om House of European History, hvor det påpeges, at initiativet netop har til formål at modvirke EU-skepticisme:

„While European integration is praised world-wide as an example of exceptionally successful economic and political advancement (...) scepticism spreads in all Member States...(and) the historical narrative is missing from the current political discussion“.²⁹

På det punkt ligner huset dets primære samarbejdspartnere, nationalmuseerne i EU- medlemslandenes *raison d'être*. At danne borgerne til at kunne forestille sig som et geografisk, mentalt og tidsligt afgrænset 'forestillet fællesskab', som nationalismeforskeren Benedict Anderson for år tilbage formulerede det.³⁰ House

28 Conceptual Basis 2008, 7.

29 Kaiser et al. 2014, 24.

30 Anderson 2006, 6.

of European History vil danne vort indtryk af det Europæiske forestillede fællesskab, som en politisk valgt skæbne. Og her er det, at udstillingen og ambitionen i sin helhed bliver interessant. For som den museale infrastruktur, der gør House of European History mulig, er det også flerheden af forestillede fællesskaber, som huset forsøger at få os EU borgere til at rumme og som „The Vortex of Europe“-skulpturen kan ses som et symbol for. Spørgsmålet er, om flerheden af denne type politiske og kulturelle fællesskaber kan sameksistere som identitetsmarkør? Det er spørgsmålet, om de museale institutioner kan rumme, at se sig som et dialektisk fællesprojekt og ikke som en dualisme af konkurrenter, hvis grundfortælling kun kan formuleres i kontrast til hinanden? Men det står klart, at det publikum House of European History taler til, er EU-borgerne med deres forskellige nationaliteter, som – hvis ikke allerede – så gennem besøget skal erkende og etablere en fælles vilje til europæisk identitet.

Vi vil stoppe rundturen i udstillingen her, idet udstillingens topos, materialitet, ordening og målgruppe, og dermed dens udsagn eller grundfortælling er lagt frem. Nationalstaternes Europa fortælles først. Ikke stat for stat, for det er som nævnt bevidst fravalgt som et udstillingsgreb af det kuratoriske team, men i de overordnede linjer og i kraft af at en række genstande er indlånt fra eksisterende nationale museer og udstillinger³¹. At udstillingen baserer sig på genstande fra nationale museer i Europa er således dens grundvilkår. Egne samlinger har huset ikke endnu, men en samling er under opbygning med indsamlingskriteriet 'Europa', der indtil videre primært har ført til en samling af genstande og memorabilia fra EF og siden EU, som ikke umiddelbart er blevet arkiveret af EU's institutioner, men som kan betragtes som væsentlige og afgørende for EU's grundlæggelse og historie.³²

Udstillingens intenderede udsagn: Både-og Europa – Europahistoriens mørke og lyse sider

House of European History's permanente udstilling kan betragtes som en historisering og musealisering af en europæisk fortælling, der mønter sig på at ville forme dets besøgende EU-borgere til at forstå sig selv, ikke som *enten* europæere *eller* en given europæisk nationalitet, men som *både-og*.

31 Press Release 2017.

32 I forbindelse med samtale med museets enhedsleder Constanze Itzel, forklares det at EU har en restriktiv arkiveringspolitik, hvor alene endelige sagsakter bevares. Derfor har huset taget initiativ til at etablere en samling, hvor indsamlingskriteriet er bredere defineret til genstande som repræsenterer fælles europæisk historie. Af nyindsamlede genstande er bl.a. diverse forlæg til designet af Euro'en – mønter og sedler, og hvor det endelige vinderforslag er indgået i Europa-Parlamentets eget arkiv (samtale 27. juni 2017).

Det er EU's føderalister – som nævnt ledet af den tidligere tyske præsident for Europa-Parlamentet Hans-Gert Pöttering – som tog initiativet til huset (i 2007) for at styrke den europæiske kulturelle integration.³³ Udstillingens budskab er ikke et post-nationalistisk Europa, men snarere et kompromissets Europa, hvor det nationale tillægges mer-værdi gennem det europæiske og opnår sin styrke herigennem. For uden det europæiske, som det utvetydigt er forklaret i udstillingen, kan nationalstaterne ikke sameksistere i fred og fordragelighed. EU's motto siden år 2000 – „Unity in diversity“ (enhed i mangfoldighed) er også udstillingens implicite ledemotiv.³⁴ De enkelte medlemslandes nationale sprog, kultur, traditioner skal forstås som positive bidrag til det europæiske kontinents fælles historie og fremtid, når viljen til fællesskabet ellers er til stede. Det er den underliggende udviklingshistorie, som udstillingen fortæller, og som kræver at flere af udstillingens repræsentationer er produceret til lejligheden, foruden de indlånte genstande fra andre museer. Det er således ikke blot budskabet, der retorisk skal konstrueres; det skal også det som udstilles. Erindringen formgives diskursivt og materielt i denne kontekst og synliggør, at der er tale om et (erindrings)arbejde for en bestemt sag – det (historisk begrundede) europæiske unionsfællesskab.

Set i museumshistorisk sammenhæng er House of European History ikke ene om sit både-og-budskab. Som museologen Rhiannon Mason har belyst i en artikel om National Museum of Scotland og Museum für Europäische Kulturen i Berlin, repræsenterer sidstnævnte museum med sin reorganisering i begyndelsen af 2000-tallet og åbningen af sin nye permanente udstilling „Kulturkontakte. Leben in Europa“ (i 2011) en form for kosmopolitisk museologi. Dvs. en tilgang til den museale praksis som bryder med det nationale narrativ for at opdyrke et mere universelt, diversitært og heterogent perspektiv.³⁵ Men som Mason påpeger, så implicerer den kosmopolitiske dimension, at en flerhed af meninger og holdninger anerkendes fremfor at en enkeltstående politisk agenda forfølges.³⁶ På det punkt, er House of European History fanget i at både-og-budskabet om Europa som en „enhed i mangfoldighed“ er det politiske budskab, der ikke bliver sat kritisk eller reflektivt spørgsmålstegn ved. Historien om kompromiserne i Europa er den europæiske integrationshistorie, og den fortolkning og identitet, som kan være kulturbærende for visionen for det fortsatte fælles europæiske projekt. Derfor står House of European History gennem sin permanente udstilling som et tydeligt eksempel på et erindringspolitisk arbejde, hvor der efterlades plads til én version af Europa, nemlig den, hvor det europæiske politiske og økonomiske samarbejde efter 2. verdenskrig er både middel og mål. Budskabet er som allerede nævnt modtagerorienteret. Med god grund er audioguiden på den besøgendes modersmål.

33 Kaiser et al. 2014, 65.

34 For en analyse af EU's motto *Enhed i mangfoldighed*, se Andersen & Sandberg 2010.

35 Mason 2013.

36 Ibid., 59.

Som i andre forhold, tillæres lettere det, der kommer ind med „modermælken“, som det siges i folkemunde på dansk.

Europæisk historie, som den fremstilles på House of European History, stræber efter en utopi, dvs. en singular version af Europa, som den besøgende, påvirket af det samlede udstillingsbesøg, forventes at reflektere sig frem til. Det er en refleksionsrejse, der som nævnt understøttes af udstillingsæstetikken, som går fra mørke til lys, og hvis montere og udstillingssøjler gradvist skifter til EU's stærke, koboltblå farve. Nobels Fredspris, som blev tildelt EU i 2012, er udstillet på øverste og sidste etage i udstillingen, og markerer troen på utopien, også til trods for at der i samme montre og i det hele taget i den sidste del af udstillingen under temaet „Accolades and criticism“ (anerkendelse og kritik), vises et billede af den protest, som samtidig fandt sted i Oslo i form af en demonstration mod EU og som udstilles ved siden af et „Nei til EU“ badge. Men protesten og kritikken blegner i selskabet af medaljen. Og i det hele taget er der påfaldende mange tomme montere i denne afsluttende del af udstillingen, som af det kuratoriske team forklares med manglende tid til at få de ønskede genstande indlånt og konkret fragtet til udstillingen. I lyset af at udstillingens samlede historisering på vegne af EU forstået som et pan-europæisk projekt, er det ikke anerkendelsen af dette Europas kvaliteter som volder udstillingen problemer at formidle. Det er kritikken, den distancerede refleksion, der ikke falder let at udtrykke hverken i ord eller i genstandenes sammenstillinger.³⁷

Udstillingens past-presencing greb

Hvordan bruges fortiden til at skabe nutiden i House of European History's basisudstilling? Med Sharon MacDonald kan man præcisere spørgsmålet ved at se på hvilke 'past-presencing'-greb udstillingen praktiserer, og dermed undersøge hvordan fortiden italesættes med henblik på at sætte ord på nutiden og formulere visioner for en fælles fremtid.³⁸

Som vi så i citatet fra åbningen af House of European History ønsker Europa-Parlamentets repræsentanter ikke at skabe et EU-propaganda museum. Der skal med andre ord ikke fremgå en entydig politisk linje i husets udstillinger. Denne ambition formuleres i en kontekst, hvor der allerede inden udstillingsåbningen fra flere sider er blevet rejst en kritik af det europæiske museumsprojekt.³⁹ Med fokus på kolonisering og migration, og på baggrund af en analyse af udstillings-

37 Det oplyses af kuratortemaet at de afventer at modtage genstande til udstillingsteamet „Europe seen from outside“ og som bl.a. omfatter japansk keramik bemalet med billeder af hollandske købmænd og deres fragtskibe fra det tidlige 1700-tal (samtale 27. juni 2017).

38 Jf. MacDonald 2013.

39 Kaiser et al 2014.

konceptet forud for udstillingsåbningen, har Veronika Settele⁴⁰ vist, at det dominerende narrativ forbliver den europæiske integrationsproces. Ligeledes har Ann Ighe⁴¹ peget på, at museets fokus på det supranationale står i vejen for det, hun kalder en subvariant af det europæiske, som består af herboende og ankomende migranter.⁴²

Gennem samtaler med medlemmer fra kuratorteamet og udstillingsledelsen blev det tydeligt, at ambitionen er at skabe en objektiv fremstilling; „we try not to take sides“, som en kurator formulerede det. Derfor har man også fra kuratorteamets side bevidst undladt at bruge begrebet 'European identity' i udstillingen, og i stedet gjort 'European memory' til en gennemgående tematik, fordi det er nemmere at vise erindrings karakter af at være konstrueret og sammensat.⁴³ Der er således ikke nogen tvivl om, at kuratorteamet stræber efter en reflekteret historiefremstilling, som formidler den europæiske historie, ikke som en essens, men som en konstruktion.

Alligevel synes der at være en klar meddelelse i udstillingen, især hvad angår nationalstaternes rolle. 1800-tallets verdensudstillinger var med etnologen Orvar Löfgrens udtryk medvirkende til at udvikle en 'kulturel grammatik' for national identitetsdannelse.⁴⁴ Den første verdensudstilling, „The Great Exhibition of the Works of Industry of All Nations“, blev afholdt i London i 1851 og havde som navnet antyder til formål, at de deltagende nationer kunne præsentere og sammenligne i første omgang deres industrielle produktion. Denne udstilling blev fulgt op af verdensudstillinger først og fremmest i Paris, men også i Wien, Philadelphia og Chicago fra midten af 1800-tallet og frem til 1. verdenskrig, kulminerende omkring århundredeskiftet.⁴⁵ Udstillingerne rummede foruden produktionsfrembringelser alle de centrale ingredienser til at iscenesætte en nations udtryk og indhold: teknologiske nyskabelser, de fremmeste eksempler indenfor vareproduktion samt ikke mindst kulturelle repræsentationer af nationalstaten såsom nationale symboler (flag, hymne, våbenskjold mm.) og materiel folkekultur (i form af folkekunst, egnsdragter og byggeskik). Udstillingerne var således ikke bare repræsentative, men (per)formative for den enkelte nations selvforståelse, som vel at mærke skabtes i kontrast til de øvrige nationer og i konkurrencen om at overgå hinanden i nyskabelser, og i at opnå flest udmærkelser og trofæer. Denne nationalstaternes kulturelle arena, som etnologen Bjarne Stoklund har karakteriseret det, fik sin mest prægnante form ved Paris-udstillingen 1867, hvor nationale pavilloner placeredes i en park omkransende den centrale udstillingsbygning,

40 Settele 2015.

41 Ighe 2017.

42 Ibid., 4.

43 Samtale med kuratorteam 27. juni 2017.

44 Löfgren 2017. 50.

45 Stoklund 1999, 140.

således at de enkelte nationer kunne præsentere deres nationale egenart i form af (kopier eller fortolkninger af) bondehuse, kirkebygninger og inventarier, inklusive folkedragter, arkæologiske skatte og 'nationale artefakter' (som fx husflid, husgeråd og værktøj) (ibid.).⁴⁶

Verdensudstillingerne var således centrale medskabere af nationen. Med tanke på denne kulturhistoriske proces er det ikke underligt, at det er de nationale pavilloner, kuratorerne ved House of European History ønsker at bevæge sig væk fra. Som besøgende kan man imidlertid ikke undgå at bemærke, at nationalstaternes rolle i udstillingen bliver enten fremstillet som lig vejen til deroute og verdenskrige, eller også præsenteres de gennem satire, som i det display, der viser nationale stereotyper eller det kulinariske Europakort (som tidligere nævnt). Den neutrale tilgang er således ikke mere neutral end at den afmonterer nationalstatens betydning – når den altså ikke lige agerer krigsmaskine – til at være kitsch og satire. Et første past-presencing greb i udstillingen er således, at den tilstræbte neutralitet udmønter sig i en *afmontering* af nationalstatslige forskelless betydning i positiv forstand, og dermed som produktive forskelssættere i den europæiske historie.

Et andet past-presencing-greb, der gør sig gældende i House of European History's permanente udstilling er *sammenligning* – imellem såvel totalitære regimer, som det blev vist i det man kunne kalde 'totalitarismerummet' med de to filmlærere fremvisende henholdsvis stalinisme og nazismen, og som i designregimer, når to formstøbte plasticstole fra henholdsvis Vesteuropa og Østeuropa blev udstillet som ligheder i velfærdsudvikling. At gøre nazismen og dens ugeringer sammenlignelige med andre ideologier var længe kontroversielt: for den tyske filosof og intellektuelle Jürgen Habermas, som er opvokset i efterkrigstidens Tyskland, er en sådan sammenligning lig med en relativering af Holocaust. I det, der kaldes 'Historikerstriden' indgik Habermas sammen med historikeren Ernst Nolte i en kontrovers om, hvorvidt Holocaust skulle forstås som noget 'Einmalig', dvs. enestående i negativ forstand, eller som ét eksempel blandt flere folkedrab i historien på europæisk og globalt plan.⁴⁷ Habermas på sin side mente, at Holocaust ikke kunne stilles på linje med andre folkedrab. For at undgå at historien nogensinde skulle kunne gentage sig, var det vigtigt at fastholde forståelsen af Holocaust som noget unikt i al sin grufuldhed. Sammenligningen mellem nazisme og stalinisme har især været kontroversiel i den variant, hvor kommunismen blev stillet lige med nazismen: for mange vestlige intellektuelle havde kommunismen været et progressivt omend fejlslagent ideal.⁴⁸ Det gør House of European History ikke, her er der fokus på diktaturets ondskab. Som etnologen Lene Otto har argumenteret for, er et

46 Verdensudstillingerne kan således ifølge Stoklund ses som en forløber for de senere folke- og frilandsmuseer, som opstår i slutningen af 1800-tallet i de europæiske lande.

47 Delanty 2009.

48 Judt 2001, 826.

fokus på en genskabelse og rekonstruktion af en fælles historisk erindring „det naturlige svar på svage identiteter.“⁴⁹ I en analyse af Europa-Parlamentets resolution fra 2008 om „European Conscience and Totalitarianism“ viser Otto, hvordan man fra EU-side har arbejdet på at nazisme, stalinisme og fascisme samt de kommunistiske regimer anerkendes som en fælles historisk arv i Europa, totalitære regimer som må betragtes som lige ondsindede af natur. Der sker således en harmonisering af erindringen for at skabe en fælles historisk erfaring. Bagsiden af denne måde at praktisere en fælles erindring på gennem anerkendelse af hinandens lidelseshistorier er således, at når fortiden om kommunismen erindres som folkemord eller forbrydelse mod menneskeheden, så „lukker det for muligheden af at forstå og analysere kommunismen som et system“.⁵⁰ Når en abstrakt term som totalitarisme bliver fællesnævneren for de europæiske befolkningers lidelser, almengør eller universaliserer man dermed historieforståelsen, så den politiske forståelse nedtones – og spørgsmålet er ifølge Otto, om dette leder til større integration mellem de europæiske erindringer. Det problematiske i husets brug af sammenligning som kuratorisk greb er således, at det i praksis bliver til et past-presencing-greb, der *udligner* forskelle, også selvom det kuratoriske 'vi' forsikrer om, at de totalitære ideologier ikke kan ligestilles, men at de var ens i brutalitet og undertrykkelse.

Det kuratoriske team forsøger som nævnt at skabe balance i historien fx gennem medtagning af såvel positive som negative sider af den europæiske integrations historie. Et tredje past-presencing-greb i udstillingen er således *balancing* af positive og negative sider af EU's historie. Anmeldelser af House of European History har netop lagt stor vægt på, at House of European history's udstilling indeholder en Brexit-stemmeseddel, ifølge kuratorerne netop for også at vise 'the dark sides' af EU's historie. Finanskrisen 2008 er repræsenteret gennem et græsk flag påmalet med et 'oxi' (nej) i forbindelse med afstemningen om accept af den af EU foreslåede finanspakke til Grækenland. Ligeledes kan de kunstneriske interventioner, der adresserer det europæiske, ses som forsøg på at skabe kritisk brod i udstillingen, – som fx den hollandske arkitekt Rem Koolhaas' kommentar til den Europæiske Unions bureaukrati ved at samle en kopi af alle lovttekster i EU-retten, kendt som *Aquis Communautaire*, i 2003 i en langstrakt, åben bog bestående af 80.000 sider.⁵¹ Og endelig protesten mod EU i forbindelse med tildelingen af Nobels Fredspris i Oslo i 2012, som allerede nævnt.

49 Otto 2011, 89.

50 Ibid. 2011, 107.

51 Koolhaas har lavet lignende kunstværker, fx 'bookmachine', som består af arkitektudgivelser fra hans tegnestue OMA fra de sidste 35 år, i alt omfattende 40.000 sider: OMA Book Machine <https://www.dezeen.com/2010/05/05/oma-book-machine-at-the-architectural-association/> Mens OMA's 'bookmachine' kan læses som en positiv udlægning af tegnestuens rige portefølje og produktivitet, synes 'Aquis Communautaire'-bogen på House of European History at lægge op til en mere kritisk eller ironisk kommentar til EU's bureaukrati. Men det er en fortolkning, der er op til den besøgende at afgøre.

Men ligesom at det udstillede protestbanner blegner ved siden af Nobels Fredspris, rokker Brexit-stemmesedlen ikke ved den store fortælling om EU som historiens telos. Og de tomme montere i udstillingens sidste skaber ikke bedre balance mellem hyldest og kritik. I lyset af at udstillingens samlede progressive historie-fremstilling på vegne af det paneuropæiske projekt, er det ikke anerkendelsen af Europas kvaliteter, som volder udstillingen problemer at formidle. Det er kritikken, der ikke falder let at udtrykke, hverken i ord (udstillingstekster eller audioguide) eller genstandenes sammenstillinger.

Konklusion: Den europæiske erindring som problem

Denne artikel har undersøgt House of European History som et erindringspolitisk projekt, der har til formål at etablere et samlende punkt, et *locus*, for en fælles europæisk historie og dermed for skabelsen af kollektiv erindring. Kollektive identiteter bygger på forestillede fortider og oprindelsesmyter. Problemet med den europæiske erindring har således længe været identificeret som værende fraværet af et europæisk folk og deraf af en delt fortid eller oprindelse, som erindringsfællesskabet kan skabes ud fra. Som Delanty formulerer det: "There are no European people as such and consequently commemoration cannot be the remembrance of a given people. This is one of the main differences between Europe and its nations."⁵² House of European History står derfor overfor en særlig udfordring sammenlignet med de nationale museer, som mere entydigt kan udvikle en erindringspraksis med et identitetsskabende formål for øje. Der er derfor god grund til, at kuratorerne vælger en paneuropæisk tilgang, med fokus på erindring frem for identitet, hvilket som nævnt er udstillingens udgangspunkt.

Førnævnte Rhiannon Mason har diskuteret mulighederne for at kosmopolitisere det nationale museum 'indefra' snarere end at søge at overskride eller udvise det nationale museum i lyset af tesen om det postnationale.⁵³ Med Delanty pointerer Mason, at kosmopolitisme ikke bør ses som en antitese til det nationale, tværtimod er kosmopolitismen karakteriseret ved at være stedsforankret og lokalt forudsat. Det kosmopolitiske museum giver således den besøgende mulighed for at betragte verden gennem den 'Andens' øjne og fra den 'Andens' sted for på den vis at forstå sig selv, ikke som en (national) enhed, men som en historisk situeret flerhed.⁵⁴ Eller med andre ord som et multipelt Europa. På House of European History kan man argumentere for, at nok er der kosmopolitiske islæt, men det er ikke et gennemgående greb: Et verdenskort fra Kina anno 2012 kunne således

52 Delanty 2009, 37.

53 Mason 2013 nævner foruden Museum Europäischer Kulturen i Berlin også Världskulturmuseet i Göteborg som et muligt eksempel på det kosmopolitiske museum (ibid. 45).

54 Ibid. 2013, 61.

illustrere de „Andres“ blik på Europa, hvor Folkerepublikken Kina er placeret i kortets midte, mens Europa knapt kan anes i kortets venstre halvdel. Ligeledes afslutter udstillingen med at gengive japanske repræsentationer af hollandske handelsmænd påmalet et porcelænsstel. Men i modsætning til lignende paneuropæiske eller transnationale museer, som fx Museum Europäischer Kulturen i Berlin, etableres der på museet ikke noget sted (eller med Pötterings ord, et „locus“) hvorfra den besøgende kan betragte konstruktionen af det multiple Europa.

I forhold til at placere House of European History mellem et paneuropæisk og et postnationalt museum vil det, som det er fremgået, være en tilsnigelse at karakterisere museet som postnationalt. Som nævnt, er nationalstaterne og deres udlånte genstande en væsentlig præmis for udstillingen. Men spørgsmålet, om House of European History formår at indfri ambitionen om at skabe et paneuropæisk museum og undgå en teleologisk historiefortælling står stadig tilbage. Der er flere måder, hvorpå man kuratorisk kunne have arbejdet med en ikke-teleologisk musealiseringstrategi, såsom dekonstruktion, genealogi, fokus på decentring og diskontinuitet, eller gennem et fokus på Europa set 'fra marginen', dvs. fra migranternes, minoriteternes eller andre ikke-autoritære stemmers perspektiv.⁵⁵ Men huset fremviser i stedet kunstinstitutioner, og forsøger på balancering mellem såkaldte 'dark sides' and 'bright sides' i EU's tilblivelseshistorie.

Man kan ikke entydigt sige, at udstillingen stræber efter én utopi. Alligevel er der en klar målsætning om at den besøgende skal sætte sig ned i 'det europæiske hus' og reflektere over hvordan „the European idea comes alive“, også i fremtiden.⁵⁶ Huset og det afsluttende 'refleksionsrum' som locus for kollektiv erindringspraksis, fastholder på den måde det singulære frem for det multiple Europa, hvor der er én europæisk idé(verden), vi som europæere kan (lære at) føle os forpligtede til at realisere (i EU).

Man kan hævde at House of European History vokser ud af én krise i kølvandet på Forfatningstraktatens sammenbrud 2006 og åbner midt under en krise i kølvandet på Brexit 2016. Da huset åbner sine døre i foråret 2017 sker det i en kontekst, hvor Donald Trump er blevet valgt til USA's præsident i efteråret 2016, hvilket ifølge iagttagere indikerer en ny verdensorden baseret på national uafhængighed og identiteter, hvor 'folket vil have deres land tilbage'.⁵⁷ Ikke bare fra amerikansk side, men også internt i EU kan en politisk højredrejning være udtryk for, at Brexit er begyndelsen til EU's endeligt (ibid.). Spørgsmålet er imidlertid, hvordan begrebet krise forstås. Ofte indgår ordet krise i en politisk diskurs, der godt hjulpet af medierne, kan bruges strategisk til at godtgøre specifikke politiske handlinger i en tilstand af undtagelse. Som historikeren Ann Ighe peger på, kan de forskellige kriser bekvemt bruges til at vise, hvordan EU gentagne gange har

55 Delanty 2009, se også Settele 2015.

56 Jf. Conceptual Basis 2008, 5.

57 Adler-Nissen et al 2017, 580.

formået at rejse sig med fornyet styrke fra asken som fugl Fønix.⁵⁸ Antropologen Henrik Vigh har argumenteret for ikke at behandle kriser som enkeltstående begivenheder. Frem for at se kriser som undtagelser fra normen, kan man ifølge Vigh betragte kriser som en kontinuerlig kontekst for socialitet, et terræn for meningsskabelse og handlen, hvilket samtidig giver mulighed for at sætte fokus på, hvordan afvigelser løbende italesættes og håndteres.⁵⁹ Med Vighs perspektiv kan man se krisen ikke i kontekst, men som en (fortløbende) tilstand, det europæiske projekt befinder sig i.

Det manglende *a* eller *e* i udstillingens jernbarre med påskriften EUROP, som vi indledte denne artikel med, kan således snarere end at være et udtryk for en 'kompromissets kunst' i en vellykket integrationsfortælling, ses som en materialisering af EU's permanente krisetilstand. Som kuratorisk past-presencing-greb ville den kontinuerlige krise have givet udstillingen et ganske andet fælleseuropæisk narrativ end balanceaktens pro-et-contra.

Litteratur

- Adler-Nissen et al 2017: 'Performing Brexit: How a post-Brexit world is imagined outside the United Kingdom', in: *The British Journal of Politics and International Relations*, vol. 19(3), pp. 573-591. DOI: 10.1177/1369148117711092
- Andersen, Dorte & Marie Sandberg 2010: 'Enhed i mangfoldighed. EU's forsøg på at afpolitisere folkekulturen og civilisationsbegrebet'. In: Hemmersam, Flemming, Astrid Jespersen & Lene Otto (red.): *Kulturelle processer i Europa*, Museum Tusulanums Forlag, København, s. 225-236.
- Assmann, Jan 1999: *Das Kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*. Beck'sche Reihe, München.
- Conceptual Basis for a House of European History, European Parliament, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/745/745721/745721_en-pdf [besøgt 4.1. 2018]
- Delanty, Gerard 2009: The European Heritage: History, Memory, and Time, in: Rumford, Chris (ed.) 2009: *The Sage Handbook of European Studies*. SAGE, Los Angeles, Calif, s. 36-51
- Bennet, Tony 1995: *The Birth of the Museum*. London: Routledge.
- Gade, Rune 2006: Hvad er udstillingsanalyse? – bidrag til en diskussion af metodiske strategier i forbindelse med analyser af kunstudstillinger. In:

58 Ighe 2017, 19.

59 Vigh 2009, 8.

- Udstillinger mellem fokus og flimmer – en antologi om udstillingsmediet.* Multivers, København, s. 15-40.
- Hooper-Greenhill (2000): „Changing Values in the Art Museum: Rethinking Communication and Learning“, i: *International Journal of Heritage Studies*, 6:1 (Marts 2000), pp. 9-31. DOI: 10.1080/135272500363715
- Ighe, Ann 2017: The Legacy of 2015. In *Eurozine* 24 May 2017, pp.-1-21.
- Jensen, Bernhard Erik 2006: „At forvalte kulturarv: en identitetspolitisk arbejds- og kampplads“, i P. Aronsson (red.). *Demokratisk kulturarv?* Linköpings Universitet, 2006.
- Judt, Tony 2005: “From the House of the Dead: On Modern European Memory“ i *Postwar. A History of Europe since 1945*. Pimlico, London.
- Kaiser, Wolfram, Stefan Krankenhagen and Kerstin Poehls 2014: *Exhibiting Europe in Museums. Transnational Networks, Collections, Narratives, and Representations*. Berghahn Books, New York and Oxford.
- Kaiser, Wolfram 2015: „Clash of Cultures: Two Milieus in the European Union’s“, i *A New Narrative for Europe’ Project*, *Journal of Contemporary European Studies*, 23:3, 364-377, DOI: 10.1080/14782804.2015.1018876
- Kirchner, Thomas 2017: Ideen gegen Dämonen. *Süddeutsche Zeitung*, 4.5. 2017.
- Levitt, Peggy 2017: „Response to symposium on Artifacts and Allegiances: How Museums Put the Nation and the World on Display“, i *Identities: Global Studies in Culture and Power*, vol. 2, No 1, 55-61.
- Löfgren, Orvar 2017: The Nationalization of Culture, *Ethnologia Europaea* 47:1, s. 35-53, 2017. Reprinted from *Ethnologia Europaea – Journal of European Ethnology* 19:1, 1989.
- MacDonald, Sharon 2013: „The European Memory Complex“ i *Memorylands – Heritage and Identity in Europe Today*, Routledge, s. 1-26.
- Otto, Lene 2011: „A Common European Identity. Cultural Heritage, Commemoration, and Controversies“. I: *Ethnologia Scandinavica* vol. 41, 2011, s. 89-110.
- Sierp, Aline & Jenny Wüstenberg 2015: „Linking the Local and the Transnational: Rethinking Memory Politics in Europe“. I: *Journal of Contemporary European Studies*, 23:3, 321-329, DOI: 10.1080/14782804.2015.1058244.
- Press release 2017: European Parliament opens the House of European History on 6 May 2017. Press release, *Press Service, Directorate for the Media Director*, spokesperson Jaume Duch Guillot. Ref. No. 20170504IPR73468, European Parliament, 4.5. 2017.
- Settele, Veronika 2015: 'Including exclusion on European memory? Politics of remembrance at the House of European 'History', In: *Journal of Contemporary European Studies* 23 no 3 (2015), 405-416. DOI: 10.1080/14782804.2015.1018877

- Stoklund, Bjarne 1999: „Nationernes kulturelle arena. 1800-tallets verdensudstillinger“. I: Stoklund (red.) 1999: *Kulturens nationalisering. Et etnologisk perspektiv på det nationale*. Museum Tusulanums Forlag, s. 139-157.
- Vigh, Henrik 2009: „Crisis and Chronicity: Anthropological Perspectives on Continuous Conflict and Decline“, i: *Ethnos*, 73:1, s. 5-24. DOI: 10.1080/00141840801927509

English summary

'EUROP' – House of European History between Pan-European and Postnational Memory Practice

How can a common European history be represented and shared? And how is the role of the European nation-state positioned in the history of European integration at the entrance to the 21st century? Taking departure in the newly launched *House of European History* in Bruxelles, the article discusses the musealisation of Europe's shared history as a process of memory politics and collective identity making. Taking departure from Sharon Macdonald's (2013) approach to memory as a *past-presencing* practice, the permanent exhibition's topos, materiality, order and audience (Gade 2008) are analyzed. *House of European History* was initiated by the European Parliament almost a decade ago, and has a clear agenda of being a pan-European exhibition space, rather than a EU-propaganda museum. At the same time the House has been designated one of the first post-national museums in Europe. However, the exhibition clearly positions the EU as the means and the goal of a better European future. The article therefore questions how the *House of European History* is situated between pan-European and post-national memory practice which overall feeds into a discussion on the role of the transnational exhibition in a context of EU's appreciation of cosmopolitanism, post-nationality and globalization.

Paul Agnidakis, Maja Lagerqvist & Annika Strandin Pers

Paul Agnidakis är lektor och forskare i etnologi vid Uppsala universitet. Hans forskning fokuserar på komplexa rumsliga representationer som omfattar såväl landsbygd som stad, förfluten tid som nutid och kulturarvsdimensioner.

Maja Lagerqvist är lektor och forskare i kulturgeografi vid Uppsala universitet. Hennes forskning berör platsskapande, hus och hem och särskilt fritidshus, mobilitet samt kulturarv.

Annika Strandin Pers är forskare i kulturgeografi vid Stockholms universitet. Hennes forskning är inriktad mot historisk-geografiska frågor kring landskap och barngeografi samt frågor kring kulturarv och fritidshusanvändande.

Keywords: Critical Heritage Studies; Place; Methodology; Normcritical and Normcreative approaches; The National Property Board Sweden

I RIKTNING MOT EN NORMKREATIV KULTURMILJÖVÅRD

Metodutveckling utifrån exemplet Statens fastighetsverk i Sverige

Utifrån tvärvetenskapliga perspektiv och metoder, hämtade från etnologin och kulturgeografien, och med en empirisk utgångspunkt i tre kulturmiljöer som förvaltas av Statens fastighetsverk (SFV) i Sverige, analyserar artikeln historiebruk i form av kulturarvsproduktion och föreslår ett applicerbart normkritiskt samt i förlängningen normkreativt angreppssätt för att möjliggöra alternativa, varierade och mer inkluderande historieskildringar kring kulturmiljöer. Genom att utveckla och integrera dessa synsätt och verktyg vill

artikeln argumentera för att man får tillgång till nya berättelser om platsen; berättelser som går utöver den traditionella, „normala“ historien om staten, enskilda byggnaders materiella utformning och den sociokulturella och ekonomiska eliten. En långsiktig effekt blir att det möjliggör ökad mångfald och inkludering både i fråga om förmedling och representation av platser som komplexa rumsliga och sociokulturella helheter.

„Genom staten är du, tillsammans med nio miljoner andra svenskar, delägare i kulturarvet. Det är på ditt uppdrag som vi på Statens fastighetsverk vårdar dagens och skapar framtidens kulturarv. Tillsammans berättar husen och marken vårt lands historia.“¹

De senaste decennierna av internationell och svensk forskning inom kulturarvsfältet har visat att det finns en bred förståelse och samlad kritik mot hur tidigare historiebuk och representation i kulturarvsproduktion har skapat en snedvriden och smal historieförmedling genom att framförallt fokusera på elitens historier och enskilda byggnader och monument.² Därför har den offentliga kulturmiljövården de senaste åren aktivt arbetat mot ett bredare, mera mångfacetterat och inkluderande kulturarvsbegrepp.³ Detta tycks emellertid vara en långsam och svår förändringsprocess.⁴ Det hela pekar på behov av att föra idéer kring ett mer nyanserat och inkluderande kulturarv och kulturarvsmyndigheters praktiker närmare varandra. Detta behov har för övrigt påtalats av kulturarvsmyndigheter i Sverige.⁵ Ett medvetet kritiskt förhållningssätt till kulturarv utifrån urval och förmedling kräver således praktiska angreppssätt.

Fokus i den här artikeln ligger på historiebuk kopplat till berättelser om platser inom kulturarvsproduktion, närmare bestämt inom en statlig myndighet – Statens fastighetsverk (SFV). Användandet av det förflutna inom kulturarvsproduktion kan tangera flera typer av historiebuk – om än ganska ytligt

1 Statens fastighetsverk, 2017.

2 Lowenthal 1998, s. 1–31, 55–88; Aronsson & Hillström 2005, s. 25–144; Smith 2006, s. 11, 30; Graham et al. 2000, s. 29–54; Harrison 2013, s.108–112.

3 Pettersson 2003, s. 7, 61–63, 147–148; Aronsson & Hillström 2005, s. 10; Atkinson 2008, s. 381–384; Simons 2010, s. 1, 323–326, 349–350, och den svenska offentliga kulturmiljövårdens satsningar under 2000-talet som *Svenska industriminnen – berättelser om vårt samhälles historia, Storstadens arkitektur och kulturmiljö, Det moderna kulturarvet, Att störa homogenitet samt Norm, nation och kultur*.

4 I vilken utsträckning det påverkas av de olika strukturer som ska samverka i kulturarvsproduktion är värt att uppmärksamma, även om det inte utgör fokus för vår studie.

5 Länsstyrelserna 2014 och 2012.

och i varierande grad.⁶ Kulturarvsproduktion liksom historiebruk i allmänhet (vilket bruk av historien det än handlar om) är en selektiv process som alltid innebär urval och tolkningar av vissa delar av det förflutna.⁷ Metoden som den här artikeln syftar till att utveckla handlar om att synliggöra de urval som sker vid kulturarvsproduktion kring platser och presentera angreppssätt för att hitta och synliggöra bredare förståelser och tolkningar av platsers förflutna än vad som ofta är fallet inom offentlig kulturarvsproduktion. Vår studies bidrag är å ena sidan att synliggöra att offentlig kulturmiljövård i sin praktik, i sitt historiebruk, trots viktiga självreflektioner och medvetna satsningar, fortsatt tendera att delvis vara exkluderande och med ett traditionellt fokus på eliten och det materiella,⁸ å andra sidan att utveckla en metod för att komma vidare i detta arbete. Vår metodutveckling syftar till att testa och konkretisera de mer teoretiska idéerna som finns på forskningsfältet genom ett praktiskt angreppssätt. Detta diskuteras utifrån en fallstudie kring Statens fastighetsverk och ett urval av dess fastigheter.⁹

3000 byggnader och 1/7 av Sveriges yta. Det är beståndet som SFV har i uppdrag att bevara, utveckla och förmedla för att spegla svenska statens historia. I praktiken har det inneburit ett snävt fokus på specifika byggnader och monument, på bekostnad av hela miljöer. Vidare uppmärksammas huvudsakligen byggnaderna utifrån konst- och arkitekturhistoria och med tyngdpunkt på vissa tidsepoker. När människor omnämns rör det sig ofta om återkommande representationer i fråga om kön och klass. Vissa perspektiv, platser och levnadsöden har alltså lyfts fram, medan andra marginaliserats eller uteslutits.¹⁰ Detta har varit vanligt förekommande inom statlig kulturmiljövård i hela västvärlden och ansluter till en slags normerande praxis inom kulturarvsproduktion,¹¹ vilket ger en bristfällig representativitet i fråga om rum, tid och socio-kulturella kategorier. Ett sätt att hantera problematiken är att utveckla ett mer normkreativt arbetssätt, kring vilka och vems historier som förmedlas och som omfattar bredd inom representation av både materiella och immateriella aspekter av kulturmiljöer.

Artikeln syftar till att med utgångspunkt från ett normkritiskt kulturanalytiskt perspektiv med integrerad plats- och landskapsanalys utveckla en metod som innehåller angreppssätt för att möjliggöra alternativa, varierade och mer inkluderande historieskrivningar kring kulturmiljöer (se bild 1). På så vis ges aktörer

6 Karlsson 2004, s. 56 presenterar en typologi innehållande sju olika historiebruk – ett vetenskapligt, ett existentiellt, ett moraliskt, ett ideologiskt, ett politiskt-pedagogiskt, ett icke-bruk av historia och ett kommersiellt. Se även Aronsson 2005.

7 Aronsson 2012, s. 37.

8 Jfr Waterton 2010, s. 13–14, 181–182.

9 Fallstudien baseras på FoU-projektet, *Normkritisk kulturmiljöpraxis, exemplet Statens fastighetsverk*, som finansierats av Riksantikvarieämbetet och utgår från ett urval fastigheter i SFV:s bestånd.

10 Agnidakis et al 2014, s. 6–10, 18; Wärnhjelm 2013.

11 Lowenthal 1998, s. 148–173; Graham et al. 2000, s. 29–54; Aronsson & Hillström 2005, s. 121–128; Ashworth et al. 2007, s. 34; Ronström 2008, s. 24–26, 212–230; Smith 2006, s. 11, 30.

STEG 1
NORMKRITISK GRANSKNING
 Vilka och vems berättelser
 och platser tillvaratas och
 förmedlas? (tex olika sociala
 kategorier, tider och rumsligheter)

STEG 2
NORMKREATIVA ANGREPPSSÄTT
 1) Platsen som sociokulturell organisation och arena.
 2) Platsen som materiell och funktionell helhet.
 3) Platsen utifrån bredare processer och kontexter i samhället.

Bild 1. Metoden kan delas in i två steg som redogörs för närmare längre fram. Steg 1 innebär en normkritisk granskning av den plats som behandlas. Detta är en förutsättning och grund för steg 2 där tre sammanhängande angreppssätt med ett antal frågeställningar har tagits fram som ett normkreativt verktyg för att skapa och kommunicera nya, mer nyanserade berättelser om staten och dess kulturhistoria.

inom fältet redskap att skapa och kommunicera nya, mer nyanserade berättelser om, i det här fallet, staten och dess historia. Frågor som ställs utifrån detta är: Vilka historier om fastigheterna framträder och dominerar? Vilka material, metoder och angreppssätt kan användas för en bredare och mer normkreativ rumslig ingång till dessa platser?

Kulturarvets urval och representativitet

Kulturarvsstudier är ett dynamiskt forskningsfält både i och utanför Sverige. Häri inbegrips forskning från en rad discipliner, såsom arkeologi, etnologi, historia, konstvetenskap, kulturanthropologi, kulturgeografi, musei- och kulturarvsvetenskap. Centrala frågor inom forskningsfältet syftar till ökad problematisering av kulturarvsproduktion. Det handlar exempelvis om kulturarvets koppling till makt, urval, varierande och motstridiga värderingar samt konflikter. Därtill, och extra centralt för den här artikeln, vilka grupper, perspektiv och historier som exkluderas och hur offentlig kulturmiljövård skulle kunna hantera detta.¹² I anslutning till kulturarvets urval och representativitet är det viktigt att lyfta kulturarvsbegreppets nära koppling till politik och identitetsfrågor. Kulturarv är inkluderande men samtidigt exkluderande, genom att beakta vissa individers/gruppers kulturarv, och således inte andras.¹³ I kulturarvsproduktion ter det sig därför angeläget att hitta metoder att se på och arbeta med kulturmiljöer utan att bidra till en fixerad, ensidig representativ berättelse som presenteras som den naturliga/enda och som begränsar människors identifikation med kulturarv.¹⁴

12 Se t.ex. verk som Klein 1997; Grundberg 2004; Aronsson 2005, 2012; Aronsson & Hillström 2005; Jönsson & Svensson 2005; Martins Holmberg 2006; Grahn 2006; Ashworth et al. 2007; Moore & Whelan 2007; Ronström 2008; Anico & Peralta 2008; Smith et al. 2010; Martins Holmberg 2010; Germundsson & Sanglert 2010; Harrison 2013; Reading 2015; Hansen & Holmberg Martins 2016; Mårdh 2017; Eivergård & Furumark 2017.

13 Mellander 2012, s. 63; Gill 2012, s. 113.

14 Jfr Maseys konceptualisering av platsen som öppen, flerfaldig och icke-statisk, se beskrivning längre fram i texten.

Ett centralt begrepp utgör arkeologen Laurajane Smiths *Authorized Heritage Discourse* (AHD)¹⁵, som riktar fokus mot en dominerande diskurs som identifierats inom bland annat statlig kulturmiljövård i västvärlden. Vad som ska betraktas som kulturarv och bli bevarandevärdt är enligt AHD främst riktigt gamla, estetiskt tilltalande och/eller monumentala platser och objekt som oftast är länkade till historier om den sociala, politiska och ekonomiska (samt manliga) eliten och nationalstaten. Platser, tider, händelser och människor som inte ingår i detta fokus har därför ofta blivit underrepresenterade i offentliga kulturarvssatsningar.¹⁶

Mångfaldsfrågan inom svensk kulturmiljövård har tidigare behandlats av länsstyrelser i projekt som *Inkluderings- och exkluderingsprocesser i kulturmiljöarbetet* och *Kalejdoskop – sätt att se på kulturarv*.¹⁷ I slutrapporten för det sistnämnda projektet beskrivs att det finns ett stort behov av att sammanlänka teoretisk forskning med praktisk verksamhet. Även utvärderingen av projektet påtalar att „metodaspekterna inte riktigt hunnit få en fördjupad systematisk bearbetning och reflektion“.¹⁸ I interna utredningar på SFV som handlar om hur myndighetens fastigheter har förmedlats konstateras att detta styrts av en „föråldrad diskurspraktik som utgår ifrån att det enbart finns en version av Sveriges historia. En problemfri historia om landets utveckling.“¹⁹ Vår metodutveckling bygger på insikterna om den sneda representationen inom kulturarvsproduktionen som forskningsfältet har identifierat och om att arbetet mot detta inte är en helt enkel eller snabb förändringsprocess. Inte desto mindre ter det sig värdefullt med fortsatt konstruktiv kommunikation mellan kritisk kulturarvsforskning och kulturarvspraktiker. Metodutvecklingen kan således ses som ett steg i detta arbete.

Genom normkritik till normkreativitet

För att genomföra en kombinerad normkritisk och normkreativ undersökning har vi utformat ett tvärvetenskapligt angreppssätt som bygger på etnologiska och kulturgeografiska perspektiv i form av kulturanalys samt plats- och landskapsanalys. Kulturanalys och plats- och landskapsanalys utgör delar av respektive disciplinernas ämnestraditioner. Grovt förenklat fokuserar kulturanalys på kulturernas

15 Smith 2006, s. 29–34.

16 Lowenthal 1998, s. 148–172, 173–191, 227–229; Smith 2006, s. 11, 30; Graham et al. 2000, s. 29–54; Harrison 2013, s. 108–112; Aronsson & Hillström 2005, s. 25–144; Waterton 2010, s. 13–14, 181–182.

17 Länsstyrelserna 2012 och 2014.

18 Holmberg & Weijmer 2012, s. 54.

19 Wårnhjelm 2014, s. 10. Snedvridningen i historierepresentation har även författarna till denna artikel konstaterat i en tidigare studie över Rosersbergs Slott, park och Kungsgård som genomfördes för SFV 2014 där också en metodutveckling kring praktiska angreppssätt påbörjats. Detta uppdrag ligger till grund för det FOU-projekt som artikeln baseras på.

formeringar och skiftande uttryck, med betoning på relationen människa-kultursamhälle och där exempelvis normer kan problematiseras, medan plats- och landskapsanalys fokuserar på rumsliga formationer, relationer och sammanhang. Perspektiven möts i intresset för tidsmässiga, rumsliga och sociokulturella processer och kombination av metoder för att fånga komplexiteter kring dessa. Genom att kombinera etnologins kulturanalys med kulturgeografins plats- och kartanalys skapas möjligheter att ta ett grepp på människor som del i större sociokulturella sammanhang och platser som del i rumsliga helheter och sammanhang. I förlängningen kan detta bidra till verktyg för ökad representation inom kulturarvsproduktion av platsbundna historier.²⁰

Vårt kombinerade angreppssätt inkluderar både analys- och insamlingsmetoder, där vi kombinerat arkiv- och litteraturstudier med fältarbeten på de berörda platserna. Närmare bestämt etnologiskt fältarbete, rymmande kvalitativa intervjuer (samtals och platsbaserade)²¹ med ett tiotal informanter bestående av SFV:s representanter, hyresgäster och lokala aktörer samt deltagande observationer i exempelvis guidade visningar, och kulturgeografiskt fältarbete, bestående av observationer av platsens sammansättning och lager, bland annat med hjälp av material från ett tiotal kartor. Fältarbeten på plats är centrala i vår undersökning och ger värdefulla dimensioner i förståelsen av platser och dess mångfald av historier.

En normkritisk kulturanalys av platsbundna berättelser är mer ett teoretiserande förhållningssätt än en avgränsbar teori. Det innebär att man fokuserar på det normerande och självklara snarare än på det som avviker samt ifrågasätter detta.²² Vi utgår därför ifrån att det som utgör „statens historia“ och de berättelser och platser som skapats eller valts ut för att representera denna är *kulturspecifika* samt utgör selektiva *kulturarvskonstruktioner*.²³ Det innebär att berättelserna rymmer dolda och ofta outtalade kulturella föreställningar om vad som ska betraktas som värdefullt och bevarandevärt, där – som en direkt följd – vissa delar av historien kommit att inkluderas medan andra uteslutits. Som regel handlar det om en omedveten och oreflekterad handling.²⁴ Ett normkritiskt kulturanalytiskt förhållningssätt till „statens historia“ bör följaktligen först och främst granska i vilken mån en nationell historia egentligen förmår spegla historisk, sociokulturell autenticitet genom ifrågasättande av dess absoluta representativitet.

20 Agnidakis 2018, s. 4,9,10, 12–14.

21 Dessa så kallade promenadintervjuer beaktar informantens föreställningar om samt upplevelser av rumsligheter på plats, vilket kan vara svårt att fånga vid intervjuer som äger rum någon annanstans. Agnidakis 2013, s. 25

22 Jfr Bromseth & Darj 2010.

23 Ronström 2008, s. 212–230.

24 Inkluderings- och exkluderings- är något som återkommande har uppmärksammats i kulturarvsforskningen. Se Lowenthal 1998, s. 1–30; Smith 2006, s. 29–34; Graham et al. 2000, s. 29–54; Aronsson & Hillström 2005, s. 10–14; Ashworth et al. 2007, s. 34; Ronström 2008, s. 25–26, 256–257.

Konkret handlar en normkritisk analys av kulturarv om en granskning av *vilka* och *vems* berättelser och platser som tillvaratas och förmedlas.²⁵ För att kunna omsättas i en mer dynamisk och diversifiera kulturmiljövård bör detta dock leda till en normkreativ, mer inkluderande identifiering – och i förlängningen förmedling – av de berättelser och platser som marginaliseras eller utelämnas.²⁶ Enkelt uttryckt syftar alltså normkritik till att kunna synliggöra normer och dess privilegier. Ett normkreativt förhållningssätt öppnar för omskapande och förändring och är ett sätt att hantera och agera utifrån de insikter som en normkritisk granskning kan ge.²⁷ Ett sätt att nalkas detta sociokulturella meta-berättande, blir att fråga sig i vilken mån de platsbundna berättelserna ter sig kultur-, tids-, klass-, och könsbundna? Det vill säga, med den här artikelns fokus, vilka kulturella föreställningar, tidsperioder och sociala klasser samt vilket kön dominerar statens historia, och – för det normkreativa steget – vilka alternativa berättelser kan berättas? Vidare, i vilken mån riskerar statens historia i egenskap av en enhetlig historieskildring befästa en normerande historieskildring, där en nationell „stor“ platsbunden berättelse motverkar lokala „mindre“ platsbundna berättelser?²⁸ Ett normkreativt förhållningssätt möjliggör en symbios mellan så kallade stora och små berättelser vilket i förlängningen gagnar både kollektivets och subjektets, samhällets och individens. självföretåelse och självkänsla.²⁹

Ett alltför snävt och oreflekterat normkritiskt och i förlängningen normkreativt perspektiv kan riskera att upprepa misstaget att ersätta äldre och förlegade normer med nya. Kopplat till kulturarvsproduktion skulle detta kunna innebära nya homogeniseringar och överrepresentationer av vissa (om än andra) sociala gruppbyggnader på bekostnad av processuellt formade och mera komplexa subjektpositioner. Detta är viktigt att vara medveten om och reflektera kring. Dock tar det inte bort värdet från normkritik och normkreativitet som möjliga verktyg i arbetet för en kulturmiljövård som är öppen för att förstå och förmedla komplexa och mångfaldiga historier och platser. Genom att bejaka komplexa och processuella relationer mellan människor och platser samt både individuella och kollektiva berättelser som kan kopplas till berörda platser, skapas förutsättningar för en mera öppen och friare normkreativ representation som undviker att låsa sig i alltför snäva och homogeniserade definitioner.³⁰

Som tidigare nämnts är begreppet landskapsanalys brett och används inom många olika yrken och discipliner. Vår utgångspunkt är kulturgeografisk där platsen undersöks utifrån aspekterna form, funktion, process och kontext. En

25 Klein 1997, s. 15.

26 Se t.ex. projekten som beskrivs i *När det stör. Rapport från projektet Att störa normativitet*, Furumark & Eivergård 2015.

27 Vinthagen & Zavalía, 2014, s. 7.

28 Lyotard 1984, s. xxiv, 60.

29 Jackson 2002; Anico & Peralta 2008.

30 Jfr Mellander 2011; Svanberg 2013.

landskapsanalys kan då innebära att fokus läggs på både det fysiska och det immateriella landskapet och olika processer och flöden i olika tider och på flera geografiska skalnivåer, från individens perspektiv och vardagsliv till globala processer. Analysen kan alltså leda till djupare förståelse för platsen då den lokala företeelsen ses som uttryck för en process och sätts in i ett vidare ekonomiskt, politiskt, socialt och kulturellt sammanhang.³¹ Denna typ av landskapsanalys är ett sätt att bredda och fördjupa förståelsen av en plats. Här ingår byggnader och andra materiella strukturer, från centrala till marginella, och olika typer av mark och markanvändning, men även platsens mer immateriella dimensioner, som sociala relationer och samhällskontexter.

För att stärka landskapsanalysen och tydliggöra komplexiteten i kulturmiljöer för vi in begreppet plats, såsom geografen Doreen Massey konceptualiserar det.³² I Masseys konceptualisering av plats inbegrips mer än bara den specifika platsen. Platser är enligt henne föränderliga, relationella, kontextberoende och flerfaldiga och både materiella och immateriella. De skapas genom specifika konfigurationer av sociala, rumsliga och tidsmässiga relationer. Dessa relationer är inte bara interna för just den specifika lokalen utan länkar också samman den med platser bortom denna. På så vis möts det lokala och det icke-lokala i en plats. Dessa relationer gör att en plats alltid är hybrider av flera platser och tidslager. Ett öppnare platsbegrepp som kopplar in fler platser och tider genom de relationer de har till dessa, skapar möjligheter för andra historier och perspektiv. Fler sociala grupper eller lager utifrån exempelvis klass, etnicitet, genus men också fler tider och nyanser, i berättelserna om en specifik kulturmiljö kan fångas in genom att knyta an till andra, eller större, geografier. En analys som baseras på denna breddning av platsen förenklar för synliggörande och analyserande av fler eller andra berättelser, de som ligger lite bortanför det givna inom en plats (som ett hus eller en park). Att se bortom det givna utifrån denna syn innebär en möjlighet att se fler eller andra platser, praktiker och människor som traditionellt inte getts utrymme och värde i berättelser om platser och tider. Det blir på så vis ett verktyg i ett normkreativt angreppssätt.

Tillämpningar av ett kombinerat angreppssätt på kulturmiljöer

Av de tusentals fastigheter som SFV äger och förvaltar har vi för att utveckla våra angreppssätt och ge förklarande exempel, utan anspråk på heltäckande beskrivning eller analyser, valt tre fallstudier för att få en variation på platser med olika kontext, skala, funktion och förvaltningsorganisation. Projektets omfattning har

31 Franzén 2010; Widgren 2004, s. 160–162.

32 Massey 1991, s. 26–29, 1995, s. 86, 2005, s. 130–142.

Bild 2. Karta över Storstockholm med de studerade platserna Rosersberg, Drottningholm och Landsort. Författarna 2018.

satt ramarna för den geografiska spridningen av våra exempel, men vår utgångspunkt har varit att forma angreppssätt som kan tillämpas på såväl urbana som rurala rumsligheter. Vi har valt ut tre områden inom Storstockholm som rymmer kombinationer av urbana och rurala aspekter i fråga om till exempel befolkningens sammansättning och densitet, verksamheter och markanvändning (se bild 2). Dessa är slottsområdet Rosersberg som kan beskrivas som det idag bortglömda slottet där flera olika statliga verksamheter tidigare varit aktiva, världsarvet Drottningholm med en omfattande turism och en plats i fokus för många olika aktörer och SFVs nyförvärv fyrön Landsort. Samtliga fastigheter ägs av staten och förvaltas av Statens fastighetsverk. Kopplat till fastigheterna finns hyresgäster som också ansvarar för förmedlingen av platsernas historia publikt, förutom SFVs egen förmedling via skyltar, hemsida och annan informationsspridning.

Tillämpningen av vårt utformande angreppssätt utgår ifrån två metodologiska steg (se bild 1). Steg 1 visar exempel på och tillhandahåller verktyg för ett normkritiskt förhållningssätt till urval och förmedling av platsbundna berättelser. I artikeln har vi redan presenterat vilka berättelser om kulturmiljöer som oftast fokuseras på i kulturarvsproduktionen av platser, där diskursen som Smith kallar AHD³³ ofta dominerar. Trots det utgör en normkritisk granskning av den plats som skall beskrivas en förutsättning och grund för fortsatt arbete. Steg 2 visar exempel och tillhandahåller verktyg för ett mera normkreativt angreppssätt. För att skapa nya, bredare och mer inkluderande berättelser där våra perspektiv samverkar presenteras tre sammanhängande angreppssätt med ett antal frågeställningar och exempel. Gemensamt ger de en nyanserad förståelse av plats som komplex helhet. Frågeställningarna syftar till ett tydligare förklarande av *när, vem, var, hur* och *varför*, angående beskrivning, förklaring och kontextualisering

33 Se t.ex. Smith 2006, s. 29–34.

Bild 3. Kartanalyser, litteraturstudier, observationer och intervjuer. Bilderna visar på delar av de metoder som användes i fältarbetet på Landsort och Drottningholm. Foto: författarna 2016.

av såväl platsen och dess historier som av de värden som finns där. I en kombinerad normkreativ kultur-, plats- och landskapsanalys kan man använda sig av olika typer av arkivmaterial, såsom dagböcker, brev, reseskildringar, husförhörlängder och skattelängder, lokal dokumentation och lokala berättelser, forskningslitteratur, intervjuer och observationer i fält samt historiskt och modernt kartmaterial för att greppa olika funktioner, befolkningar, socio-kulturella relationer, aspekter, tider och sammansatta rumsliga helheter i platsers förflutna (se bild 3). Vi vill lyfta fram och testa några metodelement från kultur- och landskapsanalyser för att öppna upp platsen och dess historier samt dyka ner i dess komplexa relationer, där det normkritiska perspektivet och platsbegreppets komplexitet genomsyrar utförandet. Avsikten är att pröva och presentera ett kombinerat normkritiskt och normkreativt angreppssätt och ge exempel från valda platser på vad berörda angreppssätt ger.

Steg 1: Ett normkritiskt angreppssätt

I den normkritiska undersökningen på Rosersberg har vi inte haft möjlighet att genomföra några fältarbeten utan i stället riktat fokus på att kritiskt granska befintliga vårdprogram som SFV upprättat för Rosersberg.³⁴ Därutöver ingår underlag från hyresgästerna, i detta fall kungliga hovstaterna och en restaurang-, hotell och konferensanläggning, vars presentationer av platsen är tillgängliga på deras hemsidor.³⁵ Fastigheternas vårdprogram utgör ett huvudmaterial i den normkritiska granskningen. Vårdprogrammen produceras av myndigheten som styrdokument för förvaltaren och innehåller förutom en kulturhistorisk värdering och strategier för bevarande även en historik över fastigheten. Då detta är myndighetens samlade information om fastigheten får den ofta en viktig funktion som kunskapskälla som både myndigheten och hyresgästen vänder sig till vid utformande av publikt material.³⁶ Vårdprogrammen kan därför vara en möjlighet för myndigheten att påverka vilka berättelser hyresgästerna förmedlar. Utmärkande för framställningar av Rosersberg i vårdprogram samt av dess hyresgäster är ett fokus på själva slottet och anslutande byggnader som en avgränsbar rumslighet med betoning på arkitektoniska och inredningsmässiga detaljer som sammantaget ger en begränsad förståelse av platsen som sammansatt rumslig, funktionell och socio-kulturell helhet liksom av de processer som format platsen över tid. Främst gäller detta i hyresgästernas förmedling som betonar en del av själva slottet, den kungliga representationsvåningen. Trots en uttalad ambition i vårdprogrammen att skildra en nyanserad bild av Rosersberg, har detta i praktiken begränsats till, såsom i vårdprogrammen för slottet,³⁷ ett omnämnande i svepande ordalag av exempelvis byggnader för hästar, oxar, vagnar och ved samt att det funnits andra ekonomibyggnader. Ingen tydligare redogörelse levereras för produktion eller bemanning som funnits i anslutning till slottet och hur detta har sett ut i olika tider. Inte heller uppmärksammas sammanhangen där de bevarade byggnaderna tillkommit och brukats.

Även i fråga om representationen av platsens tidsepoker framträder en tydlig avgränsning. I vårdprogrammets framställning av Rosersberg dominerar perioden 1680–1860, medan hyresgästernas framställning betonar en ännu snävare avgränsning till perioden 1795–1860, knutet till slottets nuvarande utformning och den kungliga representationsvåningens inredning. Detta är kanske inte uppseendeväckande, med tanke på att det rör sig om direkt avgörande perioder för platsens materiella gestaltning: tiden för slottets uppförande och omformning. En olycklig konsekvens är dock att det sker på bekostnad av Rosersbergs tidigare och

34 Statens fastighetsverk 2001, 2008.

35 Kungahuset 2017; Rosersbergs slott 2017.

36 Wärnhjelm 2013, s. 9, 36.

37 Statens fastighetsverk 2008.

senare epoker som renässansslott resp. militär utbildningsanstalt, vilka kommit att inta en starkt marginaliserad ställning i kulturarvsförmedlingen.³⁸ Ett kritiskt bemötande av denna materialitetsbetonande aspekt skulle dock kunna framhålla de olika tidsepokenas historiskt dokumenterade och alltjämt skönjbara materiella inverkan på *slottsområdet i sin helhet* (t.ex. i form av lektionsbyggnader, skjutbanor, övningsområden mm på slottets marker).³⁹

När det gäller belysning av mänskliga representationer på Rosersberg har ovan nämnda fokus även speglats i en betoning på *adelns* och i än högre grad *kungligheter*nas inverkan på och bruk av platsen. Rosersbergs ursprungliga planering och gestaltning som bostad för ursprungligen adel och sedermera kungligheter tillhandahåller visserligen historiskt grundade argument för betoningen på adelns och kungligheter nas närvaro på platsen. Samtidigt innebär det olyckliga historiska eftergifter, genom att riskera att osynliggöra och marginalisera aktörer från andra sociokulturella grupperingar som bevisligen verkat på platsen och praktiker kopplade till dessa.⁴⁰ Ett visst erkännande av dessa „andra“ sociokulturella grupperingars faktiska existens förekommer visserligen inom vårdprogrammen. Dock görs inget anspråk på att gestalta den sociala mångfald och dynamiska kulturella aktiviteter som bör ha existerat på motsvarande slottskomplex.⁴¹ Det rör sig snarare om generaliserande och flyktiga omnämmande i den historiska översikten av t.ex. ett troligt bostadsutrymme för tjänstefolk i slottskomplexets källare.

Vårdprogrammets och hyresgästernas betoning på adelns och kungligheter nas Rosersberg innehåller i sin tur snedrepresentation, avseende *kön*. De historiska personerna som uppmärksammas förenas inte enbart av deras höga börd, utan även i att de i huvudsak utgörs av *män*. I praktiken innebär detta att slottet och dess omgivningar ter sig som en könskodad och könsuppdelad plats, där platsens manliga innehavare framstår som områdets materiella och immateriella *utformare* medan kvinnorna snarast framstår som områdets materiella och immateriella *vårdare och bevarare*.⁴² Undantaget här är grevinnan Hedvig Catharina de la Gardie (1695-1745)⁴³ som köpte Rosersberg fyra år före sin död och får ett kort omnämmande i vårdprogrammet för slottet som en kvinna som genomfört „vissa moderniseringar“ (såsom att riva den norra flygellängan med porttornet) däremot

38 Young 2017, s. 20–21 lyfter problematiken kring att hus som blir museum ofta har ett fokus på just en specifik era i dess historia, vilket kan förenkla historieberättandet, men samtidigt leda till att andra historier som hade varit möjliga att berätta suddas ut.

39 Heymowski 2005a, s. 381.

40 Se t.ex. Sjöberg 2005.

41 Heymowski 2005a, s. 114; Rundquist 2005, s. 338.

42 Jfr Ek–Nilsson 2005.

43 Beryktad som politisk aktiv värdinna för litterära salonger under den så kallade frihetstidens ständervälde i Sverige.

utan att dessa moderniseringar redogörs för närmare eller poängteras vidare.⁴⁴ Framställningen av kön på Rosersberg innebär inte enbart en olycklig reproduktion av snäva stereotyper och traditionella myter om manlighet och kvinnlighet, utan även en nedtoning av dokumenterad historisk fakta som lämnar åtskilliga konkreta belägg för de skapande kvinnor på Rosersberg som bidragit till dess utformning och omformning.⁴⁵

Drottningholms slott är i likhet med Rosersbergs slott ett kungligt slott med kungliga hovstaterna och en restaurang- och caféanläggning som hyresgäster. Därutöver har Drottningholm ytterligare en hyresgäst i form av stiftelsen Drottningholms slottsteater. Vår normkritiska undersökning av platsen baseras på vårdprogram⁴⁶ och hyresgästernas presentation, i form av muntlig förmedling via guidningar samt skriftlig information i form av mer generella underlag för deras guidade visningar och skyltar. Dessutom har vi utgått ifrån observationer av skyltar, reklam och guidning samt intervjuer med SFV:s förvaltare på Drottningholm, hovstaternas representant för världsarvet Drottningholm och lokalhistoriska föreningar under augusti 2016. En ytterligare påtaglig överensstämmelse mellan Rosersberg och Drottningholm visar sig redan i den rumsliga representationen av Drottningholm som koncentrerats kring slottet och angränsade byggnader, där hyresgästernas förmedling kretsar kring avgränsbara utrymmen där de bedriver sin verksamhet. Den mest framträdande skillnaden här i jämförelse med Rosersberg är att det helt enkelt rör sig om fler hyresgäster som därtill är verk samma i olika utrymmen/byggnader på Drottningholm.

SFV intar genom sina vårdprogram och skyltning en ambition till att förmedla en mera enhetlig rumslighet genom att exempelvis samla slott, trädgård och teater samt även inkludera andra för platsens utformning avgörande utrymmen såsom det angränsande lustslottet Kina. SFV:s ambition till trots kretsar förmedlingen i likhet med Rosersberg huvudsakligen på materiella aspekter kring byggnaderna, vilket gör att socio-kulturella aspekter utelämnats. Det senare har för undersökningens samtliga platser hyresgästerna själva svarat för, vilket i sin tur försvårat en processuell och jämförande överblick mellan dels olika tidsepoker, dels mellan valda byggnader betraktade som rumslig helhet. Slående är därtill att en lokal och även nationell kontextualisering av Drottningholm, i såväl SFV:s och hyresgästernas förmedling, getts en underordnad betydelse. I egenskap av världsarv skildras platsen som ett framstående exempel på franska kulturinflenser i Sverige, snarare än för dess nationella och lokala betydelse. I anslutning till denna status kommer vidare upplevelseindustriella aspekter, som ytterligare snävat åt SFV:s och hyresgästernas förmedling av platsen genom att anpassa denna till

44 Statens fastighetsverk, 2008: kapitel 6, s. 3.

45 Se Groth 1994, s. 138ff. Jfr Aronsson & Meurling 2005, s. 11–14.

46 Statens fastighetsverk 2006–2012.

en ideal besökstid av Drottningholm på 1½ timme.⁴⁷ Konkret innebär detta en ytterligare rumslig avgränsning till tre anslutande utrymmen på platsen: Slottet och slottsträdgården, teatern och kaféet/restaurangen.

Kvinnliga representationer på Drottningholm har begränsats till kungligheter, och visar sig i främst hovstaternas manifestation av Drottningholm som „kvinnornas slott“. Betoning sker på Hedvig Eleonora (1636–1715), Sveriges drottning 1654–1660, som under sin dispositionsrätt lät uppföra slottet, och Lovisa Ulrika (1720–1782), Sveriges drottning 1751–1771, som under sin ägo lät utöka miljön med bl.a. en slottsteater. I den praktiska förmedlingen av bl.a. skyltar och guidningar marginaliseras dock nämnda kvinnors betydelse genom att de snarare får inta en i kulturarvs- och museiförmedling mer vanligt förekommande normerande kvinnlig passiv nations- samt kulturbevarande roll som „vårdande maka“, „landsmoder“ och „kulturförvaltare“ snarare än en aktiv nations- och kulturskapande roll, som ofta tillskrivs män.⁴⁸

Medan slottsbyggnader och den kungliga närvaron kommit att dominera framställningarna av Rosersberg och Drottningholm, ter sig såväl utgångspunkten som förhållandena annorlunda ut för Landsort där diametralt olika verksamheter existerat över tid och rum, såsom fyrverksamhet, som inleddes redan under 1600-talet, lotsverksamhet, med rötter tillbaka till 1840-talet, samt militära anläggningar, där den största anlades i samband med Kalla kriget. Dessa verksamheter som varit avgörande för öns utformning och livsform har också på olika sätt representerats av SFV samt hyresgästerna, bestående av hembygdsgillet och två lokala entreprenörer. Rumsligt sett handlar det om förmedling av fyr, lotsstation samt militära anläggningar. Vår normkritiska undersökning av Landsort har kretsat kring förmedlingen av dessa platser genom dokument, skyltar, intervjuer med representanter för SFV, hyresgäster och lokalhistoriska föreningar samt guidade turer under september år 2016. SFV tog år 2000 över förvaltningen av Landsort och har ännu ej upprättat något vårdprogram. En effekt av detta blir att SFV inte har intagit motsvarande roll i att leverera en mera samlad förmedling av platsen, varför skildringen av Landsort ter sig än mer fragmenterad än i fallen med Rosersberg och Drottningholm.

Då SFV saknar kunskap om platsen har ansvaret för att skildra socio-kulturella aspekter på Landsort lagts på hyresgästerna, som till skillnad från Rosersberg och Drottningholm inte har upprättat någon inbördes samverkan och planering. Det gör att en kontextuell förmedling om hur berörda rumsligheter ersatt varandra och/eller samverkat på platsen ter sig än mer bristfällig än på Rosersberg och Drottningholm. Effekterna av detta visar sig vidare i representationer av såväl tid som förflutna människoöden i förmedlingen av Landsort. En ytterligare förs-

47 Intervju med verksamhetsledare för guidningen på Drottningholm slott, 2016-08-18.

48 Fältobservationer av skyltar och guidade visningar på Drottningholms slott. Jfr Ek-Nilsson 2005.

vårande aspekt i fråga om en mera mångfacetterad och heltäckande förmedling på Landsort är att hyresgästerna förutom bristande samverkan utgörs av enskilda individer som har olika särintressen för resp. rumsligheter, kopplade till exempelvis yrkeserfarenhet och/eller kommersiella sidointressen. Sådant skapar där till sårbarhet i fråga om konsensus och kontinuitet i förmedlingen.

Omständigheterna som skildrats ovan visar sig redan vad gäller representationen av tidsepoker, där de olika hyresgästerna alltså inte enbart har fokuserat på olika rumsligheter på Landsort utan även valt att lyfta olika tidsepoker och mänskliga representationer utifrån individuellt tillskansade kunskaper och intressen som inte gör anspråk på att vara heltäckande eller konsekventa. En ytterligare inkonsekvens kan uppstå mellan den förmedlingen i form av skyltar och guidningar. För fyrens vidkommande kretsar till exempel förmedlingens fokus på skyltarna på framför allt 1600–1700-talen medan den guideade turen ger en i tid mer ospecificerad skildring av fyrens utformning och funktion. Motsvarande gäller vid förmedlingar av lotsstationen respektive militäranläggningarna som i fråga om skyltning och guidning skildrar mer eller mindre tidsbestämda verksamheter under 1800–1900-talen. När det gäller representationer av människor på berörda rumsligheter riktas i likhet med Rosersberg och Drottningholm fokus på män och i likhet med Drottningholm omfattas framträdande yrkesgrupper. I förmedlingen av samtliga platser saknas emellertid kontextualiserade skildringar av hur representanter för olika sociala kategorier, såsom kön, yrke, klass, etnicitet samexisterat på platsen.⁴⁹ Noterbart blir även det faktum att fokus i förmedlingen har riktats mot dessa i egenskap av just yrkesgrupper, varför en mer sammansatt skildring av deras livsform under både arbete och fritid samt deras individuella förutsättningar och begränsningar lyser med sin frånvaro. Något som även blir tydligt är att platserna framstår som relativt endimensionella, avgränsade och statiska. Deras representation utgår till stor del ifrån de avskilda delar som SFV och hyresgästerna äger och använder idag, vilket ger en förenklad bild av platserna i fråga. Fokus på framförallt det bevarande i fastigheternas materiella och arkitektoniska utseende blir de facto ett kapande av platsen. Här förbises andra dimensioner, som de immateriella, sociokulturella och symboliska men också materialiteter som försvunnit, kraftigt förändrats eller negligerats, samt fastigheternas kopplingar till andra platser.

Inte helt oväntat ger den normkritiska granskningen ovan ett resultat som är återkommande vid kulturarvsproduktion.⁵⁰ Härigenom ter den sig väl lämpad som grund för kommande exempel då vi vill visa på en mer normkreativ ingång till de berörda platsernas historier.

49 Jfr Klein 1997, s. 27–28.

50 Jfr Ronström 2008, s. 264–265.

Steg 2: Normkreativa angreppssätt

Utifrån tre angreppssätt kring platser betraktade som sociokulturell organisation och arena, materiell och funktionell helhet, och som del av större processer och kontexter i samhället, vill vi nu genom konkretiserande underfrågor och exempel från de tre undersökta platserna, visa ett arbetssätt som kan öppna upp för mer inkluderande historieskrivningar.

I. Platsen som sociokulturell organisation och arena

En mängd olika människor har rört sig, bott och arbetat på de undersökta platserna genom historien och fram till idag. Den normkritiska granskningen visar att det till stora delar saknas en samlad beskrivning av platsen som sociokulturell organisation och arena, där de relationer och strukturer som funnits på och byggt upp platsen tydliggörs och sätts i sammanhang.⁵¹ Det är framförallt vissa ägare och gestaltare som ges utrymme medan många andra som funnits där exkluderas eller tonats ned.⁵² Här blir det viktigt att uppmärksamma den mångfald av människor och aktiviteter som funnits på en plats genom historien,⁵³ och särskilt där kvinnor, barn, yrkesverksamma med lägre status och tillfälliga arbetare görs till en marginaliserad grupp som inte framträder i den normkritiska granskningen. Målet bör dock vara att på samhällsnivå undvika dikotomiseringar i form av rik-fattig utan även beakta de sociokulturella mellanskiten. Och vidare, att på individnivå undvika förenklade kategoriseringar baserat på enbart ålder, kön, klass etc.

Som ett stöd för arbetet har vi formulerat ett antal frågor som konkretiserar vad angreppssättet mer specifikt kan inkludera: a) Hur har platsens skiftande funktioner bemannats under olika perioder i dess förflutna? Här bör man tydliggöra vilka sociala lager av samhället och kategorier av yrken som har bott, levt och försörjt sig på olika delar av platsen; b) Hur såg de sociokulturella och rumsliga relationerna ut mellan platsen och den lokala omgivningen, det vill säga varifrån kom arbetskraften och de människor som rört sig på platsen genom historien; c) Vilka mindre synliggjorda grupper och praktiker har funnits på platsen? Här kan man tänka på kvinnor, barn, gamla, besökare och mer tillfälliga boende och arbetare; d) Vad är platsen för sociokulturell arena idag, och vilka berättelser från förr knyter an till dagens plats? I följande två avsnitt har vi valt att fokusera dels på att befolka platsen, dels på tillfälliga livsformer.

Att befolka platsen: Vårdprogram och skyltar är ofta fokuserade på miljöers fysiska form men bakom varje form och funktion finns människor och relationer som är centrala att lyfta fram. Husförhörslängder och andra arkivmaterial kan ge

51 Massey 2005, s. 130–142; Franzén 2010.

52 Jfr AHD, Smith 2006, s. 29–34.

53 Atkinson 2008, s. 385–389.

mycket kunskap kring platserna som sociokulturell organisation och visa platsens sociala och kulturella relationer.⁵⁴ Genom arkivmaterial och dokumentation, exempelvis från hembygdsföreningar, och intervjuer med lokalhistoriska aktörer kan bilden av hur många, och vilka kategorier av, människor som levde och försörjde sig på platsen undersökas. Detta är ett sätt att befolka platsen och få inblickar om olika sociala kategorier som har levt och verkat under olika tidpunkter respektive har samexisterat på platsen. På så vis kan man uppmärksamma både hur skilda grupper på platsen inrättade sina vardagliga liv och hur skilda grupperingar på platsen interagerade under arbete och fritid. Här bör man också fundera över vilka delar av platsernas organisation och verksamhet som kan ha varit mer osynliga i olika typer av material, som mer tillfälliga och rörliga individer och grupper.

På så vis blir den sociokulturella organisationen synlig, och större delar av dess förflutna befolknings berättiganden av platsen erkänns och beaktas.⁵⁵ Vi vill lyfta fram exemplet Landsort där ett flertal yrkeskategorier kopplade till militär-, tull-, fyr- och lotsväsendet har levt och verkat. Dessutom befolkades platsen av familjerna till de anställda vid dessa verksamheter och personer som var samsatta med exempelvis telegraf, fiske, post, skola och butik. Vi har utifrån församlingsböcker⁵⁶ och lokalhistoriska skrifter⁵⁷ genomfört en kartering (se bild 4) utifrån de yrkeskategorier som levt på Landsort under ett valt år, 1915. Exemplet visar hur de olika familjerna samexisterat i byn. Karteringen är inte helt komplett då uppgifter saknas för vissa individer. Dock kan konstateras att den inte visar en skarp rumslig och social avgränsning mellan olika yrkesgrupper, vilket skiljer sig mot den bild som framställts och traderats lokalt. I en intervju med lokalhistorisk aktör och i skyltinformation på ön framställs det som att det fanns en skarp både rumslig och social gräns mellan de olika yrkeskategorierna.⁵⁸ Vår undersökning visar att familjer eller individer ofta delade hus med familjer från andra yrkesgrupper samt att flera yrkeskategorier förekom i samma familj och att giftermål mellan grupperna förekom vilket även talar emot en skarp social avgränsning. Kombinationen av alla dessa källor visar en mer komplex bild av livet på ön.

Mer eller mindre tillfälliga livsformer på platsen: Här vill vi lyfta att särskilt mer tillfälliga eller rörliga individer ofta blivit marginaliserade i platsens förmedling, även om de som grupp kan ha haft en kontinuitet på platsen och/eller påverkat platsen som andra mer bofasta grupper. Dessa kan även ha haft en hög social status på platsen i historien.⁵⁹ Kontextuell litteratur som lokalhistoriska

54 Lagerqvist 2011, s. 54–55.

55 Agnidakis 2013, s. 198–199.

56 Torö kyrkoarkiv, 1906–1916.

57 Landin & Öberg 1998.

58 Intervju med medlem i hembygdsföreningen på Landsort, 2016–09–28.

59 Jfr Sjöberg 2005.

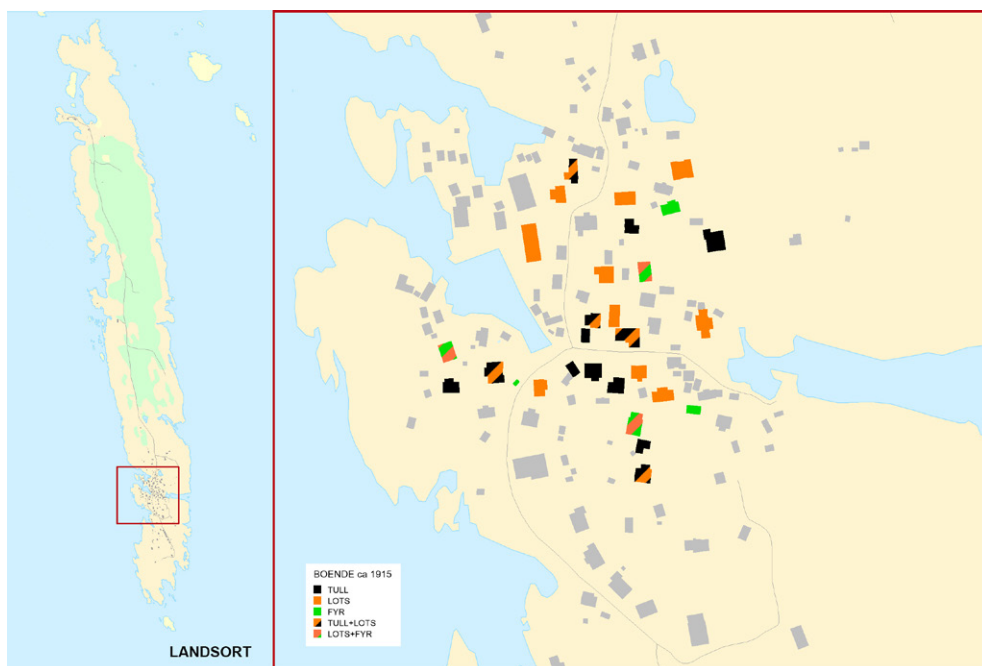

Bild 4. Kartan visar var familjer ur tre av Landsorts största yrkeskategorier bodde år 1915 Karta: Författarna 2016.

texter och källor som reseberättelser, brev och dagböcker men även fotografier och intervjuer med personer med lokalhistorisk kännedom kan öka kunskapen om de grupper som inte kan ses i exempelvis kamerala eller kyrkliga arkiv. Även gårdsarkiv kan hålla information om mer eller mindre tillfällig arbetskraft, exempelvis i avlöningslistor. Platsnamn kan också visa på vem som arbetat med markerna, som till exempel dalkarlsnamn⁶⁰. Dessa verktyg blir härigenom särskilt viktiga för att inkludera senare historier kring en plats, som 1900-talets händelser och människor.

Som ett exempel på detta vill vi lyfta fram Rosersberg som arbetsplats och besöksmål genom tiderna. Det är ett sätt att koppla ihop platsens förflutna med dagens platsanvändning. Att sätta in platsen i ett lokalt/regionalt sammanhang kan även visa vilken relation andra grupper än permanentboende har haft till en plats. Att välja att lyfta fram Rosersbergs som utflyktsmål genom tiderna kan öka förståelsen för hur denna och liknande platser kommit att användas av andra än kungafamilj och dess anställda men också ge dagens besökare en möjlighet att se sitt eget besök på platsen som en del av platsens historier.⁶¹ Här finns en kontinuitet mellan nutid och det förflutna värd att lyfta upp. På Rosersberg finns också många andra tillfälliga grupper och praktiker som kan lyftas fram, som ar-

⁶⁰ Strandin Pers 2012, s. 83–111.

⁶¹ Se även Widén 2017, om tidig kulturarvsturism och hur besökare från lägre sociala klasser besökte svenska kungliga slott under 1700- och 1800-talen.

betsvandrande dalkarlar som anlagt trädgården och deltagare i skolverksamheten inom infanteri, civilförsvaret och räddningsverk på Rosersberg.⁶² Även på Landsort finns flera exempel på mer tillfälliga grupper, som militärer, turister och sommarvärdar, som präglade livet på platsen under längre eller kortare perioder.⁶³

II. Platsen som materiell och funktionell helhet

I den normkritiska granskningen framkommer en otydlighet kring platserna som materiella och funktionella helheter. I förmedlingen kring platserna finns också marginaliserade byggnader och anläggningar som inte syns lika väl, eller inte alls. Det behövs en bättre balans i såväl beskrivningar och förklaringar, utifrån form, funktion, process och kontext,⁶⁴ som i värderingar mellan platsens olika fysiska miljöer. Genom att uppmärksamma platsens olika beståndsdelar som visar på verksamheter och funktioner, och förändringar som skett här, kan man både tydliggöra och bredda platsens historia och betydelser. Detta omfattar både existerande fysiska miljöer/strukturer och de som idag har försvunnit. Till det här angreppssättet har vi formulerat följande frågor för att konkretisera arbetet: a) Hur har platsen (både bebyggelse och mark) sett ut och använts i olika tider och vilka verksamheter har rymts där? b) Vilket syfte hade platsen för dess ägare/brukare, och vilka funktioner har dess olika delar haft? c) Vilken produktion och markanvändning har funnits på och i anslutning till platsen? d) Vilka människor har arbetat på platsen, var bodde de och hur har arbetsliv på platsen sett ut i olika tider? e) Har det funnits annan bebyggelse eller andra strukturer som hört till platsen? I följande två avsnitt har vi valt att fokusera på dels byggnader och anläggningar som marginaliserats i förmedlingen, dels försvunna byggnader och anläggningar.

Marginaliserade byggnader och anläggningar: I det historiska kartmaterialet över de undersökta platserna finns en mängd information att hitta angående tidigare markanvändning och bebyggelsestrukturer. Kartor berättar om funktioner, strukturer, markanvändning och öppnar många dörrar för att se olika historier som präglade landskapet. Genom kartanalyser av både yngre och äldre kartor kan de olika delarna som byggde upp platserna som helhet synliggöras och analyseras.

Om man utgår från äldre kartmaterial, som exempelvis en karta över Rosersberg från 1708 (se bild 5), vilket var innan Rosersberg blev kungligt slott, berättar det att Rosersberg var en jordegendom med åker-, ängs- och hagmarker och minst sju underlydande jordbruksenheter, bland annat Djurgårdstorpet, Branten och Norboda. Dessa var framförallt torp, det vill säga små jordbruk som låg på ägorna som torparfamiljer arrenderade av jordägaren genom att arbeta på dennes marker. Torpen gav arbetskraft, uppodling och andra resurser till jordägaren.

62 Olausson 2005; Heymowski 2005b.

63 Landin & Öberg 1998.

64 Widgren 2004, s. 160–162.

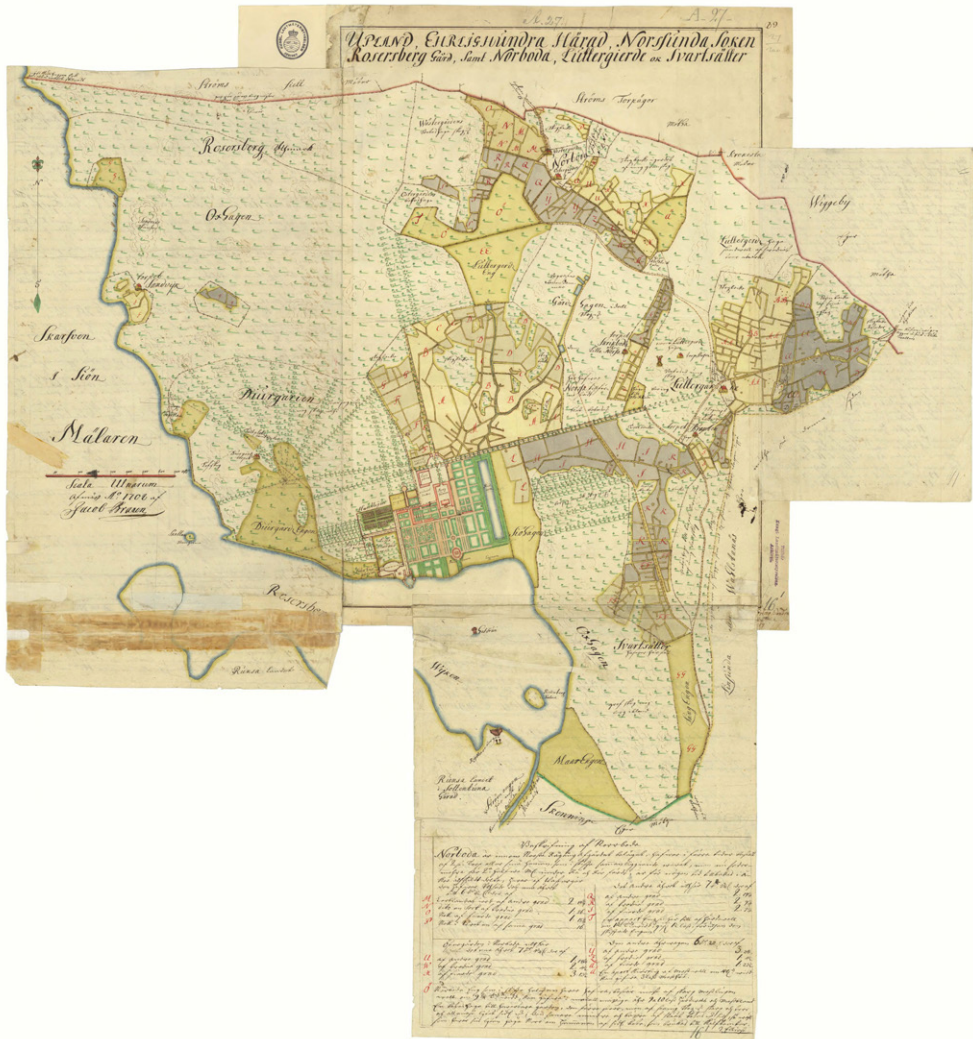

Bild 5. Historisk karta över Rosersberg från 1708. Lantmäteriets databas Historiska kartor.

Dessa enheter var en del av driften av egendomen Rosersberg, innan och under såväl som efter tiden som kungligt slott, och en del av förståelsen av platsen. Bara genom att titta på skillnaderna mellan huvudbyggnad och dessa torp utifrån skala och placering kan man se ett landskap skapat av såväl funktionella som sociokulturella relationer. Det är till exempel ingen tillfällighet att arbetarbostäder eller torp sällan kan ses från huvudbyggnadens närmiljö.⁶⁵ Att lyfta dessa enheter och framförallt deras funktioner och invånare som nödvändiga delar i den materiella och funktionella egendomen är ett sätt att förstå, och uppmärksamma, en större funktionell helhet men även sociala hierarkier som präglat platsen. Förutom kartmaterial kan information om torparfamiljerna och annan arbetskraft, och deras boställen och marker, hittas i material som kyrko- och skattelängder. Gårdsarkiv

65 Lagerqvist 2014, s. 197–198.

kan ha bevarat motböcker, dagsverkslistor och arrendekontrakt. I torparrendet kunde bärplockning och lintillverkning ingå och uppmärksammas detta kan hela familjens arbete med torpet och arrendet synliggöras. Många av dessa små underlydande enheter fanns enligt den ekonomiska kartan från 1952 kvar på platsen och flera hörde fortfarande till Rosersberg då. Kanske har de använts som småbruk, hästgårdar eller omvandlats till fritidshus under 1900-talet, men vilka kopplingar har brukarna till dessa ställen haft till Rosersberg? För information om användning av dessa underlydande enheter under 1900-talet kan även intervjuer med tidigare och dagens användare och fältobservationer ge rika berättelser och viktig information.⁶⁶ Vidare innehar lokalhistoriska aktörer ofta en hel del information i form av insamlade skrifter, föremål från existerade och förlorade platser samt folklöre kring platser och mänskliga aktiviteter på platser. Hembygdsrörelsens lokala inventeringar kan exempelvis ge information och andra infallsvinklar om boende och kulturmiljöer.⁶⁷

På Drottningholm finns en mängd byggnader, anläggningar och marker som är med och bygger upp egendomen och fortfarande finns fysiskt men som bör synliggöras för en större helhetsförståelse. Till exempel bostäderna för 1700-talens hantverkare och 1800-talets adel på området Malmen; området Kanton med manufaktur, hantverkslokaler och därtill kopplade bostäder, övriga tjänstebostäder på slottet såsom vaktmästarbostad från 1800-talet samt kungsgårdsanläggningen. En hel del information om dessa och ytterligare existerade och förlorade rumsligheter samt socio-kulturella aktiviteter där kan hämtas från lokala hembygdsföreningens skrifter. Dessa omfattar alltifrån historisk dokumenterad fakta till bevarade minnesskildringar och traderade anekdoter om förflutna livsformer på platserna.⁶⁸ I dessa framgår att Kanton och Malmen är starkt kopplade, om än inte tydligt förmedlat, till en bredare social historia bortom kungafamiljen. Kanton ingår helt i världsarvet medan Malmen endast ingår till viss del. Båda områdena ligger i marginalen av det som idag är slottsområdet. De har en marginaliserad position både tidigare och idag. Under observationer i fält fann vi att få turister tycktes röra sig ända bort till Kanton, och det är oklart hur mycket besök Malmen egentligen får.

Försvunna byggnader och anläggningar: Såväl gamla kartor, fotografier och arkivmaterial som intervjuer, lokalhistoriska skrifter och minnesanteckningar kan användas för att kartlägga och synliggöra sådant som funnits men som med tiden försvunnit. Det är centralt att i analysen över en kulturmiljö aktivt reflektera över vad som faktiskt syns och vad som inte syns, samt skälen bakom detta. Här kan man även fundera på hur en närvarande frånvaro eller en frånvarande närvaro

66 se Lagerqvist 2011, t.ex. kapitel 15.

67 Lagerqvist 2013, s. 78–81.

68 Jfr Bjärnman 1982a, 1982b, 1982c.

Bild 6. Utsnitt av två kartmaterial över Drottningholm från 1745 och 1811. Utsnittet över ytan nordväst om slottsbyggnaden visar platsen för slottets köksträdgård. Idag används ytan till bland annat besöksparkering. Lantmäteriets databas Historiska kartor.

kan ha påverkat platsen.⁶⁹ Dessutom kan händelser, aktiviteter och människor som inte lämnat tydliga avtryck ha präglat platsen under olika tider, materiellt såväl som socialt och symboliskt. Även synliga avtryck som vanligtvis inte uppfattas som kulturhistoriskt intressanta kan uppmärksammas i det här avseendet.

Ett sätt att skapa en förståelse för en större materiell eller funktionell helhet, och det dagliga livet på platsen, är just att uppmärksamma mindre kringbyggnader eller strukturer som ofta försvunnit, som dass, tvättstugor och vedbodur. Ett exempel på detta är från Drottningholm där mycket tagits bort under tidens gång, bland annat under 1960-talet. Detta påverkar ofrånkomligen vad som kan observeras på platsen idag. Ett exempel är köksträdgården, en central del i slottets innehållning. På kartmaterial från 1745 är köksträdgården en tydlig del i slottsmiljön (se bild 6), så även på kartmaterial från 1800. Men en karta över slottet från 1811 kallar samma yta för „Gamla köksträdgården“ som då användes som sandplan och en annan del av det som var köksträdgård tidigare är istället plats för vaktflygel. Idag används området till parkering, toaletter samt restaurang. Här skulle man kunna dra nytta av lokala aktörer som den medlem från slottsparkens vänförening på Drottningholm som vi intervjuade under fältarbetet. Den ovannämnda medlemmen från vänföreningen vill återskapa delar av köksträdgården fysiskt samt tillhandahålla en dramatiserad förmedling av hur arbetet på köksträdgården kunde ha tett sig under dess glansdagar.⁷⁰

69 de Certeau 1962, s. 108.

70 Intervju medlem i Slottsparkens vänförening Drottningholm 2016–08–18.

III. Platsen utifrån processer och kontexter i samhället

Frågorna till angreppssätt ett och två utgår framförallt från form och funktion. Frågor om processer och kontexter är nödvändiga för att kunna tolka och värdera de former och funktioner som funnits och finns på platsen, både som sociokulturell organisation och som materiell och funktionell helhet. Till det här angreppssättet har vi formulerat följande frågor för att konkretisera arbetet: a) Vilka samhällsprocesser, ägoförhållanden och sociala strukturer kan avläsas på platsen och hur har de påverkat denna?; b) Vilka lokala, regionala, nationella, internationella relationer har varit centrala på och för platsen? c) Vilka är platsens sociala, kulturella, ekonomiska, politiska och naturgeografiska kontexter? I följande två avsnitt har vi valt att fokusera på dels processer över tid och rum dels platsen utifrån olika kontexter och skalnivåer.

Processer över tid och rum: I den här delen vill vi lyfta fram ett synsätt som öppnar upp tolkningen av platsen för ett större sammanhang där större samhällsprocesser ses som en del i platsens berättelser och varande. Vi vill också betona att en plats är en process som pågår över tid, och inte låsa beskrivning och förståelse av en plats vid bara en specifik tid samt lyfta upp en medvetenhet om att platsen inte är statisk i sin utbredning och form.⁷¹ I exemplet Drottningholm har vi i den normkritiska analysen visat att fokus i förmedlingen ligger på 1700-talets historier och former. Slottet har dock formats genom olika processer över tid. Att lyfta fram slottets varierande betydelser i olika tider ökar förståelsen av platsen som ett mer komplext kulturarv än en renodlad 1700-tals miljö. Detta kan ses som ett exempel på hur kulturarvsprocesser påverkat hur vi förmedlar och bevarar olika miljöer. Andra centrala processer som kan lyftas fram för exemplet Drottningholm kan vara hur kronans behov och nyttjande av de kungliga slotten varierat och hur det påverkat Drottningholms status och geografi i olika tider. Med det menar vi att slottets funktion påverkar hur det tar plats och har makt i det lokala.

Platsen utifrån olika kontexter och skalnivåer: Då en plats betraktas och förklaras som en del av ett sammanhang, lokalt, regionalt, nationellt och internationellt, eller utifrån dess plats i ett nätverk öppnas möjligheter för andra förklaringar och större förståelse till det som pågått på platsen.⁷² Ett konkret exempel utgör Landsort där det som nämnts funnits flera olika statliga verksamheter som påverkat ölivet. De olika verksamheterna har påverkat det sociokulturella såsom invånarantalet och dess relationer sinsemellan. De olika yrkena förde också med sig variation i fråga om förflutna Landsortsbors migrationsmönster, status och ekonomiska förutsättningar. Dessutom formade verksamheterna det materiella genom exempelvis lotstorn, hamnar, telegraf och fyr (se bild 7 och 8). Det är därför lätt att uppfatta ön som unik i ett lokalt sammanhang vid jämförelse med den

71 Massey 1991, s. 28–29, 1995, s. 183, 186, 188; 2005, s. 130–142.

72 Massey 1991, s. 26–29, 1995, s. 183, 186; 2005, s. 130–142.

Bild 7. Fyren, ett känt landmärke och symbol för Landsort. Foto: Författarna 2016.

kringliggande skärgården, där försörjningen varit baserad på fiske och jakt. Här kan dock ett synsätt som ser på platsen utifrån andra skalnivåer skapa förståelse för Landsort som plats i relation till den roll ön haft som en del i det av staten uppbyggda system där ett nätverk av både fyrplatser och lotsstationer lokaliserats utmed kusten.

Mot en normkreativ kulturmiljövård

En kritisk genomgång av SFV:s och hyresgästernas presentation och förmedling av platser som Rosersberg, Drottningholm och Landsort avslöjar snäv representativitet i fråga om tid, rum, klass och kön. När människor omnämns så är det främst män, särskilt med resurser och makt; kungar, adelsmän, arkitekter och byggherrar, medan bredare sociokulturella lager av befolkningen, samt kvinnor, barn och personer från andra kulturer till stora delar saknas. De äldre historierna ges större utrymme och värden än 1900-talets avtryck på platsen. Det finns en tydlig fokusering på ett beskrivande av materiella former men det kopplas sällan samman med förklaringar kring funktioner, processer och kontexter. Detta ansluter för övrigt till den föråldrade kulturarvsdiskurs som Wårnhjelm⁷³ påvisat

73 Wårnhjelm 2013.

Bild 8. Lotshammen med lotstornet i bakgrunden. Foto: Författarna 2016.

dominerar SFV:s fastighetsbestånd och som även internationella forskare som Smith⁷⁴ lyft upp som den traditionella synen på kulturarv inom myndigheter. Trots kulturarvsmyndigheters, som SFV, självinsikt reproduceras alltså ensidiga beskrivningar. Problematiken omfattar struktur, innehåll och – i förlängningen – förmedling. Exempelvis saknas en tydligare problematisering kring tolkningsföreträden mellan olika aktörer i kulturarvsproduktionen. Vidare, behövs tydligare samordning och ansvar för ett större helhetsperspektiv på platserna, där olika berättelser om rumsligheter och människor som samexisterat under olika tidsperioder kan representeras. Något som är tydligt i studien är att ett fåtal aktörer, i form av SFV, deras anlitate konsulter som exempelvis utformar vårdprogrammen och SFVs hyresgäster, mer eller mindre synkroniserat, ensamma ägt tolkningsföreträden kring berörda platsers berättelser och socio-kulturella representationer. Det har bland annat fått till följd att andra lokala aktörers perspektiv och kunskapsproduktion, såsom hembygdsföreningar och andra ideella lokalhistoriska intresseorganisationer, ofta förbisätts. Dessutom vore det värdefullt med ökad förmedling om hur platsers lokala utformning korresponderat med andra samhälleliga skalnivåer såsom det inter-/nationella och regionala.⁷⁵ Frågor som väcks för framtida forskning rör vilka förutsättningar som påverkar kulturarvsförmedlingen, exempelvis perspektiv och kunskaper hos de som producerar olika framställningar såsom vårdprogram, visningar och skyltar, såväl som de olika förmedlingsformernas begränsade omfång.

74 T.ex. Smith 2006.

75 Jfr Massey, t.ex. 1991.

Med utgång ifrån ett normkreativt perspektiv har vi därför föreslagit tre angreppssätt som konkreta verktyg för att närma oss en mera komplex och representativ platsförståelse. Vår poäng är att metoden är applicerbar vid kulturarvsmyndigheters arbete med kulturarvsproduktion oavsett kategorier av platser och att den, genom att beakta alltifrån materiella inventarier till bevarade texter, kartor och muntligt traderade kunskaper, fäster avseende på såväl materiella som immateriella aspekter. Studien har därför baserats på varierade materialkategorier. Ambitionen här har dock inte varit att utföra en jämförande analys och värdering av dessa, utan att öppna för användandet av ett mångfacetterat material vid kulturarvsförmedling. En långsiktig effekt av våra samlade angreppssätt är att de möjliggör ökad mångfald och inkludering, både i fråga om förmedling och representation av platser som komplexa rumsliga och sociokulturella helheter.⁷⁶ Genom att utveckla och integrera berörda synsätt och verktyg inom kulturarvsmyndigheter som Statens fastighetsverk formas nya berättelser om platsen; berättelser som går utöver den traditionella, „normala“ historien om staten, enskilda byggnaders materiella utformning och den sociokulturella och ekonomiska eliten. Ofrånkomligt och kanske paradoxalt nog kommer även dessa behöva anpassas till kulturarvsproduktionens och i förlängningen historiebrukets inneboende begränsningar, såsom att underställas tolknings- och urvalsprocesser som i detta fall leder till att alla platsbundna berättelser inte kan förmedlas. Vems och vilka historier som bör beaktas är en fråga som kräver kontinuerlig diskussion, problematisering och reflektion. Målet för kulturarvsmyndigheter som Statens fastighetsverk bör ändå vara att, med stöd i den kritiska kulturarvsforskningen, ta ansvar och ett samlat grepp för att arbeta med kulturmiljöer utan att en fixerad och ensidig berättelse om platser presenteras som den naturliga/enda. Vår förhoppning med föreslagna angreppssätt är ett historiebruk inom kulturarvsproduktion som i högre utsträckning förmår beakta att det som kan fångas i skapandet av en plats är en sammansättning av många historier; platsbundna berättelser, där såväl dåtider och nutider som framtider finns, påverkar och påverkas och där ett större ansvar tas för de berättelser som väljs, lyfts fram och används.⁷⁷

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Kungahuset, 2017, <http://www.kungahuset.se/besokkungligaslotten/rosersbergs-slott.4.19ae4931022afdccff3800013090.html> (2017-07-03)

76 Jackson 2002; Anico & Peralta 2008; Agnidakis 2013.

77 Massey 1995, s. 185–190, 2005, s. 12; Anshelm 1993; Ronström 2008, s. 266, 287–290.

- Lantmäterimyndigheternas arkiv. 01-LOV-16, Lovö socken, Karta över Malmen: Arealavmätning, vägdelning, 1800 (digitalt via Lantmäteriets databas Historiska kartor)
- Lantmäterimyndigheternas arkiv. 01-LOV-4, Lovö socken, Karta över Drottningholms Kungsgård, Arealavmätning, 1745 (digitalt via Lantmäteriets databas Historiska kartor)
- Lantmäteristyrelsens arkiv. A58-4:3, Lovö socken, Drottningholm nr 1, Karta över Drottningholms Kungsgårds, 1811 (digitalt via Lantmäteriets databas Historiska kartor)
- Lantmäteristyrelsens arkiv. A68-16:1, Norrsunda socken, Rosersberg nr 1, Ägodelning, 1708. Även kallad Brauns karta. (digitalt via Lantmäteriets databas Historiska kartor)
- Rikets allmänna kartverks arkiv. Rosersberg J133-11I1d54, Ekonomiska kartan, 1952 (digitalt via Lantmäteriets databas Historiska kartor)
- Rikets allmänna kartverks arkiv. Runsa J133-11I1c54, Ekonomiska kartan, 1952 (digitalt via Lantmäteriets databas Historiska kartor)
- Rosersbergs slott, 2017, <https://www.rosersbergsslott.se/> (2017-07-03)
- Statens fastighetsverk, 2017, <http://www.sfv.se/sv/om-oss> (2017-07-03)

Intervjuer

Drottningholm

Verksamhetsledare för guidningen på Drottningholm slott och hovstaternas representant för världsarvet Drottningholm, 2016-08-18

Medlem i Lovö hembygdsförening, 2016-08-19

Representanter från SFV på Drottningholm, 2016-08-19

Medlem i Slottsparkens vänförening Drottningholm, 2016-08-18

Landsort

Förvaltare Landsort, 2016-09-27

Representanter från SFV Landsort, telefonintervju 2016-09-25

Medlem i Hembygdsföreningen på Landsort, 2016-09-27, 2016-09-28

Lokalhistoriker Landsort, 2016-09-27

Fältanteckningar

Drottningholm

Landsort

Tryckta källor och litteratur

Agnidakis, Paul, 2013: *Rätten till platsen. Tillhörighet och samhörighet i två lokala industrisamhällen under omvandling*. Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Höör.

- Agnidakis, Paul, 2018: „Etnologi. Kontinuitet och anpassning av ett kulturvetenskapligt ämne“, *Rig* (1), s. 1-18
- Agnidakis, Paul, Lagerqvist, Maja & Strandin Pers, Annika, 2014: *Normkritisk kulturmiljöpraxis. Exemplet Rosersberg*. Rapport Uppdrag FoU HT 2014, V0_2, dnr 79-1632/14. Statens fastighetsverk, Stockholm.
- Anico, Marta & Peralta, Elsa, 2008: *Heritage and Identity. Engagement and demission in the contemporary world*. Routledge, London/New York. DOI: 10.4324/9780203886007
- Anshelm, Jonas, (red.) 1993: *Modernisering och kulturarv*. Symposion, Stockholm/Stehag.
- Aronsson, Inga-Lill & Meurling, Birgitta (red.) 2005, *Det bekönade museet: genusperspektiv i museologi och museiverksamhet*. Institutionen för ABM, Uppsala universitet, Uppsala
- Aronsson, Peter, 2005: *Historiebruk. Att använda det förflutna*. Studentlitteratur, Lund.
- Aronsson, Peter, 2012: „Kulturarv och historiebruk“ i Beckman, Svante (red.): *Kulturaliseringens samhälle: Problemorienterad kulturvetenskaplig forskning vid Tema Q 2002–2012: Tema Q jubileumssymposium 19-20 januari 2012; Tema Q, Norrköping*, s 34-50
- Aronsson, Peter & Hillström, Magdalena, (red.) 2005: *Kulturarvets dynamik: Det institutionella kulturarvets förändringar*. Tema kultur och samhälle skriftserie 2005:2. Linköpings universitet, Linköping.
- Ashworth, Gregory, Graham, Brian & Tunbridge, John, 2007: *Pluralising pasts. Heritage, identity and place in multicultural societies*. Pluto Press, London. DOI: 10.2307/j.ctt18mvnhw
- Atkinson, David, 2008: „The heritage of mundane places“. Brian Graham & Peter Howard (red.): *The Ashgate research companion to heritage and identity*. Ashgate, Aldershot.
- Bromseth, Janne & Darj, Frida (red.) 2010: *Normkritisk pedagogik. Makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Bärrnman, Härje, 2006a: *Lovö i våra hjärtan*. Lovö hembygdsförening, Drottningholm.
- Bärrnman, Härje, 2006b: *Lovö, vår hembygd*. Lovö hembygdsförening, Drottningholm.
- Bärrnman, Härje, 2006c: *Så minns vi Lovö*. Lovö hembygdsförening, Drottningholm.
- de Certeau, Michel, 1964: *The Practice of everyday life*. University of California Press, Berkeley.
- Eivergård, Mikael & Furumark, Anna. 2017: *100% kamp: mänskliga rättigheter & kulturarv*. Boréa bokförlag, Stockholm.

- Ek-Nilsson, Katarina, 2005: „Titanen och sagodrottningen: kulturella representationer av August Strindberg och Selma Lagerlöf“. Inga-Lill Aronsson & Birgitta Meurling (red.): *Det bekömda museet: genusperspektiv i museologi och museiverksamhet*. Institutionen för ABM, Uppsala universitet, Uppsala.
- Franzén, Ådel, 2010: Några vackra stenar i en påse – Vad gör vi med riksintressena i landskapskonventionens tidevarv? Med speciell inriktning på Jönköpings län. Tomas Germundsson & Carl-Johan Sanglert (red.): *Landskapet, förflutenheten och samtiden – uppsatser om bevarandets dilemman*, Rapporter och notiser 171, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet, Lund, s. 61-96
- Furumark, Anna & Eivergård, Mikael, 2015: *När det stör*: Rapport från projektet Att störa Homogenitet. Anna Furumark, Stockholm.
- Germundsson, Tomas & Sanglert, Carl-Johan (red.), 2010: *Landskapet, förflutenheten och samtiden – uppsatser om bevarandets dilemman*, Rapporter och notiser 171, Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi, Lunds universitet, Lund.
- Gill, Alexander, 2012: „Vårt kulturarv – Sverigedemokraterna, främlingsfientlighet och bevarandearbete“. *Fornvännen* 107, s. 111-115
- Graham, Brian, Ashworth, Gregory & Tunbridge, John, 2000: *A geography of heritage: power, culture and economy*. Arnold, London.
- Grahn, Wera, 2006: „Känn dig själv“. *Genus, historiekonstruktion och kulturhistoriska museirepresentationer*. Tema Genus, Linköpings universitet, Linköping.
- Groth, Håkan, 1994: *Nyklassicismen i Sverige. Svenska inredningar och möbler 1770-1850*. Norstedts, Stockholms.
- Grundberg, Jonas 2004: *Historiebruk, Globalisering och Kulturarvsförvaltning. Utveckling eller konflikt?* Göteborgs universitet, Institutionen för arkeologi. GOTARC Serie B, Göteborg
- Hansen, Christine & Martins Holmberg, Ingrid, 2016: „Motion and flow in heritage institutions. Two cases of challenges from within“. *Nordisk Museologi* 1 (2016), s. 40-51.
- Harrison, Rodney, 2013: *Heritage: critical approaches*. Routledge, Milton Park, Abingdon. DOI:10.4324/9780203108857
- Heymowski, Andreas, 2005a: „Rosersberg: ett kungligt lustslott 1760-1860“. Ursula Sjöberg (red.): *Rosersbergs slott*. Stockholm, Byggförlaget, s. 86-123.
- Heymowski, Andreas, 2005b: „Rosersberg efter 1860 – skola och byggnadsminne“. Ursula Sjöberg (red.): *Rosersbergs slott*. Byggförlaget, Stockholm, s. 352-383.
- Holmberg, Ingrid & Weijmer, Malin, 2012: *Utvärdering av Kalejdoskop – sätt att se på kulturarv* (2010-2012). Utvärderingsrapport, Länsstyrelserna, Göteborg.

- Holmberg Martins, Ingrid, 2006: *På stadens yta. Om historiseringen av Haga*. Makadam: Göteborgs stadsmuseum, Göteborg.
- Holmberg Martins, Ingrid, 2010: "Med bebyggelsehistoria som medel". *Bebyggelsehistorisk Tidskrift* 2010: 60, s. 78-93.
- Jackson, Michael, 2002: *The politics of storytelling. Violence, transgression, and intersubjectivity*. Museum Tusulanum Press, Copenhagen.
- Jönsson, Lars-Eric, & Birgitta Svensson, 2005: *I industrisamhällets slagskugga. Om problematiska kulturarv*. Carlsson Bokförlag, Stockholm.
- Karlsson, Klas-Göran, 2004: „Historiedidaktik: begrepp, teori och analys“. Klas-Göran Karlsson, & Ulf Zander (red.): *Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken*. Studentlitteratur, Lund. s. 21-66
- Klein, Barbro, 1997: „Tillhörighet och utanförskap: om kulturarvspolitik och folklivsforskning i en multietnisk värld“, *Rig*, 1-2, s. 15-32
- Lagerqvist, Maja, 2011: *Torpets transformationer. Materialitet, representation och praktik från år 1850 till 2010*. Meddelanden från Kulturgeografiska institutionen nr 141. Stockholm.
- Lagerqvist, Maja, 2014: „När torp slutade vara torp“. Anders Wästfelt (red.): *Att bruka men inte äga. Arrende och annan nyttjanderätt till mark i svenskt jordbruk från medeltid till idag*. Kungliga skogs- och lantbruksakademien, Stockholm, s. 193-206.
- Lagerqvist, Maja, 2013: „Torpen är döda. Länge leve torpen! Hembygdsrörelsens engagemang för torp i efterkrigstidens Sverige“. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 2012:64, s. 73-88
- Landin, Maria & Öberg, Björn, 1998: *Landsort: husen och människorna: en kulturhistorisk inventering*. Nynäshamns kommun, Nynäshamn.
- Lowenthal, David, 1998: *The heritage crusade and the spoils of history*. Cambridge University Press, Cambridge. DOI: 10.1017/cbo9780511523809
- Liotard, Jean-Francois, 1984: *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Länsstyrelserna, 2012: *Kalejdoskop- sätt att se på kulturarv. Slutrapporten Dnr 430-6583-09*. Länsstyrelsen Västernorrland.
- Länsstyrelserna, 2014: *Inkluderings- och exkluderingsprocesser i kulturmiljöarbetet*. Länsstyrelserna, Örebro.
- Massey, Doreen, 1991: „A Global Sense of Place“. *Marxism Today* (June), s. 24-29
- Massey, Doreen, 1995: „Places and their pasts“. *Hist Workshop J*, 39:1, s.182-192. DOI:10.1093/hwj/39.1.182
- Massey, Doreen, 2005: *For space*. Sage, London.
- Mellander, Cathrine, 2012: „Mot ett vidgat kulturarv: erfarenheter från English Heritage“. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*. 2011:62, s. 62-77

- Moore, Niamh & Whelan, Yvonne (red.), 2007: *Heritage, memory and the politics of identity: new perspectives on the cultural landscape*. Ashgate, Burlington. DOI:10.4324/9781315586694
- Mårdh, Hedvig, 2017: *A Century of Swedish Gustavian Style: Art History, Cultural Heritage and Neoclassical Revivals from the 1890s to the 1990s*. Diss. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala
- Olausson, Magnus, 2005: "Lustträdgård och park". Ursula Sjöberg (red) *Rosersbergs slott*. Byggförlaget, Stockholm, s. 288-329.
- Pettersson, Richard, 2003: *Den svenska kulturmiljövårdens värdegrunder. En idéhistorisk bakgrund och analys*. Stockholms universitet, Stockholm.
- Reading, Anna, 2015: „Making Feminist Heritage Work: Gender and Heritage“. Emma Waterton & Steve Watson (red.): *The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, s. 397-413. DOI: 10.1057/9781137293565_25
- Ronström, Owe, 2007: *Kulturarvspolitik: Visby, från sliten småstad till medeltidspolitik*. Carlssons, Stockholm.
- Rundquist, Angela, 2005: „Hovlivet på Rosersberg“. Ursula Sjöberg (red.): *Rosersbergs slott*. Byggförlaget, Stockholm, s. 338-351.
- Simon, Nina, 2010: *The participatory museum*. Museum 2.0, Santa Cruz.
- Sjöberg, Ursula (red.), 2005: *Rosersbergs slott*. Byggförlaget, Stockholm.
- Smith, George, Messenger, Phyllis Mauch & Soderland, Hillary (red.) 2010: *Heritage in Contemporary Society*. Left coast press, Walnut Creek. DOI: 10.4324/9781315427492
- Smith, Laurajane, 2006: *Uses of heritage*. Routledge, New York/London. DOI: 10.4324/9780203602263
- Statens fastighetsverk, 2001: *Vårdprogram för Parken och Kungsgården, Rosersberg*.
- Statens fastighetsverk, 2008: *Vårdprogram för Rosersbergs slott*.
- Statens fastighetsverk, upprättade 2006-2012: *Vårdprogram Drottningholm*.
- Strandin Pers, Annika, 2012: *Mark i marginalen: drivkrafter, pionjärer och myrodlingslandskap*. Diss. Stockholms universitet, Stockholm.
- Svanberg, Fredrik, 2013: „Kulturarv, svenskhet, mångfald“, Anna Furumark (red.) *Att störa homogenitet*. Nordic Academic Press, Lund. s. 19-31
- Vinthagen, Rebecka & Zavalia, Lina, 2014: *Normkreativ*, Premiss, Stockholm.
- Waterton, Emma, 2010: *Politics, Policy and the Discourses of Heritage*. Palgrave Macmillan, Hampshire. DOI: 10.1057/9780230292383
- Widgren, Mats, 2004: „Can landscapes be read?“ Hannes Palang, Helene Sooväli, Marc Antrop, Gunhild Setten (red.): *European rural landscapes: persistence and change in a globalising environment*. Kluwer Academic Publishers, Boston, s. 455-465. DOI: 10.1007/978-0-306-48512-1_28

- Wärnhjelm, Helena, 2013: *Från monumentvård till besöksmål: En analys av Statens fastighetsverks publika texter ur ett kritiskt perspektiv*. Examensarbete. Stockholms universitet, Stockholm.
- Wärnhjelm, Helena, 2014: *Statliga kulturmiljöer och statens historia. En nulägesanalys och förslag för SFV:s fortsatta arbete med berättelsemodellen*. Rapport skriven för Statens fastighetsverk.
- Young, Linda, 2017: *Historic house museums in the United States and the United Kingdom: a history*. Rowman & Littlefield, Lanham.

Engelsk summary

Towards a norm creative representation of Heritage Suggestions for a methodological Heritage praxis based on cases studies from The National Property Board of Sweden

As research has shown, heritage often struggles with normative discourses that still affect historical representations of places and people. This article aims to analyze heritage as a use of history and argues how a combined norm critical and norm creative approach may enable alternative, including and more varied historical representations of places and people within heritage production. Empirically, the article rests on three case studies on heritage sites in the possession of the National Property Board of Sweden, all located in the Greater Stockholm area. Our suggested combined approach is based on Culture analysis and Landscape analysis, an integrated theoretical and methodological praxis, favored within Ethnology and Human Geography respectively, and involves both data collecting and analysis of interviews, observations, maps, archives and literature. The article argues that uses of such praxis provide tools for accessing and analyzing histories and aspects of places and people that stretch beyond more traditional and limited historical representations of places and people within heritage production. In conclusion, a combined norm critical and norm creative approach advocates that all heritage sites holds a variety of histories, which when taken into account will allow for increased diversity and inclusion regarding both mediation and representation of places.